3

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1997

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima) Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje uredički odbor
Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 1997.
Copyright: HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima), Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava: Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
telefon: (01) 431-950
Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 120 KUNA.
Žiro račun kod Zagrebačke banke, Zagreb:

30101-620-16
012101-2320418628

Cijena ovoga broja: 20 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 36 USA dolara.
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

30101-620-16
012103-2424116225

Tisak: TISKARA ZELINA d.d. Sv. Ivan Zelina

Oslobođeno plaćanja poreza na promet rješenjem Ministarstva prosvjete, kulture i športa Republike Hrvatske od 7. srpnja 1992. godine.

Radovan GRGEC

Uz rub (112)

Bivši svećenik *Jean-Claude Barreau*, čiju smo knjigu "Vjera jednog poganina" objavili 1968., oženio se 1971. i otad promijenio više važnih funkcija i zanimanja. Svoj je brak crkveno regulirao i nastavio pisati u raznim časopisima. Objavio je i neke nove knjige, zbog kojih je imao i neprilika, npr. s muslimanima. U svakom slučaju, ostao je kontroverzna ličnost. Prošle godine objavio je kod Grasseta knjigu "La France va-t-elle disparaître?" (Nestaje li Francuska?). On se i dalje deklarira kao kršćanin, ali mnogo toga zamjera institucionalnoj Crkvi. Kad smo 1970. u mjesecu listopadu razgovarali u Parizu (v. Danica 1972) u pastoralnom centru Jean-Bart, gdje je tada radio, tužio mi se na kard. Martyja da je "zaostao za vremenom i promjenama u Crkvi". Poznata je Barreauova izreka: "Je m'en fous du tombeau vide" (Baš me briga za prazni grob), kojom je htio istaknuti da Kristovo Uskrsnuće valja promatrati na drugačiji način, a ne pokušavati ga dokazati činjenicom "praznoga groba". Budući da smo u prošlom broju "Marulića" pisali o razlici između objektivnog događaja (Ereignis) i doživljaja kao subjektivnog odraza objektivne stvarnosti (Erlebnis), ne kanimo se vraćati na događaj Uskrsnuća koji je, po riječima sv. Pavla, temelj čitavoga našeg vjerovanja.

U svojim brojnim člancima i knjigama, koje je sročilo spretno i darovito pero, jer Barreau zaista znade pisati, on ipak zaboravlja na jednu važnu činjenicu, a to je da vjera i vjernost nisu samo "rationabile obsequium" ili nekakva "dinamična" vjernost samom sebi, nego prvenstveno vjernost Nekome ili nečemu, vjera u nešto što nadilazi naša osjetila i naše "elastično" mijenjanje uvjerenja.

Vjernike valja odgajati za vjernost objektivnim zakonima i propisima, za vjernost Bogu i zadanoj riječi, od koje, kako kaže *Claudel*, ni Bog ne oslobađa, jer čovjek ima samo jednu riječ. Svakako da se to odnosi i na zadanu riječ i obećanje bračnih drugova, svećenika, redovnika, vojnika i svih ljudi. "Sedam godina vjernosti" poznata je filmska komedija s *Marilyn Monroe* u glavnoj ulozi. Parafrazirajući evanđeosku zgodu, mogli bismo reći da bi Isus, kad bi ga vjernik upitao koliko godina valja biti vjeran, odgovorio kao i onima koji su ga pitali koliko puta valja oprostiti: "Ne sedam, nego sedamdeset puta sedam", tj. uvijek, za »vječna vremena« ili "do groba". Naravno, kao i kad govorimo o "vječnoj Hrvatskoj", ne mislimo tu

na "vječnost" u filozofsko-teološkom smislu, nego je to, kao uostalom i "sedamdeset puta sedam", stilski obilježena sintagma a ne "contradictio in adjecto", kako smo to više puta pisali. Danas, kad toliko govorimo o nekakvoj "dinamičnoj" vjernosti ili vjernosti samom sebi, morali bismo se zapitati što zapravo znači vjernost bračnom drugu, zavjetima, obećanjima i zadanim riječima.

Morali bismo se zapitati kome suvremeni čovjek (koji sve više vjeruje u "reinkarnaciju" i horoskope a sve manje u Boga i uskrsnuće, za kojega je inteligencija sposobnost snalaženja a ne razumijevanje) uopće može vjerovati kad ima sve više "snalažljivih" a sve manje karakternih ljudi. Na pitanje iz poznatog šlagera "Zar možda sumnjaš u moju zadanu riječ?", većina će odgovoriti: "Sumnjam", i to s pravom. "Elastičnost" u lošem smislu nije nego drugo ime za nevjeru i nevjernost, za prevrtljivost i nepouzdanost, kao što je i riječ "konvertit" (pod navodnicima) drugo ime za kameleone, oportuniste i karijeriste sviju vrsta. Doduše, ne smijemo zaboraviti da će uvijek biti konvertita (bez navodnika) poput *Pavla* i *Augustina*, "radnika posljednjeg sata u vinogradu", koji su uvijek bili snažne ličnosti i čiju je osobnost formirala kršćanska savjest.

U skladu s evanđeoskim i koncilskim smjernicama možemo reći da su nam danas potrebniji nego ikada katolički vjernici kao samostalne ličnosti, čija je savjest mjerilo njihove vjernosti i obratno. Možda su se svojedobno neki skrupulozni vjernici previše oslanjali u donošenju svojih odluka na "duhovne vode", koje danas obično zovemo "duhovnim savjetnicima". Na primjer, katolički bi laici morali shvatiti da postoje područja života koja su njihov "specifikum" i u njihovoj "nadležnosti", kao što su npr. politika i obitelj, gdje ne bi smjeli prebacivati svoju odgovornost na leđa hijerarhije ili "duhovnih voda", od kojih uvijek valja potražiti savjet ili odrješenje grijeha, ali ne i opravdanje za vlastitu nevjeru, slavičnost i sebičnost. Glas savjesti je glas Božji u nama, ali je istina isto tako da ima različito formiranih savjesti. Stoga nas je nedavno *Ivan Pavao II.* na godišnjoj audijenciji Apostolske penitencijarije, govoreći o "vademekumu" za ispovjednike, upozorio da i "primat savjesti" valja uzeti "cum grano salis", tj. da ne možemo uvijek suprotstavljati pravo savjesti snazi objektivnih zakona u Crkvi, tj. da savjest možda i oslobađa od subjektivne krivnje, ali da prijestup pozitivnoga moralnog zakona uvijek objektivno ostaje prijestup.

Bilo kako bilo, i opet ističemo da ćemo biti suđeni prvenstveno po savjesti i da nas ta savjest mora upućivati kao ljude i kao kršćane na vjernost zadanoj riječi, na vjernost Bogu.

* * *

Nema nikakve sumnje da su katolički svjetovnjaci u prvoj polovici stoljeća bili subjektivno uvjereni kako je u njihovoj kompetenciji osnivanje demokršćanskih

i populističkih stranaka, koje su, uostalom, nakon II.svjetskog rata dale najveći doprinos u stvaranju temelja nove i demokratske Europe. Kad su te stranke zakazale, za što nije bila kriva hijerarhija ni "duhovni vođe", narodi su poklonili svoje povjerenje drugim strankama. I kod nas su "pučkostrankaši" na čelu s *Mahnićem* i *Roguljom* mislili "južnoslavenski". Nisu to bili samo pripadnici Seniorata nego uglavnom svi dobronamjerni katolici u Sloveniji i Hrvatskoj (kao i u Italiji). Dakle, nisu bili subjektivno krivi, ali je već tada bilo hrvatskih nacionalista, koji su s pravom upozoravali na opasnost takve "kohabilitacije", kao što smo pisali u prošlom broju. Ostali su pošli "kao guske u maglu".

Danas koncilski i pokoncilski dokumenti traže od nas katoličkih svjetovnjaka da budemo samostalne ličnosti, svjesni svojih odgovornosti na raznim područjima, svjesni da se od klerika ne razlikujemo dostojanstvom nego funkcijama (tj. da naš specifikum nije u tom da budemo veliki i mali ministranti) i savjesni u skladu s evanđeoskim načelima ljubavi i pravde (tj. neotudeni vlašću, čašću ili novcem). U tom svjetlu politika postaje "briga za opće dobro i za drugoga" a ne politikantstvo, a stranačka pripadnost samo oblik parlamentarne i demokratske borbe za mjesta "služenja" a ne za vlast nad drugima. Nijedan *Mahnić, Rogulja* ili *Ćepulić* ne može nas osloboditi naše vlastite odgovornosti prema narodu kojemu pripadamo i čiji članovi nisu samo katolici.

Već šezdesetih godina klerici su u jugokomunističkom režimu bili na neki način povlašteni sloj "naroda Božjega" jer su bili egzistencijalno i materijalno osiguraniji od laika i njihovih obitelji. Ipak je naše Jeronimsko (Ćirilometodsko) društvo bilo jedina ustanova te vrste koja nije pristala da bude "društvena organizacija" (nego samo "udruženje gradana"). Danas, kad imamo vlastitu državu i kada je "jugokomunizam" prošlost, nema razloga da na područjima, za koja smo, u skladu s koncilskim načelima, kompetentni i odgovorni, ostanemo samo "pripravnici" i "ministranti", pa makar bili studenti teologije ili raznih katehetskih instituta.

Jeronimski kontinuitet vjernosti ne traje od 1971. ili od 1990., nego je stoljetan. Nije nam morao doći *Steiner* ili *Baranovski* da nam kaže što se tridesetih godina zbivalo u Sovjetskoj Rusiji. Mi smo tih tridesetih već izdavali knjige kao "Bijeg iz komunističkog raja" ili "Rusija u konclogoru" dok su se naši komunisti klanjali Staljinu kao božanstvu. "Dečki" iz "Hrvatske straže" pod vodstvom *Marija Matulića i* iz "Domagoja" pod vodstvom *Bonifacija Perovića* pisali su o beogradskoj diktaturi i odlazili pod istragu ili u zatvor.

Ne smijemo zaboraviti da su se već tada među njima isticali i "dečki" iz onih dijelova hrvatskog naroda, koji su i danas izvan granica Hrvatske. Mislimo pritom na predstavnike Bosne i Hercegovine, na predstavnike Subotice (nekada po broju stanovnika najvećeg hrvatskog grada uz Zagreb), na predstavnike bokokotorskog "zaljeva svetaca" itd. Davno prije II. vatikanskoga koncila pod krovom Jeronimske palače i dvorane djelovali su katolički laici, svjesni "autonomije svjetovnih vrednota"

te svjesni autonomije estetike s obzirom na etiku (*P. Grgec* i *Lj. Maraković*, npr., polemizirajući s vlč. *Manjarićem*, zastupaju sasvim drugačije mišljenje, nego što ga je zastupao *Mahnič* u polemici sa *S. Gregorčičem*, iako nitko ne dovodi u pitanje činjenicu da je biskup Mahnić otac hrvatskoga katoličkog pokreta bez obzira na granu toga pokreta kojoj tko pripada).

Stoga nam je danas dužnost da pravo shvatimo, posluživši se iskustvom biskupa *Mahnića, Eckerta* i *Rogulje, Merza* i *Ćepulića* itd. što znači "izaći iz sakristije" pošto smo izašli iz "katakomba", što znači "imati i biti", što znači vjernost zadanoj riječi i Bogu. Vjerujemo da će među svjetovnjacima u Hrvatskoj nići novi naraštaji, koji neće biti "manipulirani" ni od kakvih "lidera", nego samo vjerni svojoj kršćanskoj savjesti i nacionalnoj svijesti. Oni su zora nove budućnosti hrvatskog naroda, u kojoj će glavnu ulogu odigrati čestite i savjesne osobe.

KNJIŽEVNE VEČERI HKD SV. ĆIRILA I METODA (SV. JERONIMA)

15. V. 1997. - Predstavljanje zbirke pjesama "Osvijetljeni put" Angeline Barun

22. V. 1997. - mr. Svevlad Slamnig: Đuro Deželić

Čudo hrvatskog haikua

U povodu izlaska iz tiska antologije hrvatskog haiku pjesništva, u okviru književnih večeri HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima), ravnatelj Društva prof. *Radovan Grgec* rekao je da, kao i kod hrvatskog naivnog slikarstva, usprkos velikom broju haiku pjesnika, postoje neki koji su se vinuli u sam svjetski vrh te vrste. Jedan od njezinih "pionira" bio je i *Dubravko Ivančan*, redoviti suradnik "Marulića" i "Danice" te poznati pjesnik kršćanskog nadahnuća, kao što je i jedan od najboljih naivnih slikara u svijetu član HKD-a *Ivan Lacković Croata*. O povijesti haikua od japanskih korijena do naših dana te o uspjesima hrvatskog haikua u svijetu govorio je najbolji suvremeni znalac te poezije akademik *Vladimir Devidé*, koji je spomenuo i povezanost haikua sa zen-budizmom ali i s kršćanskim religioznim elementima. O toj povezanosti govorio je i dr. *Tomislav Maretić*, suradnik "Marulića", koji je u njemu objavio i kod nas prve renge, srodne haikuu. On je također pratio uz gitaru kazivanje izbora haikua *Đurđice Čilić*.

Prof. Radovan Grgec i akademik Vladimir Devidé

Predstavljanje zbirke Ljiljane Vasilj

Knjiga poezije *Ljiljane Vasilj* predstavljena je 20. ožujka u HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima). Ravnatelj HKD-a prof. *Radovan Grgec* označio je zbirku "Ime za moju čežnju" kao "pastelnu sonatinu". Osvrt prof. *Jurja Lončarevića* "Književno ozračje Srijemske Mitrovice i poezija Ljiljane Vasilj" pročitala je zatim *s. Ivanka Vrgoč*. Pjesme iz zbirke kazivala je *Vesna Šugar* uz pratnju sastava *Željka Sesvećana*, koji je izveo i neke svoje kompozicije te popularne pjesme iz Srijema i Bačke. Književnu kritiku zbirke dala je prof. *Anda Jakovljević* istaknuvši naročito njezine rodoljubne i religiozne sastavnice. Na kraju je uslijedila riječ same autorice, koja je zahvalila svima koji su pripomogli objavljivanju njezine knjige u izdanju HKD-a.

Recitacija pjesama na predstavljanju zbirke Lj. Vasilj

Posvećeno srijemskim mučenicima

U HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima) održana je 10. travnja književna večer posvećena srijemskim mučenicima. I danas ovo sveto tlo Srijema i Podunavlja, kako je rekao u uvodnoj riječi ravnatelj HKD-a prof. *Radovan Grgec,* obiluje primjerima mučeništva za vjeru i domovinu, a njihovi se posmrtni ostaci gotovo svaki dan iskapaju, ali je krv mučenika uvijek bila sjeme kršćanstva. Voditelj priredbe *Mato Batorović* ograničio je svoje izlaganje uglavnom na mučenike iz prvih kršćanskih vremena: Ireneja, Poliona, Dimitrija, Anastaziju i dr. te odao posebno priznanje istraživačima i promicateljima njihova kulta, kao što su bili *vlč. Mitar Dragutinac* i prof. *Lojzika Ulman*. U prigodnom programu čitale su se litanije srijemskih svetaca što ih je sastavio 1746. biskup *Ladislav Szerenyi*. Kroz dramatizirani tekst dijaloga, pjesama i molitava, uz diskretnu glazbenu pratnju, proveo je brojno slušateljstvo *Ivica Molnar* sa svojom ekipom. Prisutnima su podijeljene fotokopije Szerenyijevih litanija.

(Glas Koncila od 27. IV. 97.)

Ravnatelj HKD-a Radovan Grgec i voditelj priredbe Mato Batorović

Predstavljanje Huberove pučke angelologije

U okviru književnih večeri HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima) predstavljena je 17. travnja knjiga *G. Hubera* "Moj će anđeo ići pred tobom". Prevoditelj knjige i ravnatelj HKD-a prof. *Radovan Grgec* govorio je o glavnim značajkama knjige čije je objavljivanje preporučio *kard. Kuharić*. G. Huber se u svojoj pučkoj angelologiji oslanja na svetopisamske, patrističke i liturgijske izvore, a posebno na svjedočanstva svetaca i velikih papa našeg vremena. Prema tome, anđeli nisu samo glasovi i znaci nego i glasnici i osobe. Dr. *Stanislav Vitković*, tajnik HKD-a, govorio je o biblijskim i liturgijskim opisima anđela, koji su stvorenja svemogućeg Oca, tvorca "svega vidljivog i nevidljivog". Oni su i vjesnici Božjih poruka, ali i zaštitnici ljudi, što se posebno odnosi na anđele čuvare. A. *Ancila Vujković*, koja je i diplomirani teolog i medicinska sestra, govorila je upravo o toj snazi Božje zaštite posredstvom anđela čuvara. Budući da se posebno bavi narkomanima, iznijela nekoliko svojih potresnih iskustava o djelovanju ne samo dobrih nego i zlih anđela. Nakon predavanja zapodjela se zanimljiva rasprava u brojnom slušateljstvu u kojemu su bila i dva psihijatra.

Devedeseta obljetnica smrti Đure Deželića

Na književnoj večeri HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima) komemorirana je 22. svibnja u prostorijama Društva 90. obljetnica smrti jednog od najpoznatijih javnih djelatnika svojega vremena, *Đure Deželića*, koji je rođen u Ivanić-gradu 1838. a umro u Zagrebu 1907. U uvodnoj riječi ravnatelj HKD-a *prof. Radovan Grgec* istaknuo je značenje tog "rodonačelnika" slavne obitelji Deželić i njegov utjecaj na duhovnu i kulturnu klimu našeg naroda. Njegovi su potomci, *Velimir Deželić st.* i *Velimir Deželić sin*, svojim djelovanjem i književnim stvaralaštvom bitno obilježili stoljetnu povijest HDK-a. U svom predavanju o životu i djelu Đure Deželića *mr. Svevlad Slamnig* osvrnuo se na njegovu svestranu djelatnost kao pisca (Medvedgradski duh, Zulejka, razni životopisi), kao gradskog senatora, jednoga od utemeljitelja hrvatskog vatrogastva, urednika, prevoditelja s raznih jezika itd. *Matoš*, koji inače nije Deželića smatrao velikim piscem u literarnom pogledu, napisao je da je bio "popularan kao zvonik sv. Marka". U raspravi nakon predavanja ponovno se postavilo pitanje kako je bilo moguće da ni jedan član tako poznate i zaslužne obitelji, pa ni Đuro Deželić, nije ušao u Hrvatski opći leksikon.

Posjet prof. Brajnovića domovini

Jedan od najbližih i najdražih suradnika "Marulića" i HKD-a, *prof. dr. Luka Brajnović*, nekadašnji urednik "Hrvatske straže" i "Luči", šurjak *prof. Pavla Tijana* i ugledni katolički laik, posjetio je prostorije HKD-a odmah iza Uskrsa. U Zagrebu je održao i neka predavanja i razgovarao s predstavnicima raznih listova, što je i objavljeno u dnevnom tisku. 23. X. 1991. posjetio ga je u Pamploni naš glavni urednik s. *g. Ljeposlavom Perinićem*, suradnikom HKD-a iz Argentine, za vrijeme njihova sedmodnevnog gostovanja u Španjolskoj.

U Pamploni živi prof. Brajnović nakon odlaska iz Austrije i Madrida poslije hrvatskog egzodusa. Tu ga je nakon 12 godina našla i njegova supruga s najstarijom kćerkom Elicom. Njih dvije pratile su oca, koji je teško bolestan, i sada na ovoj turneji, koju je organiziralo Hrvatsko sveučilište. Izdao je i u emigraciji nekoliko knjiga i surađivao u emigrantskim časopisima. Rođen u Kotoru 1918., nikada nije zaboravio svoju domovinu, ni on ni njegova brojna obitelj. Povremeno se javlja u "Maruliću" svojim pjesmama.

Dr. Brajnović studirao je i u Španjolskoj, gdje je postao najprije docent a zatim redoviti profesor na Sveučilištu u Pamploni, gdje je predavao novinarsku etiku. Umirovljen je 1992. Nedavno smo pisali da je jedna od najprestižnijih novinarskih nagrada u Španjolskoj dobila njegovo ime. To veliko priznanje, nažalost, nije dovoljno istaknuto u našemu vjerskom tisku, iako je dr. Brajnović vrlo poznat ne samo u Španjolskoj nego i u Argentini, Čileu, Meksiku, Peruu i širom Europe. U svim tim zemljama održao je brojna predavanja o Hrvatskoj. Zadnje predavanje na Sveučilištu u Zagrebu održao je prof. Brajnović 10. travnja u sali Rektorata. Prije toga sastao se na Šalati s katoličkim novinarima. Vjesnik od 27. IV. objavio je intervju *Gordane Tintor* s njime. Razgovor s njime objavilo i "Hrv. Slovo" od 25. IV. Odlukom Predsjednika RH od 3. IV. 1997. odlikovan je odličjem Danica s likom Marka Marulića.

Pamplona 23. X. 1997.
(sjede s desna: dr. Brajnović, prof. Grgec, gđa Brajnović i g. Ljeposlav Perinić)

Davor PRPIĆ-BRKAC

Velebit u proljeće

Sve procvjeta
raznobojnim cvijećem
mirisnim travama zamiriše
opupa
uskrsne...
i postaje veće

Sve zuji
bruji
pijuče i viče...
klokoče krv planine

Stijene Velebita
osunčane
nadimlju se u ljepoti
propinju zrakom
nebu
i probuđenom životu

Klizi sunce Velebitom
miluje litice
vrtače i ponikve
stabla
životinje...
miriše nebo i zemlja
mirisima sreće

Večeri te moje čekaju...

Đerdan od cvijeća
u tvoja jutra usadih tiho -
raspet u trnju neposluha
Đulistan zamirisao
ispred doma moga
crven kao krv od ljubavi...
a i od strasti, zova...

Večeri te moje čekaju

Stari ribar

Čini mi se odavno ga srećem
na pijacu ribu prodati nosi
da zaradi tamo koji dinar
koju sijedu u svojoj kosi

Lice mu puno dubokih bora
a oči mu se čudesno sjaje
on strpljivo čeka ribi kupce
on tako živi, on tako traje

Svratit će možda i na žmulj vina
il' kući pravo s pijace poći
starom ribaru odmora treba
da se spremi za iduće noći

Ne žali se nikom, tako živi
odavno je srce predao moru
s njim dijeli radosti - tuge
a ono kruha daje mu koru

Tomislav MIŠIR

Moja baka

Moja baka je brinula brigu
svoju i djece i očeva svojih
i kopala njive i pekla kolače
i svetu
čitala knjigu.

Moja baka je govorila Bogu
psalme života i molitve duge
i slušala muža i liječila vrapca
i skupljala mrvice za ptice nebeske
i djeci
sklapala ruke.

Moja baka je odlazak pripremala dugo
i davala upute za stotinu ljeta
i posljednja vremena
i obećala sačekati one što će doći
i pripremiti im krevet
i ispeći im pogaču
i pogledati im
u oči.

Matej JELIČIĆ

Što je s Tomom Akvinskim u velikom katoličkom katekizmu na hrvatskom?

Otvoreno pismo jednoga katoličkoga laika jednom nepoznatom teologu-prevoditelju o prijevodu tekstova *Sume teologije* Tome Akvinskoga u hrvatskom izdanju *Katekizma Katoličke crkve**

Dragi prijatelju,

Već dugo se nakanjujem da ti o ovome pišem. A oklijevao sam, pa i sad, evo, oklijevajući tipkam, jer ćeš mi po običaju reći da ne ničem gdje me ne siju. A sve zato jer sam običan laik, a ovdje se radi o *Katekizmu*. Doduše, nisam pročitao nijedan kritički prikaz prijevoda *Katekizma*, pa se čini da je i za vas teologe to nedodirljiva tema. No, ja ću Ti ipak reći što imam reći, jer mi se čini da je upravo na tom području istina jedino na što se možemo osloniti.

Postupit ću ovako: navest ću najprije tekst objavljen u *Katekizmu*, potom izvorni tekst iz *Sume* - premda mi je poznato da si ga prevodio s francuskoga jezika, - i napokon, po mom sudu, točan prijevod toga Tomina teksta. Bojim se da se moj komentar neće odlikovati teološkom ugladenošću.

I.

Katekizam: *U Bogu su moć i bit, volja i um, mudrost i pravednost jedno te isto, tako da ništa ne može biti u Božjoj moći što nije u pravednoj Božjoj volji ili u njegovu mudrom razumu. Str. 85. 271 bilješka 93.*
Suma: *Sed in Deo est idem potentia et essentia et voluntas et intellectus et sapientia et iustitia. Unde nihil potest esse in potentia divina, quod non possit esse in voluntate iusta ipsius, et in intellectu sapiente eius. I, 25, 5 ad 1.*
Zapravo: *No u Bogu su jedno i moć i bit i volja i um i mudrost i pravednost. Stoga ništa ne može biti u Božjoj moći što ne bi moglo biti u njegovoj pravednoj volji i u njegovu mudrom umu.*

Prvo što pada u oči jest to da prevoditelj navoda u *Katekizmu* ne poštuje Tominu interpunkciju, kao što je ne poštuje, na žalost, ni redaktor francuskoga prijevoda, pa odvaja zarezom moć i bit od volje i uma, te ove od mudrosti i pravednosti. Valja reći da je Tomina interpunkcija (i interpunkcija redaktora njegovih tekstova) redovito i sama

* Izd. Glas Koncila, Zagreb, 1995.

teološki i filozofski smislena. Toma na početku odgovara na prvi razlog, dakle u rečenici koja neposredno prethodi ovom navodu, gdje govori o nama, *ljudima*, rigorozno odvaja i zarezom i inače ono što se po njegovu sudu svakako mora odvojiti:

"U nas, kod kojih su moć i bit nešto drugo nego volja i um, um opet nešto drugo nego mudrost, a volja nešto drugo nego pravednost, može biti nešto u moći, a da nije u pravednoj volji ili u mudrom umu."

Govoreći odmah poslije toga o *Bogu*, kako bi naglasio njihovu jednotu, spaja ih ponavljajući veznik i bez zareza. Ovo je sitnica koja ukazuje na to koliko Toma cijelom strukturom *Sume* dosljedno provlači osnovnu misao da su sve naše poredbe, svi naši izričaji o Bogu samo sličnoznačnice (analogije).

Prevoditelj *idem* ovdje prevodi s *jedno te isto*, kao što to čini i njegov francuski kolega: sont une seule et même chose. S obzirom na Boga, kako bi Toma rekao, to jest jedno te isto, ali ne i s obzirom na nas. Za naš diskurzivni način mišljenja prihvatljivo je *jedno*, ali ne i *isto*.

Prevoditelj *non possit esse* prevodi s *nije*, nešto slično kao i njegov francuski kolega s *ne peutêtre*, no to se u nas prevodi kondicionalom, dakle *ne bi moglo biti*. Naime, Toma u tom odgovoru upozorava: "Ništa se ne protivi tome da nešto jest u Božjoj moći, a da to on ne želi i da se to ne uklapa u poredak koji je dosudio stvorenjima." Kondicional je u navodu prijeko potreban, jer Toma dalje govori: "...prema onome što se pridaje moći kad ju se promatra samu po sebi, kaže se da Bog može po *bezuvjetnoj moći* ... Prema onom što se pridaje Božjoj moći ukoliko izvršava zapovijed pravedne volje, kaže se da Bog to može učiniti po *usmjerenoj moći*... Samo stvaranje jest podložno predvidanju i predodredivanju, ali ne i sama moć, jer ona pripada (Božjoj) naravi."

Prevoditelj Božji *intellectus* prevodi jednom s um, a drugi put s razum, a da to može biti samo *um* mogao je naučiti od dominikanca prof. dr. Vereša iz njegove knjige *Toma Akvinski - Izabrano djelo*, str. 35, bilješka 5. Uostalom, i u francuskom izvorniku piše "intelligence", što znači "um", a ne "raison" (= razum).

II.

Katekizam: *Ništa se ne protivi činjenici da je ljudska narav bila određena za uzvišeniju svrhu nakon grijeha. Bog doista pripušta zla da iz njih izvuče veće dobro. Str. 117. 412, bilješka 295.*
Suma: *Nihil autem prohibet ad aliquid maius humanam naturam productam esse post peccatum; Deus enim permittit mala fieri ut inde aliquid melius eliciat. III, 1, 3 ad 3.*
Vereš: *No to ne znači da ljudska narav poslije grijeha nije mogla biti uzdignuta na viši stupanj. Naime, Bog dopušta da se dogodi zlo kako bi iz njega izvukao neko veće dobro. Izabrano djelo, str. 293.*

Prevoditelj je ovdje kao namjerno upotrijebio posve određene riječi kojih u Tome nema, dok nekih u francuskom izvorniku ima. To su *činjenica* (koje nema ni u francuskom predlošku) *doista, određena* i *svrha*. Tim riječima tako operira te Tominu tekstu pridaje deterministično značenje, koje on nipošto nema. Uplela se tu još i riječ *pripuštati* (mužjaka ženki), koja sve zajedno čini grotesknim. A mogao je i trebao je jednostavno preuzeti Verešov prijevod i stvar bi bila jasna. Ispada ovako: Nema nikakve sumnje da je u nekom višnjem politbirou određeno da ljudska narav dobije viši položaj, ali pod uvjetom da nekim zločinom okalja ruke. Tu onda nastupa neki višnji govedarski rukovodilac, pa doista pripušta ona zla da se plode kako bi izvukao što veći profit. Namjesto ovoga govedarsko-partijskog boga, u Tominu i Verešovu tekstu nazire se milosrdni Bog providnosti. Držim da bi kraj rečenice trebalo prevesti s *kako bi iz toga proizišlo neko veće dobro*, ili *kako bi iz toga izveo neko veće dobro.*

III.

Katekizam: *Dà u ime čitavog čovječanstva. Str. 141. 511, bilješka 172.*
Suma: *... consensus Virginis loco totius humanae naturae. III, 30, 1.*
Zapravo: *... pristanak Djevice u ime cjelokupne ljudske naravi.*

Ako se ne može očekivati ni suhi točan prijevod, kako da se očekuje smisao za neko profinjeno značenje! Toma govori o braku Sina Božjega s ljudskom naravi. Marija, kao predstavnica cjelokupne ljudske naravi treba da prigodom Navještenja sudjeluje u sakramentu svojim slobodnim pristankom. U ovako krnjem prijevodu posve se izgubio izvorni smisao, da se o ljepoti prizora i ne govori. Napominjem da je prevoditelj iznevjerio i francuski izvornik u kojemu piše: "Ella a prononcée son "oui" au nom de toute la nature humaine". Nema ni govora "de toute l'humanité'", o čitavom čovječanstvu.

IV.

Katekizam: *Ljudsko zakonodavstvo ima karakter zakona samo ukoliko je u skladu sa zdravim razumom: zato je jasno da ono dobiva svoju snagu od vječnog zakona. Ukoliko bi se udaljilo od razuma, trebalo bi ga proglasiti nepravednim, jer ne bi ostvarilo pojam zakona: to bi prije bio neki oblik nasilja. Str. 481. 1902, bilješka 23.*
Suma: *Lex humana intantum habet rationem legis, inquantum est secundum rationem rectam: et secundum hoc manifestum est quod a lege aeterna derivatur. Inquantum vero a ratione recedit, sic dicitur lex iniqua: et sic non habet rationem legis, sed magis violentiae cuiusdam. I-II, 93, 4 ad 2.*
Vereš: *Ljudski zakon ima vrijednost zakona ukoliko je u skladu s ispravnim razumom: u tom smislu on očigledno potječe od vječnog zakona. Ali, ukoliko se udaljuje od razuma, naziva se nepravednim zakonom, a u tom smislu on nema vrijednost zakona, nego je naprotiv neka vrst nasilja. Država, str. 158.*

Na tako malo prostora toliko grešaka! Za to je djelomično kriv i pogrešan francuski prijevod. *Lex* je zakon, a *zakonodavstvo* (legislatio franc. legislation) je, dakako, nešto drugo. *Karakter* ne može, jer nije riječ o obilježju nečega, nego o tome da se nešto uopće uračuna u nešto, da *vrijedi* kao nešto, kod Cicerona da *ima mogućnost* da bude nešto. *Zdrav razum* je dabome *mens sana*, a ovdje je na djelu ispravan razum. *Derivare* u srednjem vijeku znači *izvoditi*, a pasivno *potjecati*, pa je *dobivanje svoje snage* jednostavno nagadanje, da ne kažem nagvaždanje. Nije ni recederit ni recedisset, nego recedit, pa prema tome prosto naprosto *udaljuje*. *Dicitur* znači da se *naziva*, a ne prijeteći *trebalo bi ga proglasiti*. Na početku je *ratio* bio *karakter*, a na kraju je *pojam*. *Ratio* prema kontekstu može štošta biti, ali ga se ne može ovako nasumce rabiti. *Ne bi ostvarilo pojam* je, dakako, besmislica. To ne kaže ni francuski izvornik. Vereš *sic* točno prevodi s *u tom smislu*, a mogao je prevesti i s *kao takav*. Tekst je prijevoda ovdje filozofski nepismen, a k tome je i povijesno nebulozan: Tu se uvodi neki optimizam, pa ljudsko zakonodavstvo očito još nije zastranilo, ali ako zastrani, crno mu se piše i "trebalo bi ga proglasiti nepravednim". O, ljudi!

V.

Katekizam: *Uredba razuma, evo, to se zove zakonom. Str. 489. 1951.*

U bilješci 1. se kaže da Leon XIII. u enciklici *Libertas praestantissimum* tako citira T. A. Summa theologiae I-II, 90, 1. Tu nema takve rečenice. Najsličniji su tekstovi:... lex est aliquid rationis, ...lex quaedam regula est et mensura actuum, ... lex sit aliquid pertinens ad rationem. Prevoditelj je zacijelo pogrešno preveo "ordination" (lat. ordinatio) s "uredba" i to je razlog dezorijentacije. Dakle, u bilješci je valjalo reći da Leon XIII. sažima ono što Toma kaže, a ne da ga navodi. Budući da postoji Verešov prijevod tog pitanja i u *Izabranom djelu* i u *Državi*, revan čitatelj će uzalud tražiti taj citat, pa će steći krivi dojam da je Vereš nešto, u najmanju ruku, propustio. A zapravo se prevoditelj netočno i nestručno izrazio.

VI.

Katekizam: *Bilo je (...) u Starom zavjetu duša punih ljubavi i milosti Duha Svetoga koje su očekivale nadasve ispunjenje duhovnih i vječnih obećanja. Pod tim vidom te su duše pripadale novom zakonu. Naprotiv, i u Novom zavjetu ima ljudi tjelesnih koji još nisu prispjeli k savršenstvu novoga zakona te ih ka kreposnim činima treba privoditi strahom od kazni i obećanjima zemaljskih dobara. Ipak, stari zakon, makar je sadržavao zapovijedi ljubavi, nije bio kadar pružiti i milost Duha Svetoga po kojemu je "ljubav Božja razlivena u srcima našim" (Rim 5,5). Str. 493. 1964, bilješka 18.*

Suma: *Fuerunt tamen aliqui in statu veteris testamenti habentes caritatem et gratiam Spiritus Sancti, qui principaliter expectabant promissiones spirituales et aeternas. Et secundum hoc pertinebant ad legem novam. Similiter etiam in novo testamento sunt aliqui carnales nondum pertingentes ad perfectionem novae legis, quos oportuit etiam in novo testamento induci ad virtutis opera per timorem poenarum, et per aliqua temporalia promissa. Lex autem vetus etsi praecepta caritatis daret, non tamen per eam dabatur Spiritus Sanctus, per quem "diffunditur caritas in cordibus nostris" ut dicitur Rom. 5,5 I-II, 107, 1 ad 2.*

Zapravo: *U doba Starog zavjeta doista je bilo ljudi koji su imali u sebi ljubav i milost Duha Svetoga, polažući nadu poglavito u obećanja povezana s onim što je duhovno i vječno. Po tome su pripadali novom zakonu. Nalik na to, u Novom zavjetu ima putenih ljudi koji još ne pripadaju savršenstvu novog zakona, te ih se čak i u Novom zavjetu mora poticati na kreposna djela strahom od kazni i obećanjem ovozemaljskih nagrada. Premda je stari zakon dao zapovijedi ljubavi, njima ipak nije bio dan Duh Sveti, po kome je "ljubav Božja izlivena u našim srcima", kako se kaže u Poslanici Rimljanima, 5,5.*

U tekstu prijevoda za *Katekizam* nema tomističkog daha, nema biblijskog duha, nema osjećaja za živu srednjovjekovnu latinštinu. Toma ne bi, kako to sad mladi kažu, ni u bunilu govorio o dušama, uzimajući pars pro toto, kad se konkretno radi o drevnim patrijarsima (2. razlog). Te prevoditeljeve barokne duše u mnogih će starijih svećenika probuditi vedra sjećanja na dane bogoslovnih duhovnih vježbi i klerikata kad su se katkad za zajedničkih razmatranja kuglali od smijeha, jer je predložak za meditaciju vrvio takvim izričajima: "Zacrveni se, dušo moja, i padni na koljena, pospi se pepelom, pokaj se kršeći ruke i roneći suze..." Prevoditelj, dakako, i dalje pravi od Tome budalu, jer iz prijevoda ispada da Toma na početku stavka dopušta mogućnost posjedovanja milosti Duha Svetoga u Starom zavjetu, a da na kraju stavka niječe mogućnost posjedovanja milosti Duha Svetoga u starom zakonu. U izvorniku te *milosti* nema na kraju stavka, jer Toma tu samo utvrđuje da stari zakon, za razliku od novoga, sam po sebi ne daje Duha Svetoga. A baš tim izrazom da starim zakonom nije bio *dan* Duh Sveti, Toma nas uvodi u novozavjetno ozračje i izražavanje, najprije s "ljubav, koja je sveza savršene skladnosti" (Kol 3, 14), a onda s "jer je ljubav Božja izlivena u našim srcima po Duhu Svetomu koji nam je *dan*" (Rim 5,5). Prevoditelj drži da obogaćuje tekst kad *daret* prevodi sa *sadržavao*, a *non dabatur* s *nije bio kadar pružiti*, a zapravo ga upropaštava i gura nas iz biblijskog ozračja u koje nas je Toma uveo. Budući da se bio zaletio s *nije bio kadar pružiti*, a nije bilo zgodno reći *pružiti Duha Svetoga*, izmislio je *i milost.*

VII.

Katekizam: *Zakon je razumna zapovijed, usmjerena na opće dobro, i proglašena od nadležne vlasti. Str. 496. 1976, bilješka 37.*

Suma: *[Lex] nihil aliud est quam quaedam rationis ordinatio ad bonum commune, ab eo qui curam communitatis habet, promulgata. I-II, 90, 4.*

Vereš: *Zakon nije ništa drugo nego odredba razuma u vidu zajedničkog dobra, koju proglašava osoba zadužena da se brine za zajednicu. Država, str. 135.*

Prema točnom Verešovu prijevodu, nije *razumna* nego *razuma*, nije *općeg* nego *zajedničkog* dobra, nije *nadležna vlast* (bre, brate) nego neka *osoba* zadužena da se brine za zajednicu. A to piše i u francuskom izvorniku: "La loi est ordination de la raison au bien commun promulgée par *celui qui* a la charge de la communente" (br. 1976, str. 2/11, - Potcrtao M. J.).

I to je sve, dragi prijatelju. A poslije svega toga nameću se vrlo neugodni zaključci, iskrsavaju mnogobrojna pitanja. Prvi zaključak, koji se nameće sam po sebi, jest kako bi bilo bolje da Tomina imena i nije bilo u hrvatskom prijevodu Katekizma. Jer ovo što je objavljeno nije Toma. To je karikatura Tomine misli. Vjernik koji samo iz ovih tekstova bude sudio o Tomi Akvinskome neće se moći čudom načuditi da je to taj Andeoski naučitelj, zajednički naučitelj Crkve, otac zapadne kulture. A dalja pitanja? Ja ih se ipak bojim postaviti. Budući da je *Katekizam* vjerojatno prevodila ekipa prevoditelja, nadam se da je sve drugo u *Katekizmu* dobro prevedeno. Ili možda i u drugim dijelovima *Katekizma* ima sličnih krupnih pogrešaka i nesuvislosti?

Molim Te da me ispraviš gdje sam imao krivo i da me ispričaš ako nisam bio dovoljno, recimo, fin. Tvoj

Matej Jeličić

Postscriptum

Također postavljam pitanje "Kršćanskoj sadašnjosti": Što je s Tomom Akvinskim u hrvatskom izdanju *Dokumenti II. vatikanskoga koncila?* Naime, moj prijatelj o. Tomo Vereš još je daleke 1974. godine ukazao na jedan veliki propust u hrvatskom prijevodu Deklaracije o kršćanskom odgoju *Gravissimum educationis*, br. 10 (vidi *Obnovljeni Život*, br. 4/1974, str. 400; također u knjizi *Iskonski mislilac*, Zagreb 1978, str. 104; ili u časopisu *Marulić*, br. 3/1981, str. 306.). U tom broju nije preveden na hrvatski upravo bitni dio latinskoga teksta koji kaže da se sv. Toma Akvinski postavlja za primjernog mislioca katoličkih sveučilišta i fakulteta zbog toga što je u njegovu djelu kristalno jasno" quomodo fides et ratio in unum verum conspirent", to jest "kako vjera i razum skladno teže za jednom istinom". U hrvatskom prijevodu "Kršćanske sadašnjosti" *nedostaju dvije bitne riječi* "v j e r a i r a z u m" pa je tako potpuno iskrivljen smisao cijeloga broja jer u svim dosadašnjim izdanjima *Dokumenata* čitamo da za jednom istinom teže neka "nova pitanja i rezultati", što je ne samo netočno nego i besmisleno. I ta se besmislica hrvatskom općinstvu već 25 godina nudi kao autentični nauk II. vatikanskoga sabora! O, nebesa!

Istinitost moje tvrdnje može provjeriti svatko u bilo kojem izdanju *Dokumenata* II. vatikanskoga koncila "Kršćanske sadašnjosti na str. 373. (1. izd. 1970., 4. izdanje 1993.).

Ne znam tko je u Crkvi u Hrvata odgovoran za ispravnost hrvatskoga prijevoda tako važnih dokumenata kao što su oni II. vatikanskoga koncila i velikoga *Katekizma Katoličke Crkve*, ali očito je da mora intervenirati kako se krupne pogreške ne bi ponavljale per omnia saecula saeculorum.

Elvira IVAŠTINOVIĆ

Dobar dan moja tugo

"Dobar dan tugo!"
kažem ponovno,
a nije dugo
da sam je srela
i pozdravila.

Ne pozdravim je
nekoliko dana
katkad samo sati
al onda se ona
ponovno vrati.

I ne tužim se.
Tko ne zna za tugu
ne zna ni za sreću.

I u prirodi se isprepleću
lijepi i ružni dani
sunce i kiša
duga i tuga.

"Dobar dan tugo!"
kažem kad sam tužna
zbog sina
i daljine
koje nas dijele,
ili zbog kćeri
jer i ona
s tugom
druguje.
Ponekad sam tužna
zbog sebe same.
Ponekad zbog drugih,
jer sretnem tugu
u očima
još tužnijim
od mojih.

Mi smo tugo
stari prijatelji,
al ovaj put te ostavljam
sa željom
da se ne sretnemo dugo.

Put

Svatko u životu
ostavlja neki trag
velik il malen,
oštar ili blag.

Kao što svaka zvijezda
ima različit sjaj,
tako i čovjek ima
drugačiji početak i kraj.

Neka zvijezda blista i sjaji
druga ima odsjaj žut,
čovjek neki ima blistav,
drugi mračan put.

Dok jedna zvijezda
zablista i pada
druga opet sjaji
s tisuću nada.

I dok zvijezde
blistaju u sjaju
čovjek zablista
slabije il jače
i od rođenja
ide svome kraju.

Ivan BIONDIĆ

Prijeporna politička pedagogija

Sa samrtne postelje, kao njihov prvočelnik, Davorin Trstenjak (1920) šalje hrvatske učitelje "da oduševljeno pođu na bratski zbor u Beograd i da utvrde naše učiteljsko i narodno jedinstvo". Bio je to rezultat borbe, kako ističe, koja je trajala "punih 50 godina, dok se okončala i milo mi je, da su naše ideje i naše stanovište pobijedili" (v. D. Franković, 1978, s. 143).

Riječ je o idejama i stanovištu koje je promicala Filipović-Trstenjakova tradicija tzv. naprednog učiteljstva,* koju recentna pedagoška historiografija drži neprijepornom (vidi shemu na 468. str.). S tim u svezi, nakon "prosudbe djela Ivana Filipovića" (1994), nedavno je i D. Trstenjak - glede 75. obljetnice njegove smrti - prikazan kao "borac za slobodnu hrvatsku školu" (G. Nikić, 1996).

To me je ponukalo da, s onu stranu vladajuće pedagoške historiografije, *sine ira et studio* pokušam propitati: koliko su Trstenjakove ideje i stanovište bili na crti hrvatske nacionalne i kulturne samobitnosti?

Dojakošnje ocjene

S obzirom na bogati Trstenjakov opus i angažman mogu se zabilježiti neke sažete ocjene:

- S. Ljubunčić (1931) vidi njegovu pedagogiju u funkciji jugoslavenskog nacionalizma ("idejnog, duhovnog, kulturnog i političkog jedinstva"), pa da je "Trstenjak umro kad je vidio oslobođen naš narod" (*isto*, s. 5-6);

- M. Janković (1959, pored kritike I. Filipovića, drži da je Trstenjak "bio uvek na strani vlastodržaca", pa usprkos marljivosti i ljubavi prema pozivu, "nije dao pedagoškoj nauci ništa novo i napredno" (*isto*, s. 90);

- A. Vukasović (1959), poričući toj ocjeni "dosljedno marksističko stanovište", suprotno tome, drži da su naši učiteljski prvaci, glede povijesnih prilika, "dali bogat prilog našoj pedagoškoj nauci" (*isto*, s. 241);

* Marksistička pedagoška historiografija suspendirala je kršćansko-nacionalnu učiteljsku usmjerbu Stjepana Novotnyja (1859 - 1866), budući da je — kako se tvrdi — "izuzimajući prva godišta (koje je uređivao svećenik i pedagog S. Novotny - I. B.) povijest *Napretka* vezana za napredni učiteljski pokret" (A. Vukasović). I kada Stjepan Basariček, uspostavljajući novotnyjevski kontinuitet, otvara tzv. herbartovsku etapu kršćanski usmjerene pedagogije, to je označeno kao "napuštanje slobodoumnog gledišta" (A. Vukasović, 1971, s. 82). Prema tome, posve dosljedno, *Filipovićevi zadrugari* raskidaju s reformnom i filozofsko-kulturnom pedagogijom, tako da je "kao velik i snažan zaokret (...) prihvaćena nova marksistička i socijalistička orijentacija naše pedagogije" (A. Vukasović, 1971, s. 84). Iako je, nakon uspostave nezavisne i demokratske Hrvatske, rekonstruirana kršćansko-nacionalna (benediktinska) okomica hrvatskog školstva (I. Biondić, 1994), snažne su tendencije obnove *filipovićevske* liberalno-demokratske (sekularističke) tradicije koja je - tobože - na crti "potpunog nacionalnog i duhovnog oslobođenja hrvatskog naroda" (A. Vukasović, 1991, s. 8).

- D. Franković (1978), isto tako, drži da je, iako "bez čvrstog klasnog stanovišta", Trstenjak "borac za slobodnu školu", čije su ideje "ostvarene tek pobjedonosnom narodnooslobodilačkom borbom, obaranjem vlasti svih eksploatatora" (*isto*, s. 7);

- A. Vukasović (1991), glede obnove HPKZ-a u novim demokratskim uvjetima, smatra da je Filipović-Trstenjakova tradicija na crti "potpunog nacionalnog i duhovnog kontinuiteta" (*isto*, s. 8);

- M. Matijević (1994), glede obnove pokreta za "slobodnu školu", drži da je "najbliže shvaćanju Davorina Trstenjaka", koji je i danas aktualan i od kojeg možemo učiti (*isto*, s. 89).

Poradi preglednosti, nakon egzemplarne prikazbe, sažet ću temeljne posljedice Trstenjakove političke pedagogije.

Temeljna polazišta

Poznato je da Trstenjak nije dao nikakvo sistematsko pedagoško djelo. Budući da je bio nesklon sustavnom i kritičkom mišljenju, često je spajao posve nepomirljiva filozofska i pedagoška mišljenja, pa nije jednostavno uspostaviti njegova teorijska polazišta. Nu, u jednom je bio posve jasan i prepoznatljiv: čvrsto je ostao pri nepomirljivosti znanosti (na čijoj je strani) i - tobože - neprijateljske religije.

Zanimljivo je da onodobna *Enciklika Pascendi* (1909) drži da "između vjere i znanosti ne može biti spora, jer ako svaka svoje mjesto zaprema, ne će se nikada moći međusobno sukobiti, a po tom ni protusloviti" (L. Jambreković, 1909, s. 13). Suprotno tome, Trstenjak (1908) smatra da je riječ o dvjema neprijateljskim nazorima, tako da "među nama i našim neprijateljima (...) nema mira ni paktiranja, nego samo boj na život i smrt" (*isto*, s. 32). Upravo, u tom ozračju razrađuje on ideje "slobodne škole" i, posebice odgojnog ideala "čovjeka borca".

Polazeći od materijalističkog (prirodno-znanstvenog) shvaćanja čovjeka i njegova svijeta, Trstenjak (1907) u svojoj antropologiji vidi "korijen čovjeka duboko u životinjstvu" (isto, s. 12). Uopće, društveni i psihički život ubraja u prirodne pojave, tako da mnoge društvene pojave tumači *per analogiam* sa životinjama. Zastupatelj je *deizma* ili "prirodne religije" (kršćanstva bez Krista, bez Objave i spasenja), koja se razvila iz osjećaja zavisnosti, iz nemoći i straha. "Očito je Trstenjaku više stalo do toga da čovjeka odvoji od Boga i približi prirodi" (d. Franković, 1978, s. 76).

Kako je "u vrijeme Trstenjaka svećenstvo odgajalo narod u ropskoj poslušnosti i neznanju" (A. Vukasović, 1959, s. 244), Trstenjak (1909) zabacuje kršćanski moral "o nesebičnoj ljubavi bližnjega i o siromaštvu" (*isto*, s. 6). Zato odgojni ideal, naspram benediktinske (*ora et labora*), razvija u obzorju vidovdanske etike (*mentire et déstrûe*). Naime, on uspostavlja "uzgoj čovjeka borca" (1909), koji će se boriti protiv društvenih predrasuda, protiv tuđinske države i rimske crkve. U katoličkom Rimu Trstenjak (1910) vidi nacionalnog neprijatelja, jer "kužni vjetar piri iz Rima". Glavna su mu opasnost *jezuite*, pa zaključuje: "Kamo sreće, da na hrvatsku prosvjetnu njivu nije nikad palo crno sjeme Loyolovo" (v. D. Franković, 1978, s. 204).

Držeći da se Crkvi utiču "najniže vrsti ljudi ne samo po položaju, nego i po inteligenciji", Trstenjak (1919) zaključuje da što je čovjek kulturniji "to je religija

obnovljenija u višim idealima". Prema tome, on podvlači da su kosovski junaci (car Lazar i Miloš Obilić) "naši ideali, koji vječito žive, oni su naši svetitelji". Zato, u obzorju kosovskih ideala, on skicira osnove "političke pedagogije" koja zadahnuta državnim jedinstvom traži da se "mi Slovenci, Hrvati i Srbi stopimo u jednu dušu" (*isto*, s. 159). Tako bi se ukinule razlike koje su, poradi tudinske vlasti, nastale tijekom povijesnog razvoja.

Kad je o "stapanju" riječ, zaglavljuje Trstenjak, ne treba "da budemo uskogrudni", jer naše dobre osobine "ne može nitko oteti, pa ni brat bratu"; nu, ako ih "brat i uzme, nama će ostati opet sve, a naše bratstvo i jedinstvo bit će tješnje". Kao *socijal-darvinist* s tim u svezi, on zaziva biološku borbu sposobnih i manje sposobnih, tako da će u tom stapanju "nestati sve, što je za život nesposobno, a ostat će najbolje". Po vječnom prirodnom zakonu, podvlači, "u slobodnoj utakmici pobjedit će bolje i savršenije" (*isto*, s. 158-159). Ta je socijal-darvinistička pedagogija bila u temeljima obvezatnog korpusa "nacionalnog vaspitanja (koje) mora biti jugoslavensko" (v. J. Gunčević, 1944, s. 244)

Praktično djelovanje

Shvativši dobro da je škola *politicum* i da učitelj treba biti političar, Trstenjak (1907) piše: "Tko je pozvaniji od apostola prosvjete, istine i slobode da se bavi politikom? Gdje se u puku vrši dobro žito, tu je učitelj stožer". Zato on prva dva desetljeća ovog stoljeća postaje središnja ličnost antiklerikalizma, posebice u redovima masonerije.

To je doba prvih pokušaja organiziranog katoličkog pokreta naspram importiranog antiklerikalnog liberalizma. Na djelu je, međutim, bila borbenija vrsta liberalizma "spremna na što veće ograničavanje prisutnosti Crkve u društvu, pa i eliminiranje vjere iz naroda" (J: Krišto, 1994). U tom je ozračju obnovljeno i slobodno zidarstvo (masonerija), čija se posebna uloga upire u razvijanje južnoslavenske uzajamnosti, gdje bi Hrvati i Srbi u procesu *unifikacije* trebali postati jedan *jugoslavenski* narod.

Videći u organiziranom katolicizmu širu opasnost, D. se Trstenjak (1908) povezuje s internacionalnim pokretom *Slobodna misao*, u čijoj je redakciji, čini se, došao u doticaj s masonima. Doskora postaje članom lože *Ljubav bližnjega* (1910), koja mu omogućuje tiskanje antiklerikalne brošure *Slobodna škola* (1910); godinu kasnije izdaju mu brošuru *Jezuite* (1911), koja je, zabilježeno je, "naišla na sjajan odjek i prođu" (v. Z. Nenezić, 1988, s. 218). Trstenjak je objavio niz tih antikatoličkih brošura koje su zapravo bile samo prevedeni i pohrvaćeni pamfleti njemačkih masona i liberala.

Kako je u zagrebačkoj loži postojala jača grupa masona (posebice onih židovskog podrijetla) kojoj je bio posebno stran jugoslavenski nacionalizam, mlađi elementi, orijentirani u jugoslavenskom duhu, doveli su do razdora i raskola u loži. Bili su vrlo agresivni, pa je izgledalo, "da u loži prevladava antisemitska struja" (v. I. Mužić, 1989, s. 145). Trstenjakova brošura *O reformi slobodnog zidarstva* (1913), gdje je bio naglasak da loža mora "da bude u nacionalnom duhu", bit će zapravo prethodnica tom raskolu. Naime, disidentima je dopušteno da utemelje novu ložu, ali da ostanu povezani s matičnom ložom na istim masonskim idealima, dok ih je od braće razdvojila "samo njihova južnoslovenska politička orijentacija" (isto, s. 145).

Nova je loža nosila ime *Maksimilijan Vrhovac* (1913), čiji je starješina sve do svoje smrti bio D. Trstenjak, "poznati hrvatski pisac i pedagog". Njegov je zamjenik bio dr. Roko Joković, "poznati jugoslavenski nacionalist". Kako je nova loža "kao vjersku dogmu zastupala ideju o narodnom jedinstvu Hrvata i Srba, bilo je nezamislivo spomenuti postojanje hrvatskog naroda" (I. Mužinić, 189, s. 291). Štoviše, spomenuti R. Joković držao je da se "ime Hrvat rabilo u antislavenske, specijalno antijugoslovenske svrhe", te se pita "što li se nije već ponelo i pokrilo sa tim bednim imenom" (v. *isto*, s. 271).

Dakako, ova se loža izravno povezuje s beogradskima, tako da im se priskrbljuje zajednička zasluga u stvaranju Jugoslavije. Sam Trstenjak posebice se zbližuje i pobraćuje s D. Putnikovićem, poznatim beogradskim masonom, inače suautorom zemljopisnog udžbenika, gdje se Istra određuje kao "deo srpske zemlje" i kao "naše najveće poluostrvo" (v. Ch. Jelavich, 1992). S tim u svezi, I. Filipović još ranije preporučuje *Srpski svet* (P. M. Miketić, 1890), koji "opisuje sve srbske zemlje, a i one, u kojima su Srbi pomiješani sa Hrvatima" (izim Međimurja, gdje "žive čisti i ovejani Hrvati").

Na projektu "bratstva i jedinstva" (izgleda da je i autor ove sintagme), Trstenjak staleški djeluje daleko otvorenije, budući da se kao suborac I. Filipovića, još zarana povezuje sa srpskim učiteljima. Nakon smrti Filipovićeve, on ga nasljeđuje u tim nastojanjima. Štoviše, prema svjedočenju, Filipović ga je preporučio braći riječima: "Trstenjaka, čuvajte kao žeženo zlato" (v. S. Ljubunčić, 1931, s. 55). No, činjenica je da su te ujediniteljske ideje smrću Filipovića (1895) počele slabiti. U *Zborovim* časopisima, za što je krivio S. Basaričeka, Trstenjak nije mogao objaviti nijedan antiklerikalni prilog, a i s rezervom je prihvaćena njegova ideja o utemeljivanju *Jugoslavenskog učiteljskog udruženja* (1906).

Nakon uspostave prve Jugoslavije, na redovnoj općoj skupštini *Saveza hrvatskih učiteljskih društava* (SHUD) u Zagrebu (1919), za prvog je predsjednika izabran D. Trstenjak, kao slobodoumni i zaslužni učitelj iz stare Filipovićeve garde. Godinu dana kasnije na tzv. *Kongresu ujedinjenja* u Beogradu (1920), iako bez legalne i legitimne potpore hrvatskih učitelja, utemeljena je jedinstvena (centralistička) organizacija - *Udruženje jugoslavenskih učitelja*. Bilo je to netom pred smrt Trstenjaka, koji je tako ostvario životni san, dok je SHUD, sveden na "pokrajinsko povjerenstvo", ostao bez imena i imovine.

Pouke Trstenjakove pedagogije

Zasigurno, teško bi bilo poreći da u bogatom Trstenjakovu djelu nema vrijednih misli, stranica pa i poglavlja u kojima, posebice živi ljubav prema pozivu (pedagoški ethos). Ali, isto tako, teško je izbjeći ocjenu da je njegova misao "proturječna, kolebljiva, često zasnovana na dubioznim argumentima i da je to, nažalost, bitna odlika njegova teorijskog rada" (J. Ledić, 1991, s. 120).

Trstenjakov pedagogija, kako se vidi iz raščlambe, naspram autentičnog novotnyjevskog (*benediktinskog*), pripada korpusu importiranog filipovićevskog (*sekularističkog*) učiteljstva kao odnarođene snage (v. I. Biondić, 1996), čije su ideologije:

1. *Antiklerikalizam koji je funkcionirao kao antikatolicizam, incl. antikroatizam:*

- Trstenjakova je pedagogija "izrasla na našem tlu, premda je sjeme najčešće bilo posuđeno" (D. Franković, 1978, s. 155). Te importirane ideje kao *corpus alienium*, potiskivale su tradicionalne vrijednosti koje je, ponajvećma katoličtvo tijekom trajne nazočnosti "utkalo u narodni *ethos* i njegove duhovne obzore" (J. Krišto, 1994, s. 294). Zato su te slobodoumne i masonske ideje u pravilu bile protukatoličke i protuhrvatske.

- Trstenjakov antiklerikalizam, dakle znači borbu protiv "Crkve katoličke i one nauke, koju ona naučava" (L. Jambreković, 1909, s. 155). Zato on traži posvemašnji prekid s katoličkim Rimom, što će ostati poznata konstanta - sve do kardinala A. Stepinca (1946), čiji je *magnum crimen* bio što nije želio izdati rimsku crkvu. Prema tome, gotovo su proročanska glede masonerije, čija je zadaća bila: (iztrijebiti katoličku crkvu a s njom i kršćanstvo, zatim odstraniti vjeru u obće, izbrisati iz ljudskog društva i pomisao na osjetilni svijet; te onda, porušiv oltar, srušiti prestol, da se ostvare sanjarije socijalizma i komunizma" (S. Hartmann, 1893, s. 18).

- Trstenjakova "sitnoburžoaska ideologija" (D. Franković, 1978), kao pokloniku *déizma*, ne dopušta mu da dopre do ateizma. Pripisuju mu se ipak neizbrisive zasluge, budući da je pripremao ljude iz širokih slojeva "za lakše prihvaćanje socijalističkih ideja", a religioznost je "bila velika zapreka širenju tih ideja među zaostalim radnicima i seljacima" (*isto*, s. 126).

(2) Jugoslavizam koji je de facto djelovao kao velikosrpska ideologija:

- "Jugoslovensko vaspitanje", u obzorju Trstenjakove socijal-darvinističke pedagogije, trebalo je promicati "jugoslavenstvo kao ime, a srbstvo kao sadržaj sve dotle, dok se ne izbriše i ne zaboravi sadržaj i značenje ostalih plemena, pokrajina, dijalekata i vjera" (J. Gunčević, 1944, s. 269). Prema tome, narod nije neka viša tvorevina, već je "*fatumom* uređen čopor životinja, koje se skupno bore za kolektivni opstanak i ruše sve, što im u toj borbi smeta". U toj životinjskoj borbi (bez obzira na etiku, vjeru, pravo i vrhunaravnost), "ona će skupina biti jača, koja bude homogenija u svom kolektivitetu, koja bude bezobzirnija u metodama i fizički jača" (*isto*).

- Naspram Tomašićeva autonomno-federalističkog, D. Trstenjak stvara i promiče centralističko-unitarističko organiziranje, u kojem hrvatsko učiteljstvo gubi svoj identitet, svoje ime i svoju mukom stečenu imovinu. To proizvire iz *jugoslavenskog identiteta* (jugoslavenstvo kao forma, a srpstvo kao sadržaj), koji promiče još I. Filipović (1865). Naime, držeći oba imena (Hrvat i Srbin) bratskim, ipak misli da će srpsko ime "u jugoslavenšćini obćim postati" (v. I. Biondić, 1994, s. 30).

- U borbi između "unitarista" (Jugoslavena) i "separatista" (Hrvata)", na staleškoj sceni javljaju se učitelji-komunisti unutar *Zadruge Ivan Filipović* (1937) koji, radikalizirajući antiklerikalnu borbu (uz bratske zadruge *Vuk Karadžić* u Srbiji i *Petar Kočić* u BiH), postaju pobjednici i na klasnim temeljima obnavljaju jedinstvenu Jugoslaviju. Filipovićevi zadrugari likvidiraju nacionalne učiteljske udruge, a *Zboru* uskraćuju hrvatsko ime. Sve u svemu, tako su "Trstenjakovi ideali nadmašeni u zemlji koja izgraduje socijalizam", budući da je "nova Jugoslavija zemlja ostvarenog bratstva i jedinstva svih naroda, prave demokracije, zemlja nauke i naučne misli, zemlja svjetovne škole i učitelja" (D. Franković, 1948, s. 449).

Zbog svega toga, ostaje i čitatelju da prosudi: koliko je Filipović-Trstenjakova učiteljska tradicija doista na crti hrvatskog duhovnog i nacionalnog identiteta?

LITERATURA:

1. Biondić, I.: *Raspuća hrvatskog učiteljstva* (od sekularizacije - do boljševizma), Zagreb, 1994.
2. Biondić, I.: *Protuslovlja u razvoju hrvatskog učiteljstva*. U: Vrgoč, H. (ur.): Pedagogija i hrvatsko školstvo, Zagreb, 1996.
3. Franković, D.: *Davorin Trstenjak borac za slobodnu školu*, Zagreb, 1978.
4. Franković, D.: *Pedagoški pogledi i rad Davorina Trstenjaka*, Pedagoški rad, br. 8-9, Zagreb, 1948.
5. Gunčević, J.: *Prosvjetna politika u Jugoslaviji*. U: Arhanić i Berka, J. (ur.): Iz povijesti hrvatskog školstva i prosvjete, Zagreb, 1944.
6. Hartmann, S.: *Školsko pitanje*, Zagreb, 1893.
7. Jambreković, L.: *Modernizam* (*Enciklika Pascendi u formi katehizma*), Kršćanska škola, br. 1, Zagreb, 1909.
8. Janković, M.: *Učiteljski portreti* - prilozi istoriji naprednog učiteljskog pokreta, Beograd, 1959.
9. Jelavich, Ch.: *Južnoslavenski nacionalizmi*, Zagreb, 1992.
10. Krišto, J.: *Prešućena povijest*, Zagreb, 1994.
11. Ledić, J.: *Razvoj gledanja na cilj odgoja u povijesti hrvatske pedagoške misli* (I), Rijeka, 1991. (studija)
12. Ljubunčić, S.: *Davorin Trstenjak 1848-1921*, Zagreb, 1931.
13. Matijević, M.: *Alternativne škole*, Zagreb, 1994.
14. Mužić, I.: *Masonstvo u Hrvata* (masoni u Jugoslaviji), Zagreb, 1989.
15. Nenezić, Z.: *Masoni u Jugoslaviji*, (1764-1980), Beograd, 1988.
16. Nikić, G.: *Borac za slobodnu hrvatsku školu*, Napredak, br. 3, Zagreb, 1996.
17. Trstenjak, D.: *Slobodna škola*, Zagreb, 1908.
18. Trstenjak, D.: *Prirodni uzgajatelj*, Zagreb, 1907.
19. Trstenjak, D.: *Uzgoj čovjeka borca*, Zagreb, 1909.
20. Trstenjak, D.: *Etika*, Zagreb, 1910.
21. Trstenjak, D.: *Jezuite*, Zagreb, 1911.
22. Trstenjak, D.: *Naša politička pedagogija*, Napredak, br. 7-9, Zagreb, 1919.
23. Vrgoč, H. (ur.): *Prosudba djela Ivana Filipovića*, Zagreb, 1995.
24. Vukasović, A.: *Nedosljednost i proturječnosti Miloša Jankoviča*, Život i škola, br. 5-6, Osijek, 1959.
25. Vukasović, A.: *Hrvatska pedagogijska tradicija i zbilja*. U: Vrgoč, H. (ur.): Odgoj i obrazovanje u uvjetima demokratske preobrazbe, Zbornik radova, Zagreb, 1991.
26. Vukasović, A.: *Rad Hrvatskoga pedagogijsko-književnog zbora*. U: Franković, D. i dr. (ur.): Sto godina Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora, Zagreb, 1971.

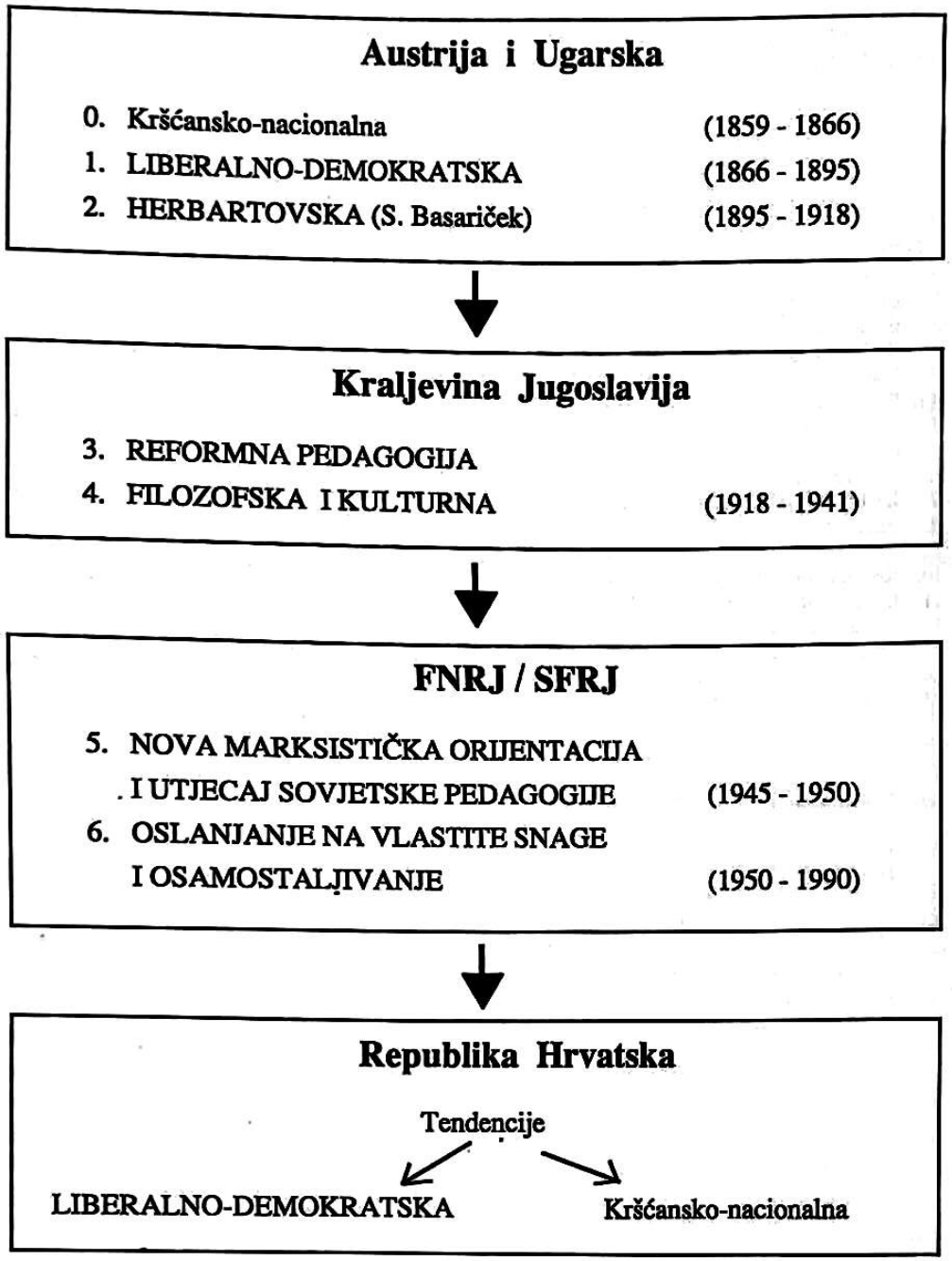

Shema: Pedagoške orijentacije u *Napretku* i HPKZ-u (po A. Vukasoviću, 1971. i 1991).

Razbojnik

Bože, uz mene budi
obojici nam se na istom brdu sudi
Ta koga će ljudi osuditi jednodušnije
ako ne mene
koji sam im otimao robu, zlato, život i žene
i ostavljao ih gole i mrtve u prašini puta zlog?
Mene sasvim sigurno ne vole
Kriste, ali ti si Bog
i tvoja ljubav granica nema
Čujem kako se drvo na Gologoti teše
i s čavlima sprema
tvrdo drvo za nas
Kriste, molim te za spas!

Da, bio sam gramziv i okrutan
bez ušiju kad su me molili
no, koliko je uglednih i zaslužnih
hvaljenih i slavljenih građana
bilo manjih ušiju i sitnijega srca
a njihovo se poprsje na pijedestal meće
a moje se na križu koprca
Ne, nisam karijeru zidao podmuklom laskom
ni hipokrizijom zgrnuo
ja bih prostodušno i iskreno nasrnuo
i umjesto da trujem i lažem sve po zakonu
ja bih se latio svog privatnog noža
zato je tako jeftina moja koža
Bio sam razbojnik bz bon-tona
bez položaja i časti
umjesto da se čestito dočepam vlasti
ja sam se usudio tek mrvice krasti
Bože, ja već vidim svoju bolnu kob
da moram zajedno s tobom propasti

Gle, Golgota se sprema
i mnoštvo radosno žumori
kako će me razapeti na gori

Moja će krv platiti vašu krv
od boli se svija Božji crv
i moli
da nikne cvijeće iz krvi koje proli

Ali Bože, šapni tim
"poštenim" i "pravednim" građanima
da među svim tih kažnjenim razbojnicima
oni razapinju i Krista
a njima je savjest kao sapun čista
i spokojna zloća vidi im se na licima
O Gospode, smiluj se pravednicima!

Došao je čas da se i ja spotičem pod križem
i ponovno dižem
ja razbojnik dosad, a odsad tvoj drug
nad nama se diže Golgote krug
Kriste, moj brate, evo sad ti stižem

Božo KUKOLJA

Kružna putanja riječi

Ljubav dajem za ljubav
A život za život
u ovome krajoliku sreće
gdje sam
od rasipne najezde slika
posve obezglavljen

I smljeven u zrnje života
te u glasove riječi
što se ne mire s tamom
ni suludim urlikom jave
pod ovim crnim nebesklonom

Ljubav dajem za ljubav
u ovome paklu života
koji nas neumoljivo nosi
u sigurnu smrt.

Barbara TANODI-KUKOLJA

U korak s vremenom

Sa zorom zorim
a s danom danujem
kao posljednji svat
ove svadbe krvave

Sa zorom zorim
a s danom danujem
a kad se spusti veče
bit ću i ja spremna
za svoj počinak.

Mato MARČINKO

Bila jednom jedna crkva

XIII.

Hrastovica je drugi puta u svojoj povijesti bila osuđena na propast, da bi ponovno uzkrsnula iz pepela.

Njemački ljetopisac Helmold iz Lübecka (Helmold von Bosan), koji je oko godine 1172. proputovao Balkanskim poluotokom, piše o Srbima: "Servi dicuntur, filii Belial, sine iugo Dei, illecebris carnis et gule dediti et secundum nomen suum immundiciis omnibus servientes et iuxta locorum qualitatem bellualiter vivendo, bestiis etiam agrestiores" - u prijevodu o. Mate Rusana DI na hrvatski jezik: "Zovu se Srbi (Servi-robovi), sinovi Belijalovi (to jest: đavolski), bez Božjega jarma, odani požudama tijela i proždrljivosti i, kako im kaže ime, robuju svakoj nečistoći i prema kakvoći prostora žive poput životinja, dapače surovlji od zvijeri" (Helmoldi Presbyteri Chronica Slavorum, 1167. - 1172., in: Monumenta Germanica Historica, Scriptorum tomus XXI, Hannoverae MDCCCLXVIII.).

Ruski povjestnik Sergej Mihajlovič Solovjov (Solovjev) piše o Srbima i njihovim vladarima da su "od cara Dušana do naših dana kažnjavali svoje podanike režući im jezik, nos ili uha, a često su ih i žive spaljivali". Francuski konzul u Travniku u doba turske okupacije piše za Srbe ovo: "Srbi su divljaci, nedostojni da žive među uljuđenim (civiliziranim) narodima. Pobili su tisuće svojih, jer ovi nisu podržali njihovu strategiju pokolja."

Ruski državnik grof Sergio Witte Žuljević u predvečerje Prvoga svjetskoga rata piše caru svih Rusa pismo u kojemu ga zaklinje, da ne ide u rat. U tomu pismu on kaže, "da Srbi uopće nisu Slaveni nego Turci koji su naučili srpski" ("Vijenac", god. IV/br. 75., Zagreb, 21. studenoga 1996., str. 36.).

Smije li se o Srbima tako govoriti i pisati? Na to pitanje odgovara O. Mato Rusan DI:

"Traže se uistinu jaki razlozi da se o drugome smiju prenositi takve nezgodne istine! ... A razlozi da ih (te istine) upoznamo ne nestaju nego se, nažalost, množe. Da su takvi danas (Srbi), dobro je upoznao tko je htio. Da su takvi kroz povijest, dosta se sjetiti nekih stvari iz ovih razmišljanja ili malo pogledati u ozbiljne povijesne knjige. Moramo to znati i za normalan budući život i za opstanak Katoličke crkve (dopunjujem Rusana: i za obstanak hrvatskoga naroda): gdjegod osvoje tuđe, zat(i)ru stanovnike i Katoličku crkvu; kako u ovom ratu (1991.-1995.), tako i kroz povijest. Moramo to znati i za ekumenizam: 'Razgovarati s njima kao da toga nema... *ne bi bio dijalog nego pretvaranje*, unaprijed osuđeno na neuspjeh' ...Taj je citat logičan zaključak don Živka Kustića na nastrane fantazije srpskih crkvenih vođa, a one su gotovo sastavni dio njihovih bića. Evo nekih (prenosi ih *Glas koncila* iz *Pravoslavlja* od 1. listopada 1995.).

Episkop *Amfilohije Radović* piše američkom predsjedniku Clintonu da je 'u Republici Hrvatskoj već pobijeno i iz nje prognano (Slavonija i Kninska krajina) preko 700.000 (sedamsto tisuća) pravoslavnih Srba' (sic!). Je li preosvešteni tu ubrojio i one stotine tisuća što bi se rodile u slijedećim tisućljećima ili je i to istina na srpski način? Kad znamo što su nam sve učinili, shvatljiva nam je spontana reakcija jednoga subrata: 'Utinam - kamo sreće!' (da ih je stvarno toliko manje). Imali bismo konačno 'mir pri hiži', kako vele kajkavci. Druga laž (drskost, glupost, što li?): patrijarh Pavle lani (1995.) nakon *Oluje* piše Clintonu da su Srbi u Bosni i Hercegovini 'autohtoni stanovnici... već hiljadu i petsto godina'. Neshvatljivo! Dakle već od stoljeća četvrtog! A OPĆEPOZNATO je da su došli TEK u 17. stoljeću, dakle 12-13 stoljeća kasnije! Doista tužno: Srpska patrijaršija obmanama i lažima 'odgaja' svoj narod!"

"Umjesto da se Srbi (barem nakon međusobnog priznanja Hrvatske i Jugoslavije) ponize, zamole oproštenje za tolike zločine, obećaju naknadu kad (ako, koliko) budu mogli, radije organiziraju pobune: npr. njih oko dvjesto u hrvatskom Belom Manastiru gađa jajima i bocama hrvatske matičare (10. listopada 1996.). Ne samo da *nigdje ne pokazuju ni trunka kajanja za neizreciva zla* koja su nam nanijeli, nego jedan od najzaslužnijih za novija srpska zlodjela Vuk Drašković piše u Haag da su za sve krivi genocidni Hrvati!... Traže (Srbi i 'pravdoljubivi' Zapad) podpuno *oproštenje nepokajanima* (to ne može ni Bog!), povratak pobjeglih razaratelja Hrvatske. A u devet mjeseci uprave UNTAES-a, u hrvatsko Podunavlje se nije vratio nijedan Hrvat, a uselilo se mnogo Srba! Beogradska ekspozitura (izpostava) na Palama preko Biljane Plavšić, Karadžićeve nasljednice u srbovanju, izjavljuje početkom listopada 1996. da Srbi ne odustaju od ujedinjenja svih 'srpskih' zemalja. (Pametni znaju što to znači!)."

"Budući da je čovjek stvoren na sliku Božju, od Boga je tako programiran da traži istinu i pravdu i da se pita gdje je izvor tolikome zlu od kojega milijuni na našim prostorima pate i dugo će patiti. Srpski list *Naš glas* (jul 1995., s. 70-71.; izlazi u Zagrebu) kaže da je Vidovdan (njihovo slavlje kosovskoga poraza) za Srbe *'znak... istinske ljubavi prema Božjoj pravdi i istini'*. Crkva je 'podgrevala ljubav prema otadžbini i slobodi'. Zato su Srbi 'braneći svoja ognjišta od nasrtanja raznih tirana... uvek kako pesnik reče "Išli svjesno u Carstvo nebesno"'. Evo što o tom hodu u Carstvo nebesno kaže ruski list koji izlazi u Washingtonu (prenosi beogradska *Republika*, 1.-15. 6. 1995., s. 4.). Uspoređujući srpsku agresiju s ruskom na Čečeniju, vidi 'istovetnost između ruskog i srpskog nacionalizma, pa čak i između ruske i srpske Crkve. *Velik deo u srpskoj Crkvi daje podršku srpskom nacionalizmu i srpskom fašizmu*. Tako je i u Rusiji - velik deo ruske Crkve podržava ruski nacionalizam i fašizam.' Nije to baš laka tvrdnja i to u srpskom tisku, da Srpska pravoslavna crkva podržava fašizam! Ali ju je posve lako dokazati! U ovom su ratu Srbi na osvojenom rušili *gotovo sve* katoličke crkve, pljačkali i palili umjetničke vrijednosti, i crkve i džamije, spomenike kulture nulte kategorije, pobili i rastjerali *gotovo sve* nesrbe. A sve to uz podporu, ponekad i vodstvo (!) svećenika i episkopa. Primjera je bezbroj, od uspostavljanja srpske eparhije (biskupije) u hrvatskom Dalju odmah nakon okupacije, i posvete kamena temeljca prvoslavne crkve u Lovasu (sam patrijarh!) nakon što su porušili katoličku crkvu - do huškanja na odpor u Glini i Kninu (hrvatskom kraljevskom gradu!) neposredno pred samu *Oluju*, kad je u te od Srba okupirane i uništene hrvatske krajeve došao Srbe utvrđivati u agresiji sam patrijarh Pavle s više episkopa!"

"Zato je logičan odgovor zagrebačkom parohu (IKA 4. srpnja 1996.): *'Srpska pravoslavna crkva je, mjesto da navješta Evanđelje i upućuje na kršćanski život* sve kršćane pravoslavne baštine na ovim prostorima, bez obzira na njihovo etničko odnosno nacionalno podrijetlo - *preuzela na sebe zadaću sve njih uvjeriti da su Srbi...* i da se moraju zauzimati za velikosrpske državne interese.' Zato stvarno *'Srpska prvoslavna crkva mora napokon odlučiti hoće li biti kršćanska zajednica* koja okuplja i odgaja svoje vjernike na hrvatskom području, *ili će biti politička ekspozitura'* Beograda."

"Ne samo da je Srpska pravoslavna crkva u hrvatskim krajevima ekspozitura (podružnica, filijala) srbujućeg Beograda nego je ona i *'glavno uporište te ekspanzionističke* ideologije' (Ljubica Štefan: SPC i fašizam, Zagreb, 1996., s. 5.). Tu tvrdnju prenosi Glasilo mladih hrvatskih dominikanaca *Izazov istine* (lipanj 1996., s. 23.). Čitav je taj broj stvarno 'izazov istine'. Dokumentirano (!) obrađuje temu ekumenizma i zaključuje: *'Možda bi se moglo i govoriti o nekom suživotu i ekumenizmu... kada bi Srpska pravoslavna Crkva bila doista kršćanska'* (s. 23.). Ali je tužna povijesna istina: 'Na žalost, *ona se više borila za velikosrpsku državnu ideju nego za oplemenjivanje naroda Evanđeljem...* Tako je ta crkva uvijek u povijesti, a i danas, više politički nego vjerski čimbenik' (Glasnik SIM 12./91., s. 378.)."

"Je li kršćanski najgoreg tiranina, rušitelja, pljačkaša itd. uzvisivati kao sveca? A upravo to čini banjalučki episkop (u intervjuu u banjalučkomu tjedniku od 23. kolovoza 1996., prenosi IKA 5. 9. 1996., I. pril.). *Radovan Karadžić je 'jednostavno utkan u istoriju srpskog naroda, uzidan u temelje srpske države'*. Kao da ne zna što se ovih godina događalo u Bosni, episkop kaže: ako *Karadžić* bude osuđen, on 'postaje mučenik' (blasfemija!). 'Onda na scenu stupa Crkva koja mučenike smatra *svetiteljima* koji su živote položili za pravdu, za istinu, za veru, što se ne može osporiti'."

"Eto koja je to 'istina': kamogod zakorači srpska noga, to je 'vekovno' srpsko. Ironizira *Republika* (1.-15. jun. 1995., s. 16.): 'Sledi da je svaki prostor u kojem se nađe ma i jedan Srb iskonska srpska zemlja. Per definitionem'. Zato je 'zov domovine': 'kolji: Za jednu srpsku glavu - sto njinih glava!' (aludira na izjavu koljača Šešelja). - Koja je to 'pravda': Srbin jedini ima pravo tu boraviti, ostale treba protjerati i (ili) pobiti! *Kakva* je dakle to 'vera': kakva i država, fašistička (v. gore citat). Dakle: nekršćanska, neljudska, gotovo sotonska. Kao da ima 'đavla za oca' i 'vrši želju oca' koji je 'ubojica ljudi' i 'nije u istini' nego je 'lažac i otac laži' - po Isusovu nauku (Iv. 8., 44.). Ako je tako, onda nas stvarno dijele 'pregrade do Neba'! Naime, naša je istina, pravda i vjera sasvim drukčija: Kristova i kristovska! Kršćani slave velikane duha koji su usvojili Kristov duh, a banjalučki episkop krvavog ratnog zločinca! U Beogradu nedavno izdana knjiga (recenzent episkop Danilo Krstić) uči: *svi koji govore o jedinstvu, 'jednostavno poriču Hrista* i Njegovu crkvu pravoslavnu'. Dapače, *'čak i samo prisustvo pravoslavnih na ekumenskoj konferenciji (je) izdajstvo Hrista'*. Katolike i pravoslavce 'dijele pregrade koje sežu do Neba'! (ista IKA, s. 19.; prenosi iz beogr. *Republike* 1.-31. 8. 1996.). Eto, dokle je došlo svetosavlje! *Je li to sve kršćanstvo ili je nijekanje kršćanstva, nijekanje Krista?!"* ("MI", god. XX., broj 12., prosinac 1996. - Prilog *MI-ZBOR* 12./96., god. VI., broj 8./54.).

Svoje pobjedničko razpoloženje Srbi izkazuju s tri podignuta prsta. O tomu simbolu srbski književnik Mirko Kovač kaže:

"Mi vrlo dobro znamo da se pod tim znakom haralo po Bosni i Hrvatskoj, te da su mnogi okrvavili ne samo tri prsta, nego i ruke do lakta. Ako znamo što su ta tri prsta, ako se barem malo zagledamo u njihovu simboliku, ako kažiprst simbolizira gospodara, srednjak smrt, a palac vlast, onda nam je posve jasno što se htjelo i što se hoće s ta tri ispružena prsta. Dakako, pravoslavni popovi koji od početka blagoslivljaju zločinstva, tumače ta tri prsta koja su sudjelovala u ovoj klaonici kao 'sveto trojstvo', točnije jedinstvo očeva, sinova i duha te Crkve koja se pokazala militantnijom (ratobornijom) od policije i vojske... Ja više s njima (srpskim intelektualcima) ne mogu, sve dok ne pokažu kanjanje, dok ne priznaju da su u političkom i intelektualnom smislu ispali idioti. Oni moraju reći: bio si u pravu što si nas grdio kad smo pljeskali tenkovima koji odlaze na Vukovar. Oni moraju kao intelektualci imenovati zločince i tražiti suđenje zločincima, tražiti oproštaj od onih kojima su njihovi sunarodnjaci nanijeli zlo. Isto tako, moraju se oglasiti kritičkim tekstovima o sebi samima i svojim zabludama, suditi generalima koji su rušili Dubrovnik, Sarajevo, Vukovar i druge gradove. Dok to ne učine nijednom od bivših prijatelja ili znanaca ne želim pružiti ruku, čak i kad bi se s njima sreo u nekom europskom gradu, a nekmoli da im odem na noge u Beograd i grlim se s njima po beogradskim krčmama kao da se ništa nije dogodilo, kao da nije bilo nikakvog krvoprolića i kao da nije umrlo na stotine tisuća ljudi. Ne želim prihvatiti nikakvu logiku zaborava, niti pomirbu u smislu: 'Svi smo mi ubojice i svi smo mi nevini!'" ("Vjesnik", god. LVII., br. 17676., Zagreb, 31. prosinca 1996. i 1. siječnja 1997., str. 23.).

I nakon sloma velikosrbskih težnji i zamisli svetosavska Srpska pravoslavna crkva ostala je dosljedna samoj sebi. Umjesto da osudi srbske zločine u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, ona ih i dalje blagoslivlja. Tako "Sveti arhijerejski sabor Srpske Pravoslavne Crkve" u svom priopćenju za javnost donesenu "na svom izvanrednom zasjedanju održnom u zgradi Srpske patrijaršije u Beogradu, na dan sv. Ignacija Bogonosca i sv. Danila arhiepiskopa srpskog", 20. prosinca 1996., odnosno 2. siječnja 1997., tekst kojega su podpisali svi arhijereji Srpske pravoslavne crkve, "kao vjekovni čuvari narodnih svetinja i vrijednosti, energično i javno žigoše i osuduje" srbsku vlast što je *"izdala zapadne srpske krajine"* (*Glas koncila*, god. XXXVI., broj 2./1178., Zagreb, 12. siječnja 1997., str. 4.). Dakle patrijarh SPC i njegovi arhijereji ne osuđuju zločine što su ih Srbi "zapadne srpske krajine" učinili Hrvatima, nego osuduju obstojeću vlast u Beogradu za "izdaju" zločinaca.

Takva Srpska pravoslavna crkva smatra "svetim djelom" ubojstva lakših ranjenika i civila odvedenih iz vukovarske bolnice i kao zaklana stoka bačenih u grobnu jamu na Ovčari. Ta i takva Crkva prešutno blagoslivlja ponižavanja, mučenja i silovanja muslimana i katolikinja u Bosni i Hercegovini - o čemu svjedoči knjiga Nusreta Idrizovića *Hude sudbe-Silovanje Azre*. Ovo silovanje nije bio pojedinačni čin neuravnoteženih pripadnika srbske osvajačke sile, nego sustavni i programirani strateški oblik slamanja odpora bosanskohercegovačkih Muslimana i Hrvata. Silovatelji su željeli ubiti dušu silovanih žrtava, da one izgube samoštovanje a time i smisao svega života i obstanka.

Razmjere i strahote velikosrbskih zločina, osobito silovanja i zlostavljanja žena, opisuje Nikola Muslim u svom djelu *Obračun sa srpskim terorizmom* (Zagreb, 1994., izd. Hrvatsko društvo za zaštitu i promicanje ljudskih prava Zagreb). Donosimo najvažnije ulomke iz toga djela:

1. U Rezoluciji komisije Ujedinjenih nacija o silovanju i zlostavljanju žena u bivšoj Jugoslaviji od 23. veljače 1993. "izražava se zgražanje zbog opetovanih i dokumentiranih izvješća o učestalim silovanjima i zlostavljanju žena i djece... posebno takvom sustavnom postupku prema muslimanskim ženama i djeci u Republici Bosni i Hercegovini od strane srpskih snaga". Komisija UN za ljudska prava "uvjerena je da ta nedopustiva praksa predstavlja odabrano ratno sredstvo za izvršenje poltike etničkog čišćenja, koju u BiH provode srpske snage, a podsjeća na Rezoluciju Generalne skupštine UN 47./121. od 17. prosinca 1992. u kojoj se, među ostalim, navodi da je politika etničkog čišćenja oblik genocida". Komisija UN za ljudska prava u Rezoluciji nadalje kaže da:

- oštro osuđuje nedopustivu praksu silovanja žena i djece u bivšoj Jugoslaviji koja u tim uvjetima predstavlja ratni zločin;
- izražava zgražanje što se sustavna praksa silovanja koristi kao sredstvo rata protiv muslimanskih žena i djece i kao instrument politike etničkog čišćenja, koju u Republici Bosni i Hercegovini provode srpske snage, a silovanje se također koristi kao instrument etničkog čišćenja u Hrvatskoj. (str. 8.)

2. Vijeće sigurnosti UN Rezolucijom 827. ... "ponovno izražavajući duboku uznemirenost zbog neprekidnih izvješća o raširenim i flagrantnim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava na području bivše Jugoslavije, a posebice u Republici Bosni i Hercegovini, uključujući izvješće o masovnim ubojstvima, brojnom organiziranom i sustavnom zarobljavanju i silovanju žena, kao i nastavljanju prakse etničkog čišćenja, također i s ciljem zaposjedanja i držanja teritorija" (str. 9.).

3. "U Republici Hrvatskoj i Republici Bosni i Hercegovini ugroženo je pravo na život i elementarni uvjeti opstanka za oko 4.500.000 ljudi odnosno polovici stanovništva. Protjerano je i silom prognano iz svojih domova i prebivališta oko 3,500.000 ljudi. Mrtvih, masakriranih i unišenih je najmanje 200.000 ljudi. Ranjenih, nemoćnih i invalidnih osoba je bilizu 500.000 ljudi. Najmanje 1,500.000 ljudi je ostalo bez posla zbog rata i ratnih zbivanja. Napadnuta je i sustavno uništavana kulturna baština nacionalnog i svjetskog značenja. Žrtve su podjednako djeca, žene, starci i nemoćni kao i branitelji vlastitog života, doma, zavičaja i države, pa i ove činjenice treba uzimati u obzir kad se govori o ljudskim pravima i slobodama u ovim međunarodno priznatim državama i u svijetlu Opće deklaracije o pravima čovjeka Ujedinjenih nacija..." (Izjava Hrvatskog društva za zaštitu i promicanje ljudskih prava u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini od 9. XII. 1993., str. 11-12.).

4. Lady Margaret Thacher o srpskom terorizmu: "U bosanskoj smo to sagi već toliko puta vidjeli: sprsko barbarstvo... *novi razgovori kojima je cilj uvjeriti zaraćene strane da prihvate diobu teritorija koja nagrađuje agresiju.* A onda Srbi odlaze prema još jednom bosanskom gradu, primjenjujući istu mješavinu nasilja i zastrašivanja kako bi osigurali ostvarivanje svog cilja etničke čiste *Srbije... Suverenu državu koju je priznala svjetska zajednica napale su snage koje ohrabruje i podupire druga država. Nije posrijedi građanski rat nego agresija, koja je isplanirana i pokrenuta izvan Bosne, iako je zato iskorištena srpska manjina u njoj...*" (str. 32.).

5. Posljednji američki veleposlanik u bivšoj Jugoslaviji Warren Zimmermann o srpskom terorizmu i ulozi SAD u obrani slobode i ljudskih prava na Balkanu: "Predvidljiva alternativa jedinstvu (Jugoslavije) bio je raspad na vrlo brutalan način; međutim, ništa

ne opravdava srpsku agresiju koja je iskoristila taj raspad..." (str. 35.) ..."rat je započeo kad su srpske paravojne snage - neki od njih ozloglašeni gansteri - nahrupile preko Drine u Bosnu i počeli *sustavno* ubijati, krasti i etnički čistiti muslimanske gradove uz rijeku. *Nitko u Beogradu ne sumnja u to da rat predvodi Milošević u dosluhu sa svojim sljedbenikom iz Bosne, Radovanom Karadžićem...*" (str. 36.)... A kad govorimo o krivnji... većinu ratnih zločina počinili su Srbi. Ustvari, ubijanja i etničko čišćenje muslimanskih civila su dio srpske politike prema Bosni..." (str. 37.)... "Srbi se bave otimanjem zemljišta, a ne svetom misijom; Goražde i većina ostalih gradova koje su napali na Drini muslimanski su, a ne srpski gradovi. Iako je mnogo srpskih boraca učilo u bivšoj JNA, mnogo ih je nedisciplineranih, a mnogo je pljačkaša i lopova... Postoji sklonost da se nasilje uvijek asocira s Bosnom, jer su bosanski Srbi doveli do prvog svjetskog rata ubivši habsburškog nadvojvodu..." (str. 38.).

6. Tvrdnja da su Srbi doveli do prvoga svjetskoga rata "može se proširiti, da su Srbi od pobune trgovaca svinjama iz 1804. pa nadalje uvijek htjeli nered, smutnju, teror i razbojstvo, ta činjenica stoji kao istina. Tako na pr. Srbi i poslije i za vrijeme uništavanja Goražda na sva usta viču o početku svjetskog rata, jer bi im svjetski rat sasvim dobro došao. Pokrili bi općim ratom ono što se pokriti ne će moći, tj. osloboditi se krivnje. Ja sam - kaže Nikola Muslim - protiv svake kolektivne krivnje. Kazna mora biti izvedena iz onog za što čovjek kao pojedinac i ljudsko biće može biti odgovoran, a odgovornost jedino utvrđuje sud. Ipak, srpska teroristička sila, nasilje i zločin od 1990.-1994. nad Hrvatima, Muslimanima, Albancima, Madžarima i dr. zahtjevat će mnogo rada sa srpske strane da se to popravi i da Srbi u svom okruženju steknu poštovanje. Zločin je prevelik i rana kod Hrvata sigurno ne će brzo zacijeliti" (str. 40.).

7. Muslimanski književnik Alija Isaković: Srbi su "bili najugodniji turski podložnici od Marka Kraljevića do Miloša Velikog... Srpska inteligencija pothranjuje konzerviranu nacionalnu uobrazilju (hrvatski: maštu) i pod nju loži vatru da se ne bi ohladila... To je narod koji svoje najveće ljude prihvati tek kad umru... Tako je uz spomenik Karađorđu podignut spomenik onome Obrenoviću koji mu je odsjekao glavu i priložio je Turcima za njihovu naklonost" (str. 41.)... Srbi "prodaju u Knez Mihajlovoj ulici (u Beogradu) račune satove i geme (ukrasno kamenje u prstenju ili drugomu nakitu s urezanim likom) s ubijenih ljudi u Vukovaru, a kriknuli bi do neba ako bi to bilo tko drugi učinio; oni su deset godina gorljivo optuživali Muslimane u BiH da žele Muslimaniju, a kada se u praksi pokazalo da ne žele, sami su im to ponudili s poklikom: Muslimanija ili smrt!... oni već dvjesta godina guslaju o svojoj širokogrudnosti i svome srpskom viteštvu, a u ovoj, ničim izazvanoj vojni (ratu) primijenili su takve svireposti i učinili tolike zločine prema svojim susjedima Muslimanima i Hrvatima, kakve i kolike civilizirane svijet nije zapamtio i što je najgore i s najvećim posljedicama oni su postali velika balkanska tvornica za proizvodnju mržnje... Oni (Srbi) su, naprosto opsjednuti umišljenom veličinom i umišljenim zaslugama i umišljenom ugroženošću od svojih susjeda i umišljenim nerazumijevanjem cijeloga svijeta, što je tipična ženskasta osobina. Oni, bez trunke uzdržanosti kažu: Govori srpski da te ceo svet razume, a spominjanje hrvatskog jezika ili bosanskog jezika, što je apsolutna naporednost (usporednost), doživljavaju kao neprijateljski čin. Zašto? Na kraju, *nije ovome potka samo srpski folklor već organizirani program svih nacionalnih institucija, politikâ, književnosti, masovnih medija, vojske, Srpske* pravoslavne crkve" (str. 42.).

8. "Poznato je, a o tome govori i srpski akademik Akmečić, da se je grupa trgovaca svinjama pobunila protiv turske vlasti 1804. g., dok je Europa obračunavala s Napoleonom, a tad je i započeo srpski terorizam. Dakle, srpski terorizam nije od danas. Srpski terorizam je utkan u tkivo srpske države. Srpska 'crna ruka', teroristička organizacija još i danas djeluje kroz razne oblike. Mogle bi se napisati ogromne knjige o zločinima 'crne ruke', terorizmu među Srbima do međunarodnog priznanja nekadanje Srbije na berlinskom kongresu 1878., poslije toga do izazvanog Prvog svjetskog rata, preko ORJUNE po Hrvatskoj, koja je žarila i palila od 1921. pa nadalje... Srpski terorizam je toliko utkan u državne strukture, u diplomaciju i doveden do savršene identifikacije sa srpskom nacijom... Srbin zna i hoće živjeti u jednoj državi... osobito kad je u grupi, tz. 'čoporu', Srbin zna da je srpska zemlja svugdje gdje je srpski grob... A kad to sve zna, a zna i najmanje dijete, između njegovog djelovanja i terorizma teško je povući granicu, granice nema! Izgubljena granica između normalnog i terorističkog, između onog što je ljudsko i humanističko..." (str. 49.).

9. "Obrana od terorizma je naše pravo i dužnost moralnog održanja, mi se Hrvati ne možemo odreći našeg ljudskog prava, jer bi time počinili moralno samoubojstvo. Nitko nas na to nema pravo pozivati, niti davati o nama ishitrene ocjene... Srpski je terorizam u svom izvoru i praktičnoj aplikaciji (primjeni) izazvao kod nas Hrvata od 1991. g. moralnu bol i osjećaj za pogibelj. Naša moralna bol nas upućuje na dužnost moralnog samoodržanja. Mi smo Hrvati napadnuti i time smo za svakoga postali ovlaštenici prava obrane, što je i svojevrsni uvjet našeg etničkog opstanka... Za volju tobožnjeg mira, mi se ne možemo odreći našeg prava na obranu. Filozofija u kojoj bi bio ponižen naš nacionalni moral, dostojanstvo i ponos kao oblik ustupka srpskom terorizmu, za nas Hrvate nije rad u korist ljudskih prava i sloboda. - Hrvati nisu kukavice a Srbi junaci, sa srpskim terorizmom se ne ćemo i ne možemo pomiriti niti ući s njim u kompromise bilo koje vrste... Nema te vrijednosti koja bi nas mogla pokolebati u osjećaju da se Hrvati nisu uzalud borili za ognjišta, za sveto pravo održanja, jer nam to uzdiže dušu nad sve užase smrti. To je naša energija zdravog narodnog osjećaja, to je naša vjera u svetinju ljudskih prava. Srpski terorizam ušao je u dušu Hrvata kao nepomirljivi neprijatelj svakog čovještva, i nikakvi protivni dokazi ne mogu pokolebati naš unutarnji osjećaj za ljudska prava, za prava obračuna s terorizmom. Narodu u koga je čvrsto uviježen osjećaj, da se u svakoj i u najmanjom stvari valja odvažno boriti za svoje pravo, nitko ne može nametnuti otimačinu! Naš položaj moramo povezati s moralnom čvrstoćom našeg naroda i nikakav pokušaj da drugačije shvatimo ljudska prava ne će pokolebati Hrvate." (str. 54.).

O Srpskoj pravoslavnoj crkvi francuski list *Le Nouveau Quotidien (Novi dnevnik)* piše: "Okreće li se to Srpska pravoslavna crkva za 180 stupnjeva, nakon desetljeća povučenosti u doba titoizma, nakon vremena laži za Miloševića i podržavanja Radovana Karadžića? Ne baš... Sigurno je samo to da se Srpska pravoslavna crkva, koja ima nekoliko struja unutar sebe, okreće protiv Miloševića - materijalista. Tako se nastavlja, između ostaloga, nacionalistička borba još iz 1994., kada je jedan od svećenika nazvao srbijanskoga predsjednika 'izdajicom' koji je 'spreman prodati Srbe Bosne i Hrvatske'. Sveti se sinod 1994. definitivno stavio na stranu Radovana Karadžića i njegovih sumišljenika, smatrajući 'sramnom i nemoralnom' blokadu koju im je Beograd nametnuo zbog odbacivanja mirovnog plana međunarodne zajednice. Poslije, nakon osude zbog

'ostavljanja Krajine', deseci su svećenika tražili povlačenje patrijarha Pavla, budući da nije jasno izrazio svoje nesuglasje s Daytonskim sporazumom..." ("Vjesnik", god. LVIII., br. 17701., Zagreb, 27. siječnja 1997., str. 2.).

Na podporu Srbske pravoslavne crkve srbskim zločinima i zločincima hrvatski je odgovor Pismo Vlade Republike Hrvatske o dovršenju mirne reintegracije (povratka) područja pod prijelaznom upravom (UNTAES), poslan Vijeću sigurnosti Ujedinjenih Naroda. U tomu pismu se daje pravo glasa i onim Srbima, koji u hrvatskomu Podunavlju nisu živjeli godine 1991. To isto Pismo jamči i ovo: "Pripadnici *srpske* i drugih etničkih zajednica iz područja pod Prijelaznom upravom koji su žrtve rata, *osobito invalidi*, udovice i djeca bez roditelja, imat će puna zdravstvena i socijalna prava u skladu sa zakonima i drugim propisima Republike Hrvatske...". Žrtve, dakle, nagrađuju svoje krvnike. Hrvati daju zdravstvena i socijalna prava čak i Srbima invalidima, koji su invalidima postali u neizazvanu ratu agresorske Srbije protiv Hrvatske. Ima li u svjetskoj povijesti još jedan takav primjer?

Talijanski katolički dnevnik *Avvenire (Budućnost)* donosi izjave katoličkoga beogradskoga nadbiskupa Slovenca Franca Perka: "Srpska pravoslavna crkva osuđuje Miloševića prije svega zbog nepoštivanja volje birača u Srbiji, ali i zbog napuštanja srpske braće u zapadnim područjima, odnosno u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini... u ovoj zemlji (Srbiji) zamisao o velikoj Srbiji uvijek je bila pravedna: Pravoslavna Crkva brani tu zamisao premda je svjesna da zasad njena realizacija nije moguća... Američki protestantski tjednik *The Cristian Science Monitor*... komentirajući 'nacionalističku' ulogu Srpske pravoslavne crkve u ratu na području nekadašnje Jugoslavije, ističe da Srpska pravoslavna crkva 'premda je službeno osudila nacionalizam' i dalje osuđuje Miloševića zbog izdaje Srba izvan granica Srbije..." (*Glas koncila*, god. XXXV., broj 3/1179., Zagreb, 19. siječnja 1997., str. 4.).

Slučaj sela Hrastovice pokraj Petrinje poučan je primjer, kako se je Srbska pravoslavna crkva ponašala u hrvatskim zemljama. Hrastovica je sa svojim sredovječnim tvrđavama odigrala iztaknutu ulogu u doba stogodišnjih hrvatsko-turskih ratova. Turci su Hrastovicu nakratko osvojili godine 1591. i spalili je, a ujedno pobili i povješali sve franjevce iz hrastovičkoga franjevačkoga samostana zajedno sa svim stanovnicima Hrastovice koji nisu uspjeli pobjeći. U pljački, paležu i ubijanju osobito su se iztaknule turske pljačkaške čete pravoslavnih Vlaha martoloza.

Pošto je Hrastovica godine 1595. konačno oslobođena od Turaka, u njoj i na njezinu području naseliše se izključivo Hrvati katolici. Hrvatskom i katoličkom Hrastovica je ostala sve do danas. I u toj Hrastovici, u kojoj ne bijaše ni jednoga pravoslavca, svetosavska Srbska pravoslavna crkva pokušala je godine 1769. izgraditi svoju srbsku crkvu. Naime te iste godine 1769. pravoslavni krajiški častnici i vojnici, potomci onih pravoslavnih Vlaha martoloza koji godine 1591. u službi turskoj poubijaše hrvatske rimokatoličke stanovnike Hrastovice, upraviše molbu krajiškomu generalu-carskomu povjereniku u kojoj su dokazivali potrebu gradnje crkve u Hrastovici za "grkoiztočni" obred. Austrijske vlasti, inače i previše sklone Srbima i pravoslavnim Vlasima na štetu Hrvata, ipak nisu mogle dati zatraženo dopuštenje, jer je Hrastovica bila pod upravom zagrebačkog biskupa.

Ovaj pokušaj gradnje srbske pravoslavne crkve u čistoj hrvatskoj katoličkoj sredini dokazuje, da Srbska pravoslavna crkva nije u hrvatskim zemljama gradila crkve

za potrebe svojih vjernika, nego da njima označi područje koje će kasnije proglasiti "oduvijek srbskim". Stoga nije čudo što mnogi svetosavske srbske pravoslavne crkve ne smatraju Božjim hramovima, za njih su one simboli osvajačkoga srbstva i srbski okupatorski bunkeri.

Dvije stotine dvadeset i dvije godine nakon neuspjela pokušaja gradnje srbskopravoslavne crkve u Hrastovici, srbizirani vlaški potomci narečenih vlaškopravoslavnih krajiških častnika i vojnika, srušiše u hrvatskoj i katoličkoj Hrastovici do temelja katoličku crkvu Sv. Bartola Apostola. Za osvetu, što im Hrastovicu nikad nije uspjelo posrbiti.

Kanonska vizitacija iz godine 1840. ustanovila je, da je kapela Sv. Bartola Apostola u Hrastovici podignuta iz čvrstoga gradiva već oko godine 1600. Sagradio ju je vjerni hrvatski katolički narod, koji je oko godine 1500. došao iz Bosne u Hrastovicu i tu se naselio. Nakon oslobođenja Hrastovice od Turaka dio toga naroda vratio se u Hrastovicu iz progonstva, a njima su se pridružili novodošli Hrvati katolici iz Bosne. Kapela je godine 1819. određena za župnu crkvu, umjesto prijašnje posvećene župne crkve Sv. Duha. U lipnju 1839. kapela je srušena, jer je bila previše tijesna i gotovo ruševna. Iste godine, 13. rujna, na njezinu je mjestu - u nazočnosti tadašnjega župnika Antuna Vukasovića - vicearcidakon dubički Josip Klemans postavio i blagoslovio kamen temeljac za gradnju nove župne crkve.

Gradnja nove župne crkve Sv. Bartola Apostola u Hrastovici počela je godine 1840., a dovršena godine 1843. Sagrađena je u kasnobaroknomu/novoklasicističkomu slogu. Obnovljena je od godine 1891. do 1894., a oslikao ju je zagrebački slikar Marko Antonini. Ponovno je obnovljena godine 1991. Kada je počela ova zadnja obnova, Srbi su poručili da će je nakon obnove srušiti.

Današnji Srbi u hrvatskoj pokrajini zvanoj Banovina potomci su Vlaha, koje su tu naselili zapovjednici austrijske vojske nakon za Hrvate kobnoga mira sklopljena u Karlovcima godine 1699. između Austrije i Turske. Banovinske Srbe tamošnji Hrvati još uvijek nazivaju Vlasima.

Naseljivanju Vlaha i njihovih obitelji na banovinskomu području uzprotivio se zagrebački biskup Stjepan Selišćević, koji je sa svojih dvije stotine vojnika sudjelovao u ratu s Turcima. On je uspio spriječiti naselidbu Vlaha na svojim biskupskim posjedima na području Hrastovice i kaptolskim posjedima na području Čuntića i okolnih mjesta. Da sačuva hrvatski puk od naleta Vlaha, biskup Selišćević je franjevcima provincije Svetoga Ladislava u Zagrebu povjerio godine 1697. upravu župe u Hrastovici a god. 1702. u Čuntiću. Srbi su na području Banovine, kako reče Paškal Cvekan, "uljezi plaćenici austrijske vojske, a sada Banovinu prisvajaju kao svoju isključivu domovinu" (*Župa Hrvatski Čuntić*, Zagreb, 13. srpanj 1993., str. 23.).

U proljeće 1991. Hrastovica se počela pripremati za proslavu 150. godišnjice izgradnje crkve Sv. Bartola Apostola i 400. godišnjice smrti franjevaca iz samostana u Hrastovici i stanovnika grada Hrastovice, koje su Turci pobili nakon zauzeća Hrastovice god. 1591. Proslava je trebala biti održana na Bartolovo, 24. kolovoza 1991., i na njoj je trebao biti nazočan zagrebački nadbiskup kardinal dr. Franjo Kuharić. Proslavu su spriječili Srbi, napavši Hrastovicu uz pomoć takozvane Jugoslavenske narodne armije (JNA).

(Svršetak u sljedećem broju)

Đuro VIDMAROVIĆ

Krivi rog

Zemlju su majku ranili kletvom,
U crne dane proklete moći,
Plodnu crnicu u crnoj noći,
Zemlju su prokleli krvavom žetvom.

Zala su plazila kao zmija stara,
Prijevare, obmane i crne peći,
A nitko nije smio reći,
Da đavo ruši, a Gospod stvara.

Plačem i drhtim iznad dubina
Dubokog grotla utrobe nijeme,
Crvene oči, krvave zjene,
Umrlo sjeme, mrtva praznina.

A zašto sve to u dane i noći.
U kratkom vijeku ranjenih snova
Klepeću krila crnih gavranova?
Kuda se skriti i kamo poći?

Ti vječni Bože što stvori dane,
Ne sažgi bolom zemlju dragu,
Već crne duše stavi na vagu.
Izbavi Sunce. Nek vihor stane!

I nova zora nek zarudi.
Dobaci sidro za nove dane,
Molim Te, Bože, uz dobre budi.

Kijev, srpanj 1996.

Elvira IVAŠTINOVIĆ

Zrcalo u zrcalu

Pogledam se u zrcalo.

Pramenovi sijede kose,
otužan pogled
usta bez osmijeha.

Kako je to lice
u zrcalu staro,
tužno - sve tužnije!

Onda se u zrcalu
pojavi malo zrcalo
s licem mladosti moje.

Ljubav blista
u nježnosti pogleda.
Nada sjaji u osmijehu.

Oh, da to zrcalo u zrcalu
dulje ostane!
Uzalud!

Ono odjednom nestane .....

Višnja SEVER

Ne pitam zašto

Ne pitam zašto stradala je desna,
On nas uvjek na vrijeme zaustavi.
Križ biva lagan kad ga prihvatimo
kao i ljude i njihove mane.
I naše ruke ko i naše rane
dobivaju putokaze druge.
A boli se pretoče u duge.

Anto ĆOSIĆ

Provedrice i proplamsaji

(fragmenti)

Živeći u Okučanima, gotovo dvije godine, uočio sam bizaran fenomen. Naime, Hrvati-starosjedioci (nema ih mnogo) iz Okučana dugo su bili pod utjecajem velikosrpske politike, tako da je malo njih uspjelo sačuvati svoj vjerski i nacionalni identitet. Poguban utjecaj komunista osjeća se na svakom koraku. Jedan dio Hrvata-starosjedilaca je, uglavnom, ateiziran. Niti se krste, niti se Bogu mole, niti u crkvu idu. Jedna mještanka "Hrvatica" me upitala: - Zašto vi iz Bosne tako često idete u crkvu?

- Draga ženo, rekoh joj, pa mi smo kršćanski odgojeni!

- Ja nikad ne idem! - pohvalila se.

Ova se objekcija odnosi naročito na miješane brakove, kojima su ideal JUGA, JNA i Beograd. Ti pseudohrvati - jugonostalgičari prepoznaju se *a prima vista*. Otkrivamo ih po psovanju svetog Božjeg imena. Kad im spomenete ime HRVAT - namršte se kao da u ustima drže kiseli krastavac.

Ti lažni Hrvati mogu nanijeti veliku štetu Hrvatskoj, pošto oni, kao peta kolona, mogu ući u strukture vlasti - jer su formalno Hrvati, a u stvari su - *la perduta gente!*

Neki okučanski Hrvati-starosjedioci su, dakle, fenomen koji zahtijeva sociološku, psihološku i političku raščlambu - jer su evoluirali u amorfnu masu - bez boje, okusa i mirisa.

Te "Hrvate" nikad ne vidite u blizini crkve, jer se oni ne osjećaju ni katolicima, ni Hrvatima. Oni strasno i nepomirljivo mrze Hrvate iz Bosne i Vojvodine. Mrze župnika koji je došao iz Bosne, mrze Crkvu i sve što je vezano uz vjeru.

Teško je povjerovati u tako monstruoznu metamorfozu - ali ona je ružna stvarnost Okučana.

Političari s ovog područja također su podbacili, jer nažalost, nisu uočili da Hrvati-naseljenici predstavljaju kičmu nove Hrvatske.

* * *

Rado bih gospodi Englezima i Francuzima postavio sljedeće pitanje: - Zašto, gospodo, nakon svršetka drugog svjetskog rata, 1945, niste sjeli za stol s Göringom, Himlerom i ostalim nacističkim glavešinama i zašto niste s njima raspravljali o budućnosti Europe? Vi to, gospodo, niste učinili, budući da ste ih kao ratne zločince, uglavnom, osudili na smrt i smaknuli.

Mogli bismo raspravljati o relativnosti morala, te zaključiti da je moral iz 1945. godine danas anakronizam, jer ratni zločinci poput Mladića, Karadžića, Šljivančanina i ostalih slobodno šetkaju našim krajolicima.

Gospoda Englezi i Francuzi uporno traže od Hrvata i Bošnjaka da sjednu za stol sa zločincima, koji su četiri godine ubijali nevine ljude po logorima i pucali po nezaštićenim gradovima. Uz put su se "zabavljali" silujući žene, rušeći kuće i bogomolje... Volio bih, gospodo, da nam objasnite kakva je razlika između ubijenih Židova u

Njemačkoj i ubijenih Hrvata i Bošnjaka? Kakva je razlika između Katinske šume i Ovčare? Nikakva! I jedni i drugi i treći su žrtve genocida. Pa ipak ima "političara" koji misle da su Hrvati i Bošnjaci građeni od lošije ilovače - te se stoga nemojte čuditi što nas opet guraju na Balkan, u "bratski zagrljaj" onih što su nas do jučer masakrirali. Brčko je eklatantan sinonim za nepravdu. Ta se gospoda hladnokrvno hrane našom krvlju, a njihovo djelovanje je beskrupulozno i bezobzirno, a temelji se na pomanjkanju osjećanja za pravičnost i istinu.

Stoga je vrijeme da se prekine svaka veza s onom vrstom "političara" čiji *moral insanity* zaprepašćuje cijeli pošteni svijet - jer svojim odlukama nagrađuju ubojice a kažnjavaju žrtve.

Ne čini li vam se da zapadnu politiku (logiku) obilježava ritam - pakla?

* * *

Godinu dana prije smrti majke razgovarao sam s njom i jednom je upitao:

- Što će biti s nama?

- Nadaj se gorem!

Njen odgovor me zatekao, ali sam tek kasnije, nakon nekoliko godina, shvatio da je izgovorila proročke riječi. Srbi su okrenuli topove i počeli pucati prema nezaštićenima. I u Hrvatskoj i u Bosni barbari su počeli ubijati ljude, rušiti crkve i džamije, počeli su paliti, silovati... Oružjem, koje se našlo u njihovim rukama, nastojali su ugasiti što više života. Ginuli su djeca, starci i žene. Na sve strane su nicali logori i masovne grobnice.

- Bože moj, pitao sam se, je li ovo početak kraja? Zar je moja majka vizionarski najavila zlo, kad je rekla:

- Nadaj se gorem!

Oko sebe smo, zaista, gledali pustoš, dehumanizaciju i silu stvaroljubaca u kojima se gasio Duh ljubavi. U poslanici Timoteju (Timotej II, 3 : 1-5) sveti Pavle piše: "... u posljednje će doba nastati teška vremena, jer će ljudi biti samoživi, lakomi, umišljeni, oholi, psovači, nepokorni roditeljima, nezahvalni, bezvjernici, bez ljubavi, nepomirljivi, klevetnici, razuzdani, neotesani, neprijatelji dobra, izdajnici, naprasiti, bahati, ljubitelji požude mjesto ljubitelji Boga."

Čitajući ovaj segment poslanice svetoga Pavla pitam se - nismo li se približili posljednjim vremenima, prepoznajemo li u riječima svetog Pavla - naše doba i naše ljude? Zar nismo okruženi zlim ljudima koje upravo spominje sveti Pavao? Nisu li nam blizu metafizika i apokaliptični fenomeni?

Smokva je već prolistala, ali se bojim da to nismo zamijetili, pa ćemo ostati zatečeni kad se nebo smota kao knjiga.

Ovaj zapis nije ilustracija moje privatne paranoje - već osluškivanje pulsa vremena. Ne zaboravimo da je Nazarećanin rekao: - Bdijte!

Stanislava ADAMIĆ

Božji trenutak

Dosta mi je svega!
Nije poetska fraza
Urlam- iz rane
U džungli smo, Bože
opkoljeni pustinjama
Dosta mi je tijelo
zanosnih gradnja
i rušenja u duši
Što taknem -
nebo i pakao izazivlje
rajska priviđenja ruši.

Tebi je sve znano
I kad si uranjavao u moje tmine
U zametku - prije rođenja
obilježio si me
prokletstvom i blagoslovom Pjesme.

Ti si lebdio, Gospode
u vihoru kovitlao
mojim dječjim zanosima
Ti si pobune srca i uma stišavao
ZAŠTO nijedan Tvoj trenutak
nije p o s v e m o j?!

Prokleta pjesma!
Sva zlojutra u stihu
gordosti i stida
Nisu sveto raspeće.
Uzalud rasipamo riječi
gasimo iskre srca -

Ne grabimo radost
na vrtuljku Sreće.

Sada mi je do spokoja

S a d a mi je do spokoja
O, neodoljivo mi je do spokoja -
barem jedne kaplje
radosti neugrožene
Da me tišina preobrazi
kroz prepoznavanje sebe
I ništa izvana ne bude povreda
Ne, nikada više.

I duh mi osovljen
bude poput rodna osunčana stabla
rosom neba opijena.

Bit ću, možda ću biti jednom
milosno prozračena -
ne više sâmoj sebi sjena,
zagonetno klupko nemoći
od povreda izvana
Uvjeravat ću sebe da smo ja i svijet
i svi nevidljivi kozmosi
jedno čulo prijemljivo
za sve ljepote i zamislive dobrote
I sâmo tijelo
blaženo glazbalo utjehe.
Oči nedohvatljive paučini noći.
A ruke - sada dvije staze muke -
razdragane, sveobuhvatne
kao ljubav.

William T. NOON

Prekaljen u školi starog Akvinca*

Osvrnem se tako da vidim izdaleka
Kako se gega šarena družba neka,
Te duše što mrze duh pojedinca
Prekaljen u školi starog Akvinca.

Joyceova balada *Sveto sudište* (Pula, 1904.)

"Tomizmu" Jamesa Joycea može se najizravnije pristupiti tako da se ukratko razmotri kakvo je bilo njegovo redovito školovanje. Od šeste do dvadesete godine Joyce je bio učenik i student isusovačkih škola i učilišta u Irskoj, najprije kao dječak, od rujna 1888. do kraja drugog polugodišta 1891. u Clongowes Wood Collegeu u grofoviji Kildare, potom kao pitomac dablinskog Belvedere Collegea od svoje jedanaeste do šesnaeste godine i napokon kao student University Collegea na St. Stephen's Greenu u samom središtu Dublina. Ukupnu formalnu naobrazbu što ju je Joyce stekao, dobio je od učitelja i nastavnika tih isusovačkih škola i učilišta. Pišući 1927., oko pet godina nakon prvog izdanja *Uliksa*, Joyceov intimni prijatelj za njegova boravka u Trstu (1905.-1906.) Italo Svevo napominje: "Joyce je još uvijek zahvalan svojim nastavnicima i divi im se, dok njegov opaki Dedalus ne nalazi vremena da to kaže."[1] Joyce se u listopadu 1921. dopisivao s isusovcem Charlesom Doyleom iz Belvedere Collegea. Čini se da su pisma koja su tada izmijenili bila neusiljena i srdačna.[2] Katkad čak ni "opaki Dedalus" nije daleko od stanovitog "divljenja i zahvalnosti" prema svojim isusovačkim učiteljima i nastavnicima. U *Portretu* Joyce Stephenovo raspoloženje nakon razgovora s voditeljem studija opisuje ovako: "... i pomisli kako tog čovjeka i njegovu subraću ne samo u

* Odabrali smo jedno poglavlje iz djela američkog isusovca Williama T. Noona *Joyce i Akvinac (Joyce and Aquinas)* da bismo ukazali na činjenicu kako sve veće zanimanje za Tominu izvornu misao od pedesetih godina ovog stoljeća naovamo poprima sve šire razmjere, pa se počeo proučavati utjecaj njegove misli i na području estetike i znanosti o književnosti... U doktorskoj radnji o. Noona obrađuje se taj utjecaj na jednog od najvećih književnika dvadesetog stoljeća, Jamesa Joycea (1882-1941). Budući da je sad ovo djelo prevedeno na hrvatski (preveo s engleskoga Matej Jeličić), valja ga i objaviti, ali držimo da treba prevesti i objaviti barem još dva temeljna djela o toj problematici: *Umjetnost i skolastika (Art et Scolastique)* od Jacquesa Maritaina i *Estetsko pitanje u Tome Akvinskoga (Il problema estetico in Tommaso d'Aquino)* od Umberta Eca.

1. "James Joyce", predavanje održano u Milanu 1927., preveo na engleski Stanislaus Joyce (Milano, Officine Grafiche Esperia, 1950), oko 28 str. (nepaginirano). "James Joyce", predavanje u Milanu. Rabeći nadimak "njegov opaki Dedalus", Svevo očito ima na umu prijekor Bucka Muligana upućen Stephenu: "Ima nečega opakog u tebi." *Ulysses* str. 7. Usp. *Uliks*, s engleskoga preveo Luko Paljetak, izd. "Otokar Keršovani", Opatija, 1991., str. 9.
2. Usp. *Pisma*, u: *"Zbirka Jamesa Joycea"*, In Memoriam Philipp. Wickser, Lockwood Memorial Library, University of Buffalo (Ta zbirka je takozvana Joyceova pariška biblioteka.) Izmjena pisama se odnosila na mogućnost da je u osamnaestom stoljeću supruga prvog grofa od Belvedera boravila u Belvederskoj palači. U Buffalou se nalazi samo odgovor oca Doylea.

duhovnika već i u svjetovnjaka prati glas da su svjetovni jer su se tijekom cijele svoje povijesti pred Božjim sudištem zalagali za duše onih koji su mlitavi, mlaki i kolebljivi."[3]

Teško da je ikad ikome uspjelo, koliko god se trudio, da se potpuno oslobodi dugotrajnog utjecaja vrlo sustavnog obrazovanja od rane dobi. Pristupajući Joyceu, tomistički nastrojeni istraživač se neće previše obazirati na ovo ili ono pojedinačno pozivanje na Akvinca, nego će vjerojatno biti skloniji tome da svoju prosudbu navodnih podudarnosti zasnuje na ukupnosti i specifičnosti onih ideja Tome Akvinskoga *u čijem je svjetlu* Joyce nastojao sagledati druge probleme.

Predstavljajući *Ratio Studiorum* (Nastavni plan) u prijevodu na engleski, Edward Fitzpatrick je taj čuveni isusovački obrazovni i odgojni dokument okarakterizirao kao "koristan priručnik metodike obrazovanja, te školske i razredne nastave", premda se pri tom zdušno trudio da objasni kako *Ratio* nije izlaganje cjelovitoga isusovačkog obrazovnog sustava, pa čak ni pokušaj da ga se izloži.[4] Bez obzira na to, *Ratio Studiorum* je vrlo ugledan dokument za sve isusovačke škole i nastavnike. Sva njegova različita i popravljena i dopunjena izdanja za isusovce su imala snagu pravila u svim njihovim obrazovnim pothvatima sve tamo od 1599. kad ga je Družba Isusova prvi put službeno prihvatila i objavila. Između mnogih praktičnih pravila i smjernica, *Ratio* dodjeljuje povlašten položaj nauku sv. Tome Akvinskog, ali izbjegava sve što bi potaklo slijepu privrženost Tominoj filozofiji i Tominoj teologiji s obzirom na *quaestiones disputatae*.[5] (prijeporna pitanja).

Nema sumnje da su tijekom svoga dugog filozofskog i teološkog studija, Joyceovi odgojitelji, isusovci, mnogo toga počeli promatrati pod utjecajem Tominih misli, pa je i Joyce u onoj mjeri u kojoj je potpao pod utjecaj svojih odgojitelja morao početi štošta promatrati u tom svjetlu. Često se pokaže da se usporedba ponajmanje može zasnovati na onim podudarnostima na kojima netko izričito zasniva svoje pravo na pripadnost nečijem "sustavu" ili priznanje svog duga nečijim idejama vodiljama. A često se pokaže i to da dugotrajna izloženost nečijem načinu gledanja na stvarnost ili nečijem načinu pisanja i izražavanja ideja neprimjetno utječe na tako udaljena područja čovjekovih opredjeljenja te ovaj nipošto ne bi pristao da ih prizna sličnima ili izvedenima. Tomističkog će kritičara temeljito istraživanje podudarnosti misli i nazora koje postoje između Joycea i Tome Akvinskoga neizbježno dovesti do toga da uzme u razmatranje one Tomine tekstove i tematske cjeline za koje bi bilo fantastično pretpostaviti da ih je Joyce ikad zapazio, a kamoli pomno proučio. Ništa lakše nego "dokazati" kako Joyce sam priznaje svoj dug i kako se ponosi tomističkom naravi svoje misli. Ali se pri ozbiljnom istraživanju Joyceova tomizma pažnju mora usmjeriti na ideje i nazore koje su u Joycea postale djelotvornima samo utoliko ukoliko su bile u zraku što ga je disao, koje je po svoj prilici prihvatio i ne znajući da ih je prihvatio, jer su bile tu, kao planine oko Dublina, jer je bio "prekaljen" u filozofskoj školi "starog Akvinca", a ne samo izložen Akvinčevu učenju, zajedno s učenjima dvanaestak drugih filozofa, o ovom ili onom teološkom i estetskom pitanju.

3. *A Portrait of the Artist as a Young Man*, str. 222. U nas je ovo djelo izišlo u Zorinu izdanju, Zagreb 1965., pod naslovom *Mladost umjetnika*. S engleskog preveo Stanislav Šimić. Usp. str. 145-146 tog izdanja.
4. Edward A. Fitzpatrick. *St. Ignatius and the Ratio Studiorum* (New York, McGraw-Hill, 1933), str. 23-24.
5. Usp. "Rules for the Professor of Scholastic Theology" (2. pravilo) i "Rules for the Professor of Philosophy" (6. pravilo) u Fitzpatrickovu djelu *St. Ignatius*, str. 160, 168-169.

Što netko više doznaje o stvarnom utjecaju Tomine misli na Joycea, sve je manje sklon vjerovati da je taj utjecaj, s pedagoškog stajališta, bio sustavan i temeljit. U prilazu Joyceovu tomizmu možemo odmah isključiti Clongowes i Belvedere. To su bile samo pripremne internatske škole, a u Joyceovo doba u tim pripremnim školama vjeronauk se mnogo neformalnije predavao nego sada. Dok je Joyce bio dječak u Clongowesu i Belvedereu jedva da se predavalo nešto više od pukih osnova apologetike.

Nauk vjere nije bio na mnogo višoj razini čak ni na University Collegeu. Iz povijesti dablinskog University Collegea, što su ga priredili i 1930. godine pod naslovom *Stranica irske povijesti*[6] izdali oci Družbe Isusove, doznajemo da nauk vjere čak i na fakultetskoj razini u to doba uopće nije bio sustavan, niti se na njemu mnogo inzistiralo.

Na University Collegeu predavanja iz nauka vjere bila su na rasporedu poslije podne "nakon završetka redovne nastave". Čini se da pohađanje tih predavanja nije bilo obavezno[7]. Nije vjerojatno da bi Joyce došao u kakav god bliži dodir s nekim tekstom Tome Akvinskog pohađajući ta predavanja, ako ih je uopće i pohađao redovito.

Dok je Joyce bio student, na starom University Collegeu nije bilo nikakvog redovnog tečaja skolastičke filozofije. Royal University, kojem je Universitu College potčinjen, bio je od 1883. do 1909. u biti ispitna ustanova. Za ispite su se studenti mogli pripremati privatno ili na priznatim fakultetima. University College je u Joyceovim studentskim danima bio samo jedan od tih priznatih fakulteta, pa je samo pripremao studente za ispite na Royal University. U registrima Collegea se ne mogu naći dokazi da je Joyce uopće pohađao bilo kakav formalni tečaj filozofije, premda uvijek postoji neznatna mogućnost da je s vremena na vrijeme slušao predavanja iz ove znanstvene građe. Nema mnogo razloga, ako uopće postoji razlog, za vjerovanje da bi se ta povremena predavanja mogla baviti ikakvim sustavnim proučavanjem Tominih tekstova. U djelu *Stranica irske povijesti*, među drugim družbama koje su postojale na Collegeu, spominje se i "Akademija sv. Tome Akvinskog", koja je bila osnovana u jesen 1901, kad je Joyce bio na polovici svog studija. Vidi se da Joyce nije sudjelovao u osnivanju ove družbe i njegovo se ime ne spominje na popisu "Istaknutih" članova, koji je sastavljen 1930.[8] Joyceovi suvremenici u Collegeu, koji danas žive u Dublinu, ne sjećaju se da bi Joyce ikad prisustvovao sastancima ove Akademije sv. Tome. Budući da je Akademija "računala na ozbiljnije studente"[9], razumljivo je zašto njegovi živi kolege i suvremenici drže nevjerojatnim da bi Joyce, koji nije više htio da ga se smatra "ozbiljnim" (kakav je bio u Clongowesu i Belvedereu), za vrijeme svojih fakultetskih studija ikad posjetio kakav sastanak Akademije.

6. *A Page of Irish History. Story of University Colleg, Dublin, 1883-1909. Compiled by Fathers of the Society of Jesus*. Dublin, Talbot Press, 1930. Ovo će se djelo u nastavku teksta citirati kao *Stranica*. Neimenovani su suradnici ovoga zanimljivog, premda ponešto razbarušenog povijesnog djela Henry Browne i Lambert McKenna, obojica oci Družbe Isusove.
7. *Stranica*, str. 416.
8. Ibid., str. 350.
9. Ibid., str. 349.

Za svakoga koji nastoji zacrtati povijest utjecaja tomističke misli na Joycea ovdje iskrsavaju dva pitanja: (1) Zašto isusovački program studija na dublinskom University Collegeu u doba Joyceova studija velikim dijelom očito zanemaruje odredbe što ih sadržava *Ratio Studiorum*, po kojima se studij mora temeljiti na skolastičkoj i posebno na tomističkoj nauci? (2) Budući da na University Collegeu uopće nije bilo nikakva formalnog tečaja skolastike, kako se može protumačiti Joyceova tvrdnja da je njegova misao skolastička i tomistička, kako se može objasniti njegovu polemičku izjavu da je on "prekaljen", kako sam kaže, "u školi starog Akvinca"? Estetička teorija *Portreta* (a i djela *Stephen Hero*) ističe se kao primjer "primijenjenog Akvinca",[10] ključnu temu očinstva u *Uliksu* Joyce tako razvija da se izričito poziva na autiritet "akvinskog buldoga",[11] a Stephen Dedalus je prigodom izlaganja u knjižnici prikazan kao onaj koji se divi Tominoj "mudrosti i neobičnosti" i koji za sebe tvrdi da su mu Tomini tekstovi i nazori poznati iz prve ruke: "u njegovim trbušastim djelima uživam čitajući ih u izvorniku."[12] Najteža optužba koju uskogrudni Shaun može smisliti protiv svoga brata pjesnika Shema u *Wakeu* jest da je Shem, sa svojim "jezuitskim lajanjem i ljutim ugrizima"... "sablastan... i kao u podne medievalno zao sve do u svoju časnu vegetalnu dušu."[13] Svijet *Wakea* je u sažetku na kraju opisan kao "tomistički pijan".[14]

Da bi se odgovorilo na ta dva pitanja, zašto je Toma Akvinski bio očito zanemaren u studijskim programima University Collegea i zašto se unatoč tome Joyce mogao hvaliti da je prekaljen u školi starog Akvinca, mora se baciti pogled na jedan dio povijesti dublinskog University Collegea i u stanovitoj mjeri istražiti njegov poseban obrazovni položaj u razdoblju Joyceova studija. Čuveno Irsko katoličko sveučilište, koje je 1854. osnovao kardinal Newman, prošavši mnoge kušnje i na rubu propasti, prešlo je 26. listopada 1883. u ruke isusovaca.[15] Taj prijelaz je bio jedna od konačnih (premda nepredviđenih) posljedica Zakona o obrazovanju u Irskoj (Royal University Act) što ga je, usred mnogobrojnih sukobljavanja, 15. kolovoza 1879.[16] usvojio Donji dom. Tijekom četvrt stoljeća svoga postojanja University College je, kako je već rečeno, djelovao po odredbama tog Zakona. Royal University propisuje, prilično strogo rekli bismo danas, tečajeve i ispite kojima se može postići stanoviti akademski stupanj, a ti su tečajevi i ispiti tako koncipirani i sastavljeni da odgovaraju svim fakultetima i seminarima, bili oni ili ne bili katolički.[17] Skolastiku kao takvu teško da se smatralo važnom, a Toma Akvinski ne samo da nije uživao povlašteno mjesto nego nije zauzimao nikakvo mjesto u studijskom programu što ga je Royal University, službena ispitna ustanova, propisivao i priznavao za akademske stupnjeve. Bilo je nemoguće da pod

10. *Portrait*, str. 245; usp. *Mladost umjetnika*, str. 161; usp. i *Stephen Hero*, str. 212.
11. *Ulysses*, str. 205; usp. *Uliks*, str. 211.
12. Ibid, str. 203; usp. *Uliks*, str. 208.
13. *Finnegans Wake*, str. 182, 423. Igra riječi: Namjesto izraza srednjovjekovni (mediaeval), Joyce stavlja vlastitu kovanicu middayevil (zlo u podne), a namjesto riječi časna (venerable) stavlja riječ povrtna (vegetable).
14. Ibid., str. 510.
15. *Stranica*, str. 63.
16. Ibid., str. 38-40.
17. Ibid., str. 180.

takvim uvjetima studija isusovci, profesori na University Collegeu, službeno slijede svoj autoritativni *Ratio Studiorum*, koji nakon revizije ionako nije više imao snagu zakona, premda je to i dalje bila zbirka odredbi kojih se, kako se očekivalo, isusovačke škole trebaju pridržavati.[18]

U St. Stephen's Greenu isusovci nisu smjeli ni na službenoj ni na neslužbenoj razini provoditi tradicionalni isusovački program studija zasnovan na načelima skolastičke misli. Na University Collegeu su svi profesori, isusovci i neisusovci, nastojali učiniti najviše što se dalo u određenim uvjetima, pa ipak su u ranom razdoblju (1884.) bili prilično oštro kritizirani. Kritiku im nisu uputili odgovorni ljudi s Kraljevskog sveučilišta, već s Katoličkog fakulteta u Clonliffeu. Tvrdili su da tečajevi nisu onakvi "kakvi bi trebali biti na katoličkom učilištu".[19] Žive javne polemike koje je ovo sporno pitanje izazvalo dovele su do toga te je University Collegeu dopušteno da uvede sadržajem i duhom skolastičkiji alternativni tečaj.[20] Ostaje dojam da su za Joyceovih studentskih dana službenim tečajevima na katedri za filozofiju (koja se tada zvala Katedra mudroslovlja, ćudoređa i političke ekonomije) još uvijek pečat uglavnom davali svjetovni ispitni zahtjevi Kraljevskog sveučilišta. U svakom slučaju, u fakultetskim ispravama nema nikakva znaka da bi za svog studija Joyce pohađao bilo koji od tih tečajeva filozofije.

Usprkos službeno nametnutoj filozofskoj neutralnosti Collegea - a kad se radi o tim Ircima, čovjek je sklon pomisliti da upravo zbog tog nametanja - na njemu od samih početaka buja vrlo snažna izvannastavna tradicija skolastičke misli, pa se čini, kako to pokazuje osnivanje "Akademije sv. Tome Akvinskoga", da je ta tradicija dostigla vrhunac životnosti upravo u vrijeme dok je Joyce bio student, te se to doba u *Stranici irske povijesti* označava kao "razdoblje trijumfalnog uspjeha".[21] Iako Joyce nije sudjelovao u radu Akvinske akademije, mora da je bar s nekim od svojih kolega često bio uvučen u rasprave o filozofskim pitanjima, pa je vjerojatno da se on braneći svoj stav ili svoje gledište prije bilo kog drugoga pozivao na autoritet Tome Akvinskoga. J. F. Byrne, prototip Cranlya iz *Portreta* (i *Stephena Heroa*), u svojim autobiografskim zapamćenjima *Šutljive godine* bilježi da je već od svojih studentskih dana, prije pedeset godina, na University Collegeu, volio i cijenio sv. Toma Akvinskoga: "Često sam sanjario kako bi bilo divno šetati s njime Dublinom ili Wicklow gorjem, pa možda hodajući razgovarati, a možda ni riječ ne izustiti."[22]

Čovjek se pita nisu li možda ova Byrneova sjećanja na njegovu studentsku ljubav prema Akvincu tako idilična jer su se s godinama pomalo razneżila. Dok se čita *Stranicu irske povijesti* stječe se sve snažniji dojam da su na University Collegeu studentski osjećaji prema Akvincu redovito poprimali svadljivije, polemičkije oblike. A čini se da je tako bilo već od početka skolastičke tradicije na tom fakultetu. Gorman

18. Fitzpatrick, *St. Ignatius*, str. 36.
19. *Stranica*, str. 217.
20. Ibid, str. 218.
21. Ibid, str. 327.
22. J. F. Byrne, *The Silent Years: An Autobiography with Memoirs of James Joyce and Our Ireland* (New York, Frirar, Strauss and Young, 1953), str. 165.

napominje u zagradi da je otac Gerard Manley Hopkins bio član fakulteta "mnogo prije" Joyceova vremena.[23] Istina je da je Hopkins stigao u Dublin 1884., četrnaest godina prije Joyceova vremena, no budući da je Joyce bio "pod utjecajem" skolastičkog ozračja na fakultetu, nije mogao biti toliko neupućen da ništa ne zna o prilično burnoj povijesti skolastike što ju je ispisalo prethodnih četrnaest godina. *U Stranici irske povijesti* prilično se jasno ocrtava Hopkinsova veza s tom tradicijom ovim riječima: "Kao obraćenik na katoličku vjeru bio je pun oduševljenja, ali je njegova nedvojbena briljantnost kao teologa bila zamagljena ponešto tvrdoglavom ljubavlju prema skolastičkom nauku, u kojemu je slijedio utjecaj platonske filozofije. Zbog te svoje osebujnosti sukobljavao se sa svojim isusovačkim starješinama koji su slijedili Akvinca i Aristotela."[24]

Iste godine kad je Hopkins došao u Irsku iz Engleske, iz Francuske je stigao u Irsku još jedan isusovac, *père* Jacques Mallac. Poput Hopkinsa, Mallac je bio obraćenik na katoličanstvo, a do polovice svog života bio je "uvjereni slobodni mislilac, dok se u Francuskoj bavio odvjetništvom".[25] Prijepor koji se bio zametnuo u katoličkim krugovima zbog navodnog eklektičkog i modernističkog zastranjenja u nastavnom planu na University Collegeu, doveo je do toga da se *père* Mallaca hitno dovede iz Francuske kako bi ojačao skolastičko usmjerenje filozofske misli. Sudeći prema ovom pomalo starinski sročenom opisu, čini se da je bio nešto poput "čudaka sveučilišnog kruga":

> On je, kao i otac Hopkins, bio zanijet metafizikom, ali je za razliku od njega bio žestoki sljedbenik Aristotela... I sama njegova pojava privlačila je pozornost. U njegovu snažnom, dobro građenom, garavom liku bilo je nečeg patničkog, a pogled njegovih crnih očiju bio je katkad tako zastrašujući da su mu studenti prišili nadimak "Mefisto"... Držao je da *pabulum*[26] što se pruža studentima nije dovoljno *scholasticum*, da mu nedostaje peripatetički okus. Poduzeo je da im kao protuotrov pruži ono pravo, pa je na neke od njih posve nehotice djelovao samim magnetizmom svog neobičnog značaja. No i ti su bili podijeljeni na dva tabora, na blaže i na strože aristotelovce... Sama prisutnost tog zanesenjaka bila je na fakultetu kamen smutnje... tako da je... poslije pet godina... opozvan.[27]

Za Joyceovih studentskih dana na tom su fakultetu dva glavna profesora metafizike bili otac Joseph Darlington i prof. William Magennis. Darlington, prototip "obraćena Engleza", voditelja studija, s kojim u *Portretu*, u prizoru paljenja vatre, Stephen Dedalus raspravlja o Aristotelovu i Akvinčevu poimanju ljepote, bio je doista još jedan obraćenik, koji je magistrirao na Brasenose Collegeu u Oxfordu i koji se odrekao pastorskog života u anglikanskoj crkvi kako bi ušao u Družbu

23. Herbert Gorman, *James Joyce* (New York, Rinehart, 1948), str. 54
24. *Stranica*, str. 105.
25. Ibid., str. 108.
26. Duševna hrana. Op. prev.
27. *Stranica*, str. 108-109.

Isusovu.[28] Magennis je od samog svog postavljenja na katedri za filozofiju 1893. nepokolebljivo odlučio da pod svaku cijenu promijeni položaj tog kolegija koji je slovio kao "utočište slabića".[29] Smatralo ga se "vodećim duhom" u novom "tomističkom preporodu" koji je doveo do osnivanja Akademije sv. Tome Akvinskoga.[30] Sad je na njega došao red da kao nekoć *père* Mallac "bude okružen ratobornom skupinom svojih vlastitih studenata filozofije".[31]

Prije nego što su postali redovnim profesorima na Katedri mudroslovlja, ćudoreda i političke ekonomije, Magennis i Darlington bili su predavači i izvanredni profesori engleske književnosti[32], pa se time doista može objasniti Joyceovo zanimanje za Akvinčevu filozofiju u vezi s estetikom i književnošću. Joyceovo zanimanje i njegova nadarenost za književnost nisu izbjegli pažnji njegovih profesora, pa ima razloga za vjerovanje da je u novoj, maloj i "obiteljskoj" vrsti fakulteta, gdje su odnosi između profesora i studenata vrlo prisni i osobni, vjerojatno bio uložen određeni dobrohotni napor da se Joyceovo zanimanje i nadarenost za književnost što je moguće više upravi u skolastičkom i tomističkom smjeru. U svakom slučaju, tu je u zraku bilo mnogo "tomizma", pa nije nikakvo čudo što Joyce u *Stephenu Herou* umjetnički prikazuje kako "žustri pobornici" (tako ih on naziva[33]) ističu za primjer Stephena Dedalusa jer "cijela njegova teorija, u skladu s onim što oblikuje cijeli njegov umjetnički život, na najprikladniji način što se tiče svrhe izrasta iz punine katoličke teologije.[34]

Jedan od Joyceovih profesora engleskoga na University Collegeu bio je Thomas Arnold, posljednji živi sin dr. Arnolda od Rugbya, pa prema tome brat Matthewa Arnolda (čija je "košnja" ili nastojanje da se izravnaju i uklone sve razlike između vjere, pjesništva i filozofije jedan od motiva *Uliksa*[35]) i otac ratoborne antisufražetkinje i autorice romana gđe. Humphrey Ward. Arnold je bio još jedan obraćenik, član fakulteta i stari Newmanov prijatelj. Ozbiljan i uglađen vanjštinom, u nutrini je bio plaha i djetinjasta osoba. Prepričavala se zabavna anegdota o tome kako se Arnold, donekle potresen, potužio voditelju studija da su mu na početku zimskog semestra, kad je

28. Ibid., str. 100; Byrne, *The Silent Years*, str. 38. Stephenova rasprava s "obraćenim Englezom, voditeljem studija" dana je u *Portretu* na str. 215-222. (Usp. prijevod na hrvatski, u: *Mladost umjetnika*, Zagreb, 1965, str. 141-146). Predmet njihove rasprave je poznata tvrdnja Tome Akvinskoga: "Pulchra sunt quae visa placent." Byrne, koji Stephenov razgovor s voditeljem studija naziva "artritičnim", a onda još i "lakrdijaški blagoglagoljivim prenavljanjem" (*Šutljive godine*, str. 36), pripovijeda kako se Joyce ovdje okoristio zgodom koja se u stvarnosti zbila između njega (Byrnea) i o. Darlingtona, a da je Joyce uvelike izopačio smisao tog razgovora kad ga je onako opisao u *Portretu*. Govoreći o svom posjetu Joyceu u Parizu 1927. godine, Byrne kazuje: "Podsjetio sam Joycea da se morao sjetiti onoga što prodavačice riba na opatijskoj tržnici (Mary's Abbey) kažu mušterijama koje slabo kupuju a mnogo pipaju. 'Ako ćete zet ribu, gospa, zamite ju, ako ju nećete zet, ne peštajte ju!' Joyce se složio..." (Ibid., str. 35). No, nisu li "stvarnost" i "književnost" prilično različite kašete riba?
29. *Stranica*, str. 218.
30. Ibid., str. 349.
31. Ibid.
32. Ibid, str. 215, 218.
33. *Stephen Hero, str. 204.*
34. Ibid., str. 205.
35. *Ulysses*, npr. str. 9, 507; *Uliks*, str. 11, 505.

započinjao svoj tečaj o elizabetanskom razdoblju, prva četiri studenta koje je zapitao kako se zovu, odgovorili ovim redom "Bacon", "Raleigh", "Spenser" i "Johnson".[36] Voditelj studija se namučio da ga što obzirnije uvjeri kako se ti njegovi studenti zaista tako zovu. Može se pretpostaviti da je "Tommy" Arnold neznatno utjecao, ako je uopće utjecao, na razvoj Joyceova tomizma, no ipak može nešto značiti da je Arnolda, pravog tatinog sina, cijelog života progonio "obad platonsko-kršćanske ideje".[37] Joyce je barem na nekim predavanjima iz engleske književnosti mogao imati prigodu da učvrsti svoj tomizam, jednako kao što je i sam sv. Toma učvrstio svoj aristotelizam, u svjetlu tradicionalne srednjovjekovne platonsko-kršćanske ideje.

Kako se iz ovog nabačenog prikaza o Joyceovoj izloženosti tomističkim utjecajima može vidjeti, Joyce je u svojim studentskim danima malo vremena posvetio redovnom proučavanju Tominih djela. No, svi preživjeli suvremenici tog razdoblja svjedoče da je Joyce bio čovjek koji čita sve što mu dopadne šaka, pa postoji mogućnost da ga je njegova znatiželja i želja da samostalno provjeri i protumači izvore navela na to da sam za sebe proučava tekstove Tome Akvinskoga. U tom je razdoblju, kao i inače cijelog svog života, toliko toga čitao da je vrlo teško sa sigurnošću ući u trag pojedinim izvorima kojima se služio. Studenti starog University Collegea nisu imali svoje prave biblioteke koja bi bila vrijedna spomena, pa se većina od njih služila Nacionalnom bibliotekom koja je za njih bila zgodno smještena u ulici Kildare, u neposrednoj blizini St. Stephen's Greeena. Toliko su se služili pogodnostima te dobro opremljene biblioteke (koja je imala i *Opera omnia* (Sabrana djela) Tome Akvinskoga), a njen se bibliotekar, Charles Lyster, toliko trudio da njegova ustanova bude korisna studentima, te se Nacionalnu biblioteku počelo u šali nazivati "Bibliotekom University Collegea".[38]

Opisujući u *Portretu* raspoloženje Stephena Dedalusa, Joyce veli da mu se "duh umorio tražeći među sablasnim Aristotelovim i Akvinčevim riječima u čemu je bit ljepote"[39], no u idućem se odlomku kaže kako je "nauka" koja je Stephena toliko zaokupila "da ga je otrgla od mladenačkog društva" zapravo "ropotarnica otrcanih izreka iz Aristotelove poetike i psihologije, te *Synopsis philosophiae scholasticae ad mentem divi Thomae*."[40] (Pregled skolastičke filozofije u duhu uzvišenoga Tome). Bez pretenzije da u portretu Stephena Dedalusa očita "potpuni službeni životopis" Jamesa A. Joycea, svaki bi onaj koji istražuje Joyceov tomizam volio znati nešto više o tome kakav je to *Synopsis philosophiae scholasticae ad mentem divi Thomae*. Je li to neka stvarna knjiga? Ako je tako, da li ju je Joyce čitao, i što to u njoj piše? Danas se u katalogu Nacionalne biblioteke ne može naći knjiga pod tim naslovom. Kad je University College uključen u mrežu novoosnovanog Irskog nacionalnog sveučilišta, pa su se isusovci 1908. odselili iz St. Stephen's Greena, mala je isusovačka biblioteka

36. *Stranica*, str. 90. [Elizabeta I. vlada od 1558. do 1603. U elizabetansko doba žive i rade filozof Francis Bacon, pomorac i pjesnik Walter Raleigh, pjesnik Edmund Spenser i nešto kasnije leksikograf, pisac i kritičar Samuel Johnson. Op. prev.].
37. Ibid., str. 92.
38. Ibid., str. 235.
39. *Portrait*, str. 205; usp. *Mladost umjetnika*, str. 135.
40. Ibid.

University Collegea prebačena u dablinsku isusovačku matičnu kuću u ulici Leeson. No ni u ulici Leeson, ni na Fakultetu sv. Stanislava u Tullamareu kome je darovana većina filozofskih djela iz biblioteke starog University Collegea, nema ni traga ni glasa o knjizi *Synopsis philosophiae*. U dvadeset pet godina postojanja tog Fakulteta, taj se naslov ne nalazi ni na jednom službenom popisu udžbenika.

Čini se da su krajnje slabi izgledi da bi se mogla otkriti neka stvarna knjiga pod tim naslovom. No, ako se *Portret* ne čita kao stvarni životopis nego kao umjetničko djelo, onda to što se ne može otkriti tu knjigu i neće biti tako veliko čudo. Najsličnije naslove u katalogu Nacionalne biblioteke nose knjige Tilmanna Pescha: *Institutiones philosophiae naturalis secundum principia Thomae Aquinatis* (Temelji logike prema načelima s. Tome Akvinskoga) (1888-1890).[41] Nismo u napasti da povjerujemo kako je Joyce proučavajući upravo te knjige zasnovao svoju osebujnu inačicu tomističke estetike.

Što se tiče drugotnih izvora za tomizam na prijelazu stoljeća - udžbenika, sinopsisa, ogleda i priručnika - mnogo bi se toga moglo reći, jer je to zapleteno i trnovito pitanje. Budući da je Joyce po svoj prilici izbjegavao da se bilo kako, a kamoli pobliže pozabavi ovim drugotnim izvorima, možda bi ovdje bilo dovoljno naglasiti samo to da se proučavanje Tome Akvinskoga sredinom dvadesetog stoljeća u mnogim važnim točkama uvelike razlikuje od proučavanja koje mu je posvećivano čak i u skolastičkim krugovima pedeset godina ranije. Kartezijanizam je u ovakvom ili onakvom izvedenom idealističkom obliku dugo bio u usponu, pa je čovjek možda i nehotice bio sklon tome da čita Akvinca, jednako kao i bilo koga drugoga, kroz Descartesove naočale. Louvainski preporod tomizma je već bio na vidiku, ali se još nije usidrio; Etienne Gilson i Jacques Maritain, poput mnogih drugih sposobnih tomista dvadesetog stoljeća, već su bili smislili svoja djela, ali je posao tek trebalo obaviti.

Kako bismo bili pravedni prema Joyceovim interpretacijama Tominih tekstova, možda bi već ovdje na početku bilo vrijedno spomenuti da Joyce i onda kad je "zabrazdio", nije jedini koji je promašio. Čovjek ima osjećaj da su u posljednje vrijeme stanoviti skolastički prigovori kako je Joyceova (ili Stephenova) estetika izvrtanje Tomine misli, pomalo nespretni i lišeni smisla za humor. U uvodu trotomne studije pod autoritativnim naslovom *The Metaphysics of the School*, (Metafizika skolastike) autor, isusovac Thomas Harper 1879. godine, kad je knjiga prvi put objavljena, posve nedužno zapada u kartezijanski način mišljenja i izražavanja, koji bi većina suvremenih tomista, kako se može i zamisliti, smatrala posve stranim tomizmu i nastojala da ga pod svaku cijenu izbjegne: "Ako su naše misli jasne i određene, naš izraz će u pravilu biti jednako tako jasan i određen."[42] U posve drugom raspoloženju, Maritain 1953. godine piše: "Descartes je svojim jasnim idejama raskinuo vezu između uma i tajne."[43]

41. Dok je Joyce u *Portretu* razradivao estetsku teoriju pojavila su se još dva udžbenika isusovca Josepha Rickabya *Scholasticism* (London, Constable, 1908.) i njegova *Opća metafizika* koja je 1898. objavljena kao treće izdanje, a i kasnije je često izdavana (London, Longmaus, Green, 1918). *The Metaphisics of the School* Thomasa Parkera/New York, Peter Smith, 1940) prvi put je izdana 1879.
42. Harper. *Metaphysics of the School*, Uvod, str. XLVII.
43. Jacques Maritain, *Creative intuition in art and poetry*, A. W. Mellon Lectures in National Gallery of Art, Washington, Bolingen Series 35. I. (New York, Pantheon Books, 1953), str. 162.

Vjerojatno je već dovoljno toga rečeno kako bi se dalo do znanja da je razlaganje Stephena Dedalusa o Akvinčevoj estetici u *Portretu* - "Tko zna?... Možda bi me Akvinac bolje razumio negoli ti?"[44] - uglavnom dramatično domišljanje. No, nipošto neće škoditi, a možda će i poslužiti u neku korisnu svrhu, ako na stranicama što slijede to razlaganje podvrgnemo kritičkoj provjeri u svjetlu metafizičkih načela Tome Akvinskoga. Dedalska je estetika često tako čitana i tako se o njoj raspravljalo kao da su to Akvinčevi nazori u suvremenu ruhu. Čovjek mora paziti da Stephenovu hipermetafizičkom raspredanju ne prida značenje koje mu Joyce dok ga je pisao nipošto nije namjeravao dati. Kad Joyce u *Portretu* prikazuje izmišljeni prizor kako se sva sila prilično neobuzdanih studoša vrti oko Stephena Dedalusa, a on im na pravi peripatetički način (prekidan s vremena na vrijeme zujanjem ponekog platoničkog "obada") razlaže živahnu osobnu inačicu Akvinčevih načela o umjetnosti i ljepoti, oni se pušeći cigarete ne šeću atenskim kolonskim vrtovima i zavojitim spartanskim ulicama nego "vrtom zaraslim u korov"[45] i duž kanala ulicom Lower Mount.[46] Pročešljavati Stephenovo razlaganje gustim češljem ne bi li se otkrila sva možebitna neslaganja s ono malo navedenih Akvinčevih nazora o "estetici" značilo bi čitati *Portret* kroz grdno krive naočale. Otac Butt je u *Stephenu Herou* predstavljen kao prava pravcata karikatura, no u vezi s "tomističkim" ogledom, koji je Stephen u toj ranoj inačici *Portreta* pročitao pred članovima Literarne sekcije, on napominje kako je "to za njega posve novo da se Tomu Akvinskoga navodi kao neki autoritet u estetskim pitanjima", [47] pa bi se mnogo toga moglo reći u prilog tom pomanjkanju oduševljenja kod o. Butta.

Ako čovjek nije sklon tome da zaniječe svako ozbiljno značenje onome što je smiješno, ne treba se bojati da Stephenovo razlaganje nema nikakva ozbiljnog značenja. Stephen je uglavnom (ali ne uvijek) prikazan kako se svojim "primijenjenim Akvincem" koristi prilično ozbiljno. Sama teorija je zanimljiva i smislena, pa i ne treba trošiti riječi na to da se u njoj očituje prilično jasan uvid u pitanja koja su vječno važna za estetiku, za književnu kritiku i za teoriju književnosti. No, kad se usporedi oratorski prikaz Akvinčevih shvaćanja u *Portretu* sa serioznim esejističkim načinom na koji su ta shvaćanja predstavljena u istoj situaciji, ali u ranijoj inačici, u *Stephenu Herou*, čovjek ostane zatečen daleko većim razmakom što ga Joyce postavlja između sebe i Stephenova estetskog programa time što dijalog nije više tako svečan, pa je način na koji Joyce nabacuje taj program u potonjem djelu daleko duhovitiji. Theodor Spencer je zabilježio tu razliku 1944. godine pišući predgovor za prvo izdanje *Stephena Heroa*, za taj prednacrt *Portreta:* "Teorija je [*u Portretu*] prikazana objektivno i sa šaljivim prizvukom."[48]

Pošto je u listopadu 1902. diplomirao na University Collegeu i nekoliko mjeseci potom otputovao iz Irske[49], Joyce, dakako, nije prestao čitati. Upravo u to vrijeme njegovo je "neformalno" obrazovanje, koje se dotle odvijalo uporedo s njegovim

44. *Portrant*, str. 246; usp. *Mladost umjetnika*, str. 161.
45. Ibid., str. 234, 239; usp. *Mladost umjetnika*, str. 153, 156.
46. Ibid., str. 242, 246; usp. *Mladost umjetnika*, str. 158, 161.
47. *Stephen, Hero*, str. 104.
48. Uvodni ogled za 1. izd. *Stephena Heroa*, str. 14.
49. Gonnan, *James Joyce*, str. 76.

"formalnim" obrazovanjem ili ga je pretjecalo, postalo daleko intenzivnije. Bio je sam u Parizu, bez velikih mogućnosti zarade, pa je posve prirodno da se posvetio knjizi. Sudeći prema programu studija što ga je u to vrijeme i nešto kasnije sam sebi nametnuo, čini se da je požalio što nije iskoristio sve one mogućnosti za redoviti studij koje mu je nekoć pružao University College. Počeo je učiti grčki, čemu se izmaknuo na fakultetu (premda je imao izraziti dar za jezike), te se bez ikakva stručnog vodstva prihvatio prilično zahtjevnog programa privatnog studija Aristotela i Akvinca. Valery Larbaud, koji je mnogo kasnije postao bliskim Joyceovim prijateljem i koji je najzaslužniji za to što je Joyce postao dobro poznat u francuskim književnim i intelektualnim krugovima, o tom ranom pariškom razdoblju Joyceove karijere kaže ovo: "C'est ainsi que, pendant qu'il était à Paris, il passait plusieurs heures chaque soir à la Bibliothèque Sainte-Geneviève, lisant Aristote et Saint Thomas d' Aquin."[50] Biblioteka Saint-Geneviève je daleko bogatija od Irske nacionalne biblioteke kad se radi o tekstovima velikih srednjovjekovnih učenjaka, a osobito Tome Akvinskoga, tog ponosa Pariškog sveučilišta, njegova ljubljenog ali još više osporavanog profesora iz trinaestog stoljeća, čija je slava i dandanas živa u francuskoj skolastičkoj tradiciji.

Za cijelog ovog razdoblja svog boravka u Parizu, a po svemu sudeći i kasnije u Parizu, Puli i Trstu, Joyce je, čitajući, na komadićima papira različitog formata zapisivao bilješke - sažetke, tumačenja, razmišljanja, pitanja - od kojih su neke prilično duge. Gorman je tim bilješkama dao naslov "Memorabilia". Običnije i prikladnije se navode kao "Pariška bilježnica".[51] Očito je da su sve ili gotovo sve te bilješke bile dostupne Gormanu dok je pisao popravljen i dopunjen životopis J. Joycea, koji je, zaštićen autorskim pravom, objavljen 1939. Ono malo bilježaka što ih Gorman navodi u svom tekstu[52] tako se živo doima onoga koji se bavi proučavanjem Joyceova tomizma da može samo duboko požaliti što se bar zasad ta Joyceova "Pariška bilježnica" nigdje ne može naći. Slocum i Cahoon u svojoj *Joyceovoj bibliografiji* pišu: "Ne zna se gdje su ostale bilješke, ali se vjeruje da su bile (a možda su još uvijek) u posjedu privatnog vlasnika."[53] Uvijek postoji mogućnost da otkriće bilježaka koje manjkaju preoblikuje sve zaključke o tomizmu J. Joycea do kojih je istraživač dosad mogao doći.

Može se pretpostaviti da je u tom prvom pariškom razdoblju, ako ne ranije, Joyce mogao pročitati prilično važnu studiju o estetskoj teoriji Tome Akvinskoga "Les theories esthetiques propres a saint Thomas" koju je napisao Maurice De Wulf i koja je objavljena 1894.-1895. u prvim brojevima novoosnovanog skolastičkog časopisa u Louvainu *Revue néo-scolastique*.[54] Ne idući tako daleko da od De Wulfove studije načini ključni događaj u razvoju Joyceova tomizma, onaj koji se znanstveno bavi

50. "James Joyce", *La nouvelle revue française*, nouv. set.. 9 e année, 16, no. 103 (Avril 1922), p. 387.: "Tako je, dok je boravio u Parizu, svaku večer provodio više sati u Knjižnici Svete Genevijeve čitajući Aristotela i Svetoga Tomu Akvinskoga".
51. Usp. John J. Slocum i Herbert Cahoon, A *Bibliography of James Joyce* (1882-1941) (New Haven, Yale Univ. Press, 1953), str. 149, E, 11. a, VI.
52. Gorman, *James Joyce*, str. 95-99; a dodatne bilješke nastale u Puli, str. 133-141.
53. Slocum i Cahoon, *Joyce Bibliography*, str. 149, E, 11, a, VI.
54. Maurice De Wulf, "Les théories esthétiques propres à saint Thomas", *Revue néo scolastique*, 1-2 (1894-1895), str. 188-205, 341-357.

Joyceom mora priznati da mu privlače pozornost stanovite sličnosti između De Wulfovih razlaganja i Joyceovih poimanja "epifanije" i kad je posrijedi *claritas* u *Stephenu Herou* i u *Portretu*. Kad nešto kasnije budemo raspravljali o "epifanijama" imat ćemo priliku da se dotaknemo tih sličnosti i s obzirom na misao i u vezi s izrazom. Čovjeku najprije pada na pamet da je Joyce imao uvid u taj časopis dok je još bio student u Dublinu. No, ni to povremeno izdanje, kao ni *Synopsis philosophiae scolasticae*, nije uvršteno u katalog Nacionalne biblioteke. Komplet časopisa *Revue néo-scolastique* nalazi se danas u katalogu Isusovačkog fakulteta u Tullamore, ali taj je komplet kupio sadašnji bibliotekar od jednog belgijskog knjižara, pa je očito da nije mogao stići u Tullamore zajedno s ostalim knjigama iz knjižnice staroga University Collegea. Premda postoji mogućnost da je Joyce naišao na taj časopis u nekoj drugoj knjižnici ili knjižari, a možda i u nekom župnom dvoru u Irskoj; no, ako je čitao taj De Wulfov članak, a po svemu sudeći jest, onda je najvjerojatnije da ga je čitao u Parizu, gdje je bio lako dostupan i sigurno bi ga u to vrijeme toplo preporučili svakome koji se poput Joycea zanimao za estetska načela T. Akvinskoga.

Malo se toga još može reći o Joyceovoj izloženosti utjecaju Tomine misli. U zbirci Joyceovih knjiga, takozvanoj "Joyceovoj pariškoj biblioteci" (pojedinačno navedenih u katalogu La Hune)[55] koja se sada nalazi u biblioteci Lockwood Memoriala na Sveučilištu u Buffalou, nema nijednog djela T. Akvinskoga. Ali, što se toga tiče, nema tu ni Vicovih djela niti Freudovih, Berkeleyevih, Flaubertovih, Swiftovih, Shakespeareovih (osim *Soneta*), Blakeovih djela, ni djela francuskih simbolista, niti djela stotine ostalih mislilaca čije su ideje u ovo ili ono doba očito zaokupljale Joyceovu pažnju ili pisaca čiji ga je način izražavanja potaknuo na oponašanje.

U vrijeme kad je Joyce završio prvi roman, koji će mu biti objavljen 1914. godine, on je po svemu sudeći imao mnogo širi i daleko zreliji uvid u Tomine ideje i njegove tekstove nego što ih je mogao imati Stephen Dedalus kakav je predstavljen u *Portretu*. Očito je da je književnost, a ne studijsko rasuđivanje o Akvinčevoj (ili Aristotelovoj) metafizici, bila glavna Joyceova briga čak i usred njegovih filozofskih istraživanja. No, plod tih istraživanja, njegova aristotelska i tomistička "nauka", sigurno je bila više nego "ropotarnica otrcanih izreka" i *Synopsis*, a Stephen Dedalus se zadovoljava da ih navodi kao izvore svega svog znanja.[56] Joyce je bio u takvu položaju te bi donekle i sam mogao, da se odlučio na to, kritizirati i vrednovati tomizam Stephena Dedalusa.

Bilo bi prilično kruto i prijevarno kad bi se Akvinčev "utjecaj" na Joycea tražio samo u nekoj vrsti formalna proučavanja Tominih djela, koje je, eto, Joyce obavio. Budući da je sve, i Joyceovo podrijetlo i duhovne zasade što ih je primio u ranoj dobi, bilo katoličko, on je nužno dolazio u neizravan doticaj s mnogim Akvinčevim filozofskim i teološkim idejama u katekizmu, u propovijedima, u razgovorima o politici i gospodarstvu, u tumačenju romana, pjesama i tako dalje. Većina obrazovanih ljudi s

55. *James Joyce, sa vie, son oeuvre, son rayonnement* (Paris, La HUne, 1949.), br. 348-353. Opisnu bibliografiju *The personal Library of James Joyce* priredio je za tisak Thomas E. Connolly s Katedre engleskog jezika Sveučilišta u Buffalou (University of Buffalo Studies, sv. 22, travanj 1955: monografija na engleskome, br. 6).
56. *Portrait*, str. 205; usp. *Mladost umjetnika*, str. 135.

kojima je Joyce bio povezan dok je rastao, tijekom svog obrazovanja, prije ili kasnije poprimila je skolastičku orijentaciju. Akvinac se nije prihvatio toga da utemelji novu filozofsku i teološku školu, nego se, koliko god su mu snage dopuštale, trudio da izgradi razumsko utemeljenje svoje katoličke vjere. Katolici su se od njegova doba čvrsto oslanjali na njegove razloge, pa je velika većina bila sklona tome da prihvati opći ustroj njegova obrazloženja.

Mary Colum u *Životu i snu* pripovijeda da je u više navrata ponovila pred Joyceom ono što je Maritain 1930. u razgovoru rekao: "Intelektualni ustroj Baudelaireova duha bio je katolički." Gospoda Colum kaže da je Joyce bio vrlo zajedljiv, "pa se navelike rugao svakome koji tvrdi da je ustroj njegova duha katolički". No, gospođa Colum, koja je vrlo dobro poznavala Joycea, odmah dodaje: "Zapravo, nisam nikada upoznala nekoga čiji bi duh po svome ustroju bio tako temeljito katolički kao Joyceov ili nekoga na koga su Crkva, njeni obredi, simboli i teološki iskazi tako upečatljivo djelovali... Skolastička filozofija je bila jedina filozofija koju je ozbiljno uzimao."[57] No, takav dojam Joyce nije ostavljao samo na katolike poput Mary Colum. U ovom kontekstu zanimljivo je i opažanje C. G. Junga:

Čak i u svom "preobraćenju" (koje se ne smije zamijeniti s "obraćenjem") Joyce je ostao pobožan katolik... Njegov "protusvijet" ima srednjovjekovno, prilično provincijalno i u biti katoličko ozračje arhaične Irske koja se očajnički trudi da zadobije političku nezavisnost. Na *Uliksu* je autor radio u nekoliko stranih zemalja, ali je iz svake od njih u vjeri i s osjećajem srodstva upirao pogled prema Majci Crkvi i prema Irskoj. Koristio se ovim stranim postajama kao pukim sidrištima da ukotvi vlastiti brod u vrtlogu svojih irskih sjećanja i ogorčenja.[58]

Možda se neće svatko složiti s ovim Jungovim psihoanalitičkim prikazom. Ovo što ovdje navodim samo je mali dio Jungove cjelokupne procjene. No, čak i ova djelomična procjena je za ovu studiju utoliko vrijedna što se njome, kao i napomenama Mary Colum, upozorava na to da su Joyceov tomizam i katolicizam iz njegovih školskih dana entiteti koje nije uvijek lako odvojiti, da ima prostranih područja gdje se te dvije stvarnosti ili djelomično preklapaju ili podudaraju.

Na prvi pogled može se pričiniti da Joyce potpuno poistovjećuje tomizam i izričito srednjovjekovni katolicizam: u *Portretu* se naveliko govori kako je duh Stephena Dedalusa zaodjenut "habitom kolebljiva monaha", o njegovoj "monaškoj oholosti"[59], o njegovoj "monaškoj učenosti s čijom je pomoći nastojao skovati filozofiju estetike, (koju) doba u kojem živi ne cijeni više od istančanih i osebujnih žargona grboslovlja i sokolarstva".[60] Shaun (Justius) u *Wakeu* kaže Shemu (Merciusu): "Vidiš, pročitao sam ja tvoju teologiju za tebe"[61], a za Shauna koji ne vidi ničega smiješnog

57. Mary Colum, *Life and Dream* (Garden City, Doubleday, 1947), str. 381.
58. *"Ulysses:* A Monologue". Pretisak njujorškog Psihoanalitičkog kluba (proljeće 1949.), preveo na engl. W. Stanley Dell, str. 10. Izvorni članak je objavljen u Njemačkoj u *Europaische Revue* (Berlin), 8 (rujan 1932.); str. 547-568.
59. *Portrait*, str. 205; usp. *Mladost umjetnika*, str. 135.
60. Ibid., str. 209; usp. *Mladost umjetnika*, str. 137.
61. *Finegans Wake*, str. f. 189.

u Shemovu "smiješnome svemiru"[62], ta se teologija može okarakterizirati samo kao sablasna" i "zlopodnevnomedievalna".[63] No to izjednačivanje srednjovjekovlja s tomizmom kod Joycea je površno, često znak da je ironičan. Joyce je sigurno znao razliku između monaha i redovnika; Akvinac nije bio monah i kakve god bile njegove "sablasne riječi", nisu bile "monaške" riječi. Kad Buck Mulligan tvrdi da Stephen ima u sebi "prokletu žicu"[64], on, za razliku od Shauna, nipošto ne upada u grešku da jezuitizam poistovjeti s tomizmom, a oboje sa srednjovjekovljem.

Družba Isusova nije utemeljena u srednjem vijeku nego u jeku renesanse, 1540. godine. Tomizam s kojim se Joyce susretao dok je stasao nije bio okrenut prema prošlosti, nego prema sadašnjici i prema budućnosti. Službena "Pravila Družbe Isusove" tamo gdje se govori "O knjigama koje treba čitati" napominju da premda predavanja koja se drže studentima valja uskladiti sa *Sentencijama* (Mislima) učitelja (Petra Lombardijskoga), nema razloga da se ne zamijene nekom drugom "sumom" ili knjigom skolastičke teologije "ako se čini da je bolje prilagodena našem vremenu". Jednako tako "i u drugim prirodnim i humanističkim znanostima ako se neke knjige nastale u Družbi prihvate kao korisnije od onih koje su obično u upotrebi, neka tako bude".[65] Kad Gorman piše kako su isusovci, Joyceovi nastavnici, bili "kopači starih jaraka", "ograničenih vidokruga" i "lukavo pristrani, dakako",[66] čovjek ne mora biti jezuit da uoči kako je ovo prilično smiješno i pretjerano navraćanje vode na svoj mlin. Isusovci su doista prilično skloni Akvincu, ali to je zato što je kod Tome Akvinskoga vjerojatno više nego kod ikojega drugog učitelja *philosophia scholastica*, (skolastička filozofija) pokazala da je doista *philosophia perennis*, (vječita filozofija) otvorena prema povijesti, sposobna da asimilira, ili bar da rasvijetli, nova i izgledna dostignuća suvremene misli.

Joyceov tomizam, što god mi u konačnici zaključili o njemu, u njegovim se tekstovima nikad ne nalazi izoliran. To i nije ključni joyceovski "kritički problem", što god on inače bio, a nije uvijek ni jedno te isto kad se pojavljuje u različitim Joyceovim djelima. Svaki onaj koji je osjetljiv na Akvinčeve kategorije i nazore najsnažnije osjeća prisutnost njegova tomizma u potki i u općem tonu Joyceova rukopisa, a ne na onim mjestima gdje se najizričitije zaziva autoritet Tome Akvinskoga. Autor ove studije drži da je Bloom, a ne Stephen, nedvojbeno središnji lik *Uliksa*. No, za proučavanje Joyceova odnosa prema Akvincu, istraživač nalazi da su Stephen i srodni umjetnički likovi u Joyceovu opusu neposredno značajniji nego Bloom.

Gotovo jednako tako, ovakvo proučavanje može pozornog istraživača Tome Akvinskoga lako dovesti do zaključka kako tu ima mnogo nesporazuma, ako ne i namjernog izvrtanja Akvinčevih gledišta. Kad otac Butt u *Stephenu Herou*, kritizirajući ogled o Akvincu i književnosti što ga je Stephen pročitao pred članovima fakultetske Literarne sekcije, napominje kako bi "za temeljitu interpretaciju [Akvinčevih] iskaza"

62. Ibid., str. 419.
63. Ibid., str. 423.
64. *Ulysses*, str. 10, usp. *Uliks*, str. 12.
65. Usp. Fitzpatrick, *St. Ignatius*, str. 106-107.
66. Gorman, *James Joyce*, str. 54-55.

trebalo "potpunije poznavanje cjelokupne njegove teologije nego što ga gospodin Dedalus može imati"[67], onda o. Butt (prilično nedužna žrtva[68] Joyceove satire) utvrđuje ono što je samo po sebi razumljivo. Čak i onda kad bi netko imao mnogo potpuniji uvid u cjelokupnu Akvinčevu teologiju nego što ga je imao "gospodin Dedalus", mogao bi stvoriti pogrešan dojam o cjelokupnoj Akvinčevoj teološkoj perspektivi ako poduzme promatrati Akvinčeve tekstove s obzirom na to da li ti tekstovi donekle odgovaraju i gdje odgovaraju Joyceu i joyceovskom kanonu. Takvo čitanje je prije prilagodavanje opusu koji je nastao krajem devetnaestog stoljeća i u dvadesetom stoljeću negoli iskrivljeni prikaz Akvinca. U središtu pozornosti ove studije nije Toma Akvinski nego James Joyce.

S engleskog preveo
Matej Jeličić

67. *Stephen Hero*, str. 104.
68. *Butt* u engleskome znači bačva, nišan, streljana, kundak, stražnjica, čik, cilj šale. U ovom kontekstu *butt* je zapravo boćarski izraz za *bulin* (prema tal. *pallino* - omanja kugla - nišan). U Dalmaciji i Hrvatskom primorju *bulinom* nazivaju čeljade koje služi za sprdnju. Napr. prev.

* * *
* * * *

Nada KORDIĆ

Sam s Bogom

Kad u nutrini svojoj
osjetiš bit trpljenja
kao bilo postojanja
Kad osjetiš u duhu svome
ruku koja te k Istini vodi
Kad ostaneš bez igdje ikoga
sam u tišini
sam s Bogom
kao na posebnom sudu svoje smrti...
i svaka želja za žrtvom, za Njega,
- učini te sretnim
i onda, kao da prijeđe nježno preko misli
u suznu i grčevitu riječ molitve
- tebi Bože iz ljubavi
za Vječnu ljubav!

Riječ . . .

Riječ je postala krik
- kao bol tišine
kao trenutak u duši...

Riječ - život
u životu zemlje?!

Hrpa atoma koja lebdi...

Mi odlazimo s krikom života u sebi,
zauvijek neizrečeni
i tonemo u dubine tišine
novoga svitanja...

Ivan SVETIĆ

Dolazak proljeća

Jutros je velikom cestom
na bijelcu vilenom
s pjesmom dojezdilo proljeće
u ogrtaču svilenom

Niz usnula polja je prolilo
mirisne cvjetne boje,
a macama peludnim osulo
drhtave topoline hvoje.

Lađama što su na sidrištu
podignulo je jedra.
Sa svih je strana brujala
muzika svečana, vedra.

U meni je probudilo nemire,
raspjevalo sirenske glasove,
pokrenulo plave svemire
i zaustavljene časove.

Zov proljeća

Proljeće je zastavu svilenu
razvilo na rubu šume.
U male bubnjeve zelene
tiho kuckaju žune.

Jaglaci, trubači počasni,
trube u trube žute.
Mace pelud ko zlatni sag
prosiplju niz polja i pute.

Potok je srebrom prokljuo
i škropi šumarice bijele.
Kako bi valjalo u njemu
umiti oči svele!

Nevenka STARČEVIĆ-KAPETANOVIĆ

Noćni doživljaj

Kad u edenskom krajoliku
utihnu zvuci pojavnog,
i velovi noći prekriju svjetlo,
pojavljuju se dusi onostranog
obdarujući me novim snagama
za nadolazeća svitanja.

Osjećam tada
zajedništvo svega,
povezanost sa svime,
nedjeljivost cjeline.
Jedno je u svemu
i sve u jednomu.

Ivan BERISLAVIĆ

Pismo unučiću u tuđini

Devone dragi, kad narasteš veći
i svijest ti prijeđe zidove tvog stana,
tad će ti tata zasigurno reći
što je i tvoje preko oceana:

da jedna zemlja dugo krvareći
od stoljetnih i dandanašnjih rana
slobodu svoju uspjela je steći,
na staru stablu rascvala se grana,

da i ti jedan od cvjetova brojnih
na tom si drvu što sad treba ploda
više no mač i oklop neprobojni.

Jer kraj je blizu i krvavoj vojni
i tvomu djedu, a bez svoga roda
nema ni nade u trajnost naroda!

Tomo VEREŠ

Nepokolebljivi svjedok istine

Rando Paršić, dominikanac

Prošle godine je dominikanac o. Rando Paršić - rođen 1912. u Svetoj Nedjelji na otoku Hvaru - na bladan Velike Gospe u Korčuli proslavio dijamantni jubilej svoga svećeništva. Jednostavan i nenametljiv, kakav je bio uvijek otkada ga poznajem, a tomu će biti uskoro pola stoljeća, nije dopustio da mu se priredi raskošna proslava, niti je sredstvima društvenoga priopćavanja omogućio da malo dublje zavire u njegov bujan i buran redovnički i propovjednički život zbog kojega je godinama tamnovao od Dubrovnika i Trogira do Stare Gradiške i Golog Otoka. Samo je svome mlađem subratu dominikancu o. Ivi Martiniću dao intervju za "Dubrovački vjesnik" (10. kolovoza 1996, str. 4.) i mlađem korčulanskom prijatelju don Luki Depolu, poznatom novinaru "Glasa Koncila" (1. rujna 1996., str. 7.). Iz ta dva intervjua nazire se tek mali dio velikoga križnoga puta kojim je o. Rando Paršić išao svjedočeći za Istinu kojoj je u dominikanskom redu posvetio cijeli život, u propovjedničkoj praksi je neustrašivo razglašavao i nepokolebljivo branio.

U spomenutim intervjuima o. Rando je otkrio samo ponešto o strahovitim patnjama što ih je vidio i doživio u komunističkim logorima i zatvorima, ali je očito mnogo toga prešutio iz kršćanskog obzira prema mučiteljima od kojih su neki još živi. Radoznalom novinaru otvoreno je rekao: "Ima još živih ljudi s točnim imenom i prezimenom koji su počinili sebi, meni i drugima veliko zlo. Neću ih prozivati ni na njih prstom ukazivati. Njihovu nečovječnost prepuštam Božjem smilovanju." (Dubrovački vjesnik, 10. kolovoza 1996, str. 4. stupac 1.)

Za mene osobno, koji sam se u Hrvatskoj pa i šire desetljećima bavio dijalogom s marksistima, najzanimljiviji je onaj dio p. Randova svjedočenja koji se odnosi na njegovu tipično dominikansku borbu protiv komunizma. Naime, prema našem hvarskom dominikancu: "Komunizam je do u srži pokvaren i ne može se dopustiti suradnja s njima ni na jednom području, od strane onih koji žele spasiti kršćansku civilizaciju. Živio sam u tadašnjem apologetskom, oporbenom duhu. Nisam se držao samo slova Papine preporuke; protiv komunizma nastojao sam se boriti *pravom snagom duha*." (isto, stupac 4., potcrtao T. V.).

U tu svrhu, netom je 1957. napustio Goli Otok, odlučio je pokrenuti izdavačku djelatnost kako bi neistinu pobijao i suzbijao istinom. Baš kako je sv. Dominik činio propovjedajući albigenzima u južnoj Francuskoj i raspravljajući s njima javno. Nakon što je o. Rando svladao neke prepreke, koje ga nisu mogle obeshrabriti ni pokolebati, svoju je zamisao ostvario napokon u Korčuli 1969. godine kada je počeo izdavati propovjednički časopis "Homilije" i razne knjige. U petnaest godina plodnoga rada (1969-1984) objavio je 44 broja časopisa "Homilije" u ukupnoj nakladi od 51.590 primjeraka koja je rasprodana diljem Lijepe naše pa i izvan nje, sve do Kanade i 23 knjige u 46.565 primjeraka. "Takva je bila moja borba protiv komunističko-ateističkog porobljavanja" - komentira o. Paršić svoju izdavačku djelatnost (usp. isto, stupac 5.).

Kao starijeg prijatelja zamolio sam ga da iznese i druge, dosada nepoznate podatke sa svoga krvavog križnog puta te iz bogatoga redovničkog i propovjedničkog života. Nije pristao. Zacijelo iz skromnosti. A možda i zbog nekih drugih razloga. Dapače, kad sam ga zamolio da mi pošalje pozdravni govor gradonačelnika Korčule gosp. dr. Ante Lakića koji je izrečen za vrijeme svečane večere kod časnih sestara dominikanki - što nije uspio spriječiti! - , poslao mi ga je, ali je u popratnom pismu dodao: "No, molim Te, nemoj pretjerivati, sipati pohvale ni desno ni lijevo... Znaš da je u 'Maruliću' grubo pisano o Korčulanima. Prošlo. Zaboravljeno. Ti uzmi mjeru i mjeri u duhu Akvinčeve istine i razboritosti. To je sve. Hvala Ti da si svojom nazočnošću i mene ubrojio u prijatelje i braću."

Poslušat ću mudar tomistički savjet svoga subrata i prijatelja te ga uopće neću hvaliti, nego ću prepustiti riječ gradonačelniku Korčule dru Anti Lakiću koji je u pozdravnom govoru rekao:

Pozdravni govor gradonačelnika Korčule dr. Ante Lakića:

Padre Rando, oče provincijale, časna majko, štovani gosti i uzvanici.

Obilježavanje 60-e obljetnice misništva našeg uvaženog Padre Randa, (dijamantski jubilej) uistinu rijetko je zadovoljstvo i sreća - doživjeti.

Iz bogatog životnog opusa Padre Randa nezahvalno je isticati pojedinosti, jer veliki je rizik da se izostavi nešto značajno. Ipak, za ovu prigodu, biću slobodan fokusirati slijedeće što me se dojmilo:

- dosljednost i istrajnost u služenju crkvi i Hrvatskom narodu uz golemu cijenu svjesnog podnošenja žrtve i križnog puta, sve do Golootočnog zatočeništva. Taj "nepopravljivi neprijatelj naroda" kako su ga proglasile komunističke vlasti, zapravo je čitav svoj život nesebično stavio u službu svog naroda i njegove crkve, kao zaštitnik - i to u vremenima kada su mnogi Hrvati: posustali, popustili, odustali od bitke, zašutjeli. Eto, upravo tada glas Padre Randa ostao je živjeti poput lučonoše koji je svijetlio za budućnost koju smo upravo mi imali čast i sreću doživjeti u slobodnoj i neovisnoj Državi Hrvata. Veliko je to priznanje i za sve naše žrtve u domovinskom ratu - jer nisu bile uzaludne.

Snaga vjere i ljubav prema Hrvatskom narodu zasigurno su bili pokretači i zagovornici u konačni uspjeh bitke za pravicu - našeg svečara.

Znao je Padre Rando kako je sve prolazno u ovozemaljskom životu, osim dobra što ga činimo.

Stoga je nesebično i slijedio učenje - da je bogat čovjek onaj koji puno daje, a ne onaj koji puno ima. Jer, dobročinstvo je jedino bogatstvo koje se dijeljenjem - povećava.

Naš je Padre Rando u odabiru životnih vrijednosti odabrao biti više, umjesto - imati više i ostat će stoga uzor svima koji dolaze.

Također me se dojmilo stajalište Padre Randa (koje čini mi se neće nikoga ostaviti ravnodušnim jer i danas je aktualno) o oprostu griješnicima.

Naime, radi se o tome da još nije vrijeme obznaniti neke istine - jer su živi počinitelji zla, a mi ih poznajemo.

Osobno, divim se hrabrosti i mudrosti šutnje, jer bi spoznaja istine danas rodila više štete nego satisfakcije - odnosno, dobroga.

Štiti li ova šutnja griješnike? Mislim da ne štiti - ali smo dužni te spoznaje zabilježiti, a za vrijeme spoznaje istine - nije kasno.

Za 2 godine Samostan Sv. Nikole bilježi 500 godina postojanja. Uvjeren sam kako će civilna vlast znati valorizirati taj datum i pomoći materijalno njegovoj obnovi - jer i lokalna vlast kao i crkva na istoj su strani, služe - svome narodu.

Padre Rando,

Hvala Vam još jednom za Vašu žrtvu i doprinos koje ste davali Gradu Korčuli, crkvi i Hrvatskom narodu.

Neka Vas Bog poživi i plati Vam za veliko djelo koje ostaje živjeti.

Dozvolite, da Vam u ime Grada Korčule uručim skromni dar.

Samostan S. Dominikanki
15. kolovoza 1996.

GRADONAČELNIK
dr. Ante Lakić

Ante TIČIĆ

Samo Bogu odan

Dan se u meni taloži
s dahom koji me krijepi
razgradnjom dezoksiribonukleinskog
ustroja kroz protočni labirint
za sustave živodajne.

No u trošnosti odore
žalostiva života
ja se u njoj mladim -
novi život snijem.

Volio sam ljude, mrave, mačke,
konje, pse...
Oni jedući tišinu
samo govore, šute, mijauču,
ržu, laju...
Ja sam ekstazom
sâm u sebi
samo BOGU odan.

Vera VALČIĆ-BELIĆ

Suze na jastuku

Nekada me prevari san
pa prespavam noć.
Moj mekani jastuk
pretvori se
u nježnu uspomenu.
Možda bih nastavila
sanjati do vječnosti
ali me probudi
vlaga ohladnjelih suza
na jastuku.

Bleiburška raka

Cvijeće
Svijeće
Bez humka
Bez križa
I znaka
Bleiburška raka.

Predrag GRUBIĆ

Napokon, susret

Onkraj jeseni i raseljenih
Jelena i kćeri - tih balona nam leta
Premješta svirac zrelinu.
Iz smjera vremena i Zemlje
Pristižu svi njegovi mrtvi,
Prošupljuju vijenac od ruža i neba -
Vjerujuć da gotska bol počelo je spasa,
Putuju kao narod fresaka.
A šturak im i znak
Blaguju na čelu
Topli od prispjelih nada
I katalonskog pobratimstva.

Trag raspadnute gore

Naišao na trag
Raspadnute gore
U sebi
Naručuješ povratak
Među jelene.

Za poludjele lovačke skitnje
U nestrahu!
Prestao im trk
Među johama.

Pucanj i krik
Govore
Pod kožom nemoćnika:

I ovu premještaju mjesečinu
U nebitan susret,
Moja gospođo.

Čitajući A. G. Matoša

I ponad moje glave -
Kao nad raspadnutim cvijetom jabukovim
Umiru irski jeleni,
Prelijeću zrakom u neboli
Ispred prozora,
Dok posvud Novo propada doba.

Premaleno mu naselje etičkoga
I tamna je gora,
Tvojim rekoh dahom, dragi M.

Jer u surovosti tek riječi rastu,
Poput zvijeri odskaču u daljine,
U predah nebivanja! I kidaju,
Kao ptičurine kljunom, komadiće grla
I daleke neke Seine -
Koja jednoć u svečanoj tišini bijaše
Postelja i narodu i ljubavnici.

Ujezgrila se, štono kažu,
Čelična slutnja
I bol se ujezerila na vrhu vremena.

. . .

Hladno je, doista je hladno.
Svirac seli među jelene!

Mladen JURČIĆ

Negdje

Kao usamljen čovjek, bez obitelji, redovito, strastveno i gotovo obredno planinarim, pa slobodne trenutke uglavnom provodim izvan grada, u dugim šetnjama raskošnim zelenilom, jer priroda me i u petom desetljeću života obavija mističnim dahom spontana ushita, duhovnoga uzdignuća, slobode i tajanstva što sam ih još u djetinjstvu osjećao i duboko, premda još nesvjesno upijao među sjenama gustih šuma, u bistroj svježini visokih planinskih putova, ili usred topla mirisa morske obale, kamo sam često odlazio s obitelji. Vjerujem u tvrdnje nekih filozofa da je opojna krasota prirode samo vidljivi odsjaj najtajnije, nama tu nespoznatljive, krajnje krasote u onostranosti, od koje primaju i zrcale je ne samo svi zanosni krajolici našeg inače proturječnog i nesigurnoga svijeta, nego i unutrašnje širine plodnoga bića, stvaralačkog posrednika između onostrane i ovozemaljske ljepote. Kažem "stvaralačkog", jer sjaj i ushitnost krajolika stvaramo mi, svojim pogledom, primljivošću i razumijevanjem, a srce nam je obdareno posebnim, zvučnim žicama za tajnu glazbu onkraja.

Bez tog mističnoga daha, krasote nam prirode zapravo mogu biti posve ravnodušne, jer naprosto su zbroj slijepih kemijskih spojeva i prolaznih tvari, koje s nama i s našim kratkim postojanjem nemaju nikakve bitne veze, pa ako u tužnom ili beznadnom raspoloženju prolazimo i najljepšom okolicom, ljepota neće na nas ostaviti gotovo nikakav dojam, nego će nam se činiti od nas odijeljena i hladna, njezin će sjaj neizbježno potamnjeti, jer sve oko nas zrači i rasprostire se iz našega bića, kao da upravo naš pogled i uvid stvaraju i na određena mjesta postavljaju sve oko nas.

U lijepom krajoliku, pogotovo ondje gdje smo proživljavali i možda s najdražima dijelili trenutke bliskosti, uranjajući u ljepotu i zajedništvo, osjećamo nešto nadvremensko, neprolazno i svoje, kao da se kap naše biti spaja s ozračjem i produbljuje tajni značaj sveopće ljepote.

Možda će se ponekom čitatelju takav uvod činiti mutnim i kvazi-mističnim blebetanjem, no istiniti događaj što sam ga se, poslije dugoga razmatranja, ipak odlučio zabilježiti, tako je neobičan da je nalik na san ili halucinaciju. Ipak, siguran sam da nisam sanjao, ni halucinirao, a iako sebe inače smatram razumnom i posve prisebnom osobom, bojim se da će moja priča zvučati kao fantastična izmišljotina, jer zahvaća najtajanstvenije međuprostore našega postojanja, dublje i dalje od svega što smo se navikli nazivati stvarnošću. No možda je najstvarniji i najdublji dio našega bića upravo čežnja za neprolaznim, za jedinstvenom otajstvenošću (da ga tako nazovem?) mjesta, što sam ga, za vrijeme sasvim obična izleta iznenada i neobjašnjivo otkrio... Kako ću produžavanjem (barem naizgled) nesuvisla uvoda samo još više zbuniti moguću publiku, bit će najbolje da svoje već ionako nevjerojatno izvješće iznesem kako-tako logičnim slijedom i bez odlaganja.

Rekao sam da sam strastveni planinar, a ove nas je godine duga, iznimno hladna i tmurna zima na nekoliko mjeseci nemilosrdno zatočila u sobama, pa kad su naposlijetku stigli topli i vedri dani, jedva dočekavši nedjelju, otišao sam na cjelodnevni planinarski izlet starim, nostalgičnošću obasjanim, dobro mi poznatim, no ipak svakog proljeća ne

samo obnovljenim, nego začudno svježim, gotovo nepoznatim stazama, kao da ih je, svojom uvijek novom bujnošću, šuma svake godine ponovno stvarala.

Mlado je lišće titralo, a zelenilo se cijelo pretvaralo u osjećaj, obavijajući me toplim mirisima. Cijeli sam dan planinario, uz poduži odmor i ukusan obrok na livadi pred planinarskim domom na vrhu, gdje su postavili grubo izdjeljane drvene stolove i klupe (jelo mi nikad nije prijalo kao ondje), a na povratku, kasno poslije podne, nešto me je potaklo da s prilično širokoga puta, koji je vijugao od vrha do podnožja gore, zadem dublje u zelenu bujnost, pa sam skrenuo na usku, nepoznatu mi stazu, koja se odvajala na stranu, u mirisnu dubinu zelenila, a njome se jedva prolazilo zbog rascvala grmlja s obje strane. Ne znajući i ne mareći kamo će me stazica odvesti, zaronio sam u tu rascvjetanost kao u morske valove, osjećajući kako mnome struji nova snaga, a svježa me milina prožima, prihvaća i bodri, izoštruje mi pogled i duh, kao da kroz mene i zelenilo teče isti tijek obnavljanja, uvlači me u sebe i čini me dijelom prirode.

Probijao sam se kroz grane nadvijene nad stazicom, zastajkujući da bih proučavao i upijao boje i oblike što su prošarali valove lišća i cvijeća, da bih uživao u simetriji latica ili se naprosto kupao u osjećaju punine, zadovoljstva i spokoja, a onda sam poput plivača koji dugo roni, pa naglo izbija na osunčanu površinu, iz cvjetnog valovlja izašao na livadu s mladom, tamnozelenom travom i sitnim, raznobojnim, gusto izraslim cvijećem.

Iza čistine se nastavljala hladovita šuma, pa sam, okrenuvši lice blagoj sunčevoj toplini, polako prešao livadu, a na ulazu u šumu sjeo sam na uzvišenje ispod goleme stare bukve da se odmorim. Naslonio sam se na deblo i zatvorio oči, gotovo tjelesno utonuvši u mirisno ozračje.

Ne znam jesam li zadrijemao, no posve se jasno sjećam neobičnog osjećaja kad sam otvorio oči, zabljesnut sunčevim sjajem. Ni danas sebi ne mogu objasniti zašto nisam doživio šok, pa čak osjetio ni zaprepaštenje, a kamoli strah pred tako nevjerojatnim prizorom. Bilo je to nalik posebnom emocionalnom reagiranju u snovima, posve različitom od predvidljivih reakcija na javi, premda sam siguran da nisam sanjao, barem ne u uobičajenu smislu. Jer kad sam, otvorivši oči, pogledom prešao po sjajnoj igri boja oko sebe - oči su mi se zaustavile na prilici moje sestre Brigite, koja je stajala malo nadesno od mene i motrila me s nestašnim smiješkom što sam ga se, kao i nje same, tako živo sjećao, iako su od njezine smrti prošla već tri i pol desetljeća.

Jamačno sam bio u neobičnu stanju, jer nisam se čak ni previše začudio, nego me je proželo ono što bih mogao nazvati radosnim prepoznavanjem i naprosto velikom ljubavlju, a u prsima kao da i sad osjećam gotovo bolno razlijevanje te intenzivne miline. Srce mi je ubrzano kucalo dok sam raširenih očiju zurio u nju. Ne znam kako da to opišem, ali kao da sam, na neki vrlo tajanstveni način, podsvjesno slutio da se nešto slično može dogoditi ovdje, gdje je sve moguće, jer ozračje je bilo nalik na neobjašnjivo pounutrašnjenje svega stvarnoga oko mene, na stvaralački osjećaj koji je, evo, kao potvrdu iznimno istančane, mistične slutnje začudno stvorio najdražu pojavu iz najljepšeg mi razdoblja života, čiju slobodu i spontanost nikad više nisam dosegnuo.

Bila je točno onakva kakve sam je se sjećao, kao da se postvarila iz čestih sjećanja na djetinjstvo i mladost. Moglo joj je biti šesnaest godina, kao u vrijeme smrti, a moje gotovo naravno prihvaćanje njezine iznenadne nazočnosti bilo je posve nalik na san, gdje se živi i mrtvi, prošlost, sadašnjost i budućnost - možda bi bilo pogrešno reći

"miješaju", nego se stapaju u cjelinu, u kontinuitet osjećaja i doživljavanja, kao da je ta cjelina prava bit svega, što je budni uzalud tražimo i nastojimo spoznati, a dimenzija nam je sna pruža u naravnu otkrivenju.

Stojeći uz mene, pomalo se slavodobitno smiješila, kao da me je pobijedila u kakvoj igri, a povjetarac joj je nosio dugu, raspuštenu kosu i skutove duge, lagane haljine.

- Sanjam... - protisnuh, no čas zatim požalio sam što sam izgovorio tu zabranjenu riječ. Prestrašen, pomislih da svijest o tome da sanjamo prekida san, pa ću se smjesta probuditi.

- Ne, ne sanjaš. Baš naprotiv, probudio si se - odgovori Brigita vedro, kao da od našega... rastanka? ...nije prošlo nekoliko desetljeća. - Dugo sam te čekala, a ti si cijelo vrijeme spavao kao zaklan.

- Ali... tek sam maločas sjeo pod ovo drvo i zatvorio oči! - zbunjeno sam joj proturječio, miran kao kip, jer bojao sam se pomaknuti da ne bih ubrzao buđenje.

- Ovisi o tome s koje strane gledaš - pouči me ona (kao dijete, a i kao djevojka voljela je poučavati i pomalo se praviti važna). - Nisam htjela reći da si dugo spavao tu, u šumi, nego s one strane uopće. Ne čini li ti se sve iz čega dolaziš kao dug i težak san? Probudio si se.

- Tamo sam cijelo vrijeme spavao? - upitah, ne vjerujući. - A ovo je zbilja?

- Zbilja ima mnogo razina, prizemnih, površnih, dubljih, viših i još viših, ali da, zbilja je - potvrdi ona, čučnuvši kraj mene. Oči su joj svjetlucale kao i uvijek kad je pokazala da zna nešto što ja još nisam shvatio.

- Ne, to nije, ne može biti stvarno! Ni tebe nema! Sanjam... - Prešao sam rukom preko lica, očekujući da ću se svaki čas probuditi sam u šumi, očajan što je njezina draga prilika još jedanput nepovratno nestala, potonula u ponor beznadna, nenadoknadiva gubitka, odakle se tako iznenada i veličanstveno pojavila, a ja ću ponovno ostati neutješan i usamljeniji nego ikada.

- Stvarnost ovisi o onome što spoznajemo, osjećamo, doživljavamo i shvaćamo, jer iz toga je i gradimo - reče Brigita pomalo prijekorno. - Ako ograničeno, nepotpuno osjećamo, ako nam nedostaje senzibiliteta, primljivosti i vjere, naša je stvarnost sitna, skučena i siva, ali ako spoznajemo bit, brišu se mnoge granice.

- Granice? Gdje smo? - upitah, osvrćući se. - Izgleda baš kao šuma kojom sam šetao. Ništa se nije promijenilo.

- Zapravo i nije - složi se moja sugovornica. - Šuma je ista. Promijenila se samo njezina unutrašnja zbilja koju sami uspostavljamo. Negdje su se otvorila vrata što ih otvaramo intenzitetom svijesti i traženja. Sve se temelji na pokretima naših bića. Ako osjećamo ljepotu, istinski i žarko čeznemo za njom, ako smo u stanju s njom se stopiti, pružiti je i primiti, poslušati što nam govori, u što nas upućuje, ako je možemo spoznati i stvoriti, nađemo se u okružju kakvo i zaslužujemo. Evo, tu je sve naravno, nema frustriranosti, ni ometanja onog najboljega u nama. Možemo reći da je tu naravni okoliš naših bića.

- Ne, ne mogu to vjerovati - gotovo se očajnički pobunih. - Ne postoje takav svijet, ni takav okoliš. Probudit ću se i ponovno ću te izgubiti, kao što sam izgubio skoro sve do čega mi je bilo stalo. Sanjam. Stvarni su samo moj izgubljeni život i sàmovanje. Ti si privid!

- Ne, a nisam ni izgubljena. Sve možemo ponovno naći, samo ako dovoljno snažno osjećamo i čeznemo. Bit je u našem osjećaju. Voljeti, ustrajati, ne dopustiti da nam izvanjski gubici i mrtvilo izjedu duh, prekriju ono što se u nama inače ne može izgubiti, pa onda mutna bujica neće moći odnijeti ništa što smo zaista učinili svojim. Uvijek sve ponovno nalazimo, jer ulijeva se ovamo. Tu su i naše nekadašnje igre, otkrivanja. Sve je ovo sazdano od takvih trenutaka, osjećaja i spoznaja. *Mi* stvaramo ljepotu i svoju neprolaznost. Ne vjeruješ? Pogledaj!

Kad je to izgovorila, okolina se odjednom promijenila. Drvo pod kojim sam sjedio pretvorilo se u čempres na uzvisini s koje se pružao pogled na plažu, oštre stijene i sjajnu morsku pučinu, urešenu blještavilom sunčeva srebra. Dolje, na plaži, trčalo je dvoje djece, a u njima sam prepoznao Brigitu i sebe u onom čarobnom dobu koje se već odavno stopilo s nestvarnim vremenom bajki, kad su nas roditelji prvi put odveli na more.

- Nikad to nećeš zaboraviti, kao ni ja - reče mi sestra. - Intenzivno, prisno doživljena i nezaboravljena ljepota zapravo ne spada u sjećanja na prošlost, nego u predmnijevanje budućega, slutnju neprolazne onostrane jezgre ljepote i topline. Iz nje smo i primili žar tih trenutaka i u nju ćemo se vratiti.

Polako sam ustao i napravio nekoliko koraka prema rubu uzvisine, zureći u djecu koja su se sa smijehom bacila u more. Nad sobom sam čuo kriještanje galebova, a onda sam se odjednom, bez ikakva prijelaza, našao u valovima, usred srebrna smijeha i sunčevih odsjaja na vodi. Plivao sam i ronio s desetogodišnjom Brigitom, poslije toliko vremena ponovno posve nesputan, bezbrižan, nov i vječan, onakav kakav sam bio u djetinjoj razdraganosti tog davnog modroga jutra, u srcu zajedništva sa svime - sa sestrom, s morem i spokojem kristalnih vedrina.

No čas zatim sve se je ponovno promijenilo. Stvorio sam se u prostranoj staroj kuhinji davno nestale kuće mog djetinjstva, za hrapavim stolom za kojim sam, s Brigitom, igrao domino. Spuštao se sumrak, no još nitko nije upalio svjetlo, u onim čarobnim ljubičastim minutama kad je zalazeće sunce rumenim preljevima obojalo prozor, a u vrtu iza prozora cvale su pomno održavane gredice i ukrasno grmlje.

Majka je, pjevušeći, nešto kuhala na starom, istrošenom štednjaku, kroz prozor sam vidio krhku bakinu priliku, sagnutu nad gredicama, a sve je prožimalo gotovo podvodno strujanje spokojna zadovoljstva i izgubljene idiličnosti, tijek koji mi je, u to vrijeme, u središte bića utisnuo mistični i neizbrisivi pečat, suptilno me, ali zauvijek odredivši.

Činilo mi se da će mi srce pući od tuge za prohujalim i od gotovo neizdrživo intenzivne miline, no već u slijedećem trenutku nisam više sjedio kraj večernjeg prozora, nego u klupi polumračne seoske crkvice, gdje su veliki, dostojanstveni kipovi svetaca, mramorni oltar, zlatni ukrasi i vitraji koji su bojali sunčeve zrake i na pod bacali prekrasne šare, stvarali ozračje tajanstvene granice između našega svijeta i tu posebno nam bliske i prisne onostranosti, sazdane od djetinje vjere koja briše granice među dimenzijama, od svrhovitosti i ljepote kakva se vani, iza ukrašenih vrata crkvice, razlijevala ljetnim voćnjacima, poljima i obližnjom šumom, sve povezujući dahom vječnosti.

Ponovno sam s Brigitom sjedio u polumraku crkvice, kamo su nas majka i teta često vodile i još sam jedanput sav uronio u djetinji osjećaj da sam na ulazu u nešto

krajnje otajstveno, ali posve stvarno, u beskraj duše odakle nas, dok smo djeca i dok čvrsto vjerujemo da je tako, nebesnici gledaju s ljubavlju i potpunim razumijevanjem, nježno bdijući nad našim koracima i nad svakom igrom. A onda smo se Brigita i ja našli u granama šljive, u voćnjaku nedaleko crkvice, visoko u mirisu dana, dok su majka i teta na deki prostrtoj na travi poredale piletinu, domaći kruh i kolačiće posebna okusa.

Ponovno sam proživljavao te istančane početke, trenutke u koje su se spuštali korjeni svih kasnijih uvida, duhovne plodnosti, primljivosti, širine bića i osjećajnosti koja se kasnije, umjesto da postane dragocjeni imetak, pretvorila u balast i težak teret u tmurnim pustarama zrelosti, u hladnom svijetu ispunjenom sitnim, a žestokim borbama i površnim, proračunatim, nerazumijevanja punim odnosima, usred kojih je ono najljepše i najplodnije što je niklo u djetinjstvu najčešće osuđeno na neostvarenost i uvenuće.

A onda sam ponovno stajao na rubu šume, kraj drveta pod kojim sam, na izletu, bio zadrijemao, a uz mene je, gledajući me kao da se dobro zabavlja, stajala Brigita, ne više djevojčica kao u prizorima što sam ih upravo po drugi put proživio, nego šesnaestogodišnjakinja, kakva je bila u vrijeme prije svoje smrti.

- Sad valjda uviđaš da ne sanjaš - prijekorno će ona. - Ili misliš da je to bio san unutar sna? Snovi su obično zbrkani, nekoherentni i besmisleni. Rijetki su oni zbilja značajni, jasni i povezani, a glede njih javlja se pitanje jesmo li samo sanjali, ili smo u tim rijetkim prilikama zaronili duboko u sebe, u nepoznate predjele i mogućnosti bića, u budućnost, krug vremena, ili možda čak u razinu sveopće Cjeline, koja nam je inače nedostižna, tek je naslućujemo, iako je stalno nazočna kraj nas. Ne, nisi sanjao, ne sanjaš. Sve što si maločas gledao i osjećao zaista je bilo naše, samo što pojam "bilo je" zapravo ne postoji. Sve ostaje negdje u vječnom "sada", utisnuto u ozračje poput ovoga tu.

Povratak u djetinjstvo izazvao je takvu navalu osjećaja da sam, ne odgovorivši, jer u grlu me je tako stezalo da, osim jecaja, ne bih mogao ispustiti ni glasa, zamagljenih očiju gledao pred sebe, uhvativši se objema rukama za koru drveta, a sestrin je glas zvonio, mirno se, vedro i pomalo podrugljivo miješajući s povjetarcem:

- Sve unaokolo lista i našim osjećajima, jer ništa zaista vrijedno što je zasjalo iz nas, nije nestalo bez traga. Pokoja je razgranata krošnja, rascvali grm ili osunčana livada tu i zbog svega dubokog i plodnog što smo *mi* proživjeli, a ti još proživljavaš. Tvoj "stvarni" svijet nije potpuna iluzija i ništetnost samo ukoliko je odsjaj nadsvijeta, kamo odlaze naši najvrjedniji osjećaji i težnje pročišćena duha. Osjetila sam tvoju bol, otvrdnuće i posustalost. U svjetlu Cjeline bitna je greška predati se tim osjećajima. Nisam mogla dopustiti da te prekriju i odnesu mutne vode samo jednog i to površnog vida onoga što smatraš stvarnošću, a da i ne znaš što ta riječ zapravo znači. Postojiš na svim razinama, u svim svjetovima što ih možeš doseći istinitošću i širinom spoznaje, razumijevanja, osjećaja i uvida, unutrašnjom istančanošću i bogatstvom. Mnogo ti je dano, ali se zato i mnogo očekuje od tebe.

- Što se očekuje... poslije svega? - upitah gorko. - I tko očekuje?

- Najprije se očekuje upravo da shvatiš, uvidiš tko, što i zašto.

- U petom sam desetljeću života - izvijestih je. - Što još da shvatim i kada? Vrijeme mog učenja davno je prošlo.

- Vrijeme ima mnogo manje značenja nego što vjeruješ - glasio je odgovor. - Svi vi precjenjujete značenje određenih stvari, a druge zanemarujete. Dovoljno si primljiv, dovoljno snažno osjećaš da možeš zapaziti titraje onoga što je za vas onostranost. Zato sam mogla doprijeti do tebe i stupiti s tobom u dodir, u trenucima tvoje posebne otvorenosti, kad si meditirao na izletu. Toliko mi je bilo dopušteno, ali ostalo ovisi o tebi.

- Tko ti je dopustio? Odakle dolaziš?

- Sjeti se. Osjećaj! Naši, za tebe davni trenuci, bili su korisniji nego što možeš i zamisliti, pa su zato i ostali utisnuti u... sve ovo. Ispunili su svoju svrhu.

Zaustio sam nešto upitati, no na čudan sam način shvaćao da su pitanja nepotrebna, jer duboko u sebi već znam, slutim odgovore, samo bih ih trebao pronaći, a više nisam vjerovao da sam u stanju poduzeti napor takve potrage. Cijelo to vrijeme pod rukama sam osjećao hrapavu koru stabla, udisao sam dobro mi poznate mirise šume i jasno sam čuo sve zvukove oko sebe - vjetar u granama, kristalni pjev ptica i daleko dozivanje planinara na glavnom putu.

- Jednom ćeš shvatiti - nastavi Brigita - a poznam te... već si dovoljno naslutio. Nećeš se probuditi. Trebala bih te uspavati, da se probudiš pod ovim drvetom, uvjeren da si sve to samo sanjao, ali neću to učiniti. Bit će ti to znak, moj posebni dar: Jasno ćeš se sjećati svega što se danas dogodilo, a i činjenice da nije bilo buđenja. U početku će te to zbunjivati, nećeš znati u kojemu si zapravo svijetu. Vratit ćeš se u svoju zbilju, a da nećeš izaći iz ove, barem ne na tebi zamjetan način. Razine, svjetovi, dimenzije, nazovi ih kako hoćeš, istodobni su. Sve je istodobno i sve nas određuje. Zato je naša krivnja ako ostanemo samo na jednoj, najnižoj razini. Ništa nije jednoznačno. Ti bi rekao: ništa nije jednodimenzionalno, a ja kažem: ništa nije samo trodimenzionalno. Moramo se rastati, no zapravo sam stalno s tobom, kao i ti sa mnom. - Zaokružila je rukom. - Sve je ovo stalno s tobom. Rastanci su bolni, pa je zato najbolje da naš bude kratak. Doviđenja u tvojoj spoznaji.

Uzalud sam gledao oko sebe i nekoliko je puta pozvao. Odjednom je nestala, a oko mene je smireno disalo samo mlado zelenilo. U jednom mi se trenutku učinilo da me njezin glas doziva između drveća, pa sam usplahireno tumarao amo-tamo, a onda sam sjeo na meko lišće i spustio glavu među ruke, pokušavajući se pribrati. Proturječni su me osjećaji potpuno shrvali, a bojao sam se i da gubim razum.

Ne znam kako sam dugo sjedio, a začuvši glas iza sebe trgnuo sam se, naglo podigavši glavu, no ugledao sam samo običan par planinara, postarijeg muškarca i ženu s naprtnjačama, koji su, skrenuvši s puta, zalutali, pa su, ugledavši me, upitali za glavni put. Pokazao sam im smjer zamuckujući, jer još se nisam oporavio od svega što sam doživio, a jamačno sam djelovao tjeskobno, usplahireno i neobično, jer začuđeno su me i nepovjerljivo gledali, zahvalili mi i žurno se izgubili u naznačenu smjeru.

Poslije nekog vremena ustao sam i polako se, teškim korakom zaputio kući, prema gradu. Na glavnom sam putu osjetio olakšanje, gledajući uobičajenu sliku - planinare koji su se, poslije cjelodnevna izleta, vraćali u grad.

Brigita je imala pravo - još dugo nisam mogao potpuno shvatiti što mi se dogodilo. I prije sam osjećao da nikamo ne pripadam, da sam na određeni način izgnanik iz života, a sad nisam znao ni gdje sam, u kojemu sam uopće svijetu, u kakvu sam se nepoznatom, graničnom području između dimenzija našao. Sa sve sam većom sigurnošću

osjećao da nisam sanjao, jer svega sam se sjećao daleko jasnije od bilo kakva sna, no ono što me je okruživalo poslije začudnosti i prisnosti tog nevjerojatnoga susreta činilo mi se još manje zbiljskim, daleko nestvarnijim od sestrine pojave i njezina blagoga glasa, sve se je doimalo još više tude, a cijelim sam bićem čeznuo ponovno vidjeti Brigitu. Često sam odlazio na mjesto našega susreta i ondje dugo uranjao u to posebno ozračje, no Brigita se više nikad nije pojavila, niti su se, barem ne zamjetno, rastvorila vrata u to sjajno "negdje", iako sam u više navrata, pogotovo u mirisnu dahu kakva osunčana krajolika, živo *osjetio* tajnu sestrinu nazočnost.

Nova, tako iznenadna spoznaja isprva me je bacila u veliku konfuziju i u biću mi je prouzročila sraz. Čak mi se nametala zastrašujuća pomisao da sam možda poludio, no postupno sam sve to prihvatio, pa sam živnuo, kao da sam preporođen. Ispunili su me nova snaga, odlučnost i volja za životom, jer doznao sam da mučni put kroz pustaru starenja - i života uopće - nije sve što postoji, da nikad nije prekasno, jer zadaća iskupljenja i ljepote uvijek je pred nama, a živimo usred spasonosnih mogućnosti svjetova što ih možemo i moramo dosegnuti da bi nam postojanje konačno zadobilo pravi smisao.

Mladen JURČIĆ

Pjesmi

I.

Tko si koja me prisno, po imenu zoveš
iz tajne nježnosti uvida, vedrina,
s jesenjih ulica, iz olujnih pustara,
kroz zagasiti bol rastanaka,
il plodnom žestinom pobune?
Što ne osvijetliš, u mrak je prognano,
odviše beznačajno, bez srca ostaje
što nekom tvojom ne zatitra tajnom.

Ne pjesma, slika, niti čujna glazba,
onostrana - prije si, poslije, iznad,
dalja si, čistija, viša
no glas nam, pogled il djelo,
bitna si izraza mistično počelo,
najljepši stihovi - tek okamenjeni trag
tvog prolaska - odjek iskonskoga,
zauvijek preduboka pjeva.

Posebnošću me, osobnošću dariš,
jačaš me tihim navještanjem srži:
"Spoznaj... da nije ni zbiljsko ni tvoje
što čarolijom u stvarnu ne potvrdim središtu.
Odakle punina nadahnuća
za ključni ti pokret zrači?
Glasi onkraja? Da samo s njim, kružno,
svijet vam jest, opstaje i znači?"

II.

Izroni, pjesmo, iz tajne
bistrine izraza, pročisti me,
pa obzoru duša samosvojno,
bez mene pođi!
Toliko me natkriljuješ da samo ti smetam
- kristalnu, potpunu ne rodiše te
nemoćna mi, nečista lutanja,
drugdje izvireš... iz kakva
nedostižna nadsvijeta silaziš
u skrivene mi dubine, uskrisuješ
gubicima, zabludama, posustajanjima
razbijeno svagdanje "ja",
nevrijedno povjerene mi,
davno izgubljene jezgre
što ponekad još, daleka,
tvojim zaiskri slikama!

Zato - ako u pustari me svijeta nadživiš
bit će to zbog postojana otajstva polazišta,
sržne, zlatne mi kapi koja
- jer nije uzalud tako žarko i vjerno čeznuti -
možda i sama nadživljuje smrt.

Svevlad SLAMNIG

Kako sam doznao da je Branka Slava

Na maturalnoj večeri te tužne ratne godine Gospodnje 1942. pratila nas je zla sreća u svakome pogledu. Glavna se dvorana "Mlinarice" ličila, što smo prekasno saznali, ja na primjer tek u času kada sam prekoračio prag te slavne gostionice, u kojoj abiturijenti po tradiciji proslavljuju mature još od 1920. Pivo je bilo mlako: zbog razrednika Balenovića morali smo slaviti već u ponedjeljak, 19. lipnja, jer je on sljedećega dana išao u bolnicu na neke pretrage, a Zagrebačka ledara toga dana u tjednu ne razvozi led. Zaliha se u "Mlinarici" dan prije već tako reći potrošila, jer je nedjeljom u ovo doba godine potražnja za hladnim pivom velika. Gramofon što ga je od kuće donijela Andreja bio je tih, što je posebno pogodilo manijake plesa, koji su se i u onoj maloj dvorani, tek nešto većoj od "dnevnoga boravka" u raskošnome stanu najimućnijega maturanta (sina bivšeg haesesovačkoga ministra u koalicijskoj vladi nakon uspostave Banovine Hrvatske) tužno vrtjeli poput ciganskoga mede smetajući i profesorima i đacima.

Odnosi između njih i nas još su bili takvi da smo, barem u početku slavlja, morali sjedjeti za različitim stolovima. Osim razrednika Balenovića, "Francuza" Kuraje, "Cezara" Marušića i namrgođena Telara bio je s nama i dragi, duhoviti dr. Maraković, ali se u zao čas, već nakon prvoga govora, rodila između njega i Kuraje nekakva dosta mučna "polu-svađa", a Maraković je bio osjetljiv kao hercegnovska mimoza: čim ga netko makar malo bocne, on šuti satima. Tako je primjerice bilo kada mu je jednom na Trgu Krleža uskratio pozdrav. Ovoga je puta kap gorčine bila ironična Kurajina elipsa: *"Et alors?"* (= Pa što onda?) nakon što je Maraković u velikom stilu održao francuski govor, bolje reći *Requiem* francuskome jeziku u našoj Prvoj klasičnoj, kojemu smo mi bili *la dernière génération*. Je li Kuraja mislio da se čika Ljubo pača u tuđi resor (francuski je jezik predavao on, a ne Maraković) ili je samu ideju ocijenio politički pomalo nezgodnom? *Ignoramus et ignorabimus*. Ali loše je ispalo, najpogođeniji sam bio ja, jer sam htio čuti Ljubino mišljenje o svojoj zadaći (malo mi je bilo što mi je dao izvrstan), u koju sam se zaista bio sav unio, a znao sam da nitko osim mene nije izabrao taj treći ponuđeni naslov s ploče ("Zagreb u djelima hrvatskih književnika"), koji je doista bio težak, možda prikladniji za doktorsku disertaciju ili barem fakultetski diplomski rad, nego za polagatelje jedne obične mature.

Osim toga bilo je prerano - 16 sati! - doba kada naši stariji obavljaju popodnevnu sijestu. Redarstveni je sat bio u 21 i 30, pa smo se do 20 sati morali razići... Nedovoljno živo raspoloženje dovodilo je svaki čas do intermezzâ ispunjenih općom šutnjom. U takvu nečujnu predahu začusmo u predsoblju razgovor konobaričin s nekim neznancem, čiji nam se glas učinio poznatim, a provjeravao je je li došao u pravu gostionicu.

Otvoriše se vrata. Svi ustadosmo u hipu. Bio je to prof. dr. Drago Somborev, izaslanik Ministarstva na našoj maturi, zapamćen kao vrlo strog, ali ipak simpatičan zbog ugodne fizičke pojave i otvorena nastupa. Balenović se rastopio: "Moj naklon, doktore! Vrlo ste ljubazni, ali i....hrabri." Izrekavši posljednju riječ Balenović se zagleda u dvojicu na kraju učeničkoga stola, koji su pali na maturi "krivicom" toga

izaslanika, pa su ga sada gledali s neskrivenom mržnjom, ali Somborec se, na opće čuđenje, zaputi upravo k njima, sjedne do njih i ponudi ih s neodoljivim smiješkom cigaretama.

Sada su se i profesori malo "demokratizirali", prilazili su nam noseći si i stolice. Konačno čuh i prvi kompliment Ljubin, doduše "gori" nego sam se nadao: "Svevlade, dobra ti je zadaća, ali zašto si se bacio samo na Šenou?" Zaustih da kažem da bih obradio cijelu hrvatsku književnost da mi je dao pet sati, a ne 150 minuta za pisanje, ali se prije javi izaslanik gledajući me kao da sam *Sarah Leander:* "Ti si Svevlad, ljepotane? Svevlad Slamnig? Čitao sam ti zadaću. Znaš, ja sam doktorirao na Šenoi. Imam nešto za tebe..." Somborac prvo pode rukom po džepovima, a onda malim srebrnim ključićem otvori modernu ovalnu lila tašnu od boksa i pronađe u njoj kutiju od sjajnog naboranog papir-mašea s najboljim grčkim cigaretama marke "Omfale", nazvane po pradavnoj kraljici lidijskoj. Htjede mi darovati, ne znam zašto.

- Ali ja, profesore, ne pušim...

- Jasno. Uzorni đaci ne puše, ali sada nisi više đak.

Htjedoh odbiti, ali se onda sjetih svoje majke, koja je jako cijenila dobre cigarete. Primih i samo rekoh hvala, zbunjen i iznenađen. Te sam cigarete vidio samo jednom u životu, na stolu veleposlanika Casertana, kome sam jednom išao s mamom u pratnji nekog domaćeg uglednika, da nam Casertano pomogne skinuti sekvestar s očeve mirovine za koju je otac bio uplaćivao doprinose Odvjetničkom mirovinskom fondu u Splitu, pa je stoga isplata bila pod embargom.

Srećom, Somborac mi se više nije obraćao do kraja večeri. Zaokupili su ga profesori, nadasve Balenović. Razlaz je bio na Gupčevoj zvijezdi kod tramvaja. Prof. Balenović i učenik Torbar odoše do nedaleka parkinga gdje su im bili automobili, svi drugi krenuše tramvajem, a kada sam ja zakoračio na tramvajsku stubu, vrati se s parkinga prof. dr. Somborac, koji je bio ispratio Balenovića. Čudilo me što Somborac nema auto, luksuzno njegovo odijelo od finoga listera, zlatna igla u kravati i modna, premda prosijeda frizura nagoviještale su vlasništvo nad, kako se onda govorilo, samovozom. Možda mu je bio na popravku?

- Svevlade, dugo smo sjedili, što ne bismo prošetali?... U tijeku (duge) šetnje koja je sada uslijedila, otkrilo se čime sam šarmirao profesora, specijalista za Šenou. Ja sam (po njemu) jedini na svijetu (osim njega) u maturalnoj zadaći ispravno interpretirao veoma zamršen psihološki odnos između dviju prijateljica, Hermine i Branke, u poznatoj Šenoinoj pripovijesti. On je, radeći na disertaciji, pregledao sve u nas i u Češkoj objavljene radove koji se toga dotiču. Herminom se malo tko uopće bavio. Oni rijetki su je samo uzimali kao prototip tadašnje zagrebačke nacionalno nesvjesne ili svjesno anacionalne mladeži, koja po iličkim pločnicima ekscentričnom odjećom i frizurama, vonjem stranih parfema, neukusnim ličenjem, drskim dekolteima i izbjegavanjem hrvatskoga jezika u razgovoru - sablažnjuje izgledom i dušom časne prolaznike. Ali njezin odnos s Brankom obradila su samo dva čovjeka na svijetu: Somborac i Slamnig.

- Sreća da još nisam objavio disertaciju, inače bih te optužio za intelektualnu krađu...

- Baš bih vam je ja čitao, nisam znao gdje mi je glava od učenja školskih predmeta! Jedina interpretacija "Branke" koju sam imao u ruci Marakovićev je sjajni

predgovor jeronimskom izdanju, ali ni on se nije pozabavio aspektom koji ste naveli. Točnije: možda ga je u jednome odlomku natuknuo. Htio sam ga baš večeras na taj odlomak upozoriti i provjeriti je li mi dojam točan. Evo mi jeronimske "Branke" još u džepu. Ali dr. Maraković je bio neraspoložen, pa ga nisam htio smetati.

- Tvoje rečenice u zadaći trepere od ganuća kada se Hermina, koja igra igru spletkara Marića i iznosi Branki njegove, recimo, vrline, izdajući prijateljicu kao Juda Isusa, najednom, nasred Ilice, moralno pročisti, preobrazi, poput Savla na putu u Damask, i klikne: "Marić je hulja!" Čudim se da ne piše da je to rekla u plaču, jer velika ljudska pročišćenja, velike katarze uvijek orose oko...

- Profesore, pa i vi ste, eto, malko zaplakali.

- A ti nisi? Suzdržimo se da ljudi ne kažu da smo pijani...

Ušli smo u staru Vlašku i krenuli prema Trgu. Za svoje smo zadovoljstvo igrali *ad hoc* smišljeni skeč, "Marić" malo stišano zbog prolaznika. Rekoh, glumeći Herminu: "Zar nije Marić pristao čovjek?" Na to će Somborac: "Zar mi se rugaš, Hermino?" Ja nastavih igru: "Nimalo. Marić je dosta fin čovjek. Nije dakako mudrac, ali čini se da ti je vrlo prijazan, da te dapače voli..." Prekine me izaslanikov pogled. Gledao je strogo, gospodstveno kao prekjučer za stolom ispitne porote, a ja kao pod hipnozom kliknuh skrušenim glasom malo i prosuzivši: "Marić je hulja!"

Ova nas je čudna igra doista jako uzbuđivala. Uloge smo dva-tri puta i mijenjali. Došavši na Trg prestadosmo, jer je bilo više svijeta. Mislio sam da će mi dr. Somborac sada pružiti ruku i otpustiti me. Sat na Trgu pokazivao je već 20, 45, te ako želim bez problema doći danas kući u Martićevu, vrijeme je krenuti. Ali Somborac hitro krene u Radićevu, a ja kao psić s njim. Razvio je novu šenoinsku temu.

"Šenoa je u *Branki* također sjajan kada uvodno portretira obje djevojke. Branka je i fizički mladica stare korenike, jedre i zdrave, *kosa joj je glatko pričešljana uz čelo, straga savita u kitu, preko prsiju je unakrst privezala čipkan rupčić, tu je visio i križ od bjelokosti* - Hermina je prema urednosti nehajna, važno joj je samo da kosu bjelilom pospe, a skrbi se samo da joj uska modna haljina istakne obrise donjega tijela. Svaka je ova pojedinost bremenita simbolikom. Zasad samo mogu reći da nam Šenoa nudi lik Brankin kao hrvatski ideal na nekoliko razina: karakternoj, senzibilitetnoj, plemenito-erotičkoj, a svakako i estetskoj...

Sve je to bilo lijepo i uzbudljivo, na trenutke nam se činilo kao da je uz nas neko Brankino astralno tijelo, ali - redarstveni se sat bližio i misao na njega razarala je moju sreću. Eto nas već pred profesorovim uličnim vratima odmah do pošte u Basaričekovoj. Naslijedio je od roditelja ljupku bijelu jednokatnicu, vlastitu obitelj još nije bio osnovao. Već je bio mrak, ali se je zvono profesorova zidnog sata s prozora u prvome katu oglasilo devet puta, pa sam znao što mi se sprema. Zadrhtah, a on je to krivo protumačio.

- Zima ti je? Jasno kad imaš taj smoking od koprive. Idemo gore: dobit ćeš topli čaj...

S kim ja to imam posla večeras? Je li taj čudni doktor književnosti sadist? Zar ne vidi na mome čelu krupne kapi znoja? Kako mi može biti zima u ovo doba godine? Ipak, još imam šanse doći kući, ako potrčim. Trčeći doći ću u Martićevu za petnaestak minuta. Ali što ako trčanje izazove sumnju poneke ophodnje, koje već krenuše?

Iz mene prasnu:

"Izaslaniče, zar vi ne znate za redarstveni sat u 21 i 30? Zbogom, moram trčati.

- Imaju li tvoji telefon?

- Nemaju. Mama se služi telefonom preko puta. Susjedi su pristali.

- Pa onda: gdje je problem? Kako se zovu susjedi?

_ Trogrlić.

- Je li od te obitelji onaj Trogrlić s kozjom bradicom, liječnik?

- Kako znate?

- Dobar mi je prijatelj. Problema nema. Marš na čaj.

Trogrlić je dobio telefonsku poruku, prenio je mami, a ja sam prenoćio kod Somborca. Stilski namještaj. Kuća - muzej. Šenoa se skoro cijelu noć prevrtao u grobu. Legosmo tek pred zoru.

Ujutro oko devet krenuh prema gornjoj stanici uspinjače. Prvi čovjek koga vidjeh bio je - Šenoa. Mnogo, mnogo stariji nego na slici u čitaonici, ali apsolutno prepoznatljiv. Pomogao je jednoj staroj gospođi sjesti na klupu na Strossmayerovu šetalištu. Ja sam ih gledao kao Parsifal vitezove svetoga Graala.

- Milane, dušo, možeš sad ići za svojim poslom. Meni je ovdje drago biti. Dođi po mene u deset.

Stari gospodin otide u smjeru crkve sv. Katarine i oslobodi mi vidokrug za točno gledanje profila stare gospođe. Profil je bio energičan i gospodstven, *snježno bijela kosa bila je glatko pričešljana uz čelo, straga savita uz kitu, preko prsiju je imala unakrst privezan čipkan rupčić, tu je visio i križ od bjelokosti*. Dama se sagne, izvadi iz brokatne bijele torbice lornjom, pogleda u mojem smjeru i mahne mi rukom.

- Mladi gospodine, hoćete doći jedan čas!

Dok sam dolazio, dama izvadi iz torbice deset kuna i pruži mi ih ljubazno, ali i gospodstveno.

"Moj mili sin je jako dobar, ali zaboravan. Lijepo vas molim, kupite mi *Hrvatski narod*. Ima kiosk odmah kod crkve." Učinih uslugu hitro, ali u transu. Zaboga, javila mi se astralna Branka.

"Milostiva, vi ste Šenoina Branka", čuh svoj glas dok sam s poštovanjem pružao dami novine. Ona se ljupko osmjehne.

- Hm, Šenoina jesam, ali ne Branka! Ja sam Slava, žena, odnosno udova premiloga, nezaboravnog Augusta.

Drago MARŠIĆ

Gospode

Moj si
početak i kraj
Zora i zalazak sunca
Pjesma predvečerja
Zov svitanja
Livada rascvala

Da Tebe nema
umrle bi zore
Predvečerja poludjela
Da Tebe nema
putovi bi moji
u bespuća bijela

Martina VAJDOHER

Ljubavni jad

Ti neizbrisiva; kad baciš korijen neiskorjenjiva si...; širiš korijenje u srcu a granje ti sapliće misli i što je izvor dalje, ti više žudiš za njim... Ti strašna, ti teška, ti divna; nespoznatljiva snago, zašto me moriti želiš?
U ove sitne sate ja zbog tebe nemam mira - tko li te posadi ovdje, u meni, da mi je znati?!
Ti cvijete znaj, rasteš u krivo vrijeme; do srži, korijena ruže, dlačicu zadnju tko još ljubiti može?
Cvijete, cvijete, samo ti veni, ta svenuo si već svugdje! Izbačen si iz svakoga srca; tu, na zemlji, izgleda, nitko te već ne traži... Samo drač nalazim još svugdje - ružan čičak što ujeda i bode, petlja se u rane i ondje grize, rađa novi čičak, sjeme mu se širi, drač se množi, svugdje rađa...
Na licima tolikih naziru se sjene...
Gdje je čovjek? Već dugo ga ne vidjeh... Ovo što puzi zemljom samo se tako zove...
Pitam se - gajiti još ruže u jednom malom vrtu - ima li svrhe? Za sebe? Za Boga? On im je tvorac ali i on mi se skriva...
Ah ljubav!; koji ti čovjek može odgovor istinski dati?

Nikola GARAŠIĆ

Ruke

Pamtit ću ja dobro cijeloga života
težačke i grube žuljevite ruke,
preskromnog i vrijednog mog pokojnog oca
što kroz život prođe, sve seljačke muke

A tek trudne ruke njegovoga oca:
kopale su rudu diljem Amerike -
tuđinu je služio pokojni moj djeda,
ja od njega nemam baš ni jedne slike

Ostale su ruke što mi puno vrijede
nema traga žuljeva tako bar izgleda,
al' ipak ponekad ja u njima vidim:
ruke vrijednog oca i rudara djeda

Frane ZUBČIĆ

Čežnja prva

Poveži se
letjet ćemo brzinom vjetra
oblacima
Ponesi vreću
lovit ćemo jegulje pod redinama
Ovako
samo klekneš nad izvorom
i čekaš plimu
kad uloviš jegulju
ne puštaj je natrag
Donesi je kući
Sutra je vrati
na drugoj strani kontinenta
A mi ćemo vezani lancima
Letjeti oblacima
Čekati pod redinama
Na izvoru teške vode
S vrećom u rukama
Jegulju bez kompasa

Marko ORE[illegible]KOVIĆ

Priče s Harmice

Trg Harmica ili kako se od 1850. godine naziva Trg bana Josipa Jelačića i danas je prometno, kulturno i političko središte grada Zagreba, na kojemu su se održavale parade, priredbe, manifestacije, demonstracije i proslave preko 150 godina, sve do dana današnjega.

Harmica se razvijala u starom Zagrebu, kada je bila sajmište, a poslije postavljanja spomenika banu Jelačiću (16. 12. 1866) kao glavni trg koji i danas povezuje sve dijelove grada u jednu cjelinu.

Ime Harmica potječe iz madarskog jezika, *harmincz*, što znači trideset. Na ovome prostoru ubirala se carina od 30 posto (harminczad) od uvezene robe iz inozemstva u posebnoj baraki. Zanimljivo je da i kod Brdovca postoji naselje Harmica.

Zagreb se spominje u ispravi ostrogonskog nadbiskupa Felicijana, godine 1134., u kojoj piše da je ugarski kralj Ladislav (1077-1095) osnovao biskupiju u Zagrebu 1094. godine.

Na gornji grad ili Gradec vodila je, s Harmice, strma ulica, koja se zvala Duga ulica ili Šoštarska ves (danas Ulica Pavla Radića), u kojoj su stanovali strani obrtnici (šoštari). U današnjoj Margaretskoj ulici bila je Lončarska ves, gdje su lončari imali svoje radionice.

Glavna ulica bila je Ilica, koja je od Harmice išla prema zapadu. Ime Ilica dobila je po potoku Ilovica, koji je izvirao na Rokovu perivoju, i bio pun ilovače. On je danas skrenut u Frankopansku ulicu, kroz koju teče u Savu.

Na uglu Harmice i Ilice sagrađena je između 1794. i 1800. godine velika zakladna bolnica "Milosrdne braće", koja je zauzimala prostor između Gajeve, Bogovićeve i ulice baruna Jelačića (danas Petrićeva ulica). Bolnica je bila trošna pa je srušena 1931. godine, a na njenome mjestu sagrađen je neboder od 13 katova (Ilica br. 1). U prolazu ispod nebodera nalazi se spomenik skladatelja Vlahe Paljetka, koji je umro 1944. godine.

Gornji grad ili Gradec dijelio je potok Medveščak od Kaptola. Potok je tekao zapadnom stranom ulice koja se zvala Potok, do sajmišta (danas Trg bana Josipa Jelačića) i skretao u Puževu ulicu, danas Jurišićeva ulica. Potok je, dalje, tekao do Vrtlarske (Palmotićeve) ulice u Savu. To se lijepo vidi iz nacrta vojnog inženjera Nikole Angiellinija 1566. godine. Potok je tekao između Gradeca i Kaptola preko sajmišta Harmice i skretao lijevo pram Kurelčevoj ulici.

Potok je često nabujao i plavio sve pred sobom. Tako je, 26. srpnja 1651. godine nosio veliko kamenje i stabla, rušeći vodenice i 18 kuća. Tom prilikom poginule su 52 osobe, a u poplavi 1750. godine poginulo je 14 osoba. Godine 1845. Harmica je bila duboko jezero, pa su poplavljeni svi prizemni stanovi, a šteta je bila velika. 21. rujna 1880. godine poplava je nanijela veliku štetu Šternovoj tvornici koža u Medvedgradskoj ulici (J. Kopić: Kad su Zagrebom harale bujice. "Komunalni vjesnik" 29. 9. 1989. i d.).

Na Harmici bilo je sajmište s barama od vrela Manduševac, koje je izviralo u Bakačevoj ulici broj 3. Uoči dolaska cara Franje u Zagrebu općina je uredila vrelo

Manduševac, pa su bare zatrpane. Na mjestu gdje je i danas fontana Manduševac uređen je studenac sa željeznom ogradom i postavljen petokraki kandelabar s petrolejskom rasvjetom.

I car Franjo Josip I. posjetio je Zagreb dva puta, i to 1869. godine s caricom Jelisavom, a 14. listopada 1895. godine otvorio je Hrvatsko narodno kazalište. Tom prilikom spalili su hrvatski daci, pod vodstvom Stjepana Radića, madarsku zastavu na Jelačićevom trgu te su bili zatvoreni 3 mjeseca i isključeni iz svih hrvatskih škola.

Godine 1850. trg Harmica prozvan je Trg bana Josipa Jelačića (1801-1859) te je pokrenuta akcija da se njemu podigne spomenik, pa je počelo skupljanje dobrovoljnih priloga te je skupljeno 105.000 forinti. Izrada spomenika povjerena je bečkom kiparu Antonu Dominiku Fernkornu (1813-1878), pa je spomenik svečano otkriven 16. prosinca 1866. godine ispred kuće graditelja Bartola Felbingera na broju 15, s pogledom na sjevernu stranu.

Godine 1945. Jelačićev trg je preimenovan u Trg Republike, a kod svečanih parada spomenik je ograđivan daskama, dok nije gradski komitet odlučio da ga treba srušiti, što je i izvedeno, *noću* 25/26. srpnja 1947. godine. Čitavu noć probdio je kipar Antun Augustinčić, pazeći da se spomenik ne ošteti prilikom skidanja. Kada je spomenik rastavljen u nekoliko dijelova odlučeno je da se pošalje u ljevaonicu, ali je to spriječio Augustinčić pa je spomenik pohranjen u Gliptoteci (biv. Šternova tvornica koža). Mramorno postolje raspiljeno je na nekoliko komada i uzidano u gračanskom Tunelu. 16. listopada 1990. godine spomenik je opet postavljen, uz velike svečanosti, na sjevernoj strani Trga ispred kuće broj 6, ovaj put okrenut prema jugu.

Kada su, godine 1415. u Zagrebu došli redovnici cisterciti, sagradili su na Dolcu samostan i crkvu Sv. Marije. Kod gradnje Tržnice otkrivene su katakombe koje su vodile ispred crkve. Nakon njihova odlaska u samostanu se naselila sirotinja, a na tome mjestu sagrađena je nova Tržnica.

Ondašnji Dolac bio je mali prostor, na kojemu se prodavalo voće i povrće. Prema Harmici vodile su male i rasklimane drvene stube, kojima se silazilo u uličicu Pod zidom. Zbog premalog prostora na Dolcu prodavalo se voće i povrće i na Jelačićevu trgu. Slika je bila neobično lijepa, jer su prodavačice bile obučene u živopisnu narodnu nošnju, koju je, ubrzo, istisnula neukusna konfekcija.

Nakon izgradnje Tržnice na Dolcu, 1925-1930. godine, sagrađene su okolo visoke palače, među kojima se ističe trokatnica ljekarnika Bartulića, u kojoj je došlo do eksplozije skladišta filmova kinooperatera Sušina, pa je, tom prilikom, poginulo nekoliko stanara.

Još je jedna eksplozija poznata, kada je, 8. lipnja 1865. godine, na vatrometu koji je priredio na Harmici njemački pirotehničar W. Lamberger, od eksplozije plina poginulo 8 ljudi, a on je osuđen samo na 2 mjeseca zatvora.

Najjača eksplozija dogodila se 1941. godine u glavnoj Pošti u Jurišićevoj ulici, kada su komunisti razorili telefonsku centralu i nanijeli golemu štetu, a srećom nije nitko poginuo.

Na Dolcu je stanovala poznata novinarka i autorica romana "Grička vještica" Marija Jurić Zagorka, kojoj su često dolazile poštovateljice na razgovor i donosile darove. Godine 1945. jedan kriminalac se preobukao u žensku haljinu s perikom i

posjetio Zagorku da joj izrazi svoje divljenje. U ugodnom razgovoru "posjetiteljica" je dala do znanja da znade gatati i nagovorila domaćicu da legne i zažmiri. Kad je to ova učinila, došljakinja je uzela iz torbe sjekiricu i htjela je udariti po glavi. Srećom, u taj čas, zazvonila je neka posjetiteljica, pa je zločinački naum osujećen, a kriminalac je uspio pobjeći. Nakon nekoga vremena taj je razbojnik uhvaćen i obješen.

U uličici Pod zidom broj 7 bila je prastara jednokatna kuća u kojoj je stanovala obitelj Žigrović. Jednoga dana kuća se srušila, no, srećom, nitko nije stradao. I danas je spomenuti prostor neizgrađen, iza bivše gostione "Aleksinac", danas "Jana" u Bakačevoj ulici broj 9. Ipak je stanar Vlado Žigrović stradao, kada se, s motorom, zaletio u tramvaj!

Od Kaptola, pokraj župnog dvora, vodila je, preko Dolca, ulica Opatovina, u kojoj je, na broj 1 bila gostiona Malnerić. Kod broja 11, gdje je bio Žabčićev dućan "Kod sedam zvijezda", Opatovina je sjekla Skalinsku ulicu u kojoj su bile "skaline" (stube), jer je bila vrlo strma.

Kod gradnje Tržnice na Dolcu srušene su kuće u Opatovini od broja 1 do 9 i od broja 2 do 12 za potrebe Tržnice. Danas se na mjestu gdje je bila kuća broj 8, vlasništvo pismoslikara Hermanna Kassnera, nalazi Radaušov spomenik Petrica Kerempuh ("Galženjak"). Na desnoj strani ostale su samo kuće pod brojem 14 i 16. Iza njih bili su kanonički vrtovi, a u vrtu na Kaptolu broj 7 rastao je orijaški kesten debeo nekoliko metara, na kome se objesio jedan čovjek.

Danas nije sasvim jasno je li potok koji je tekao kroz Tkalčićevu ulicu išao preko trga Harmice u Jurišićevu ulicu, ili je skretao uličicom Pod zidom, preko Bakačeve ulice, u Kurelčevu ulicu i ovuda u Puževu (Jurišićevu) ulicu. Na spomenutu nacrtu Gradeca i Kaptola talijanskog vojnog inženjera N. Angiellinija, 1566. godine, potok teče ravno preko Harmice prema današnjoj Gajevoj ulici. Na litografiji Juliusa Hühna, oko 1860. godine, na Harmici nema potoka, a trgom prolaze šetači i vojska. Na slici se dobro vidi i ograđeno vrelo "Manduševac", a na sjevernoj strani trga niz jednokatnih kuća i dvokatnica. Na broju 4 bila je kuća u kojoj se rodio pjesnik hrvatske himne Antun Mihanović (1796-1861). Ako je potok prije tekao preko Harmice, on je skrenut kroz uličicu Pod zidom u Kurelčevu ulicu, gdje je bio i jedan most kod gostione "K noži".

Na uglu Ilice i trga Harmice nalazi se dvokatna kuća trgovca Kristofora Stankovića, koji je, 1834. godine sagradio hrvatsko kazalište na uglu Markova trga i Ćirilometodske ulice, u kojemu je izvedena prva hrvatska opera "Ljubav i zloba" od Vatroslava Lisinskoga 1846. godine.

Od Dolca do Harmice vodio je, preko potoka, most (brvno, splav) pa se i danas uličica prema Jelačićevom trgu zove Splavnica. Koncem 19. i početkom 20. stoljeća sagrađene su, na sjevernoj strani trga, mjesto prizemnica i jednokatnica, lijepe palače od tri kata.

Na Stankovićevoj kući u Ilici broj 2 podigao je graditelj Bartol Felbinger treći kat. U toj je kući bila gostiona "Kaiserwürth" (Carski gostioničar), u kojoj je odsjeo car Josip II, kada je išao na rat s Turcima 1777. godine.

U kući na trgu na broju 2 bila je pravoslavna kapela, prije izgradnje pravoslavne crkve na današnjem Cvjetnom trgu (1866). Tu je bila i ljekarna Mittelbach, vlasništvo Demetrovih i baruna Ambroza Vranicanija. Od godine 1885. tu je imao trgovinu Salomon Berger, sakupljač narodnih rukotvorina i osnivač Etnografskog muzeja 1920.

godine. U Dugoj ulici broj 7. rodio se Miroslav Krleža (1893-1981).

Na broju 3. Harmice bila je krasna Pongratzova dvokatnica, koju je gradio Hermann Bollé 1884. godine. Ona je srušena 1938. godine i na njenom mjestu sagrađena osmerokatnica "Assigurazioni generali" (Osiguravajuće društvo), u kojoj je danas "Centralna ljekarna". U veži te zgrade nalazi se freska "Ribari" slikara Joze Kljakovića (1885-1969).

Naročito se ističe Popovićeva kuća na broju 4., na kojoj se nalaze reljefni ukrasi Ivana Meštrovića, koje je izradio, u keramici, zagrebački pećar Kalina u stilu Secesije. Na ovoj kući nalazi se spomen-ploča da se tu rodio pjesnik Antun Mihanović.

Pokraj ove kuće nalazi se, na broju 5., kuća iz koje su jugoslavenski orjunaši strojnicama pucali na hrvatske domobrane, koji su, 5. prosinca 1918. godine manifestirali za slobodnu hrvatsku državu, pa je, tom prilikom, poginulo 20 domobrana i samo jedan orjunaš. Pucnjava je bila tako jaka da smo se mi djeca sakrili - pod krevet.

U toj je kući imao trgovac Vilim Pick trgovinu i "Pick-bar". Kroz ovu kuću bio je uski prolaz u uličicu Pod zidom, koji je danas proširen i nazvan Harmica. Godine 1888/9. sagradio je palaču na broju 7 Đuro Gavella, djed kazališnog redatelja dra. Branka Gavelle, u kojoj se nalazi Hrvatsko književno društvo (HKD). Godine 1882. sagradio je trgovac Salamon Wasserthall palaču na broju 8. Tom prilikom provalila je voda iz izvora Manduševca u Bakačevoj ulici broj 3, pa je sprovedena u gradsku kanalizaciju. Tako je završilo vrelo Manduševac!

Na mjestu gdje je sada Gradska štedionica, na trgu broj 9, nalazile su se jednokatnice do Vlaške ulice, koje su srušene za gradnju štedionice.

U Kurelčevoj (prije Ružičnoj) ulici živio je neki Sokač, koji je ubio svoju ženu, razrezao je na dijelove i odnosio u Savu. Kad se to otkrilo, bio je obješen. Slična se tragedija odigrala i u kući Anželovih kraj Mlinskih stuba, u kojoj je, prilikom uvođenja vodovoda, u kuhinji otkriven ženski kostur u zidu, što se nije nikada razjasnilo.

Među kućama na južnoj strani trga bivše Harmice (broj 15) ističe se jednostavna dvokatnica zagrebačkog graditelja Bartola Felbingera (Cheb u Češkoj 1785-1871), koju je sagradio 1827. godine. Pokraj ove kuće sagradio je kuću zagrebačkog načelnika Pavla Hatza, koji je u njoj imao željeznariju (1829) i "Ilirsku narodnu kavanu", u kojoj su se sastajali hrvatski rodoljubi.

Poslije je, u toj kući, Svetozar Milinov imao hotel i trgovinu. U tome hotelu bilo je prvo zagrebačko kino "Urania", u kojemu su se prikazivali primitivni i jedva vidljivi filmovi, koji su se često prekidali.

Na pročelju hotela bio je Fernkornov reljef grčkoga boga varalica i glasnika bogova Hermesa (rimski Merkur). Kada je sagrađen novi hotel "Dubrovnik" (1925), reljef je postavljen na njega gdje se i danas ističe.

Osim ovoga spomenika, bečki kipar Fernkorn izradio je za Zagreb još spomenik bana Jelačića, spomenik sv. Jurja u borbi sa zmajem, kojega je kardinal Juraj Haulik kupio u Beču 1867. godine za 6000 forinti i postavio na ulazu u Maksimir. Godine 1884. spomenik je premješten na Strossmayerov trg, a godine 1907. na sadašnje mjesto kod kazališta.

U Zagrebu se nalazi još jedan spomenik sv. Jurja, viteza iz Kapadocije, koji je kupio u Njemačkoj unuk bana Mažuranića dr. Želimir, beogradski senator. On je,

oporučno, ostavio spomenik gradu Zagrebu, ali je, zbog nemara konzervatora, ostao u Mažuranićevu vrtu 50 godina, pa su ga Braća Hrvatskoga Zmaja postavila 1994. godine ispred Kamenitih vrata.

Na mjestu gdje je danas Felbingerova kuća (br. 15) bila je gradska klaonica i mesnica Andrije Fuchsa, oca hrvatskoga skladatelja i tvorca prve hrvatske opere "Ljubav i zloba" Vatroslava Lisinskog (1819-1854), koji je promijenio ime Fuchs u Lisinski. On se rodio na mjestu gdje je sada broj 37 u Ilici, što se vidi iz spomen-ploče.

U kući na trgu Harmici broj 14 sagrađena je 1870. godine kuća u kojoj je bila prodavaonica Singerovih šivaćih strojeva. U Praškoj ulici broj 1 bila je Priesterova kuća, u kojoj je sada "Croatia osiguranje" s prekrasnim klasičnim pročeljem. Spomenuti Priester sagradio je i glazbeni paviljon na Zrinjevcu, koji postoji i danas. Na broju 12 nalazi se kuća baruna Jovana Živkovića, koju je prodao trgovcu kožama Josipu Hartmannu, koji je sagradio drugi kat.

Na istočnoj strani Harmice bile su stare prizemnice i gostiona Franje Tolovića i trgovca odjećom "Ferek i sinovi". One su srušene sve do Cesarčeve ulice i na tome prostoru sagrađena je 1925. godine peterokatna palača Gradske štedionice (osnovana 1914). Godine 1905. sagradio je na broju 11 peterokatnicu ljekarnik Eugen Feller u secesionističkom stilu, koja je u novije vrijeme modernizirana. Ona se isticala s orijaškom flašom s natpisom eliksira "Elsa fluid", koja je uklonjena.

Čitatelje će zanimati postanje robne kuće NA-ME u Ilici broj 4. Ovdje je bila kuća Stjepana Jelačića Bužimskog, zatim Teodora Demetra, a godine 1862. trgovca Emanuela Priestera. Godine 1890. otkupili su je trgovci iz Graza Kastner i Oehler i uredili veliku robnu kuću, koja je 1928. preuređena i modernizirana. Prije je u njoj bio hotel "K caru austrijskom" (1887), a pokraj nje, na broju 6, bilo je svratište "Ugarska kruna".

Ispred kuće na broju 5 bila je kapela Trpećeg Isusa, koja je proširena 1771. godine s 2 oltara. Kada je sagrađena bolnica, ova je kapela srušena i sagrađena nova u bolnici. Kapelu je posvetio biskup Maksimilijan Vrhovac 1800. godine. Kada je bolnica srušena sagrađena je nova kapela u neboderu, koju je posvetio kardinal A. Stepinac 16. kolovoza 1936. godine. U staroj bolnici umro je hrvatski književnik Antun Gustav Matoš 17. 3. 1914. godine od raka na grlu.

Na uglu, gdje je sada palača Prve hrvatske štedionice, kanili su graditi kazališnu zgradu prema nacrtima bečkih graditelja Fellnera i Helmera, ali se od toga odustalo pa su oni sagradili današnju zgradu 1895. godine.

Na mjestu gdje je današnji Cvjetni trg bila je crkva Sv. Margarete s grobljem, koja je prodana pravoslavnoj općini. Ovaj trg zvao se "Trg A", zatim Trg Petra Preradovića kojega je spomenik darovao gradu intendant kazališta Stjepan Miletić (1868-1908) godine 1897. Prije toga spomenik je bio postavljen na Strossmayerov trg (1895), a 1954. preseljen je na Cvjetni trg.

Kada je izgradnja kuća na Harmici dovršena od broj 1-16, grad se počeo širiti prema jugu. Godine 1936. sagrađena je na mjestu gdje je bila Pongračeva kuća, koju je gradio H. Bollé, osmerokatnica "Assigurazioni generali". U veži te zgrade nalazi se Kljakovićeva freska "Ribari".

Prije izgradnje kuća na južnoj strani trga Harmice bilo je sajmište, vrtovi i voćnjaci. Trg se zvao Novi trg, a prilikom proslave 300. godišnjice bitke kod Sigeta

(1566) prozvan je Trg Nikole Šubića Zrinjskoga. Prilikom proslave u kazalištu je davana Körnerova drama "Nikola grof Zrinski ban hervatski". Jedini je bio protiv proslave dr. Ante Starčevića, koji je napisao da je Zrinski pao braneći neprijatelje svoje domovine.

Na uglu Tesline ulice (prije Nikolićeve) bila je Halmova pekarna, a uz nju oružnička vojarna. Vojarna je bila i na uglu Petrinjske i Đorđićeve ulice, visoka tri kata. Godine 1876. sagradio je bečki arhitekt Friedrich Schmidt palaču Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, a 1878. palaču Sudbenog stola. Strossmayer, Rački i Kršnjavi htjeli su izgraditi palaču na Griču, što poglavarstvo nije prihvatilo.

Veliki hrvatski kipar Ivan Meštrović izradio je, 1926. godine, Strossmayerov spomenik s time da bude postavljen *ispred Akademije* u sjedećem položaju s kažiprstom uperenim u nju, no tajne sile se nisu s time složile, pa je spomenik postavljen *iza Akademije*, kojoj je okrenuo leđa, a kažiprstom pokazuje na obližnji javni WC!

Nasuprot palači Akademije sagradio je barun Ladislav Vranyczany (Vranjican) veliku palaču, u kojoj je kasnije bila "Seljačka sloga", a danas je tamo Moderna galerija. U dvorištu bila je brončana figura Stjepana Radića, koja je uklonjena i nestala, a na njeno mjesto postavljen je "Ranjeni borac" Vanje Radauša. U ovoj palači skrivao se Stjepan Radić u jednoj rupi, ali je pronađen i uhićen.

Drugi Vranyczany, barun Dragutin, sagradio je 1877. godine najljepšu palaču na Zrinjecu broj 19, u kojoj je danas Arheološki muzej. Na Zrinjevcu su sagradili palače barun Metel Ožegović i grof Miroslav Kulmer. Na uglu Tesline ulice i Zrinjevca nalazi se ljekarna Brođovin na kojoj se ističe velika slika Nikole Šubića Zrinjskoga, rad vlasnika, koji se bavi i slikarstvom.

Jedan od najljepših građevinskih spomenika bio je židovski hram u Praškoj ulici broj 5, koji je sagradio graditelj Franjo Klein 1866/67. godine. Ovaj lijepi spomenik srušen je 1941. godine. Danas postoji nakana da se na tome mjestu sagradi novi, manji hram sličan prijašnjemu.

U kući broj 17 na Zrinjevcu bila je poznata kavana "Zagreb". U toj kući stanovao je izumitelj David Schwarz, otac operne pjevačice Vere Schwarz. On se bavio izumom balona, a nakon njegove smrti domogao se njegovih nacrta grof Zeppelin i sagradio zračni brod, nazvan po njemu cepelin.

Na početku Vlaške ulice, broj 5 nalazi se stara i ruševna prizemnica u kojoj su se sastajali zagrebački slobodni zidari ili masoni. Ova kuća spominje se već 1774. godine, kada je ulica povišena za metar pa su prozori došli do zemlje, što se i danas dobro vidi. Godine 1789. u njoj su bili dućani, a vlasnik je bio Mirko Žigrović. (A. Brzić u "Vjesniku" 24. 4. 1993).

U Bakačevoj ulici broj 3 stanovala je učiteljica Zlata Šufflay, sestra velikoga hrvatskoga povjesničara Milana Šufflaya, koji je ubijen na uglu Frankopanske i Dalmatinske ulice 18. veljače 1931. godine. Sestra Zlata nije mogla prežaliti bratovljevu smrt pa je čitav stan dekorirala crnim draperijama i palila bezbroj svijeća gotovo poremećena uma.

Zanimljiva je izgradnja Jurišićeve ili Puževe ulice kroz koju je tekao potok iz Tkalčićeve ulice. Na uglu trga Harmice i Jurišićeve ulice, gdje je sagrađena kuća "Elsa fluid" stajala je stara jednokatnica u kojoj je bila trgovina J. Zadobošeka, koja je srušena

1900. godine. U kući broj 1 u Jurišićevoj ulici bila je knjižara Stjepana i Marije Radić.

Na uglu Petrinjske i Jurišićeve ulice sagradena je krasna trokatna palača pred kojom su policajci ubili jednoga dječaka u velikim demonstracijama 1928. godine. Na pročelju kuće broj 7 nalazi se statua izumitelja tiskarstva Johanna Guttenberga (1400-1468), koju je postavio tiskar Rulic.

U čitavoj ulici ističe se palača glavne Pošte, sagradene od crvene opeke 1904. godine s vrlo visokim tornjevima, koji su smanjeni prilikom izgradnje trećega kata. Na broju 4 nalazi se kino "Grič", koje se jedno vrijeme zvalo i "Kosmaj".

Godine 1884. kanio je barun Gvido Pongratz sagraditi u Zagrebu tramvaj, ali je odustao. Istom 1891. godine odobrena je u Pešti izgradnja konjskog tramvaja; tračnice su nabavljene u Engleskoj, a kola su izgradena u Grazu. Za prijevoz služilo je 70 konja. Godine 1910. ukinut je konjski tramvaj i uveden električni. Vozači tramvaja upravljali su stojeći što je bilo vrlo naporno. Prikolice su bile otvorene i zimi, pa su kondukteri stupili u štrajk te su ogradene.

Godine 1954. prevrnula su se tramvajska kola na strmoj mirogojskoj pruzi i u velikoj brzini pogazila i zdrobila 19 osoba, pa je ova pruga ukinuta. Uzrok nesreće bile su neispravne kočnice. Spasili su se samo oni putnici koji su na vrijeme iskočili.

Među brojnim odličnicima koji su posjetili Zagreb ističe se prijestolonasljednik Rudolf, koji je prisustvovao otvorenju vojarne u Ilici. On je posjetio i Sveučilišnu knjižnicu i potpisao se u knjizi posjetnika. Za vrijeme NDH knjižnicu je posjetila i jedna princesa Habsburg, a Zagreb Otto Habsburški, sin posljednjega cara Karla IV.

Jedan od najznačajnijih posjeta bio je posjet Sv. Oca Pape Ivana Pavla II. 9. i 10. rujna 1994. godine na proslavi 900. godišnjice zagrebačke biskupije, dočekan sa velikim slavljem. Ovo je drugi papa koji je posjetio Hrvatsku u 1300. godišnjoj vjernosti Rimskoj Crkvi.

Među najljepše događaje na Harmici spada Smotra međunarodnog folklora svake godine na kojoj prisustvuju umjetnici iz čitavoga svijeta uz pjesme i ples.

Harmicom su prošle mnoge vojske, tako okupatorska srpska 1918. godine bez dočeka građana. Godine 1941. Harmica se tresla od njemačkih tenkova koji su dočekani s velikim oduševljenjem. U svibnju 1945. godine ušli su u Zagreb partizanski odredi bez ikakva dočeka.

Godine 1919. uz velike počasti i prisutnost tisuće Zagrepčana prevezeni su posljednji ostaci hrvatskih mučenika Petra Zrinskoga i Franka Krste Frankopana iz Bečkog Novog Mjesta u Katedralu, gdje i danas počivaju.

Danas je Harmica lijepo uređena i ukinut je automobilski promet, pa je po njoj ugodno šetati u sjeni bana Jelačića i pokraj obnovljene fontane Manduševac s pogledom na okolne palače i Katedralu.

LIT.: L. Dobronić: Zagrebački Kaptol i gornji grad nekad i danas. Z. 1986.
R. Horvat: Prošlost grada Zagreba. Z. 1942.
O. Maruševski: Od Manduševca do Trga Republike. Z. 1986. ("Vj." 11. 11.)
Đ. Szabo: Stari Zagreb. Z. 1971.

Branimir ŽGANJER

Harmica

Čim s praskozorjem nova svjetlost svane
do večera, do preranoga mraka,
dok ne odjekne zvono s Lotrščaka,
u miru purger čeka. Na sve strane

tek vidiš travke blatom zaprljane.
A mogao si čuti usred mlaka
krivudav potok, žubor Medveščaka
pa uz njega vrbe šire bujne grane.

Tu nema više ni mulja ni blata.
Na Zagreb gledaš s petnaestoga kata.
Opodne čuješ zvuk topovskog hica.

U sjaju blješti čim se sumrak hvata
taj prostor našeg velegrada klica.
Nazivahu ga nekoć svi Harmica.

Uništena krasota

(Pred bakropisom Branimira Šenoe "Pogled na staru zagrebačku katedralu, 'otok' i stari ....")

Ta umjetnina prava je divota
i sjajno djelo Milanova brata.
Tog, koji voli Zagreb, očaj hvata.
Zar nekog smeta ovakva krasota?

Vas urbaniste uvijek ludost smota.
Taj čin je slika luđačkoga rata.
Zid srušili ste i kamena vrata.
Vaš pothvat to je zločin i sramota.

Učinili su to ljudi bez stida.
Ko jastreb tuga naša srca kljuje,
još danas žalost naše živce kida.

Dok vani bijesne vihor i oluje,
zvuk, čini mi se, prigušen se čuje:
sa starog tornja zvono muklo rida.

Samohrana majka

Još u cik zore rane, još je tama,
s kim to se žuri, kamo ide sada?
U vrtić dnevno nosi prije rada
svog Alana malenog brižna mama.

Ko podstanarka sa sinčićem sama
tu skromno živi, marljiva i mlada.
Odselio je iz našega grada
njen suprug. On je bez stida i srama

napustio svog dvogodišnjeg sina
i ženu. Sada negdje ga tuđina
polako guta. Nepoznati ljudi

za tuđe brige ne mare ni muku,
čak nitko neće strancu stisnut ruku.
Mališan sanjiv lagano se budi.

Milan (1869-1961) i Branimir (1879-1939) bili su sinovi Augusta Šenoe. Milan je djelovao kao gimnazijski i sveučilišni profesor geografije, a Branimir je bio slikar i grafičar.

Josip CORELJ ZURL

Domjanić i pjesnici

Jedan od čestih oblika kritike Domjanićevog pjesništva je usporedba s Vladimirom Vidrićem. Tako je Milan Begović napisao: "Vidrić i Domjanić oživjeli su pjesnički pejzaž; on im je većinom samo okvir za jedno raspoloženje ili osjećaj. Domjanić je iskreniji od Vidrića. Vidrić konstruira umišljene pejzaže, slikao je stihovima pseudo-pjezaž Nila i pseudo-helenski šumoviti kraj.

Domjanić iskreno proživljuje svoj pejzaž, on je u njemu... Svi predmeti u njemu s pjesnikom ili njegovim raspoloženjem u uskoj su vezi i nisu nikakvi rekviziti..."

Poneki kritičari ovo ocjenjuju kao nepravedno prema Vidriću. Jednostavna logika činjenice da se Domjanić rodio i živio u opisanu pejzažu, a Vidrić nije vidio ni Nil u Misiru, ni vrleti Helade, dokazuje da je M. Begović u pravu.

Antun Gustav Matoš, usprkos sklonosti prema Vidrićevoj erotici, stavljao je Domjanića ispred Vidrića upravo zbog iskrenijeg pejzaža i odbojnosti prema tuđim mitovima. Kod Matoša je prevagnula njegova bezgranična ljubav prema hrvatskim krajevima što izbija iz njegovih eseja, koji su mu književno ono najvrijednije što je dao.

Vidrićevi pejzaži jesu dinamičniji, ponekad predinamični:

"Hvatat ću ptičicu... ma i grančicu slomio..." (dva ekološka prekršaja!), ali ima on i boljih:

"...eno se oblak dijeli/nad zelen je pao vinograd/pa se kida i bijeli/dunut će vihor s livada..." (glagol dunuti!).

Da je pisao čisto kao u dvopjesmi "Dva pejzaža" bez mitskih spodoba umiruće Helade gdje bi mu bio kraj:

"U travi se žute cvjetovi/I zuje zlaćane pčele,/Za sjenatim onim stablima/Krupni se oblaci bijele./I nebo se plavi visoko/Kud nečujno laste plove/Pod brijegom iz crvenih krovova/Podnevno zvono zove.

Domjanić je napisao nekoliko pjesama koje po stilu podsjećaju na pjesme kolege mu Vidrića, a to su: "Trijade", "Noć", "Na čardi", "Tjeskoba", "Ljeto", "U praskozorje" i "Smijeh".

Vidrić privlači dio intelektualnoga kruga Zagreba koji otkriva (ranije otkrivani) mitski svijet i oduševljava se Zeusom, Jupiterom, Panom, Drususom, magima, satirima i nimfama. Zaludu veći artizam i dinamizam i erotizam kada se sav opus poklanja istoj temi - mitu.

Domjanić nalazi vrlo širok odjek kod čitateljstva sjeverne Hrvatske i Slovenije sa svojim lirskim domoljubnim, socijalnim i pobožnim pjesmama.

Domjaniću se prigovara da je od života bježao u prošlost. Zašto se ne prigovara Vidriću, demonstrantu da je pobjegao u - ništa? U suvremenoj racionalnoj prosudbi heladska mitologija kao duševno utočište manje je od ništa.

Prava, logičnija usporedba je Dragutin Domjanić - France Prešeren - Fran Galović.

France Prešeren je stariji naraštaj, rođen 1800. god. u Vrbi kod Bleda, pravnik, mučen nesretnim ljubavima kao i Domjanić, ali je tužniji, ponekad u pravom očaju. Ne

krije imena žena o kojima piše, a u domoljubnim pjesmama je žešći, borbeniji u nuždi borbe za opstanak Slovenaca kao naroda pomoću jezika. I njegove lirske pjesme su uglazbljivane i pjevale su se u Hrvatskoj. Oba pjesnika pišu i pobožne pjesme, oba koriste dijalog, upravni govor u lirici.

Na pr. pjesma "Pod oknom": "Luna sije/kladvo bije/trudne pozne ure že/pred neznane srčne rane/meni spati ne puste// Ti si kriva/ljubezniva/ti me raniš/ti mi braniš/ da ne morem spat doma..."*

Slični su osjećaji u pjesmi "Strunam" (hrvatski naslov "Zujte žice") "Strune milo se glasite/milo pesmica žaluj/srca bolečine skrite/trdosrčni oznanuj//Kak bledi mi moje lice/kak umira luč oči/kak teko iz njih solzice/ki ljubezen jih rodi..."*

Domjanićeva pjesma "Mak" kao da je kopija Prešernove "Dekletom": "Fante zbiraš si prevzetna/se šopiriš/ker si zala/varji varji da priletna/samka se ne boš jokala!"**

Isto kod Domjanića: "Kak si lepa, tak i gizdava si ti/nit gledeti nisi ga štela/... Tak, duša, i ja sem zabadav te zval/kak maka molitve črlene/a morti još tebi bu skoro žal/kad ne bu ni maka, nit mene."

Tu je samo više prirode (maka) kod Domjanića. Domjanić je za Prešerna rekao da je "malo pretežak", pa ne bismo mogli govoriti o utjecaju, nego o ponekim sličnostima.

S druge se strane uspoređuje s dvanaest godina mladim Franom Galovićem koji je rođen 1887. god. u Peternacu kod Koprivnice. Slično kao Domjanić živi životom državnog činovnika, vezan za podstanarstvo kod strica u Zagrebu; bez lumpanja, ženidbe; s tugom za zavičajem, kletima, podravskoj prirodi, jeziku. Povučen, sjetan i pobožan, a ponekad i čudno mističan. Isto kao Domjanić pisao je prvo na književnom jeziku, a onda u zadnjoj godini 1913.-1914. podravskim narječjem.

Ralikuje se od Domjanića svojim razmišljanjem o neodređenom drugom svijetu i pisanjem drama koje prelaze u fantastiku.

Galović je pravu književnu vrijednost postigao u kajkavskim pjesmama, ali ih je napisao samo dvadeset i dvije. I te su ostale nepoznate sve do 1925. god. kada ih je Krleža unio u elitistički "Književnu republiku", da bi zatim u "Forumu" napisao: "Nisam ga nikad volio, ni kao novelista ni kao poeta. Prazna hartija... (citat iz raščlambenog eseja Miroslava Doleneca Dravskog "Poetika Galovichiana" u časopisu KAJ 6/94.).

Tek 1940. god. Hrvatski izdavački zavod pod uredništvom Julija Benešića objavljuje samostalnu knjigu Galovićevih djela među kojima su i ove popevke. Galović nema sreće; pisao uoči prvog svjetskog rata, a objavljen je za širu javnost na rubu drugog rata... Dakako bez uspjeha i odjeka. Prva samostalna zbirka samo kajkavskih pjesama "Z mojih bregov" objavljena je u nakladi *Mali princ* 1994. god. u Koprivnici, priredio Vjekoslav Prvčić.

---

* Prijevod: *Mjesec sije, klatno tuče, umorne kasne sate već. Prije nepoznate rane srca meni spavati ne puste. Ti si kriva, ljubaznica, ti me raniš, ti mi braniš, da ne mogu spavati doma.*

* Prijevod: *Strune, milo se glasite, milo pjesmice žali srca bolesti skrite tvrdog srca najavljuj. Kako blijedi moje lice, kako umire svijetlo očiju, kako teku iz njih suzice koje ljubav rada.*

** *Momke biraš, poduzetna si, šepiriš se, jer si zla, pazi, pazi da nagodinu samotna ne budeš plakala.*

Ako se o ikome može govoriti da je nepravedno zapostavljen, onda je to Fran Galović. Nažalost živio je samo dvadeset i sedam godina. Da je proživio koliko i Domjanić, mogao je značajno utjecati na kajkavsko pjesništvo. Ovako ostaje činjenica da je u sjeni pjesnika Domjanića, iako se neki trude da taj odnos okrenu obratno.

Neki mu kritičari pripisuju istovjetnu ulogu pokretača modernog kajkavskog pjesništva; neki ih vide u triumviratu s Antunom Gustavom Matošom, ali bibliografski podaci su tvrdoglavo protiv takvih tvrdnji.

Prosječni čitatelj izvan Podravine ne zna za Frana Galovića, ali zna za pjesmu "Crn-bel... crn-bel", u uvjerenju da je narodna:

"Crn-bel... crn-bel/v trsju popeva/grozje dozreva/crn-bel./Dok večer se zmrači/ on pesmo zavlači/drago, starinsko/veselo vinsko/crn-bel... crn-bel.//I znamo, da leto/ otišlo je eto - /baš kakti vu snu/crn-bel... crn-bel."

To je oda prolaznosti, sjete, što pokazuje da je u duši pravi sin ove sjetne sjeverne Hrvatske, blizak filozofiji seljaka. Međutim takav je i Domjanić, samo u smirenijem izrazu.

Kod Galovića nema osoba, osim neodređenoga "mi". To su ponekad otac i vlasnici kleti, te jedna susjeda u impresionističkoj slici bez lirskog ugođaja. Težište njegove misli je propadanje vinograda i seljaka, prolaznost: "Nigdar več došel ne bude k nam/ni negvo kleti/neje videti/zrušili so jo, prazno je tam..." Smrt kod njega nije tragična, nego smirenje od težačkih muka i mirenje: "Je, drugač nejde/to ti se prejde/ bomo otišli skoro i mi!"

Miroslav Dolenec Dravski spada u pjesnike i kritičare kruga kajkaviane, međutim moramo se s njim "pospominjati" već na ovom mjestu da dovršimo temu "Galović". Naime, u časopisu "KAJ" 6/94. on piše: "Ako izuzmemo Matošev 'Hrastovački nokturno' i 'Grički dijalog', onda bi zapravo Galovićeva pjesmarica 'Z mojih bregov' značila ponovno uvođenje (restauraciju) kajkavskog izraza u hrvatsku književnost."

On iz činjenice da je Galović bio poklonik AG Matoša izvodi "da je svoju kajkavsku zbirku započeo pisati upravo na njegov poticaj."

Prvo, navedenim Matoševim minipjesmama treba skinuti aureolu začetka kajkavske moderne iz već rečenih razloga. Drugo, Matoš je bio pobornik pisanja na štokavskom standardu, pa nije nikog poticao na pisanje u narječju. Kakav je to poticaj kad Dolenec sam tvrdi da je Galovićeva lirika "sušta suprotnost Matoševu načinu pjevanja i rezoniranja"? Galovićeva odluka da piše kajkavski (kao i Domjanićeva) potpuno je izvorna, iz narodne duše. Treće, u uvođenju kajkavskog izraza u Hrvatsku modernu izostavljen je Domjanić, koji oko 1910. god. prelazi na pisanje kajkavskih popevki i izdaje prvu zbirku 1917. god.

Galovićeva kajkavska lirika jest - kako se izrazio Dolenec - veliki dobitak za kajkavsko pjesništvo, ali ne možemo pobjeći od tvrdokorne činjenice da je za šire čitateljstvo tiskano tek 1940. god.

Začetnik jednog umjetničkog pravca može biti samo autor koji je prvi objavio značajan opus u okviru tog pravca. To što su kasniji autori poslije objavili mnogo vrjednija djela ne mijenja činjenicu da je prvi objavljeni autor začetnik. (To vrijedi i za znanost. Nobelova nagrada ide prvom objavitelju izuma.)

Sumnjiva je tvrdnja da je poziv na ratište Galoviću bio "politički zločin, ubojstvo iz zasjede". Ne mogu zamisliti činjenice koje bi to potvrdile, naime njegov malo poznati štokavski opus s imaginarnim nejasnim svijetom i njegov vrlo povučen život nisu davali razloga za politički progon.

Ima kritičara koji pišu da je Galović utjecao na Domjanića, no vrlo malo ima vjerovatnosti da je Domjanić imao prilike doći do Galovićevih pjesama, jer ih je ovaj napisao početkom Prvog svjetskog rata i odmah zatim krenuo u tuđinu, gdje je i poginuo.

Domjanić je ubrzo nakon izdanja prve zbirke pjesama 1909. god. u književnom jeziku odlučio pisati na starom kajkavskom književnom jeziku, a "Z mojih bregov" mogao je čitati tek 1925. god., pa je utjecaj zakasnio. Domjanić nigdje ne spominje Galovića.

♦
♦ ♦

Ivan TANOVIĆ

Haiku

Blatni otirač.
Uz peć grije se putnik,
stižu daljine.

* * *

Čudesnu sliku
raznobojnih oblaka
ukrao vjetar.

* * *

Čvrstinu leda
prvi mali klizači
isprobavaju.

* * *

Lasta u kljunu
nosi perce. Blago
lastavčićima.

* * *

Noć. Ruševine
prošlosti. Kažnjenik budan
sanja cvijet.

* * *

Stara cesta, nad
njom ruševine grada.
O čemu sanja?

U podrumu mrak.
Iz njega šuljaju se
tajne.

* * *

Uz peć suše se
mokre čarape i šal -
proljetni pljusak.

* * *

Duga noć. Ništa
ne remeti tišinu,
osim tišine.

* * *

Iz plavoga neba
nebeska ptica pada.
Lovac psu viče.

* * *

Na granici sna
i jave miris kave.
Stigao je dan.

* * *

Prodavač dinja
spava. Za dinje baš ga
boli glava.

Na zelenom brežuljku
drijemaju
ruševine staroga grada.

Lovorka ČORALIĆ

Tragovima hrvatske zajednice i bratovštine sv. Jeronima u Udinama

Grad Udine, današnje sjedište sjeveroistočne talijnske pokrajine Furlanije (Friuli), svoj povijesni razvoj započinje u XIII. stoljeću. Nastanak i razvoj naselja odvija se u doba akvilejskoga patrijarha Bertolda VII. Meranskog (1218-1251), nekadašnjeg hrvatskog bana (1209-1211), u vrijeme kojega mjesto dobiva urbanu strukturu i obrambeni fortifikacijski sustav. Tijekom idućih desetljeća, poglavito od kraja XIII. do sredine XIV. stoljeća, grad se ubrzano napučuje novim žiteljstvom i razvija u jedno od vodećih središta sjeveroistočnoga dijela Apeninskoga poluotoka. Politički sukobi i borbe za prevlast između akvilejskih patrijarha i moćne lokalne velikaške obitelji Savorgnan dovode do postupnog uplitanja stranih vladara (hrvatsko-ugarski kralj Sigismund Luksemburški) i država (Mletačka Republika). Sukob završava ulaskom mletačke vojske u grad 6. VI. 1420. godine, čime je zauvijek prestala vlast akvilejskog patrijarha nad gradom. Osim kratkog razdoblja u vrijeme rata Cambrayske lige (1514), grad ostaje pod mletačkom upravom sve do njezina ukinuća 1797. godine[1].

Povijest hrvatsko-furlanskih veza moguće je pratiti još od razdoblja velikih seoba i premještanja naroda te stvaranja novih etničkih i političkih zemljovida na europskom prostoru. U doba doseobe i razmještanja Hrvata na područje nekadašnjih rimskih provincija u Panoniji (*Pannonia Savia, Pannonia Secunda*) i Dalmaciji, odvija se i kolonizacija gornjoitalske (Furlanske) nizine, u koju oko 600. godine prodiru hrvatska i slovenska plemena. Vijest o tome najizravnije je potvrđena u pismu pape Grgura I. Velikog (590.-604.) salonitanskom nadbiskupu Maksimu (srpanj 600.): *A zbog slavenskog naroda koji vam veoma prijeti jako sam žalostan i zbunjen; žalostan sam zbog toga što trpim s vama, a zbunjen zato što su (Slaveni) već preko istarskog prijelaza počeli ulaziti u Italiju*[2]. Iako je prodiranje u dubinu Furlanske nizine privremeno zaustavljeno na njezinu istočnom rubu, gdje je postojao jak obrambeni sustav langobarskih utvrđenja (limes), naseljavanje se nastavlja u drugoj polovici VII. i početkom VIII. stoljeća, kada slavenska plemena naseljavaju dio današnje Beneške Slovenije, čime se granica konačno ustaljuje između mora i Alpa na langobardskom limesu. U vrijeme franačke uprave Furlanija stječe status pograničnog područja (marke) te u svom sastavu okuplja i neke hrvatske krajeve. Oko 828. godine područje podređeno Furlanskoj marci podijeljeno je na četiri grofovije: Furlaniju s porječjem Soče, Istru s Tršćanskim krasom, Donju Panoniju i "grofoviju uz Savu". Nakon što je 1077. godine Furlanija pripala akvilejskom patrijarhu nastaju, zapadno od slavensko-romanske etničke granice, brojna kolonizirana slavenska sela. Naseljavanje su podupirali i sami patrijarsi, dovodeći novo žiteljstvo u plodnu Furlansku nizinu u kojoj već od X. stoljeća postoji 70-ak slavenskih sela. U to se vrijeme čak i u potpuno furlanskim mjestima često susreću slavenska imena: Beliša, Dragoslav, Dragovid, Zdegoj i dr. U izvorima s kraja XIII. stoljeća također je još uvijek živo prisutna svijest o slavenskom obilježju furlanskog kraja, čiji se brdoviti kraj naziva *in Schiavonis*. Najkasnije do XV. stoljeća većina je naselja romanizirana (posebice u dolini Bijele), a o njihovom negdašnjem podrijetlu svjedočila

su imena mjesta, danas najvećim dijelom talijanizirana (*Gorizza, Gradisca, Sella, Medea Sclabonica, Sanctus Vitus de Sclabonibus, Sclavons, Passian Schiavonesco, San Leonardo di Schiavoni, Santa Maria di Sclavonico, Versia Sclavonica, Villa Sclavonica, Borgo dei Sclavons* i brojna druga). Tvrdog slavenskoga govora u furlanskim selima prisjeća se još u XVI. stoljeću čedadski povjesničar Nicoletti u svojemu djelu *Costitutioni e leggi dei Furlani* (1566), koji bilježi: "U selima je slavenski jezik bio puno više rabljen od furlanskog, stoga se osjeća njegova grubost i nezgrapan zvuk". Jedno stoljeće kasnije (1669. god.) engleski pohoditelj sjevernotalijanske nizine Brown ističe razvijenost gospodarskih veza između Furlanije i unutrašnjosti te naglašava kako stanovnici Udina još uvijek govore jezikom koji je mješavina slavenskih i talijanskih (furlanskih) riječi[3].

U doba kada je proces romanizacije većine slavenskih sela u Furlanskoj nizini i Beneškoj Sloveniji poprimao sve izrazitija obilježja (XV. st.), u tamošnjem glavnom gradu Udinama - tada vodećem gospodarskom, upravnom i kulturnom središtu Furlanije - izdvaja se brojem doseljenika etnička zajednica slavenskoga (hrvatskog i slovenskog) podrijetla. Iako su neki Hrvati koji se u onodobnim vrelima spominju u Udinama ondje dolazili samo privremeno i poradi gospodarskih (trgovačkih) interesa, pretežiti dio ostaje trajno, pronalazi stalno zaposlenje, zasniva obitelj i stječe status punopravnih stanovnika i građana. Uklapajući se u život i običaje nove sredine, neki od hrvatskih doseljenika i pohoditelja glavnoga furlanskoga grada postaju štovani članovi gradske zajednice. Tako se, primjerice, među istaknutijim Hrvatima koji su tijekom toga razdoblja boravili i djelovali u Udinama, spominje slikar, drvorezbar i dekorater Ivan iz Zagreba (u vrelima nazivan: *Baptista Zagrabiensis, Battista Schiavone, Battista de Dalmazia*). Zagrepčanin Ivan djelovao je u drugoj polovici XV. stoljeća u Udinama i u nedalekom mjestu s. Daniele del Friuli. Njegov sin Martin (rođen 1467. god.) u izvorima je poznat pod imenom Pellegrino da San Daniele, bio je poznati slikar, a kći Ana supruga Giovannija de Cramarisa, jednog od najpoznatijih furlanskih sitnoslikara toga doba. Ivan je posljednje godine života proveo u materijalnoj oskudici i bolesti te su mu novačnom potporom pomagali članovi hrvatske zajednice u Udinama. Prema sačuvanim ugovorima, izradio je 1468. godine crkveni zastor s religioznim prikazima za crkvu Santa Maria di Comerzo, a 1470. godine izrezbario je, naslikao i pozlatio oltarnu palu s tri svetačka lika za crkvu San Daniele di Castello u mjestu San Daniele del Friuli. Obje slike danas su izgubljene, a jedino njegovo sačuvano djelo (signirano majstorovim potpisom i datirano 1468. godinom) - "Raspeti Krist između Madonne i Sv. Ivana" - nalazilo se u privatnoj zbrici[4]. Osim slikara i rezbara Ivana Zagrepčanina, u Furlaniji i u Udinama su u XV. stoljeću djelovali i zlatar Juraj iz Dubrovnika i slikar Nikola Petrov iz Zagreba. Četrdesetih godina XV. stoljeća ondje je privremeno boravio i kamenoklesarski majstor Kristofor s Briona koji je već obrađeni istarski kamen (*pietra istriana*) ugrađivao u oltarne pregrade udinske stolne crkve[5]. S Furlanijom i Udinama bili su povezani i odvjetci istaknute kotorske plemićke obitelji Bisanti: braća Luka (Kotor, 1503. - Udine, 1575) i Pavao (Kotor, 1529. - Udine, 1587). Obojica su, nakon što su vršili službu kotorskih biskupa, crkvenu djelatnost nastavili u Udinama, gdje su do svoje smrti obnašali dužnosti pomoćnih biskupa i generalnih vikara akvilejskoga patrijarha. Istakli su se u književnom životu Udina te ostavili više crkvenopovijesnih i književnih djela na latinskom i talijanskom jeziku[6].

Prvi spomen hrvatske zajednice i bratovštine u Udinama vezuje se uz postojanje bratovštine njemačkih doseljenika, mahom imućnih poduzetnika, trgovaca i obrtnika. U sastavu *confraternita degli Tedeschi* navodi se sredinom XV. stoljeća udruga žitelja hrvatskoga i slovenskog podrijetla. Godine 1452. naši se doseljenici odvajaju u nezavisnu bratimsku udrugu posvećenu sv. Jeronimu te se ta godina uzima kao početak njezina djelovanja. Prvotno sjedište bratovštine nalazilo se u predgradu Udina (*borgo s. Antonio ili Porta Ronchi*), dok se bratimski oltar, posvećen sv. Antunu opatu, štovao u dominikanskoj crkvi sv. Petra mučenika u gradu. Početkom 80-ih godina XV. stoljeća bratovština napušta staro sjedište u varoši s. Antonio i preseljava u neposrednu blizinu udinske katedrale uz sam gradski trg, gdje podiže neveliku zgradu-gostinjac (*chasa*) za okupljanje bratima na sastanke zajedničkih vijeća, ali i za zbrinjavanje bolesnih i siromašnih članova. Pomoć kod udinskih crkvenih vlasti udruzi je tom prilikom pružio kapelan bratovštine, svećenik Nikola s Krka. Kako su tijekom idućih godina često izbijali sporovi s predstojnikom dominikanskoga reda, u sklopu čije se crkve nalazio oltar udruge, bratovština je 1482. godine dobila dozvolu udinskog kaptola da u katedralnoj crkvi održava oltar svoga sveca-zaštitnika. Tamošnja bratovština svećenika ustupa im na uporabu već postojeći oltar sv. Jeronima te od tada ovaj dalmatinski svetac postaje vodeći zaštitnik hrvatske zajednice u Udinama. U drugoj polovici XV. stoljeća bratovština je dostigla najveći uspon po broju članova i gospodarskim mogućnostima. Krajem stoljeća bratovština poduzima niz aktivnosti na uređenju sjedišta. Uz tadašnjeg udinskog liječnika (gradski fizik) Urbana Dianu vezana je pregradnja i proširivanje gostinjca 1493. godine, o čemu je svojedobno svjedočio i natpis zahvale uklesan na pročelju. U gostinjcu se nalazila velika i drvenim gredem presvođena dvorana za sastanak bratima, urušena i nestala u kasnijim pregradnjama, a iznad glavnih vrata je stajala freska s prikazom sv. Jeronima. Početkom XVI. stoljeća troškovnici bratovštine bilježe učestala novčana izdvajanja za ukrašavanje zgrade i oltara te nabavu liturgijskih predmeta. Tako je 1521. godine pozlatar Vicenzo primio u više obroka ukupno 232 lire i 10 solida za pozlaćivanje jedne oltarne pale bratovštine, a 1533.-1534. godine bilježe se izdaci za kupovanje križeva, kaleža te posrebrenih i pozlaćenih figura s likom sv. Jeronima. Nakon Dianina proširivanja i obnove zgrade krajem XV. stoljeća, prva veća pregradnja obavljena je posljednjih godina XVIII. stoljeća. Tom je prilikom spomen-kamen s tekstom zahvale Urbanu Diani uzidan u dio fasade okrenute vrtu.

U posljednjem stoljeću djelovanja (XVIII.) bratovština je, poput većine ostalih udinskih udruga, izgubila dotadašnje značenje. Prihodi od članarina i oporučnih legata bratima i darovatelja nisu više bili dovoljni za njezino samostalno djelovanje. Odjel gostinjca za zbrinjavanje bolesnika postao je neodgovarajući za pružanje kvalitetne bolničke zaštite i njege te je njegovo održavanje dovedeno u pitanje. Istodobno, udinske su vlasti nastojale poticanjem isključivo jedne, za bolesničku skrb posebno određene bratovštine *s. ta Maria Misericordia,* objediniti sve dotadašnje male, zastarjele i neefikasne gostinjce u jedinstvenu bolničku ustanovu. Godine 1775. bratovština sv. Antuna opata, kovačka udruga sv. Nikole i hrvatska bratovština sv. Jeronima ukinute su odredbom udinskih vlasti. Njihovi su prihodi pridruženi spomenutoj udruzi sv. Marije Milosrdnice koja otada djeluje kao jedinstvena i samostalna gradska bolnica za područje Udina. Nestankom bratovštine sv. Jeronima spomen hrvatske zajednice u Udinama

postupno zamire, svodeći se uglavnom na pokoji primjer privremena boravka ili trajnijega naseljavanja u Furlanskoj nizini[7].

Jedan od rijetkih sačuvanih izvora za proučavanje povijesti hrvatske zajednice u Udinama je statut bratovštine sv. Jeronima. Statut je sačuvan u rukopisu i danas je pohranjen u Gradskoj knjižnici Udina, kao sastavni dio arhivske građe prenesene iz nekdašnje Gradske bolnice. Tekst statuta potječe iz 1479. godine, kada je ponovo prepisan i od udinskih vlasti odobren već postojeći pravilnik udruge. Statut je sačuvan u obliku kodeksa u sklopu kojega se nalaze prijepisi odluka gradskih vlasti u svezi odobravanja rada bratovštine tijekom prošlih stoljeća. Početna stranica pravilnika udruge ukrašena je minijaturom u središtu koje je prikazano - u ikonografskoj formi tzv. Prijestolja milosti - Trojstvo sa sjedećim likom Boga Oca koji na koljenima drži Krista razapeta na križu. Kraj sv. Trojstva je prikazan lik Djevice na tronu s Djetetom u naručju. Na lijevoj strani minijature nalazi se lik sv. Jeronima, odjevenog u kardinalsku togu, s knjigom u lijevoj ruci i lavom kraj nogu. Desna strana pripada liku sv. Antuna opata, prikazanoga u tipičnom monaškom habitu. Statut udruge sadrži ukupno 24 odredbe (kapitula), prepisane - kako se precizno navodi na kraju teksta - dana 13. II. 1479. godine, u vrijeme kada je dužnost rizničara obnašao postolar Jakov iz Škofje Loke, a predstojnik udruge bio svjećar Ivan. Statutarne odredbe odnose se na nutarnje ustrojstvo (imenovanje vodećih dužnosnika i određivanje njihovih obveza) i osnovne zadaće djelovanja udruge (humanitarno-karitativni rad, vjerske dužnosti i dr.). Prema odredbama, vodeće dužnosti u bratovštini obnašaju rizničar (*chameriere*) i predstojnik (prior), a pomoćnici su im dva prisjednika (*astanti*). Vijeće udruge čini 12 članova ili nadzornika (*dodese del conseglio zoe prouededori*), koji, kada ih se okupi više od polovice, mogu donositi odluke o manje važnim stvarima u svezi djelovanja bratovštine. Vodeći dužnosnici udruge zaduženi su za ispunjavanje vjerskih običaja udruge: naručuju kod kapelana mise u dane glavnih crkvenih blagdana ili u dane zabilježene u godišnjacima bratovštine te pozivaju sve bratime da se u propisane dane okupe na zajedničkim bdijenjima i nazoče procesijama. Statutarna poglavlja bave se, nadalje, brojnim obvezama bratima u slučaju bolesti ili smrti nekog od članova udruge. Bolesne bratime stoga se, na trošak bratovštine, dovodi u bratimsku kuću (gostinjac) te ih se ondje njeguje do ozdravljenja. Obveza njegovanja i liječenja bolesnih članova zajednice najvažnija je zadaća udruge te se - ukoliko nedostaje novčanih sredstava za pružanje odgovarajuće liječničke njege - dužnosnicima dopušta da za podmirenje troškova založe čak i najdragocjeniju relikviju - svečani bratimski križ. Prikupljanje miraza za udaju djevojaka iz neimućnih obitelji također se ubraja u poglavite obveze udruge, ali se pritom podrobno pazi na dobar ugled i čestitost obitelji i same djevojke. U zajedničke obveze bratima ubrajalo se i prisutstvo pogrebu preminulom članu zajednice te se - ukoliko netko neopravdano izostane s posljednjega ispraćaja pokojnika - za nedolazak propisivala kazna od jedne libre ulja. Ukoliko je preminuli bratim stanovao i boravio do dvadeset milja izvan grada, bratovština je bila dužna sahraniti ga ili nazočiti pokopu. Zajednica, nadalje, brižljivo nadzire i propisuje ponašanje svojih članova. Stoga je strogo zabranjeno međusobno kockanje za novac ili vođenje sporova između članova udruge, a ukoliko spor ipak izbije, dužnosnici su obvezni djelovati na pomirenju zavađenih i pronaći najprikladnije rješenje. Na kraju, statut propisuje godišnju članarinu za sve bratime i sestre, koja iznosi nevelikih i zasigurno svima lako dostupnih 12 solida[8].

Bratovština sv. Jeronima u furlanskom gradu Udinama djelovala je tijekom više stoljeća (poglavito u XV. i XVI. stoljeću) kao pretežit čimbenik okupljanja i povezivanja iseljenika iz raznorodnih hrvatskih krajeva, poglavito s područja Istre, Hrvatskoga Primorja i Kvarnerskih otoka. Sačuvani rukopis statuta udruge, kao i prijepisi službenih spisa udinske gradske uprave kojima se određuju prava i obveze bratovštine u sklopu ostalih zajednica i udruga u gradu, značajan su pokazatelj mjesta i uloge hrvatske etničke skupine u svakodnevnom javnom životu grada i okolice. Brojni drugi podaci o hrvatskim iseljenicima u Udinama i na širem području Furlanije zasigurno su sadržani u arhivskim vrelima koja još uvijek čekaju na njihovo otkriće i znanstvenu raščlambu. No i bez podrobnijega zadiranja u udinske pismohrane, postojeći podaci zorno pokazuju kako se hrvatska iseljenička skupina i njihova bratimska udruga u Udinama može smatrati sastavnim i nezaobilaznim čimbenikom u sklopu cjelovitoga proučavanja hrvatske prekojadranske dijaspore tijekom prošlih stoljeća.

BILJEŠKE:

1 O povijesnom razvoju Udina vidi najvažnija djela: A. BATTISTELLA, *Il Castello di Udine* 1929; P. S. LEICHT, *Breve storia del Friuli*, Udine 1930; ISTI, *Studi di storia friulana*, Udine 1955; G. di CAPORIACCO, *Udine. Appunti per la storia*, Udine 1976; F. TENTORI, *Udine. Mille anni di sviluppo urbano*, Udine 1982; C. T. ALTAN, *Udine in Friuli*, Udine 1983.

2 N. KLAIĆ, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb 1972, str. 1.

3 O kolonizaciji Furlanske nizine vidi: S. RUTAR, *Slovenske naselbine po Furlanskem*, Ljubljanski zvon, god. III, br. 1-2, Ljubljana 1883, str. 53-60, 122-128, 188-193; H. TUMA, *Avtonomna uprava Beneške Slovenije*, Slovenski pravnik, god. XLVII, br. 9-10, Ljubljana 1933, str. 231-243. O stanovištu Furlanije i Udina kroz stoljeća te etničkim i demografskim promjenama vidi: G. B. della PORTA, *Toponomastica storica della città e del Comune di Udine*, Udine 1928.

4 I. KUGLI, *Magister Baptista Zagrabiensis*, Bulletin JAZU, god. VI, br. 1, Zagreb 1958, str. 26-31; G. BERGAMINI, *Battista da Zagabria*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, sv. 32 (Prijateljev zbornik, sv. I), Split 1992, str. 563-571; Hrvatski biografski leksikon (dalje: HBL), sv. I, Zagreb 1983, str. 429-430 (tekst: I. LENTIĆ-KUGLI).

5 Š. MLAKAR, *Brioni*, Brioni 1971, str. 16.

6 D. FARLATI - G. COLETI, *Illyricum sacrum*, sv. VI, Venetiis 1800, str. 486-491, 494; Š. LJUBIĆ, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Beč 1856, str. 36-37; M. VANINO, *Isusovci i Hrvatski narod*, sv. I, Zagreb 1969, str. 24, 32, 35-35; HBL, sv. I, str. 792-794 (tekstovi: M. FORETIĆ).

7 O povijesti bratovštine sv. Jeronima vidi: G. FABRIS, *Codici e manoscritti. Statuti di antiche confraternite udinesi presso l'archivio del civico spedale*, Bollettino della civica biblioteca e del museo, god. I, br. 2-3, Udine 1907, str. 48-56; A. URBANC, *Slovenska bratovščina sv. Hieronima v Vidmu iz leta 1452. (Confraternita di s. Gerolamo degli Schiavoni)*, Glasnik Udruženja aktuara Kraljevine Jugoslavije, god. IV, br. 1-2, Ljubljana 1940, str. 5-25; G. B. CORGNALI, *Lo statuto della confraternita di S. Girolamo degli Schiavoni*, Ce fastu? Bollettino della Società filologica friulana, god. XVI, br. 1, Udine 1940, str. 197-201; P. SOMEDA DE MARCO, *La confraternita di S. Girolamo degli Schiavoni (contributo allo studio delle traterne di Udine)*, Sot la nape, Società filologica friulana, god. XVI, br. 2, Udine 1964, str. 3-7; L. ČORALIĆ - M. MANIN, *Bratovština sv. Jeronima u Udinama*, Croatica christiana periodica, god. XIX, br. 35, Zagreb 1995, str. 93-110.

8 Tekst statuta vidi: G. FABRIS, nav. dj., str. 48-49; L. ČORALIĆ - M. MANIN, nav. dj., str. 104-110.

Lojzo BUTURAC

Svjedočanstvo nedavne prošlosti

Svjedočanstvo je ovo s crkveno-vjerskim prilikama u vrijeme komunističkog režima od strane neposrednog svjedoka.

IV. Maturant u Požegi 1946-1947.

Mjesec rujan 1946. prošao mi je veoma ugodno. 6. rujna sam se upisao u 8. razred gimnazije. To mi je bio prvi upis u gimnaziju, budući da sam svih prethodnih sedam razreda privatno učio i na kraju školske godine polagao ispite.

Slijedeći dan, 7. rujna, išla je požeška procesija na hodočašće u Kutjevo. Bila je to posljednja takva procesija prije zabrane održavanja procesija. Bila je to procesija puna mladosti, među njima brojni gimnazijalci. Dvojica su redara vodila brigu da procesija teče u najboljem redu, a to su bili Vjekoslav Marić, bivši kolegijaš izbačen iz gimnazije a sada župnik župe Sv. Leopolda Mandića u Požegi i ja. Drugi dan, na Malu Gospu, bila je veličanstveno slavljena misa u kutjevačkom parku. Za pjevanje smo se brinuli i svirali u parku na harmonij opet nas dvojica - Marić i ja.

Stanovao sam tada u požeškoj Kolegiji, koja je još bila pod upravom svećenika. Ravnatelj je bio vlč. Mijo Bestić, a prefekt mladomisnik vlč. Josip Dumić. Pored njih dvojice i umirovljenog ravnatelja preč. Ignjata Horata, i ja sam imao u Kolegiji neke posebne obveze. Bio sam tako zvani generalni duktor, pa sam, između drugih zadataka, u učionici sjedio za katedrom i vodio brigu o miru i redu pri učenju. Časne sestre su nam kuhale. Svako je jutro bila misa te molitve jutarnje, večernja i kod jela. Imali smo kolegijaški pjevački zbor, a uvježbavali smo ga vlč. Dumić i ja. Svake je nedjelje vlč. Dumić služio jutarnju misu u župnoj crkvi Sv. Terezije, a na koru je, uz moje vodstvo, pjevao naš kolegijaški zbor. Đačka je misa bila nedjeljom u 9 sati u našoj kolegijaškoj crkvi Sv. Lovre. I tu je pjevao naš pjevački zbor uz moju pratnju na orguljama. Od gimnazijskih je profesora na đačku misu dolazio jedino prof. Ljuboslav Kuntarić (1898-1988), rođeni Požežanin i istaknuti katolički socijalni radnik. Sin mu se Ljubo proslavio kao skladatelj zabavne glazbe. O Ljubinu glazbenom djelovanju izašao je dobar članak u časopisu "Marulić" broj 1/1997. na str. 197-199. Učenje, odmori, igre, šetnje, izleti, pjesme, priredbe - činile su život u Kolegiji veoma lijepim i privlačnim. Kolegijaši su u pravilu bili najbolji učenici požeške gimnazije. Pri kraju mjeseca rujna, 29. na Miholje, proslavili smo imendan našega ravnatelja, kojom sam prilikom morao izreći prigodni čestitarski govor.

Već konac rujna i cijeli listopad bili su puni nevolja. Uhićen je nadbiskup Stepinac i koncem rujna je izveden pred sud, što nas je sve veoma rastužilo. 3. listopada je ubijena časna sestra Josipa Nevistić, koja je u Sovskom Dolu, župe Ruševo, podučavala djecu vjeronauk i pripremala ih za prvu sv. Pričest. Stanovala je kod moje rodne kuće i ja sam s njom veoma rado razgovarao, budući da nas je sve duhovno obogaćivala. Ubijena je bez suda i zakopana u obližnjoj šumi. Mojoj majci, koja je

donijela tu vijest u selo, zaprijetio je seoski doušnik Josip Novosad, da će joj otići glava, ako ne pronađe žene od kojih je čula o Josipinoj smrti. Mati je pobjegla čak u četvrto selo Resnik i tamo se skrivala desetak dana. Žene u Sovskom Dolu su prepoznale u dvojici koji su sestru Josipu odvukli u šumu nekog Smojvira i Mirka Slovačeka. Ovaj drugi je za nagradu nakon toga postavljen za Sekretara Saveza komunista općine Pleternica. O časnoj sestri Josipi sam napisao članak u Danici, kalendaru za 1996. godinu.

Negdje oko 5. rujna je u Požegi na glavnom trgu organiziran "miting" protiv nadbiskupa Stepinca. Na taj su skup silom dovedeni učenici iz svih požeških škola. Nama su naredili da svi izademo iz gimnazijske zgrade i da se na ulici postavimo po razredima u redove dva i dva. Neki su učenici izgleda znali o čemu se radi, pa su počeli bježati prema sporednim ulicama. SKOJ-evci su za čas spriječili bježanje. Krenuli smo prema glavnom trgu. Jedan od SKOJ-evaca, osmoškolac Vlado Kršulj, uzviknuo je parolu: "Dolje crnomantijaši!" Bilo je i drugih sličnih parola. Kad smo došli na trg Presv. Trojstva (ne sjećam se kako se tada zvao), gdje se nalazi Kolegija, ja sam svojim kolegijašima dao znak, da pobjegnemo iz kolone u naš dom. Za tren oka smo svi bili u svome domu. Kroz prozor sam gledao kako su đaci bježali s trga na razne strane. Mnogi su roditelji, kad se saznalo o čemu se radi, dotrčali na trg, grabili svoju djecu za ruke i nestajali u susjednim ulicama. Tako je pri kraju na mitingu ostalo svega nekoliko SKOJ-evca. 11. listopada je izrečena poznata nepravedna presuda našem voljenom nadbiskupu: 16 godina prisilnog rada i 5 godina gubitka časnih prava.

17. listopada su uhitili moga brata Antuna, nakon što se pred nekoliko mjeseci vratio s izdržavanja kazne u Lepoglavi. Odvezli su ga u Čaglin, udaljen desetak kilometara, gdje je bila smještena neka partizanska posada. Brat je imao tada samo 20 godina. Sutradan 18. listopada je naša mati pješice otišla u Čaglin da vidi zašto su joj uhitili sina. Našla ga je mrtva kraj ceste. Imao je preko 20 rana na prsima, a mati je dugo čuvala njegovu izrešetanu košulju. Nikada nam nitko nije rekao razlog zašto je ubijen. Isti su dan ubili i Dragicu iz istoga sela, udovicu Mate Mičevića, kojega su partizani ranije ubili, kad se od kuće vraćao na domobransku dužnost u Pleternicu.

Već prvih dana u gimnaziji sam došao u sukob s omladinskom organizacijom. Sazvan je sastanak osmog razreda i predsjednik omladinske organizacije Branko Štancl tražio je od svakog pojedinca odgovor zašto nije išao na omladinsku prugu Brčko-Banovići. Kolegice su se najčešće izgovarale na svoje mame, koje ih nisu pustile. Međutim takav je izgovor odbačen, pa ih je Štancl natjerao i u plač. Kad je došao red na mene da moram dati odgovor svojoj organizaciji, odgovorio sam kratko: "Ja nisam član omladinske organizacije pa joj nisam dužan davati nikakav odgovor". To je Štancla naljutilo, međutim ja u njemu nisam gledao nikakav autoritet niti sam ga se bojao. Znao sam mu u Grabarju kuću i roditelje, a bili smo i neki daljnji kumovi.

Sama nastava u gimnaziji je tekla normalno. Od profesora smo smatrali da su samo dvojica "na liniji" i to direktor Josip Car i profesor hrvatskog i ruskog Rudolf Šignjar. Jedino smo Šignjara oslovljavali s druže profesore, a direktora i sve ostale s gospodine i gospodo. Možda je od svih profesora samo Šignjar bio član komunističke partije. I naša razrednica Katarina Prpić, profesor matematike, na neki se način naginjala "liniji". Osjetio sam da mene posebno ne trpi. Vjerojatno zbog moga poznatoga

angažiranja u požeškoj Kolegiji i u crkvi. Kod nje sam uvijek dobivao niže ocjene od onih koje sam zaslužio. Moji su kolege smatrali da sam najbolji matematičar u razredu, pa sam u popodnevnim satima tumačio matematiku slabijim učenicima osmog i nekih drugih razreda gimnazije. Međutim kod profesorice Prpić, iako se nije nikada dogodilo da ne bih znao izraditi neki zadatak, mogao sam dobiti najviše ocjenu dobar, a tek na inzistiranje kolega iz razreda i vrlo dobar.

Profesor Antun Petković nam je predavao filozofiju, odnosno psihologiju. Jedan moj prijatelj, Đuro Ringel, koji je maturirao još 1944., posudio mi je udžbenik iz toga predmeta, koji je napisao svećenik i sveučilišni profesor Stjepan Zimmermann. Budući da je Zimmermann bio svećenik i profesor na Bogoslovnom fakultetu, a 1941. poradio na tome da se Jugoslavenska akademija prozove Hrvatskom akademijom, to su mi SKOJ-evci oteli tu knjigu i optužili me kod profesora Petkovića da imam neku popovsku knjigu. Međutim Petković podigne s katedre svoju knjigu, pokaže nam je i kaže da i on ima tu knjigu i da po njoj predaje, jer da odlično obrađuje tu materiju.

Povijest nam je predavala profesorica Danica Rezo, bivša časna sestra, protjerana iz Bosne. Nosila je o vratu lančić s križićem, o čemu su se SKOJ-evci posprdno izražavali. Nismo imali udžbenik iz povijesti, pa nam je profesorica diktirala pojedine teme, a mi to upisivali u naše bilježnice. Govoreći o banu Josipu Jelačiću, rekla nam je o njemu sve najpozitivnije. Slijedećeg su sata SKOJ-evci zatražili od profesorice Rezo, da ponovno razgovaramo o banu Jelačiću. Možda su to bili Branko Štancl, Josip Kršulj, Zdravko Vučković i Vlado Bek. Po njima je profesorica krivo prikazala Jelačića. Naslov je dobro rekla prema školskom programu: "Reakcionarno djelovanje bana Jelačića", međutim njezino izlaganje nije odgovaralo naslovu. Trebala ga je, po njima, prikazati kao reakcionarnu, negativnu ličnost. Profesorica se branila da ona predaje onako kako danas predaju sveučilišni profesori povijesti u Zagrebu. Ona ima ta njihova predavanja, pa njima niti što dodaje niti oduzima.

Prelijepi život u požeškoj Kolegiji došao je kraju. Dobili smo od požeških komunističkih vlasti nalog da do 31. prosinca 1946. moramo napustiti Kolegiju: i svećenici, i časne sestre i mi učenici. Ta je Kolegija, koju je 1835. osnovao zagrebački biskup Aleksandar Alagović, pod upravom vrsnih svećenika odgojila i odškolovala tisuće divnih kršćanski odgojenih domoljuba. Među njima je preko 160 svećenika, od toga jedan nadbiskup, J. Štadler, 16 kanonika, 15 doktora znanosti, 3 rektora Zagrebačkog sveučilišta, 2 rektora Bogoslovnog sjemeništa, 7 sveučilišnih profesora i tako dalje. U kolegiji su odgojeni i svetojeronimski urednici, predsjednici, blagajnici i suradnici. Među njima su: dr. J. Andrić, Stj. Tadić, dr. J. Stadler, J. Pliverić, P. Leber, dr. J. Dočkal, dr. J. Pazman, dr. F. Grundler, dr. F. Rožić, C. Rubetić, dr. J. Buturac i drugi. U Požegi je oduzet i časnim sestrama dom za odgoj ženske katoličke mladeži. Slični domovi su oduzeti svuda po Hrvatskoj. Tada su salezijancima oduzeti domovi u Zagrebu na Knežiji i u Vlaškoj ulici, zatim u Splitu, u Donjem Maholjcu, Daruvaru i drugdje, budući da su se i oni bavili odgojem mladeži.

Nakon izbacivanja iz Kolegije, nastanio sam se dva mjeseca privatno kod obitelji Mikić u ulici Arslanovci. Tu se nije molilo kod jela, a gazdarica mi je nedjeljom prigovarala što idem u crkvu bez pitanja i njezina odobrenja. Ostala četiri mjeseca do mature sam stanovao kod daljnjeg rođaka Branka Hribara u Kempfovoj ulici. Branko

je bio tada petoškolac i bez roditelja, koji su oboje bili već pokojni. Živjeli smo kao dva pustinjaka. Nitko nam nije kuhao. Branko je ministrirao u franjevačkoj crkvi, pa je tamo dobivao doručak. Ja sam donosio od kuće suhe slanine, a na prevaru sam uspio dobiti i jedan UNRRA-in paket.

Jednoga mi dana kolega osmoškolac Milisav Dević, pravoslavac Crnogorac, povjerljivo saopćava da me hoće SKOJ-evci primiti u svoje redove. Vrlo sam dobar učenik pa imam uvjete da budem SKOJ-evac. Odgovorio sam mu da ne mogu biti član te organizacije zbog svoga kršćanskoga pogleda na svijet. On mi reče da upravo takvoga jednoga trebaju u SKOJ-u. Taj bi išao redovito u crkvu i kontaktirao sa svećenicima, a SKOJ-evskoj organizaciji podnosio izvještaje o neprijateljskoj djelatnosti medu crkvenim ljudima. Zgrozio sam se nad takvom ponudom. Nije mi više nitko nudio tako nešto, ali je žalosno da je takvih slučajeva ipak bilo.

Početkom 1947. mi stižu žalosne vijesti. Moj dragi župnik u rodnoj župi Ruševu Lorand Mathesz je uhićen i početkom veljače osuden na 7 godina zatvora. "Kriv je" što je znao za bivše domobrane, koji su se skrivali u crkvenom objektu, da ne budu bez suda ubijeni, i koje je njegova sestra hranila. Zato što je svojim nedužnim župljanima pokušao spasiti život, morao je odrobijati sedam godina u Staroj Gradiški. Kod toga sam župnika preko praznika ugodno prijateljevao s njegovim nećakom Lorandom Kilbertusom, koji je kasnije postao isusovac i skladatelj crkvenih popjevaka.

U noći između 1. i 2. ožujka nestala je u Pleternici časna sestra Eularija Kulijer. Ona je zajedno s Josipom Nevistić i Danicom Rezo, koje su već ovdje spomenute, 1945. protjerana iz Bosne. Ona je u Pleternici bila orguljašica u župi i vodila je župski pjevački zbor, budući da je bila veoma glazbeno nadarena. Te noći je ona bila ubijena i bačena u rijeku Orljavu. Kasnije je pronađeno njezino tijelo i sahranjeno na pleterničkom groblju.

Ne znam zašto me je direktor gimnazije Josip Car posebno mrzio, što sam više puta osjetio. Tako se dogodilo da sam 23. travnja 1947. morao prema nekom kotarskom dokumentu otputovati u Pakrac i Lipik. Zamolio sam razrednicu i dobio dopuštenje da taj dan izostanem od nastave. Drugi dan me direktor pozvao na razgovor. "Gdje si bio jučer, kad te nije bilo na nastavi?" upitao me strogo. "Bio sam u Pakracu..." Prekinuo me je s: "Lažeš! Govori, gdje si bio?" "Bio sam sigurno u Pakracu. Postoje svjedoci koji to mogu potvrditi. Vozio sam se u autobusu s gospodinom Smoljanović, suprugom naše profesorice i još nekima poznatima." "A zašto si išao bez pitanja?". "Nisam išao bez pitanja," odgovorio sam. "Pitao sam gospođu razrednicu, i ona mi je dala odobrenje za taj dan". "A zašto mene nisi pitao?" nastavljao je direktor s pitanjima. "Pa zbog toga što sam trebao samo jedan dan, a za jedan dan po propisima škole dopust daje razrednik". "A tako", razbijesnio se direktor, "ti se držiš točno školskih propisa. Ti mene na ulici pozdravljaš zato što to piše u propisima, a inače bi se kamenjem bacao za mnom...".

Tako je po prilici tekao razgovor između direktora i mene. Nakon toga su mi kolege ispričali da je dan prije direktor u 8. razredu predavao Ustav i pitao gdje je Buturac. Tu su se odmah javili SKOJ-evci da mi napakoste po prilici ovakvim riječima pred direktorom: "Danas je Đurđevo, blagdan koji se slavi u Buku, gdje Buturac ima sestru. On je otišao u Buk slaviti Đurđevo, a tamo u blizini toga sela ima u šumi križara, koji češće dolaze u selo. Možda će se Buturac tamo s njima sastajati".

Negdje u svibnju 1947. pošao je naš razred na maturalno putovanje u Zagreb. Jedna od voda puta, koja je išla s nama, bila je profesorica dr. Erna Šuklje. Jedina od požeških profesora s doktoratom. U Zagrebu smo trebali prenoćiti, pa me je dr. Škulje povela da prespavam kod nje u njezinu stanu u Zagrebu. Ona je u Požegi stalno nosila o vratu zlatni lančić, ali bez ikakva privjeska. Kad smo ušli u njezin stan u Klaićevoj ulici, i nakon što se pozdravila s mužem i sinom, okrenula je svoj lančić na vratu za 180 stupnjeva, i veliki lijepi zlatni križić na lančiću, koji je bio nevidljiv na leđima, okrenula naprijed na prsa. Govorila je mužu o požeškim profesorima, a za direktora Josipa Cara i moju razrednicu Katarinu Prpić je rekla, da bi najbolje bilo staviti ih u top i ispaliti na Mars.

Završila je nastava u 8. razredu. Bio sam zadovoljan s vrlo dobrom ocjenom. Podnijeli smo molbe za polaganje velike mature ili ispita zrelosti. 13. lipnja 1947. dobijem poruku da me nešto treba direktor gimnazije Josip Car. Došao sam k njemu u kancelariju, a on mi s puno zlobe saopćava: "Tvoja molba za polaganje mature je odbijena. Evo ti tvoje svjedodžbe i ti nećeš moći polagati maturu." Strašno me se dojmilo ovo saopćenje. Jedva sam izustio: "Zašto?" "Zato što ne udovoljavaš potrebnim uvjetima i ne moram ti ja objašnjavati zašto ti je molba odbijena". "Ali, pa morate mi to reći", inzistirao sam. "Evo zašto! Zato što su ti od viših razreda gimnazije valjane samo svjedodžbe od 6., 7. i 8. razreda, koje je izdala naša gimnazija, ali ti nije valjana svjedodžba od 5. razreda gimnazije". "Pa evo tu je svjedodžba od 5. razreda", pokazao sam je direktoru. "Da, ali tu svjedodžbu mi ne priznajemo, jer je izdana 1944. za vrijeme NDH u Osijeku. Pitanje je kako si ti u ono ustaško vrijeme došao do nje." "I što sada ja trebam napraviti?" pitao sam. "Ništa ti nemaš napraviti", s visoka mi je odgovorio, "ne možeš polagati maturu i s tim je gotovo".

Ipak nije bilo sve gotovo. Molio sam za savjet profesore, koji su mi bili skloni, pa su mi rekli da odmah pođem u Osijek i zamolim da mi u osječkoj gimnaziji ovjere valjanost svjedodžbe od 5. razreda. Pošao sam odmah slijedeći dan, ali sam u Osijeku najprije potražio profesora Branka Živančevića, Srbina, koji mi je bio u 5. razredu predsjednik ispitne komisije i ispitivao me matematiku. Sreo sam se s njim u veljači 1945. gdje smo bili zajedno u partizanima. Saznao sam da je on sada u Osijeku predsjednik Oblasnog odbora za prosvjetu, što mi je dalo nadu da ću uspjeti. Nisam ga uspio naći, ali kad sam direktoru osječke gimnazije Stjepanu Iveziću rekao da je profesor Živančević potpisao moju svjedodžbu za 5. razred i da sam ja zajedno s njim bio nakon toga u partizanima, nije bilo problema da se svjedodžba 14. lipnja 1947. potvrdi kao valjana.

Tako sam ja ipak polagao maturu i položio je, iako je od nas tridesetak maturanata trećina pala na maturi. Direktor nas je na maturi ispitivao predmet "ustav", za koji nisam bio siguran da je bio u programu. Ja sam izvukao pitanje: "Crkva je odvojena od države, a škola je odvojena od crkve". Direktor Josip Car me je pokušao zbuniti raznim dodatnim pitanjima i potpitanjima, ali je konačno ipak sve dobro prošlo.

Živko PRODANOVIĆ

Ulica nepoznata pjesnika

Jesen je sjedila za njegovim stolom i nešto zamišljeno tipkala na njegovu pisaćem stroju, staroj *šrajbmašini* koju mu je onkl Fredi *gešenkao* za njegov osamnaesti rođendan i za prvu pjesmu objavljenu u školskim novinama. Leon se podbočio i promatrao Jesen kako mirno udara tipku za tipkom. Na njegovoj *šrajbmašini!*

Upravo ta smirenost uzurpiranja poprilično je naljutila Leona i zato ju je dosta osorno zapitao što to ona radi njegovoj sobi.

- Ništa naročito, oh, zaista ništa naročito - zacvrkutala je odgovorom, a u biti bila je na rubu plača. Jesen se pokušavala napraviti važna i hrabra, ali to joj nije baš sjajno uspijevalo. Jednostavno, nije bio njen dan. Inače se ona znala čvršće nositi s problemima. Dapače, nije bila loš sugovornik. No, sada joj je sve došlo do grla. U gradu je nitko nije volio. Obično su prijezirno govorili o njoj, tovareći na njena leđa probleme za koje ona nije bila kriva. Nisu joj se radovali, samo su nešto mrmljali o zimnicama i skupoći. I krstili su je ružnim imenima, čak i kleli i psovali. Grubim riječima nabacivali se na nju. Ona je dva kreativna tjedna potrošila da oboji gradske parkove, drvorede i vrtove u raskošne nijanse, a ljudi jedva da su primijetili krasne rezultate njezina stvaralačkog umijeća. I ljubav koju je unosila u svoj posao.

Jasno, u ovom nemilom trenutku, povrijeđena grubim Leonovim pitanjem osjetila je kako joj se vraća migrena i potaknuta teškim samosažaljenjem tiho je šmrcnula, huknula malo magle kroz nos i na kraju su joj ipak iz očiju kanule suze. Zbilo se upravo ono što nije željela da joj se dogodi pred ljudskim spodobama.

Sigurno će mi sada reći da sam obična, cmizdrava, musava, šmrkava glupača, zdvojno je pomislila. A Leon je mrko nabrao obrve i čekao odgovor.

- Što tu radiš? - ponovio je pitanje, pojačavši prijetnju u glasu.

- Ja sam... ja sam... ja bih htjela, oh, samo napisati jednu tužnu pjesmu, najtužniju pjesmu koja je ikada napisana. Ništa više. Nisam ništa dirala u stanu. Molim te, vjeruj mi. Samo pišem pjesmu.

- I nisi našla nikakvo drugo prikladnije mjesto, nego baš u mojoj sobi? Nikoga nisi ništa pitala, nisi me pričekala, upala si bez veze kao da je ovo kolodvor. E, to si zaista glupo smislila.

- Mira sam tražila. I pisaći stroj.

- Ma nemoj! I to baš moj. Zar ti nemaš pametnijeg posla? - upitao je oštro Leon, koji je nakon prve objavljene pjesme prestao pisati poeziju. Iako su ga u porodici idućih desetak godina sve stare tete i ostali rođaci zvali "naš pjesnik", a stric Štef stolar stalno zapitkivao: "Buš knjigu objavil?", a Leon bi svaki put mutno odgovorio: "Tko to zna" na što bi stric Štef rekao: "Čuj, mali, ak buš knjigu tiskal, onda mi moraš dati jedan komad. Ja bum to stavil u svoju stolariju, nek svi vide kak smo mi Grbčevići fest pametni, da u našoj familiji i pjesnike delaju".

Leon nikada nije bio na čistu da li se stric Štef zafrkava s njim ili ne, pa ga je na kraju počeo i izbjegavati, to prije što je stric Štef uvijek imao crne nokte.

A sada Jesen tipka na njegovu pisaćem stroju neku pjesmu. Zato je, ne obazirući se na njene suze koje su kap po kap klizile niz obraze, još osornije zapitao: "Nije li tvoje mjesto negdje u poljima, u šumama, među drvećem, na livadama? Nemaš li ti neke ozbiljnije obveze u životu?"

- Oh, svakako da imam... ali... ja nisam zaboravila na svoje obveze, međutim potreban mi je mali predah radi pjesme... one su me oduvijek privlačile. Priznajem, što mogu, došla sam tebi nepozvana... mislila sam da je to u redu, da ćeš me razumjeti, ti, kao pjesnik pjesnika.

- K vragu i ti i tvoje pjesme, i pjesničko razumijevanje - zabrundao je Leon, sada već prilično siguran da teta Hilda ima u svemu tome određenu ulogu. Ne bi Jesen samo tako došla nepozvana u stan. I to baš njemu. Sigurno je čula nešto od zlobne tete Hilde. O, da, voljela je ona tračati, podmetati, izmišljati glupe priče o ljudima, a svakoj instnitoj priči dodavati ili oduzimati, već prema tome što bi više ocrnilo osobu o kojoj se govorilo. Rovarila je, prisluškivala, prikupljala i ogovarala, a ponajviše je uživala kada bi svojim spletkama nekoga uvalila u neugodnu situaciju.

Pritom se teta Hilda pravila nevješta i umilna. No, ne bi ona uspjevala da u njenoj trgovini otrova svi drugi nisu tražili i redovito pronalazili njima odgovarajuće bočice. Ona ih je tržila na veliko i malo i stoga je bila uredno pozivana u sva društva. Njena roba bila je vrlo tražena.

I sigurno je teta Hilda nagovorila Jesen da mu upadne u sobu. Kao, posjeti pjesnika, dobro će ti biti. Iz toga će ona već izvući priču. Leon i Jesen. Sami u njegovoj sobi. Što su radili? Da. Bili su sami. Zašto? To pitajte njih. Je li im to prvi put? Ne bih znala kazati, ali koliko poznajem njega... To se Leonu uopće nije svidalo, jer se iz takve priče može razviti druga, treća, svaka zlobnija i ogavnija i on će na kraju ispasti kao pohotnik koji nema ni stida ni srama. Pa je, da bi osnažio kako su Jesen i teta Hilda vrlo nepristojne i providne u svojim zakulisnim igrama grubo rekao: "Glupačo, pogledaj samo što si mi napravila od tepiha. Sve si smočila i zablatila. Ponašaš se kao posljednja svinja."

To je trebalo otjerati Jesen jednom za svagda iz njegove sobe i iz njegova života.

- Leone, čemu se čudiš? Znaš i vidiš - ja sam Jesen. Jesen! Gdje sam ja, tu uvijek ima blata, magle, kiše... to uvijek ide samnom.

- Nosi si to doma!

- Ja nemam dom. Ustvari, ja sam doma svugdje.

- I nigdje.

- Ah, kako si bolno u pravu.

- A ti pravac van!

- Ti to želiš?

- Ove sekunde!

- Moram otići?

- Nemoj se praviti blesava.

- Mene izbacuješ?

- Da, tebe.

- Samo kako? Kao staru krpu. Kao zadnju podrtinu. Kao obično smeće. Mene? Jesen o kojoj su napisane tolike lijepe pjesme. Romani i pripovijetke. I školske zadaće.

Pa da, i ti si kao pučkoškolac pisao zadaću na temu jesen. O meni. Da, da, napisao si da je to najljepše godišnje doba.

- Morao sam!

- Morao si?

- Jasno da jesam. Samo tako se mogla dobiti dobra ocjena. Pogledao si naslov zadaće i sve ti je bilo jasno. Jesen je morala biti najljepše godišnje doba, voćke su morale davati sočne plodove, žitna polja morala su biti nepregledna i žuta, seljaci su morali biti sretni, a ambari su morali biti puni. Na svim licima morao je biti osmijeh. Prvi maj nije smio biti svibanj, a morao je biti najradosniji praznik s najsretnijim radnicima koji grade najbolju budućnost u najvoljenijoj domovini. Maršal se moralo pisati velikim slovom i on je morao biti najveći prijatelj djece koja u njegovom zagraljuju moraju imati najsretnije djetinjstvo. Pod okupacijom se moralo stenjati, a oslobođenje dočekati s pjesmom i cvijećem. Sve je to moralo biti. Jedino mi nije bilo jasno ako su u ratu poginuli najbolji sinovi domovine, kako je on kao najveći, najnajbolji sin ipak preživio? No, mi klinci brzo smo uhvatili ritam i nismo mogli promašiti. Čak si ni suvišna pitanja nismo postavljali. Ona su došla kasnije. Mnogo kasnije. Sama po sebi, ali bili smo prestari da bismo previše brinuli o odgovorima. I o onome što je prošlo. Bilo je nepotrebno.

- I tako sam ja stradala. Više nisam bila najljepše godišnje doba.

- Ti si još dobro prošla. Mislim da još i danas klinci pišu o tebi kao o najljepšem godišnjem dobu. Čak i oni kojima blato ulazi u cipele.

- Je li to utjeha?

- Ne, a sada, prosim fino, marš van! aut, gubi se van, trk iz moje sobe i iz mojeg života!

- Ponavljaš se.

- Još bi mi samo trebalo da mi upropastiš šrajbmašinu. Van!

- Ali ti je ne upotrebljavaš već desetak godina. Nisi na njoj napisao ni jednu pjesmu.

- To su moje osobne stvari. Sa svojom šrajbmašinom mogu raditi što ja hoću.

- Kad si takav... idem. I ne kaže se šrajbmašina, nego pisaći stroj ili stroj za pisanje. Moramo ti kazati da je tvoj odnos prema hrvatskom jeziku agramerski žalostan.

- Kuš! Zaveži, sada ćeš me još i hrvatskom učiti! Kajgodancija. Sada su svi postali eksperti za hrvatski. Što li sam učinio da me se kažnjava s takvom kozom?

Uto je u sobu ušla Ana. Ona je već duže vrijeme bila Leonova bliska prijateljica i imala je ključeve od njegova stana. Ana je bila vrlo diskretna osoba, pa čak ni teta Hilda nije znala za taj podatak. I redovite posjete. A što bi dala da je znala. Nažalost, najbolje priče od kojih se može napuniti masa pričuvnih i djelatnih bočica otrova, ostaju skrivene. Inače takve situacije tetu Hildu ne muče previše. Ako nema neku aktualnu priču, izmislit će ona svoju. Te izmišljene priče često su razornije i učinkovitije od samog života i svih ih s manje ili više gađenja zadovoljno prihvaćaju.

- Leone, što je to s tobom? Jesi li poludio?

- Bok, Ana. Zašto misliš da sam ponorel?

- Razgovaraš sam sa sobom.

- Ja?

- Da ti. Već u hodniku sam razgovjetno čula da s nekim razgovaraš.

- Ah, to. Ne, draga moja, ne razgovaram sam sa sobom. Zar ne vidiš da razgovaram s Jeseni - reče Leon i prstom pokaže na Jesen. Znao je da je to nepristojno, ali je bio vrlo ljut na Jesen i tetu Hildu. A Ana je vjerovala samo onom što bi vidjela svojim očima.

- To ti, Leone, i govorim.

Jeseni nigdje nije bilo.

Kukavički je pobjegla.

- Ako je nema, bila je. Tu. U ovoj sobi, nigdje drugdje - reče prkosno. - I to u ljudskom obliku. Stvarna, da stvarnija ne može biti.

- Djevojka koja se zove Jesen? Kakvo glupo ime i glupa priča. Izmisli nešto bolje.

- Tu je bila Jesen.

- Ha, hm.

- Možda ti to ne možeš shvatiti. Ili prihvatiti. Ona i ja smo razgovarali.

- Oho, još i to - reče Ana podsmješljivo.

- Zašto ne?

- Zato, jer kada bi to bilo i moguće, a nije, ni s kim nisi razgovarao iz jednostavnog razloga da nikoga nije bilo s tobom u sobi kada sam ja ušla. Jedino ako nije skočila kroz prozor. A priznaj da je to neizvedivo. Mislim, neizvedivo bez posljedica. Ovo je treći kat. Ajde, priznaj, razgovarao si sam sa sobom.

Ana je bila Leonova bliska prijateljica, ali neke stvari i situacije nisu kod nje mogle [kod nje] samo tako proći. Ona je bila vrlo racionalna osoba.

- To ju je na kraju i upropastilo - tumačila je kasnije njena prijateljica Dragica. Sjedila je u društvu s Gitom i Ninom na terasi ispred "Male kavane" na Jelačić placu i pažljivo dozirala šećer u svoj kapuciner. Dragica je nosila elegantni crnoplavi šešir i oko sebe širila ozračje agramerskog ukusa i šarma.

- Bilo je to prije nego što je ostavila Leona - nastavila je Dragica. - Ja sam je pozvala na kavu, evo, baš tamo smo se zajedno spustile s Dolca, rekla sam "sad smo, hvala Bogu, fertig s placom i imamo cajta za jednu kavicu, kaj ne", a ona mi je odbrusila da nema vremena za prazno gubljenje vremena, da baš tako, i još je dodala da je kod kuće čeka hrpa posla. Kao da sam ja neka neodgovorna osoba! No, krasno. Pa, ne hranim ja svoje doma s ajnšpenerima. Alzo, ja sam je pozvala na kavu, a ona je viknula "Bok!" i odjurila kao da ju vragovi gone. Zato je i stradala.

- A nije morti nju ustrelil onaj luđak s Rebra? - upitala je Gita, koja je obožavala ljubavne priče s nesretnim završetkom.

- Je, o tome i pričam. Ali ne s Rebra, nego na Rebru. Buš videla da je to velika razlika. Kak se moja Ana žurila tak joj je peta zapela na tramvajsku štreku. Pala je i grdo se vudrila. Natukla si je ruku i morala je ići doktoru.

- To se može svakom dogoditi.

- Joj, čkomi. Pa ne bi pala da je mene slušala. I tak je otišla doktoru, a kod njega je bil jedan njegov prijatelj s Rebra. Tu su se skompali, on joj je malo hofiral, počeli su hodati, a Leon je zvisil. I mogu vam reč da su svi govorili "gle ti nju, kak je samo uhvatila doktora". A ja sam znala da to ne bu dobro.

- Doktori su dobra partija.

- Kako koji. Uglavnom, taj njen gospon doktor bil je malo nahero i družil se s raznim... no, s nekim čudnim tipusima. Kaj mu je to trebalo, ne znam. I dok ga je ona jedan dan čekala da završi svoje dežurstvo, jer su trebali ići u Graz, dotle je došel taj neki njegov tip i opalil tri metka u nju, a ostatak u doktorov auto.

- Šteta auta - zlobno dobaci Nina, gotovo bez osmijeha. Njoj se ta priča nije svidala.

- A kakve to veze ima s tobom? - Gita je radoznalo tražila nastavak.

- Ti, draga moja, ne vidiš ni u podne prst pred nosom. Sve je jasno. Da je Ana otišla sa mnom na kavu, ne bi pala na štreki, ne bi morala ići doktoru, pa ne bi upoznala onog s Rebra i dandanas bi bila živa i zdrava. Mene je trebala slušati, a ne ajbildati se da je nekaj posebno i da nema vremena za jednu frendovsku kavu.

- Sudbi se ne može izbjeći - reče Nina, koja sa svojom vlastitom nikada nije ratovala, ali je voljela biti mudra. Njena je sudbina bila jednosmjerna ulica bez odvojaka. Bila je pravi umjetnik za razgovore u kojima obično ne bi izgovorila niti jednu svoju misao. Ili je postavljala uobičajena pitanja ili je govorila u uzrečicama, poslovicama i rečenicama već davno ranije od drugih izgovorenim. To ju je u društvima u kojima se kretala činilo mudrom i iskusnom ženom, osobom u koju se može imati povjerenja. - Nikada ne znaš što će ti se u nekom trenutku dogoditi, dobro ili loše, ali ne možeš ni promijeniti ono što ti je zapisano, čak i ako znaš što će ti se dogoditi.

Na takve bi mudroslovne rečenice Leon samo frknuo i odmahnuo rukom. Čisti fatalizam. On se pouzdavao u bolji život i vjerovao je da ga može sam oblikovati. Zato je i prestao pisati pjesme.

- Od slave se ne živi - tumačio je svojim kolegama iz ureda u jednoj velikoj firmi.

- Ja sam mogao postati poznati pjesnik, ali nisam, jer nisam htio - hvalio se Leon pred svojim dečkima u jednom kafiću u Frankopanskoj. - Imao sam ja i objavljenih pjesama. (Tu je uvijek pazio da ne spomene kako je to bilo u školskim novinama i da je riječ o jednoj pjesmi.) I kamo bi me to odvelo? Imao bih deset ili petnaest objavljenih knjiga i bio bih siromašan kao crkveni miš.

- I iz toga se mogu penezi izvleči - oponirao mu je prijatelj iz školskih dana, šulkolega Vili. - Pogledaj samo kaj imaju oni Cesarići, Tadijanovići, kaj je imal Krleža. Vilu na Gvozdu. Oho, stari moj. Vilu! Sa svim kaj treba biti u njoj. I sve su si s perom zaradili!

- Nitko ne kaže da nije, aber nije svatko Krleža - zajedljivo se nadovezao Milček. - I sam je Krleža morao napisati dva metra knjiga dok nije došel na svoje. Hoću reći na Gvozd. Trebalo je to napisati.

- To uopće nije moj problem - ljutito je odgovorio Leon na ovu Milčekovu primjedbu, a u sebi pomislio "to bum si zapamtil. On uvijek ima nešto protiv mene". - Najgore je da si na početku nitko i ništa i grozno siromašan. I moraš dugo čekati dok te ne otkriju. I onda se moraš svakom uvlačiti. A osim toga ni onda nisam bil u partiji, a bogme niti sada nisam u hadezeu.

- Pa kaj onda? - upita Milček i naruči rundu.

- Bez toga kod nas pravog uspjeha nema. I kvit. Nisam se prodal. Meni je bolje ovak. Posao mi dobro ide, ne moram se povlačiti po novinama, prijepodne delam u uredu, poslijepodne za sebe, kada hoću, koliko hoću. Znam novce okrenuti i to je na kraju krajeva najvažnije. Sve je ostalo pričam-ti-priču. Kada imaš novaca, sve možeš.

- Meni je najvažnije da pazim s kim se družim - naceri se Vili.

- I što želiš s time kazati? - Milček nije shvatio Vilijevu šalu.

- S kim si, takav si - ustrajao je u svome Vili.

- Čuj, objasni nam o čemu to verglaš.

- Pa, o tome da ne bi trebal zafrkavati Leončeka, jer smo mi jedna klapa i nije dobro da jedan drugome postavljamo preteška pitanja.

- Aha, a to. Ipak, moram ga nešto pitati - Leone, jesam li dobro shvatio da je tebi politika kriva što nisi postao pisac - Milček je ustrajno nastavljao sa svojim neugodnim pitanjima-primjedbama.

- I da i ne - ozbiljno će Leon, onim tonom koji upotrebljavaju očevi i učitelji za važna objašnjavanja gradiva, za djecu preteškog. - Bitno je da sam na vrijeme shvatio dvije stvari - niti sam ja za politiku, niti će poezija od mene napraviti bokca. Ja sam na vrijeme odlučio što ću. I ništa mi ne fali. Svoj sam čovjek. Ako hoću mogu sutra dati otkaz. I onda bum otvoril svoju firmu. Vlastitu. Ako treba, tu u Frankopanskoj. Mogu kako ja hoću. Eto, to sam postigao u životu. Svoj sam čovjek.

- A da nije bilo rata i da nisi pokupil lovu na onim lažnim kamionima, sada bi bil frtalj svog čovjeka.

- Čuj, Milček, ak te ja šlopim...

- Vraga, ne buš ti mene šlopil. Pa ja se samo šalim. Nisi ti kriv da su nepostojeći kamioni iz tvoje firme nestali u Bosni. Ili su to bili pravi?

- Milček, igraš se s vatrom!

- Uh, baš si ajnfah. Eto, na glas - ispričavam se, samo sam se šalio.

Sva sreća da to nije čula Nina, jer bi ona odmah kazala "U svakoj šali ima pola istine". Onda bi se Leon morao ljutiti i na nju i na cijeli svijet koji nikako da zaboravi na tu ružnu priču o kamionima iz njegove firme. Ovako je sve mirno završilo. Gospođe Dragica, Gita i Nina popile su kapucinere i otišle svojim domovima. Leon, Vili i Milček tijekom poslijepodneva promijenili su dva-tri kafića, pivnicu i četiri-pet birtija i kasno navečer pri povratku kući zapjevali su svoju najdražu pjesmu - "Kraj kapele svete Ane". To je grozno zvučalo.

Idući kućama Vili i Milček išli su naprijed, a iza njih je teturao Leon i mrmljao: "Šloserska gamad, kaj se oni razumiju u poeziju. Ništa. Ipak sam ja jedan pjesnik."

Jesen je to slučajno čula i odmah joj je pozlilo.

Možda je zato te noći u Ulici nepoznata pjesnika bila tako gusta magla.

Marija Maja ĆOSIĆ

Sjećanje

Voljela bih znati
noću se prišuljati
svom staru domu.
Na dovratak sjesti
nikoga ne buditi
i svu tugu isplakati.

Iva ČUVALO

Moja se duša

Moja se duša povija
poput tamna čempresa
u mreži mjesečine.
Klanjam se
Tvojoj Mudrosti
dok hladnim vjetrom probireš
nedostojne plodove.

Tatjana KREN

Opomena pjesnika koji je sav prešao u zvijezde

Astronomijski tragovi u pjesmama A. B. Šimića

Jedan od onih pjesnika koji stoje na samom vrhu dometa hrvatskoga pjesništva, Antun Branko Šimić, ostavio je prekrasni rukovet stihova o kojima je mnogo pisano, koji su raščlanjivani, analizirani, vrednovani. Svaki kritičar pritom ima svoj kut gledanja, a i shvaćanje stihova je neminovno subjektivno. Uz analizu stiha i forme, pozornost kritičara bila je, naravno, usmjerena i na sadržaj, na sav onaj bogati misaoni svijet koji je Šimić ugradio u svoje pjesme. Sam je pjesnik rekao da umjetnost predstavlja najintenzivniji doživljava svijeta koji se ostvaruje kroz samoga umjetnika odnosno onako kako on vidi i doživljuje svijet. Umjetnost je, dakle, ekspresija umjetnikovih osjećanja. Pjevao je Šimić o mnogim, između ostaloga o izrazito socijalnim temama, o nepravdi, o bijednima i siromašnima, ali daleko od toga da je bio vezan uz Zemlju i samo zemaljske probleme. Pjesniku Šimiću iznimno su značajni svemir i zvijezde.

A. B. Šimić nije bio astronom, a ljubitelj astronomije bio je utoliko što nije mogao odvojiti pogled ni misli od nebeskoga svoda. Jer u njegovu cjelokupnom opusu značajan je broj stihova u kojima svoja razmišljanja i osjećaje vezuje uz nebeske objekte i u kojima je itekako nadzemaljski i okrenut veličanstvenoj tajni Božje sveprisutnosti.

U knjizi o Jobu zapisano je: "Znaš li zapovijed što vlada nebesima? Možeš li postaviti njihova pravila na Zemlji?" Pjesničkom slobodom Šimić je na ovaj izazov odgovorio: "Svemir pjesniku može biti tema, ali ne problem koji mu treba riješiti. Ja pjevam o smrti, ali ne rješavam problem smrti." Doista, uz svemir, smrt je bila u središtu pjesnikove pozornosti. Na Zemlji je proveo kratkih 27 godina i bio svjestan svoje bolesti i neminovnosti odlaska. No, pjesnik za kojega se smatra da motto njegove cjelokupne poezije predstavlja stih: "I pjevam život svoj i život vaš i život sviju stvari, jer ja sam srce", bio je odista pjesnik ljubavi u svim njezinim oblicima. Stoga je i njegova zvjezdana opomena čovjeku, izraz ljubavi i brižnosti:

OPOMENA

Čovječe pazi
da ne ideš malen
ispod zvijezda!

Pusti
da cijelog tebe prođe
blaga svjetlost zvijezda!

Da ni za čim ne žališ
kad se budeš zadnjim pogledima
rastajo od zvijezda!

Na svom koncu
mjesto u prah
prijeđi sav u zvijezde!

Ta Šimićeva pjesma sve više postaje pjesnikov "zaštitni znak", najpopularnija pjesma koja se citira u različitim prigodama, citiraju je i oni koji ni ne znaju tko ju je napisao, a hrvatski astronomi i ljubitelji astronomije sve češće je koriste kao mottoastronomskih napisa u kojima žele upozoriti čovjeka da ne ostane samo usko prizemljeni čovjek, crv koji puzi Zemljinom površinom, vezan uz materijalni, dostupni svijet i njegova dobra, da odista ne hoda tako malen ispod zvijezda, da razvija blago svoje spoznaje i svoje duhovnosti. Već na primjeru ove pjesme teško je složiti se s kritičarima koji nalaze da su Šimićeve pjesme okrenute materijalnom, stvarnom, demitologiziranu svijetu i da je njegova vizija u granicama ljudskog, opredmećenoga.

Čuveni arapski astronom i pjesnik Omar Hajjam prije devet stoljeća napisao je stihove: "Kad' je jednom nastao taj nebeski svod? / Kad se poče gibati taj zvjezdani brod? / To metrom razuma i vagom znanosti / Izmjerit neće nikad ljudski rod." Do danas se ništa nije izmijenilo, a pjesnik opomene dao je onom koji ima uši da čuje i oči da vidi, naputak da ne ode u prah, u ništavilo, nego sav prijede u zvijezde, da ne žali za materijalnim stvarima koje smrću ostavlja na Zemlji, da u sebe upije svjetlost vječnosti. Šimić je bio očaran, gotovo bismo mogli reći, opsjednut zvijezdama. U neprestanoj unutarnjoj borbi između neminovnosti smrti i prolaznosti ljudskoga života, nemogućnosti odgovora na vječno pitanje života i smrti, vječnoga reda u svemiru, suprostavljenosti Boga i materije, njegovo smrtno bolesno mlado tijelo usmjeravalo je pjesničku dušu na neprestani let prema zvijezdama. Svijest pak o nestajanju njegova materijalnog ja - tijela, ispunjavala ga je patnjom koja bi ga znala sunovratiti u sumornu zemaljsku stvarnost kako pokazuje pjesma "Tijela", ali je i u tim crnim trenucima svjestan Božje prisutnosti i vapi zvijezdama:

TIJELA

Tijela trunu u bolesti
gasnu kao žute lampe
mru
Tijela kroz noć lete padaju
Moje tijelo vjetri nose
Moje tijelo vapi zvijezde
Oblaci su zvijezde progutali
I jest: vječno jedne Oči mirno gledaju
tijela tijela tijela

Kao i svaki čovjek kojemu je dat dar razmišljanja o nedokučivoj iskri života, pjesnik ponekad smrt doživljava kao nešto normalno, prirodni fenomen, bez mistike, nadnaravnoga i prekogrobnog, kao što u ponekom trenutku govori i o praznom nebu bez Boga, ali već sljedeći trenutak kazat će čitatelju neka ne pokušava Boga dokučiti mišlju, nego je Bog uza čovjeka u ljepoti prirode i svih stvari. Lomio se u sumnjama poput većine ljudi, jačim intenzitetom jer je bio pjesnik i još k tome bolesni pjesnik, svjestan da je osuđen umrijeti mlad, što je potresno iskazao u pjesmi "Vraćanje Suncu".

VRAĆANJE SUNCU

Evo me svega svlada težina
Ko potege s nategom, jedva pomaknem ude
Evo me svega svlada vrućina
Ohladit bi me mogla samo hladna zemlja.

I glas mi usahnu u grlu suhom
Nikad ga više neću čuti svojih uhom.
Zanavijek pustih težini trup i trudne mi ude
Usijanim tijelom grijem oko sebe uzduh žestinom jula

Bez glasa gorim, u tjeskobi
Vraćam suncu sve što od njega dobih.

Vjerojatno je Šimić, pišući ovu pjesmu bio svjestan mitološke dimenzije svojega vraćanja Suncu, koje je od davnih vremena vezano uz bogove svjetlosti, uz Apolona i Helija, uz Sola i Mitru, uz Jahvea kao Sunca pravde te na koncu Isusa Krista kao Novoga Sunca pravde, jer dok gori u vrućici, on sebe vidi malim Suncem: "Usijanim tijelom grijem oko sebe uzduh žestinom jula", svjestan životvorne Sunčeve uloge u zemaljskom svijetu. Od davnina hrvatski je narod vjerovao da je Mjesec pogrebni bog koji preuzima mrtve duše i puni se njima od Mladoga Mjeseca do Uštapa, a potom dobre duše vraća Suncu, od Uštapa do Mlađaka, kada je nevidljiv i u podzemlju otpušta grešne duše. Šimić pak kaže: "Vraćam suncu sve što od njega dobih." Ne, dakle, samo toplinu, nego "sve", znači i sam život i svoju neumrlu dušu.

U svojoj knjizi "Kozmos", nedavno preminuli američki astronom i svjetski poznati promicatelj astronomije, Carl Sagan, zabilježio je dojmljivi epitaf s nadgrobnoga spomenika dvojice astronoma-amatera: "Previše smo voljeli zvijezde da bismo se bojali noći." I Šimić je poput tih zaljubljenika, previše volio zvijezde, pa u "Rastanku sa sobom", njemu svojstvenom ljubavlju vodi nas na rastanak na rubu svijeta, gdje sa zvijezdama i mi zapadamo, baš kao što i stara hrvatska vjera govori da svaka duša ima svoju zvijezdu i kada umire, ta zvijezda pada odnosno zalazi:

RASTANAK SA SOBOM

Mi stojimo na rubu svijeta
i gledamo u zapadanje zadnjih zvijezda u dubljine noći

Sa zvijezdama i mi zapadamo

Mi stojimo već na krajnjem rubu sebe

Ko ispod nas zemlju nevidljivo maknu
da je već daleko vidimo ko zvijezdu?

Zamakle su zvijezde
Ko od nas još može naslutiti sebe?

Rušimo se vječno

Naš je put bez dna i padanje bez glasa

Izvan i iznad Zemlje, Šimić, sluteći smrt, tone u kolektivno nesvjesno, a taj put je "bez dna i padanje bez glasa". Zemlja ostaje daleka zvijezda, koju promatra iz druge dimenzije, u kojoj se njegov ja stapa u zajedništvo s ostalim dušama, a Šimićev osjećaj nerazjašnjive Božje prisutnosti vidljiv je u pitanju: "Ko ispod nas zemlju nevidljivo maknu / da je već daleko vidimo ko zvijezdu".

Krhkost i bolest tijela otvarala je pjesniku stazu eteričnosti, lakoće lebdenja iznad Zemlje i zemaljskih stvari u spoznaji svoga nestajanja. Sam je sebe stoga nazvao mjesečarom, a da je Mjesecu odista pridao i njegovu mitsku dimenziju pokazuje antropomorfno viđenje Mjeseca i imenovanje bogom noći, koji ga odvodi sa Zemlje i nudi mu lakoću nebeskoga bića, u zamjenu za težinu smrtnoga tijela:

MJESEČAR

Bog noći
mjesec
sađe s neba
i dokoraca lagano do moje kuće

Polako on se uspne na moj prozor
i spusti pogled na me

On mami mene u noć

Ja ustajem ... i moje lice bijelo ... smiješi se

Koracam sanen rubovima krova
i šetam kroz noć u visini
Mene drže meke ruke mjeseca

O tako lak sam... nezemaljski... lebdim
i mogu stati na list stabla

Ne zovite me: glas sa zemlje
smrt je moga nebeskoga bića

Visoko iznad zemlje lebdim lagan kroza sfere

Lirski mjesečar Šimić, rastrzan između svijesti o skoroj smrti na Zemlji i pokušaja da dokuči svoju ulogu u svemiru, "lebdi lagan kroza sfere", težeći sve višem uzdizanju po stablu života, zalazi u mitološki svijet metamorfoza, i na njemu svojstven način stvara ciklus pod zajedničkim nazivnikom "Preobraženja", piše o preobraženjima, o mijenama i konačnom preobražaju, u zvijezdu, koja će donositi svjetlo nekom noćnom očajniku:

MOJA PREOBRAŽENJA

Ja pjevam sebe kad iz crne bezdane i mučne noći
iznesem blijedo meko lice u kristalno jutro
i pogledima plivam preko polja livada i voda

Ja pjevam sebe koji umrem na dan bezbroj puta
i bezbroj puta uskrsnem

O bože daj me umorna od mijena
preobrazi u tvoju svijetlu nepromenljivu i vječnu zvijezdu
što s dalekog će neba noću sjati
u crne muke noćnih očajnika

Uza sve svoje patnje Šimić je bio prožet osjećajem bezgranične ljubavi prema ljudima i prirodi. Ni razmišljanja o rodnoj Hercegovini ne ostaju bez zvjezdanoga traga i u slici usnule, statične i tihe Hercegovine, u kojoj čak i opustjela cesta stoji, jedino se zvijezde neumorno vječno i bezglasno kreću:

HERCEGOVINA

Pod zvijezdama su legla brda i poljem nisko razbacane kuće
iz plave tame stabla strše

Na cesti više nikoga nema

Cesta stala
sa zaronjenom glavom u mrak bezglasne doline

U noći stabla maknuti se neće
Tek nebom sporo i bez šuma koračanje zvijezda

Kakogod se smrt sa zemaljskoga gledišta činila konačnom, Šimić tu konačnost ne priznaje pa čak i u pjesmi "Smrt", koju tako često navode da bi ga prikazali kao pjesnika okrenutoga materijalnom svijetu prirode bez Boga, analiziramo li stihove: "I smrt će biti sasma nešto ljudsko / Na ležaju se tijelo s nečim nevidljivim rve...", prisutna je ta nevidljiva nadnaravna sila koja odlučuje kada će i kako "mašina" stati. Šimić, u beskrajnoj ljubavi koju osjeća prema Zemlji i ljudima i sjeti zbog skoroga rastanka, nada se ponovnom susretu i ponovljenoj šansi, radanju feniksa iz smrtnoga pepela, na možda nekoj drugoj zvijezdi jer i planet Zemlja, nad kojim lebdi kao mjesečar, poništavajući gravitacijsku silu, u pjesnikovim je mislima sjajna zvijezda:

MI SMO SE SRELI

Mi smo se sreli na zvijezdi što se zove Zemlja. Naš put
kroz vrijeme u ovaj čas (čas svijetli kao cilj) stoji za nama
dalek, gotovo beskrajan, da smo već zaboravili naš početak odakle
smo pošli.
Sada stoji ruka u ruci, pogled u pogledu. Kroz naše ruke
i kroz naše poglede zagrlile su se naše duše.
O kad se opet rastanemo i pođemo na naše tamne putove
kroz beskraj, na kojoj ćemo se opet sresti zvijezdi?
I hoće li pri novom susretu opet naše duše zadrhtati u tamnom sjećanju
da bijasmo nekada ljudi koji su se ljubili
na nekoj zvijezdi što se zove Zemlja?

Šimićevi su svjetovi beskrajni. On poput Gjalskoga sluti u svemiru nove zemlje i nove ljude, poput Tina promišlja pobratimstvo lica u svemiru i vjeruje u beskraj i ponovljene susrete. I kolikogod ponekad buntovno gledao zemaljske nepravde i bijedu, on itekako vidi izlaz. Ta vrata kroz koja nas vodi u pobjedu nad smrću i zemaljskom nesavršenošću, opominjući nas da nikada ne zaboravimo, otvorio nam je opomenom: čovječe pazi da ne hodaš malen ispod zvijezda, ne vezuj se uz nesavršeni materijalni svijet koji mami lažnim sjajem, prepusti se, pusti da cijeloga tebe prode blaga svjetlost zvijezda, umjesto u prah prijeđi sav u zvijezde.

Stjepan BABIĆ

Na Božjim putovima - XIV

Rat u Oriovcu

Nakon petoga razreda odlučeno je da idemo u novicijat u salezijanski dom kod Daruvara. Prije odlaska u Daruvar otišao sam kući na praznike i opet dobio poziv za stavnju (vizitu), normalno sam se odazvao, ali bez onoga poleta kao 1943., ne zato što bih manje bio zabrinut za sudbinu domovine, jednako sam je volio kao i prije, jer ta je ljubav trajna, samo što sada nisam mislio da joj trebam služiti kao vojnik, nego kao svećenik. A vjerojatno ni otac nije ništa poduzimao, bar mi nije ništa o tome rekao ni tada ni poslije. Vjerojatno nije bilo ni doktora iz 1943. Dođem ja na stavnju, sve lijepo prođe, sposoban, morao bih odmah u vojsku, sposobni sa stavnje i nisu išli više kući, ali je zapelo kod podataka: imam devetnaest godina, a sam samo pet razreda gimnazije, još sam gimnazijalac, a njih ne uzimaju u vojsku. Što sad? Takvoga slučaja stavno povjerenstvo još nije imalo pa nije znalo što da sa mnom učini. Puste me kući da napravim molbu pa kako kažu oni viši koji o tome odlučuju.

Napravio sam molbu i otputovao u Daruvar. No prije puta potrebno je reći nekoliko riječi o ratnim prilikama u Oriovcu. I Oriovac je bio pošteđen od rata, zapravo od partizana, jer rat su značili samo partizani, gdje su oni došli, zlo se i patnja povećavali. 1944. u Oriovcu je bila ustaška i kozačka posada. Zapovjednik ustaške posade bio mlad časnik, pravi Hrvat, pravi vojnik i pravi čovjek: pošten, pravedan i borben. Dugo sam znao njegovo ime, znao sam da ga je vrijedno zapamtiti, ali sam ga sada ipak zaboravio. Sestra Ljubica kaže da se zvao Salamunović. Nisam onda znao da treba pisati ono što je značajno. Život sam živio, a nisam razmišljao o njemu, a još manje da bih mislio da bi trebalo zapisivati. Moji čak nisu ni čuvali moja pisma, a meni nije ni na kraj pameti palo da im kažem da ih čuvaju. Tako se sačuvala samo poneka sitnica.

Kozaci su bili pravi napasnici, sad bi kosili tuđe livade, sad uzimali što im treba, a silovali su i žene, samo nisu smjeli u selu. Kad bi ustaški zapovjednik čuo da Kozaci gdje prave koju svinjariju, odmah bi uzeo svoju jedinicu i tjerao ih u red. Kad su ustaše u travnju 1945. napustili Oriovac, i on je otišao s njima. Toliko se pročulo njegovo poštenje da su komunisti, kad su došli na vlast, rekli da on nije trebao bježati, njemu se ne bi ništa dogodilo. Kakvoga li licemjerja! Poslije rata poubijali su u Oriovcu 75 ljudi, sve nevinih, a da bi ostavili na miru jednoga ustašu.

Jedne noći otišli Kozaci u brdski dio sela, ulazili u kuće i zvali žene na "saslušanje" i odvodili ih u noć, a muževi se nisu usudili suprotstavljati što ih odvode iako su svi znali što ih čeka. Sutradan su se žene došle žaliti u općinu. Što je bilo, ne znam, ali su zlobne žene u selu, zaštićene ustaškom jedinicom, pričale da se brđanke i nisu baš opirale, da im je čak i bilo drago, lijepo im, a nisu krive. Danas kad su silovanja primila stravične, genocidne pa moglo bi se reći i planetarne razmjere, danas to može zvučati cinično, drastično, što možda i jest, ali ja samo prepričavam seoske tračeve, ono što je bilo prije današnjih iskustava. A da su oni često grubi, da mogu posjeći gore nego mač, to je narodna mudrost već rekla.

Da su se žene mogle obraniti, mogle su se, jer Kozaci nisu silovali masovno kao Srbi niti tako zločinački. Došao Kozak u jednu kuću, vidio lijepu djevojku i hoće da je odvede na "saslušanje". Otac ne da, uzeo sjekiru i brani kćer a Kozak skinuo šmajser da će na oca, otac zgrabi šmajser i baci ga kroz prozor i Kozak odustane.

Jasno je da svi Kozaci nisu bili isti. Razgovarao sam s jednim mladim momkom koji je bio na stanu kod bake. Sjedimo na skalinama, blaga ljetna večer s mjesečinom, a on nujan, mjesečina ga podsjeća na život u domaji. Rastužio se na smrt. Nije vidio ni tračka nade za svoju budućnost. Bio je mlinarov sin i kao kulaci mnogo su pretrpjeli od komunista. Kad su došli Nijemci, javio se u njemačku vojsku, ne da ratuje s Nijemcima, nego da porazi komuniste. A onda su Nijemci izgubili. Više mu nije bilo života u rodnoj domovini, morao ju je napustiti bez nade da će se ikada u nju vratiti, a bez nje mu nema života. S toliko je tuge pričao o rodnome kraju, a ja ga nisam mogao utješiti nego sam se i ja rastužio nad teškom sudbinom čovjeka pred kojim bi se tek trebao rastvarati idiličan život.

Klerik

Ustaški je časnik često dolazio mojemu ocu i kad je čuo da ću biti svećenik, razradostio se do ganuća.

- Takvih mi ljudi trebamo. Bez njih Hrvatska ne može. Sve treba učiniti da im pomognemo da dođu do cilja.

Kako sam ja za novicijat trebao odredenu odjeću i obuću, on je ocu nabavio bonove tako da mi je otac kupio sukno za dva nova odijela, ili gotova odijela, jedno tamno, a drugo svijetlo, pepeljasto sivo, cipele i drugo što mi je bilo potrebno.

Ne sjećam se više pojedinosti kako sam putovao, ali znam da nisam putovao u skupini kako Lojzo Buturac u svojim sjećanjima opisuje putovanje novaka u Daruvar, u Maruliću 4/1996. Sjećam se samo jednoga detalja. Od Lipika do Pakraca trebalo je ići pješice, ja sam imao nove cipele, a one mi nažuljale pete pa sam ih skinuo i tako po Pakracu išao bos.

Salezijanski dom nalazio se u selu Dioš, udaljenom oko sedam kilometara od Daruvara. Bio je to dvorac jednoga madžarskoga grofa, građen 1904., a salezijanci su ga kupili 1940. i u njega uselili 1941. Nalazio se u velikoj i lijepoj šumi, pravo mjesto za duhovno oblikovanje. Dvorac su salezijanci nazvali Marijin dvor pa mi više i nismo spominjali Dioš, nego samo Marijin dvor.

Tada, u rujnu 1944. Dioš i kraj oko njega bio je u ničijoj zemlji. Pakrac i Daruvar bili su "u žici", tako se govorilo jer su bili opkoljeni ogradom od bodljikave žice, a izmedu njih ničija zemlja u kojoj su se kretali partizani u manjim skupinama ili pojedinačno. Domobrani su išli u većim postrojbama, a kad su se kretali cestom, tada su osigurali brda i cestom su prošla vozila, uglavnom kamioni. Taj prolazak kamiona zvao se presjelica. Kad je presjelica prošla, hrvatska se vojska vratila u svoja mjesta.

U Marijinu dvoru vidio sam prvoga živoga partizana i nisam mogao, a da to ne pišem kući, ali sam znao, prema seljačkoj mudrosti, o kojoj sam mnogo slušao u Oriovcu, da se to ne smije izravno pisati, pa sam napisao da sam sreo jednoga prijatelja uje Tine. Moji su razumjeli jer je ujak Tina već bio u partizanima.

Prema jednoj slici i sjećanju Lojze Buturca u Marijinu dvoru u novicijatu se našlo dvanaest novaka kao dvanaest apostola: Lojzo Buturac, Jože Gržin, Lojzek Javorić, Josip Jurić, Karlo Karpišek, Ante Kladarić, Jozo Mladen, Ivan Olujić, Marijan Pešić, Mate Selak, Uglješa Trbojević i NIkola Zubović. Deset Hrvata, Karlo je Karpišek bio Čeh, a Uglješa Trbojević Srbin iz Slatine. On je s bratom Nemanjom bio u logoru u Jasenovcu pa kad su se toga izbavili, živjeli su u salezijanskome domu. Je li Uglješa zaista kanio biti svećenik ili je to bio samo oblik skrivanja, to danas ne bih znao reći. Ali o njemu će biti još riječi.

Ulaskom u novicijat uronio sam u jedan novi svijet, u duhovni život dotad nepoznat. Jest da smo i u zavodu u Donjem Miholjcu živjeli posebnim duhovnim životom, ali je ipak naš život bio glavninom svojom školovanje, stjecanje opće naobrazbe. I onaj duhovni život, koji je bio natprosječan prema svjetovnim školskim vršnjacima, bilo je teško opisati, dodirnuo sam ga se samo površno i kada sam pomišljao da bih trebao reći nešto više o njemu, nisam našao izraza za nj, on je bio nešto neuhvatljivo za moje pero, a sada kad je potrebno reći nešto o još snažnijem duhovnome životu u novicijatu, sada osjećam da je moje pero još nemoćnije, osjećam da neću moći izraziti ni desetinu onoga što sam doživljavao, iako je to bilo veliko iskustvo koje me je nakon očeva odgoja snažno odredilo za budući život.

Možda bih mogao dublje prodrijeti u taj život kad bih se mogao potpuno odijeliti od svijeta, povući u potpuni mir, bez telefona, razmišljati o tim danima i sigurno bi mi mnoga sjećanja oživjela u njihovu ondašnjem doživljavanju. Upoznao sam se već u tome pogledu. Kad pristupam opisivanju nekih trenutaka svoga života, čini mi se da imam malo što reći, a onda kad se počnem uživljavati u te dane, tada u sjećanju počnu iskrsavati mnoge pojedinosti na koje sam potpuno zaboravio i ne bih ih se više sjetio osim ako ih na svjetlo dana ne bih povukla koja bliska asocijacija, jer koliko mi je izravno pamćenje i oslabilo, asocijativno mi je uvijek bilo živo, a i sada mi je još dosta jako. Ali takva mira nema.

Kao novaci bili smo gotovo potpuno odijeljeni od vanjskoga svijeta, sve svoje dane posvetili smo samo sebi, svomu duhovnomu životu, svojoj duši, promatrali sebe kakvi jesmo i kakvi bismo trebali biti, nastojali da budemo savršeni. Na tome putu nismo bili sami, nego pod duhovnim vodstvom Slovenca Antona Hanžela. To što rekoh da je bio Slovenac, to je samo vanjska oznaka jer je imao malo posebnih slovenskih obilježja, bio je produhovljen do svetosti, blag i obziran, duhovnik koji kao da nije živio za sebe nego za nas, vodio je brigu o nama, osvjetljavao nam naše postupke, upozoravao nas na slabosti, upućivao nas na duhovne krjeposti, učvršćivao nas na putu koji smo sami odabrali, na koji smo se svjesno odlučili. Brinuo se da na tome putu ne bismo lutali i možda zalutali u koju krajnost jer i na duhovnome putu ima stranputica. Imali smo u njemu čvrst oslonac. Duhovni razgovori s njime bili su kao razgovor djeteta s ocem koje ima puno povjerenje u njegovo iskustvo, dobrohotnost i ljubav, koji je sigurno razrješavao naše male dvojbe. Razgovarao sam s njime s potpunim povjerenjem u kojem nije bilo, čini mi se, nikakvih tajna osim onih koje su se govorile samo u ispovijedi. Sve je vodilo nastojanju da iz svoga života uklonimo i one sitne slabosti koje su kao jedva vidljiva maglica narušavale potpunu bistrinu neba. Čak i jelo, koje mi je nekada mnogo značilo, nisam zapažao. Bilo je neprimjetno kao i svjež zrak koji udišemo zdravim plućima.

Uronio sam u jedan život koji nije bio priprema za život, nego za nebo, za našu pravu domovinu. Osjećao sam da živim u svijetu bez grijeha, potpuno blizak Bogu, osjećajući se sav uronjen u njega. Najdraži su mi trenutci razmatranja pred svetohraništem. Ne znam sada koliko je bilo određeno, deset minuta ili pola sata, ali znam da mi je uvijek bilo malo, ostajao sam koliko se moglo i dolazio kad god sam mogao, nikada mi nije bilo dosta jer tu kao da sam bio najbliži svomu Gospodinu, kao da mi je intimno govorio, samo meni, sve je oko mene bilo nevažno, kao da nije postojalo. Razumio sam kako sveci mogu biti sveti. Kad duhovno prevlada, tjelesno šuti.

Bio sam sretan i svjestan da sam sretan, u pravome životu koji je značio predokus raja, kako netko reče. Nije čovjek sretan kad je sretan, nego kad je svjestan da je sretan, i to u životu kojemu nema prigovora. Jer sreća u svjetovnome uživanju uvijek je narušena nekim ali, pogotovu ako je uživanje grijeh, osim možda kod nekih koji potpuno zaborave na sve duhovne vrijednosti.

Znam, ma kako to opisivao, ne mogu, kako već rekoh, opisati ni desetinu onoga što sam tada doživljavao. Slično iskustvo imaju mnogi kad nakon jednoga divnoga putovanja punoga doživljaja koje su proživjeli u nekome zanosu zbog ugodnoga društva u kojem su doživljavali samo lijepe trenutke sve ispunjene zajedničkim skladom upotpunjenih gledanjem mnogih divnih znamenitosti čija je ljepota bila još pojačana međusobnim dopunjavanjem doživljaja članova društva u kojem su se nalazili, i kad to bogatstvo doživljaja žele opisati svojima bližnjima koji nisu bili na putovanju pa se pripovjedač čudi kako slušači nisu oduševljeni njegovim pričanjem, nego ostaju prilično hladni, ravnodušni, katkada i nezainteresirani, a pripovjedač, sada razočaran, uviđa kako malo možemo na njih prenijeti od svojih doživljaja, svojega zanosa. Odustajem, bar zasad, da dalje opisujem taj duhovni život, koji je teško opisati tako da bi drugi mogli doživjeti ono što sam tada doživljavao.

Nekoliko vanjskih događaja remetilo je taj život, iako nije bitno utjecalo na našu duhovnost.

Jednoga dana dođu u Marijin dvor dva dječačića od 12-13 godina i donesu mi poziv da se javim u vojni odsjek u Daruvar. Odem sutradan u Daruvar i u vojnome odsjeku primim poziv u vojsku. Vojni službenik me zapita hoću li ići, a ja, i ne razmišljajući što to pitanje zapravo znači, rekoh:

- Hoću.

- Presjelica ide u srijedu pa se spremite za put i dodite.

Vojni poziv s malim oprezom, jer idem više na partizansko nego na hrvatsko područje, stavih u stražnji džep od hlača i pođem natrag u Marijin dom. Kad sam izašao iz žice, začuh neki neobičan zvuk. Okrenem se i pogledam, a ono se izlaz zatvorio ježevima od bodljikave žice. Ja sam bio posljednji čovjek koji je na taj izlaz u Donjem Daruvaru izašao iz Daruvara. Idem tako kojih sto pedeset metara, a ono u stroju leže partizani.

- Kuda ćeš? - upita me jedan.

- U Dioš.

To je bilo sve. Malo mi je zadrhtalo srce jer sam u džepu imao domobranski poziv, ali kako je bio u stražnjem džepu, odmah sam pomislio da ga tu neće tražiti pa ni naći. No partizani su imali svoj zadatak i nisu se više obazirali na mene. Tri dana

trajala je borba za Daruvar i Pakrac, a onda su domobrani napustili i ta mjesta i tako je sve do blizu Novske, Okučana i Medurića postalo partizansko područje. Tako da sam i htio, nisam više mogao u hrvatsku vojsku.

Pad Daruvara i Pakraca teško me se dojmio. Bio sam duboko potresen i sate i sate, sve slobodno vrijeme proveo sam pred svetohraništem u snažnoj i usrdnoj molitvi Bogu da spasi Hrvatsku.

Teško su mi padali i susreti s partizanima koji su sada češće dolazili u Marijin dvor. Nastojali su biti što srdačniji sa svećenicima, a hrvatski su salezijanci znali da je to sve laž, to im treba samo zbog naroda, da ga tako lakše prevare, zato su njihovo udvaranje primali s nepovjerenjem.

Ravnatelj Josip Gržinčić bitno je javljao u Zagreb, a šifrirane odgovore dobivao je preko Radio-Zagreba u sedam sati na večer pa smo pažljivo slušali radio da znamo što trebamo raditi. Slovenski su svećenici s partizanima razgovarali prijateljski i tako je pukao nevidljiv jaz izmedu hrvatskih i slovenskih salezijanaca. Jedino se naš duhovnik g. Hanžel vladao kao da ga se vanjska zbivanja ne tiču. Osobito me se teško dojmilo kad sam čuo jednoga Slovenca kako se srdačno razgovara s nekim partizanskim časnikom pa se čak i od srca smije. Ja sam u svome povrijedenome osjećaju što ne zna što radi i nekom proročkome gnjevu rekao u sebi:

- Jednom ćeš ti teško platiti taj svoj smijeh.

Žao mi je što se to moje proročanstvo obistinilo. Kad su poslije partizani protjerali salezijance iz Marijina dvora, oni su, među ostalim, preuzeli i župu u Selima kod Siska. Pošalju me jednom u jesen 1946. poglavari u Sela nekim poslom, ja dođoh, ali ne nađoh nikoga. Sve je bilo otvoreno i u jednoj sobi nađoh toga svećenika kako se na krevetu previja i jauče, gotovo kao lud. Bože moj, pomislih, što mu je? Kako se nimalo ne može savladati? Ubrzo dođe jedan salezijanac i reče mi što je bilo. Vozio se biciklom stazom pokraj nekih kukuruza kad iz kukuruza izroni jedan komunistički batinaš i opali ga dobro toljagom po glavi. Sreća što zbog brzine nije udario kako je namjeravao, inače bi ga ubio, što je očito i kanio.

Valja mi spomenuti još jedan važan i dramatičan događaj koji me doveo na sam rub života. Presjekao sam si jednu žilicu i krv se nije mogla zaustaviti, a tekla je kao na sitnu slamčicu. Odvezli su me liječniku u Daruvar, ali ni on nije mogao zaustaviti krvarenje pa me poslao u bolnicu u Pakrac. Vozio me brat laik Pavel Janči na kočiji, a upregnuta je bila ona raga od konja koja nije mogla brzo voziti, a do Pakraca ima oko tridesetak kilometara. Kad smo prešli dvadeset kilometara i došli u Badljevinu, poda mnom je sjedalo već bilo natopljeno krvlju, a ja sam bio blijed i Badljevčani su ozbiljno pomišljali da neću živ stići do bolnice. Brzo su u seljačka kola upregli dobre konje i kasom me odvezli u Pakrac. Bilo je to 20. listopada jer dok su me operirali, na radiju se davala vijest da je toga dana "oslobođen" Beograd, a u Pakracu su zvonila crkvena zvona tomu u čast. Poslije operacije položili su me u krevet, a ja osjetim da krv curi i dalje, pozovem sestru, kažem joj da krv nije stala. Što se dalje zbivalo, ne znam jer sam odmah pao u nesvijest. probudio sam se kasno ujutro slab da sam samo mogao micati očima. Kad sam donekle došao k sebi, donijeli su mi jaku kokošju juhu napravljenu na pravi domaći način i čim sam je pojeo, odmah sam živnuo i mogao promatrati život oko sebe. U sobi je bilo više kreveta, a sjećam se jednoga staroga maloga osušenoga Srbina,

partizana s Kozare. Bio je zarobljen od hrvatske vojske pa pušten i sada je sav likovao zbog jučerašnjega oslobodenja Beograda i veselio se kako će doći red i na ustaše, koljače, a njemu su ustaše bila sva hrvatska vojska pa i svi Hrvati. A ja sam u sebi prosvjedovao: kako su koljači kad su te zarobili pa pustili.

Za tri dana potpuno sam se oporavio i dobio otpust iz bolnice. Budući nije bilo nikakvoga prijevoznoga sredstva, krenuo sam pješice do Badljevine, a do nje ima desetak kilometara. Dodem ja u Badljevinu, a ono se sletiše oko mene kao da sam uskrsnuo od mrtvih. I jesam. Pravo je čudo da sam ostao živ. Samo da sam pao u nesvijest koji trenutak prije nego sam uspio dozvati sestru, vjerojatno mi ne bi bilo spasa. Sigurno me spasila samo usrdna molitva cijele salezijanske zajednice u Marijinome dvoru jer su mi poslije rekli da su veoma žarko molili za mene dok sam bio u bolnici.

Svatko me je u Badljevini htio počastiti pa me zvali u svoju kuću na jelo. Salezijanac koji je tamo bio župnikom vodio me od kuće do kuće i te sam večeri pet puta večerao ne rekavši da sam već jeo u drugoj kući jer sam znao da bi uvreda bila odbiti ponudu. Mislim da nikada više u životu nisam toliko pojeo u jedno poslijepodne.

Bernardina CRNOGORAC

Na proplanku

Danas mi čežnje u duši niču
kao izvori u šumi,
na bistrini izvora duša mi leluja,
kao jedrilica na morskoj pučini.

Bistrina mi srce dira,
dušu u visinu nosi.
Na mirisnim krilima se diže
k Tebi u susret hiti,
jer zna da će u blizini Tvojoj
sretna biti.

Dođi!
Čekam Te na proplanku svoje duše.
Ne dam vjetru da šumi,
hoću čuti kako mi tiho dolaziš
kroz raspjevane visine,
hoću, hoću Te zagrliti
iz sve svoje dubine.

Dođi!
Na proplanku Te čekam
bistrina uranja u mir,
čuju se samo čeznuća i vapaji,
koji će u bistrini nestati,
kada se pojaviš Ti.
Dođi!

Putnik

putnik sam vječni
u dolini
plačem, pjevam
domovini hitim
koračam
iza sebe ostavljam sebe
akorde života
moga života
kroz maglu
zimu
hladnoću
želim k suncu
želim k Ocu
k vječnom proljeću
hoću hoću hoću

Benedikta ZELIĆ-BUČAN

Kršćanstvo kao povijesna pojava

Postoje dvije temeljne grupe religija: prirodne i objavljene. Prirodne religije, t.j. one religije do kojih može doći sam čovjek svojim umovanjem i iskustvom javljale su se u raznim oblicima, ovisno o kulturi, podneblju i drugim prirodnim uvjetima. Objavljene su samo tri religije, odnosno, mi pripadnici tih objavljenih religija vjerujemo da su jedino one od Boga objavljene, a to su: židovska vjera, kršćanstvo i djelomično islam. Oni koji nijesu vjernici ni ovim trima vjerama ne priznaju nadnaravno porijeklo. Svrha ovog kratkog referata jest da upozori na neke činjenice koje nam pruža povijesna znanost, a koje istina ne dokazuju, ali upućuju na logički zaključak kako kršćanstvo nikako ne može biti makar i najsavršenija, ali samo prirodna religija.

U drugoj polovici prošlog i prvoj polovici ovog stoljeća bila je jako popularna tzv. materijalističko-evolucionistička teorija o razvitku prirode i društva, pa i religija. Ta teorija zasniva se na evolucionističkoj teoriji o razvitku vrsta (životinjskih i biljnih) koju je iznio 1859. god. Charles Darwin u svojem djelu: "O porijeklu vrsta pomoću prirodnog odabira". Sociolozi, pa i sociolozi religije, počeli su principe teorije evolucije primjenjivati i na razvoj religija. Naime, temeljna zasada ove evolucionističke teorije leži u tome, da u prirodi ni u društvu nema skokova, sve se odvija postupnim razvojem, evolucijom, i to od jednostavnog prema sve savršenijem. Po toj teoriji primitivni ljudi, na najnižem stupnju društvenog i gospodarskog razvitka, lovci i sakupljači plodova, koji su se bojali prirodnih sila, jer ih nisu znali objasniti stvorili su najprimitivnije oblike vjerskog poimanja, o silama i bićima, bogovima jačim od ljudi (fetišizam, animizam, totemizam). Na višem stepenu društvenog razvitka pojavili su se i savršeniji oblici religioznog poimanja, razni oblici politeizma (višeboštva), da na kraju dođu do najsavršenijeg oblika religije, do jednoboštva (monoteizma).U marksističko-komunističkim društvima ta teorija se prihvaćala ne kao teorija, nego kao dokazana istina. Medutim ta teorija je u svojoj osnovi pogrešna, jer pretpostavlja kao zakonitost da društveni razvitak, pa i razvitak kulture, ide u neprestanom progresivnom smjeru, od nesavršenog prema sve boljem i savršenijem, a što povjesno iskustvo pobija. U razvoju društva i kulture bilo je razdôblja napredovanja, ali isto tako i stagnacije i nazadovanja. Ako je nešto novije nije samim time i savršenije. Povijest je zabilježila i duga razdoblja nazadovanja, pogotovo na moralnom i ćudorednom, pa i na znanstvenom području, te području društveno-političkih sustava. Dobar primjer takva sveopćeg nazadovanja daje razdoblje Rimskog carstva naprama vremenu Republike. To se potvrdilo i na području pojavnosti prirodnih religija.

1. Najstariji oblici religioznog poimanja nisu bili razni fetišizmi i slične pojave, nego čisti monoteizmi. To potvrduju i predhistorijska arheologija na temelju skromnih ostataka u spiljama i nastambama prethistorijskog čovjeka, kao i novija istraživanja etnologa medu suvremenim najprimitivnijim društvenim zajednicama. Kada se spoznaje tih dviju znanstvenih disciplina promatraju komparativno, kada se usporede nalazi u spiljama primitivnog pračovjeka s religioznim poimanjima suvremenih ljudi na najnižem stupnju društvenog razvoja, koji su još samo lovci i sakupljači plodova, dakle slični

onome najstarijih stanovnika Zemlje, dolazimo do zapanjujućih saznanja. U tom pogledu posebno su značajna bila istraživanja velikog austrijskog jezikoslovca i etnologa W i l h e l m a S c h m i d t a (1868-1954). On je bio organizator brojnih etnoloških ekspedicija širom zemlje, pa je kao jezikoslovac uspio klasificirati mnogobrojne i raznovrsne svjetske jezike u fundamentalnom djelu "Sprachfamilien und Sprachkreise der Erde" (Jezične obitelji i krugovi jezika na zemlji), Heidelberg 1928. Rezultate, pak, etnoloških istraživanja na području religije sistematizirao je u nekoliko svezaka kapitalnog djela "Ursprung der Gottesidee" (Porijeklo ideje o Bogu), Münster 1926-1935. On je ta istraživanja vršio u suradnji s brojnim misionarima širom svijeta i rezultati njegovih istraživanja danas su u znanosti općenito prihvaćeni. Obzirom na povijest religija on je suprotno evolucionističkoj teoriji utvrdio da je zapravo jednoboštvo najstariji oblik religioznog poimanja. Tako je otkrio primjerice da P i g m e j c i u centralnoj Africi koji idu u red najprimitivnijih stanovnika zemlje kao lovci i sakupljači plodova imaju predodžbu o vrhovnom biću kao stvoritelju, i da imaju jednogamni brak. Plemena K u r n a i i K u l i n u jugoistočnoj Australiji također vjeruju u jedno najviše biće, koje je stvoritelj i otac. I ova plemena imaju monogamni ili pak umjereno poligamijski brak. Vrlo čiste predodžbe o jednom Bogu postoje i kod najprimitivnijih plemena u Kaliforniji u Americi i u Ognjenoj zemlji. Ovakav monoteizam kod najprimitivnijih civilizacija znanstvenici nazivaju p r i m i t i v i s t i č k i i l i p r a k u l t u r n i m o n o t e i z a m.

Tek prijelaz iz prakulture u srednje primitivne i razvijene kulture muti tu čistoću religijskih predodžbi i javljaju se sve više kao animizam, vjera u pokojnike, mitologija mjeseca u matrijarhatu ili mitologija sunca u patrijarhatu itd. Pitamo se sada, kako su ove spoznaje mogle izmaći iz vida zastupnicima evolucionističko materijalističke teorije? Odgovor leži u činjenici što oni nisu uočili kolika tajnovitost vlada kod najprimitivnijih plemena u odnosu na religiju, posebno u saobraćaju sa strancima. Ta tajnovitost ustupa mjesto povjerenju tek nakon iskustva o prijateljstvu koja stiču primitivci. A takvo povjerenje najbolje su mogli postići misionari koji su bili suradnici etnologa W. Schmidta.

2. Prirodne religije starih povjesnih naroda i kultura.

Kasniji dodatni elementi na prvotni monoteizam su moralne, čuvstvene i društveno-političke prirode. Poradi toga se kod kulturnih naroda starog vijeka i javljaju najrazličitiji religiozni sustavi. Tako primjerice ratoborni i okrutni s e m i t s k i n a r o d i (sjetimo se samo Asiraca koji sakate svoje zarobljenike i prvi provode etničko čišćenje i preseljavaju narode iz njihove domovine (babilonsko sužanjstvo) među drugim bogovima najviše štuju krvoločnog Baala ili Moloha kojem su prinosili i ljudske žrtve da bi ga udobrovoljili. Miroljubivi r a t a r s k i n a r o d i I r a n a, kojima žetva ovisi o prirodnim elementima i oborinama imaju predodžbu o dva božanstva, koja su u neprestanoj borbi, dva vječna počela dobra i zla. To su Ormuzd i Ariman, a dužnost ljudi je da se u životu bore za dobro na strani boga dobra, kako bi on mogao nadjačati boga zla Arimana. Ovi narodi ne prinose bogovima žrtve da ih umilostive, nego primicijalne žrtve, t.j. prvine od plodova kao žrtve zahvalnice. G r c i, taj stari narod esteta i filozofa štovali su personificirana božanstva kao zaštitnike raznih vidova života i vrsti ljudske djelatnosti: Apolon umjetnosti, Afrodita ljubavi i ljepote, Atena znanosti, Hera obitelji

itd. Grčki su bogovi prema njihovu poimanju ipak samo nešto malo savršeniji od ljudi, ali i sa svim manama i strastima ljudskim. Rimljani su preuzeli grčki religijski sustav samo što su bogovima dali rimska imena: Zeus - Jupiter, Hera - Junona, Afrodita - Venera, Ares - Mars, itd. Oni su u svoj panteon primili i većinu božanstava pokorenih naroda u čemu se očituje njihova tolerancija prema drugim narodima i kulturama. Jedino nisu prihvatili i Krista, jer vjera u jednog jedinog Boga sama po sebi isključuje sva druga božanstva. Njihov naglašeni smisao za pravo očitovao se je u shvaćanju i prinošenju žrtava, koje su prinosili po načelu: dam da daš. Tako primjerice kada pred bitku prinose žrtve to čine u uvjerenju da time božanstvo obvezuju na protuuslugu, da im za prinesenu žrtvu udijeli pobjedu.

Židovi kao jedini jednobožački i pravovjerni narod staroga vijeka vjerno su čuvali I. zapovjed dekaloga (Ja sam Gospodin Bog tvoj i nemaj drugih bogova uz mene), ali se ipak svojim ljudskim poimanjem nisu mogli dovinuti do misli o Bogu kao ocu svih ljudi. Tvrdo vjeruju da je Bog s njima sklopio savez, očekuju Mesiju koji će po njihovu shvaćanju doći u sili i moći da ih izbavi od ropstva rimskoga, kao što ih je izbavio i od ropstva egipatskoga, ali ne mogu zamisliti da bi i drugi narodi mogli biti pod božjom zaštitom. Pa i oni koji su prihvatili Krista kao obećana Mesiju teško su se mirili s mišlju da je On spasitelj i pogana, zato su s početka i tražili od pogana obrezanje prije krštenja.

3. Pojava kršćanstva.

Na takvu stupnju ljudskih predodžbi o božanstvima i ljudskom odnosu prema njima, kada su i najviši umovi mogli zamisliti bogove tek kao nešto savršenije ljude, kada ni jedini jednobošci, Židovi ne mogu pojmiti da bi taj jedini Bog mogao biti Bog i otac svih ljudi, a ne samo Bog izabranog naroda, u uvjetima robovlasničkog društveno-ekonomskog sustava i postojanja svjetske imperije Rimskog carstva u koje su se utopili svi okolomediteranski narodi, javlja se dotada nečuvena nauka: Bog je ne samo stvoritelj svega, nego i otac svih ljudi, a po njegovu očinstvu svi ljudi su braća. On je Bog ljubavi, on ne traži ni krvne ni ikakve druge žrtve, naprotiv, On sam se prikazao kao krvava žrtva za spas svih ljudi. Za predodžbe ljudi onog vremena i mediteranskog prostora to je bilo nešto sasvim nezamislivo. Takav nauk ne bi mogao smisliti nijedan ljudski um, jer je to nadilazilo sve dotadanje ljudsko iskustvo i shvaćanje ljudi različitih kultura, civilizacija i društvenih odnosa. Takav nečuveni nauk mogao je jedino sam Bog objaviti ljudima, a on je to - kao što mi kršćani vjerujemo - i objavio po svojem Sinu, koji je upravo poradi toga i došao na svijet i učinio se čovjekom. U vrijeme nečuvene okrutnosti među poganima (ljudske žrtve bogovima, okrutne igre u cirkusima) i okrutne "pravednosti" među pravovjernim Židovima koji su živjeli po načelu "oko za oko", "zub za zub", sada i Isus i nakon njega njegovi učenici propovjedaju da je Bog ljubav, da je on milosrdni otac, da su svi ljudi božja djeca. Isus uči moliti "Oče naš, koji si na nebesima"; nalaže posvemašnje praštanje i ljubav među ljudima, dapače i postizanje božjeg milosrđa uvjetuje našim praštanjem braći ljudima ("Oprosti nam dugove naše kako i mi opraštamo dužnicima našim!"). Kao vrhovni zakon i pravilo za suživot među ljudima i odnos prema Bogu Isus postavlja zakon ljubavi: "ljubi Boga iznad svega, a bližnjega kao samoga sebe". To je, kaže On, jedina i najveća zapovjed o kojoj visi sav zakon i proroci. A sv. Pavao u poslanici Korinćanima naglašava da su

sve kreposti bez ljubavi ništetne. "Kada bih sve jezike ljudske i andeoske govorio, a ljubavi ne bih imao bio bih kao mjed koja ječi i praporac koji zveči" (I. Kor. 13), a "koji ljubi bližnjega ispunio je zakon" (Rimlj. 13).

U objavu zaista treba vjerovati, ali i povjesna znanost može posvjedočiti da se takav nauk nikada dotada nije čuo na zemlji. Nisu ga mogali smisliti ljudski, ni proizvesti ondašnji društveno-ekonomski odnosi, kao što se predavalo u školama u doba komunističkog sustava. Nije to nipošto bila reakcija na robovlasnički sustav. Ljubav među staležima, posebno među onima koji su društveno i ekonomski bili međusobno suprostavljeni, prije Krista nije postojala ni kao pojam. Istina je da su u prvim vjekovima kršćanstva taj nečuveni nauk ponajviše prihvaćali robovi, ali uzrok je tome što su oni bili najbrojniji društveni stalež. Oni koji tvrde da je kršćanstvo plod robovlasničkih odnosa zamjenjuju uzrok i posljedicu. Robovi na temelju dotadašnjeg iskustva nikako nisu mogli nadoći na ideju o ljubavi prema svojim gospodarima, ili obrnuto gospodara prema robovima. Ali je ta nova nauka imala za posljedicu promjenu međusobnih odnosa među ljudima, pa i između gospodara i robova. Treba posebno naglasiti da je ta promjena odnosa bila unutarnje naravi, to nije bila promjena društvenog sustava. Kada sv. Pavao kaže da nema više Grka ni Židova, ni muško ni žensko, ni gospodara ni roba, to ne znači da on traži nivelaciju društvenih razlika među ljudima, nego naglašava da te postojeće razlike, bilo one prirodne kao što su razlike među spolovima i nacionalne razlike, kao i one društvene, staleške razlike, pred Bogom ništa ne znače, da su Bogu svi ljudi jednako mili i da je On otac svima. Sv. Pavao štoviše poučava kršćane različitih staleža ne samo da budu međusobno trpeljivi nego i da se ljube međusobno; djeca neka poštuju i ljube svoje roditelje, roditelji neka ne žaloste svoju djecu, muževi neka ljube svoje žene, žene neka poštuju i slušaju svoje muževe, sluge neka budu vjerni svojim gospodarima, ne samo dobrima nego i zlima, a gospodari neka znaju da je njima i robovima jedan Gospodar na nebu, a on ne gleda tko je tko. (Ef. 5, i 6).

Pojava kršćanstva nije bila nikakva društvena revolucija, to je najveća duhovna revolucija u povijesti ljudskog roda. Krist je postao po tome kamen međaš povijesti, zato i mjerimo vrijeme prije i poslije Krista. Pa i oni koji su htjeli izbaciti Krista iz ljudske povijesti i nisu mu htjeli spomenuti ime, ipak su brojili godine po Njemu. Jer što mu drugo znači ono komunističko prije i poslije nove ere? Priznavali su da ta nova era počinje od Krista, makar je moralo proteći još mnogo vjekova da bi se izmjenili izvanjski društveno-pravni odnosi među ljudima i da nestane robovlasništvo. Iako pojava kršćanstva nije značila društvenu revoluciju, kršćanstvo je ipak tijekom vjekova i u robovlasništvu i u drugim društvenim sustavima nakon toga (feudalizam, kapitalizam) iznutra vršilo oplemenjivanje međuljudskih odnosa u tim sustavima.

4. Plodovi kršćanstva na svjetskoj razini.

Tijekom stoljeća kršćanske ere, one poslije Krista, očitovale su se promjene ne samo u pojedincima i njihovim međusobnim odnosima, nego i u čitavu društvu. Stari vijek, na pr. nije uopće poznavao pojam solidarnosti i socijalne skrbi. Ono dijeljenje kruha (i igara) u Rimu bilo je prvenstveno političko mito. No već mlada Crkva, kao što nam kazuju Djela apostolska, skuplja pomoć za potrebne, i ne samo one u svojoj sredini, nego i za udaljene crkvene zajednice. U feudalizmu se

očituje solidarnost u staleškim cehovima i bratovštinama. Iz redova ratobornog plemstva izdvajaju se vitezovi kao zaštitnici slabih, siročadi i udovica. Crkvene zgrade su priznate kao nepovredivi azili za sve progonjene. U dane Božjeg mira, tzv. treuga dei, od srijede navečer do ponedjeljka ujutru, morala su se obustaviti sva neprijateljstva. Tek u kršćanskoj eri javljaju se socijalne revolucije i pobune. To nisu više očajničke pobune robova, kao Spartakova koji nisu tražili pravdu, koja je za njih bila nepoznat pojam, nego su samo željeli uništiti svoje tlačitelje. Tek u kršćanskoj eri potlačeni traže pravdu, traže je uime bratstva ljudi koje je navijestilo i propovijedalo kršćanstvo, ali se je ta pravda u praksi često gazila. Hrvatski seljaci pod Matijom Gupcem traže "stare pravice". Pa čak i velika Francuska revolucija 1789. god., koja se okrenula protiv institucionalizirane Crkve na svojim zastavama ispisala je tri u stvari kršćanska načela: sloboda, jednakost, bratstvo. I socijalistički i komunistički zahtjevi za pravednijom podjelom zemaljskih dobara polaze od kršćanskog načela ljudskog bratstva, a protiv izrabljivanja čovjeka po čovjeku. A što su se ti ideali htjeli ostvariti borbom protiv Crkve i Boga kojega je Crkva propovjedala, ali čiji temeljni zakon ljubavi su mnogi i u Crvki u praksi zaboravili i zanemarili, po mišljenju priznatog kršćanskog filozofa Nikolaja Berdjajeva samo je kazna Božja za izdaju tog vrhovnog zakona ljubavi i pokušaj da se makar i silom ostvari pravda, koju kršćani nisu ostvarili ljubavlju.

Vremenom su mnoga kršćanska načela prihvaćena kao opće civilizacijske norme, bez obzira na osobnu vjeru, pa i izvan kruga kršćanskih zemalja. Danas je, primjerice, u međunarodnom pravu prihvaćeno makar ponekad samo u načelu, pravo slabijega (UN), sloboda savjesti i druga temeljna ljudska prava. Sve je to bilo nezamislivo prije kršćanske nauke o posinaštvu djece Božje i međuljudskom bratstvu. Vjekovima su se postupno kršćanska načela upijala u sve pore društvenog života bez obzira na društveno-političke sustave i preobražavale su ih iznutra. U zemljama kršćanske civilizacije, bez obzira na možebitno osobno bezvjerje ili masovni indiferentizam, ipak su temeljna kršćanska načela prihvaćena kao opća ljudska etika, kao humanizam.

Timjana MAHEČIĆ

Proljeće u topličkoj kotlini

Uzet ću komadić puta
i komadić plavoga neba
i nekoliko cvjetova rascvjetale japanske jabuke
i nekoliko proplanaka Ivančice.
Onda ću se okrenuti i uzeti iz susjednog vrta
nekoliko šarenih tulipana
i nekoliko još ne rascvjetalih perunika
i neki obronak Kalnika
i cijelo stabalce procvale bijele magnolije
i s nekoliko obronaka Topličke Gore
svezati ću predivan prsten Proljeća.

A nebo na istoku prekrili su crni oblaci.

Đuro BOŠNJAK

Od kuge, glada i rata, oslobodi nas, Gospodine !

Početkom proljeća, ove, 1997. godine, obilježavamo i proživljavamo patnje i stradanja nevinih. Prije svega, tijekom čitave korizme, a napose u Velikom tjednu, prisjećamo se patnje i stradanja te najstrašnije mučeničke smrti, najnevinije među nevinima, našega Spasitelja. Smatram vrlo slikovitim i svrhovitim, proglašenje Dana žalosti za sve žrtve Domovinskog rata, upravo prvoga dana Velikog tjedna. Mene osobno sve to, nekako spontano, povezuje sa stradalnicima Domovinskog rata, s tolikim nevino pogubljenima. Svakodnevno, posredstvom televizije, gledasmo posljednje dostojanstvene ispraćaje na posljednji počinak identificiranih žrtava vukovarske Ovčare. Za njihove najmilije bio je to kraj nade u ovozemaljski susret, ostala im je tek vjera i nada da će se susresti u vječnosti.

Ne tako davno, također na televiziji, imali smo prigodu vidjeti potresne slike koje obiđoše svijet, slike stradale, pobijene djece. Ima li normalnog čovjeka koga te slike nisu potresle? I pitamo se, kome su ta djeca i što skrivila? Svi se slažemo da je to zločin nad zločinima, kojemu nema premca. A ipak, ako malo promislimo, brzo ćemo doći do spoznaje da se i nadalje svakodnevno vrše zločini nad nevinom djecom, bez grižnje savjesti i bez odgovornosti.

Tko se još osim malobrojnih, čija upozorenja imaju odjek kao "glas vapijućega u pustinji", zgrozio nad podatkom da u našoj voljenoj i konačno slobodnoj Hrvatskoj biva ubijeno dvijesto tisuća nevine djece?!? Usporedbe radi, isto kao kad bi nekome palo na um godišnje pobiti sve žitelje recimo Osijeka ili Rijeke. Ima li ijednog čovjeka koji se ne bi zgrozio nad time?

Meni osobno nije poznata "konačna" krvava bilanca mrtvih i stradalih u Domovinskom ratu i ne pada mi ni na kraj pameti da bih je ublažio, ali ako brojku od dvjesto tisuća pomnožim s godinama rata, dolazim do podataka od kojih mi se zaista ledi krv u žilama. Opet usporedba: to je otprilike isto kao kad bi netko u recimo sljedećih pet godina sustavno i nesmetano smicao po dvjesto tisuća žitelja drage nam naše metropole. Što bi bilo, ili bolje, tko bi bio? A sve se to radi bez imalo grižnje savjesti, mirno i elegantno! Još bi moglo biti i ozakonjeno ako kod naših zakonodavaca i vrlih saborskih zastupnika zakaže savjest. Bude li to ozakonjeno, još nerođeni životi bit će prekinuti, a njihovi ostaci završit će u kontejnerima za smeće. Ima li i može li biti većeg užasa?!?

Gdje će se naći ovaj moj narod za deset, dvadeset, pedeset ili sto godina?!? Koliko će Hrvata ostati u Lijepoj našoj? Dodamo li podatku da dvjestotisuća Hrvata i Hrvatica, nerođenih, završi u kontejnerima za smeće i podatak da u Republici Hrvatskoj već sada sustavno izumire šezdeset osam općina, ovaj moj vapaj nije više alarm, već, bojim se, posmrtno zvono.

Hvale vrijedan je pokušaj vlasti oko povratka dijaspore. Isto tako ne manje su hvale vrijedni pokušaji zadržavanja mladosti, osobito inteligencije, na vjekovnim ognjištima. Medjutim, budimo realni: koliko se iseljeni Hrvati, pogotovo druge i treće generacije uopće žele vratiti, a ono što mi se čini najtragičnije, koju mladost ćemo nakon

dvadeset godina moći zadržati, nastavimo li s tako masovnim čedomorstvima? Ponavljam: koju mladost, kad je zatiremo još prije rodenja!?

Za koga su ginuli naši vitezovi, kome su oslobadali Lijepu našu? Kakva će to biti Hrvatska bez Hrvata? Neće li tek ime (ako ostane) nakon sto godina podsjećati da je na ovim prostorima nekada živio najsposobniji, najhrabriji i najplemenitiji, ali nažalost i najnepromišljeniji narod - Hrvati?!?

U ne baš tako jako dalekoj povijesti, Lijepom našom, a pogotovo mojom, kako pjesnik reče: "...plemenitoj, lipoj, uzoritoj Slavoniji..." haraše crna kuga. Na središnjim trgovima mnogih slavonskih gradova i danas stoje nijemi svjedoci tih vremena, stupovi i skulpture u znak zahvalnosti što nas predobri Bog oslobodi te pošasti. Ta opaka pošast prođe, ali nažalost osta nam još gora - bijela kuga. I to baš u kraju gdje nam predobri Bog dariva plodnu zemlju, šume i rijeke, ugodnu klimu i pitome životinje, u kraju gdje Svevišnji podari mogućnost lijepog i ugodnog života nama i potomstvu našem... A kolika sela u tom Eldoradu, izumriješe poradi bijele kuge? I da nam ne bje naše braće po vjeri, krvi i rodu iz južnih krajeva, moja "lipa Slavonija" ostala bi tek pustoš. Ovako oni, hvala Bogu, popraviše "demografsku" sliku. Iako dodoše kao sirotinja s puno djece, ni jedna usta ne ostaše gladna, ni jedno dijete golo i boso, bez krova nad glavom... A da stvar bude još gora, ta se pošast poput prave epidemije počela naglo širiti i na ostale krajeve Lijepe naše. Samo, sad dolazi do tragedije, tko će spašavati "demografsku sliku" cijele Hrvatske?!?

Nedavno slušam na televiziji jednu našu vrlu, priznatu i poznatu damu iz javnog života, kako s posebnim žarom brani svoje feminističko-egoistične nazore. Jer, tko to može i ima pravo njoj i sličnima zabraniti što će raditi sa svojim tijelom i na svojem tijelu, valjda po onoj uzrečici "svoga tela gospodar". Ako ta dama i jest svoga tela gospodar, nije i ne može biti gospodarom tek začetog novog bića, novog čovjeka!!! Ili možda, ona i njoj slični i slične, "embrio", "fetus" i tko zna kako još neće zvati to nedužno Božje biće, za njih i nije ništa drugo do neka maligna izraslina nastala nepažnjom, koju treba jednostavno odstraniti iz utrobe i deponirati u kontejner. A sve to u duhu emancipacije i demokracije! Postavljam pitanje toj istoj dami: Bismo li mi danas bili u mogućnosti slušati njezine bisere, da je i njena mati mislila samo na tjelesne užitke, komfor i visoki standard, te da je se jednostavno nakon začeća "oslobodila"? Gorka je nažalost spoznaja da je od svih bioloških vrsta jedino čovjek kadar činiti čedomorstvo! Uzdiže li nas to iznad, ili srozava ispod svih bioloških vrsta?!? Zaključak prepuštam svakom posebno.

Mi katolici znamo za zaziv i molitvu: "Od kuge, glada i rata, oslobodi nas Gospodine!" Od sveg srca ti hvala Gospodine što si nas oslobodio crne kuge, što si nam podario plodne njive i marljive ruke ratara koji i u doba rata obradiše svaki pedalj zemlje, hvala ti što si nas njihovim marom i radom oslobodio gladi! Iz svega srca opet Ti hvala Gospodine što si zaustavio rat, a iz dubine duše i punine srca, molim Te Gospodine, oslobodi nas bijele kuge!!! Omekša srca kamena, probudi savjest usnulu i prosvijetli zabludjele umove, spasi ovaj narod od izumiranja!!! To te molim Gospodine!!!

Carmen KUKULJEVIĆ SAKCINSKI-DAVID

"Zdravo Marijo"

"Zdravo Marijo, milosti puna, blagoslovljena ti među ženama i blagoslovljen ..."

"O, Majko, Majčice moja - prekinula je žena svoje dnevno moljenje krunice - usliši me, molim te, molim te. Daj da mi rane sina! Daj da mi sin bude ranjen!!"

Druge žene koje su s njom molile, nisu se začudile kad su čule taj njezin ispad. Ona je tako svaku večer prekidala svoju molitvu, i one su sve na to bile navikle. I mnoge od njih su tako molile, samo su to radile tiho, potajno. A njezin krik, taj krik ranjene životinje, svojom je istinom probijao njihovu šutnju.

"O Majko, Majčice, daj da mi sin bude ranjen! Molim te, molim te, Majčice!!"

Žene su sjedile u krugu i nekako su sve ličile jedna na drugu. Sve su na glavi imale iste crne rupce, svima je lice bilo zabrinuto i puno bora. Svima su ruke bile težačke, dobre ruke pune žuljeva i bora a u tim borama sada je bilo mnogo crne prljavštine, jer u tom njihovu podrumu već davno nije bilo ni vode ni struje.

Žene u crnim rupcima znale su zašto Ivina majka dnevno prekida krunicu svojom stravičnom molbom. Znale su da će Vukovar vjerojatno pasti i da bi jedini spas za njihove sinove bio da budu ranjeni i da budu u bolnici. Jer, ako budu u bolnici, morat će ih preuzeti Međunarodni Crveni križ, i tako će se spasiti. Makar ostali bez noge ili bez ruke - ostat će živi.

Zato žene u krugu nisu zamjeravale Ivinoj majci taj svakodnevni krik kao u životinje koja želi sačuvati svoje mlade.

* * *

Jedina koja je majci zamjeravala tu molitvu bila je blijeda djevojka koja je ležala u uglu podruma.

Zvala se Nena, i bilo joj je tek sedamnaest godina, ali joj je već bilo dosta života i jedino što ju je katkad obradovalo u tom užasnom podrumu bile su riječi kojima ju je dnevno sve više zapanjivao momak koji se zvao Ivo.

Nena zapravo nikad nije u stvari razgovarala s Ivom, s tim mladićem čije su oči ostale mirne i blage usred svih tih strahota. Ne, oni nikada nisu pravo razgovarali, a ipak su bili neobično bliski, toliko bliski da je Nena ponekad pomislila da život može biti lijep, i da će biti lijep kad jednom - ako, ako - izadu iz ove strašne rupe.

Govorio je samo Ivo, a Nena bi ga slušala. I zato bi je spopadao pravi užas kad bi slušala molbu Ivine majke i makar na trenutak pomislila da bi Ivo mogao izgubiti nogu ili ruku.

Te drage njegove ruke! One su znale stvoriti vatru i od najčudnijih papirića ili grančica koje bi on ponekad vani pokupio i donosio u podrum. Stavljao bi te papiriće i grančice u svoju staru kacigu te strpljivo, strpljivo puhao u njih i stvorio makar i malu vatru kad se nitko više nije nadao ni vatri ni toplini.

I Ivo bi tada govorio. Kao za sebe, a ipak je govorio za nju, za blijedu djevojku u uglu podruma. A ona bi ga gledala velikim začudenim očima, jer ono što bi on govorio nipošto nije spadalo u te strahote koje su ih okruživale. Ni u taj strašan podrum pun zvukova granata i bombi.

Nena bi čak - zbog tih neobičnih riječi Ivanovih - mislila da je on možda izgubio zdravu pamet.

"Eto - mislila bi Nena - netko izgubi loptu, netko cipelu, netko srce, a ovaj neobičan momak, student filozofije, izgubio je valjda zdravu pamet! Nekud mu je odlutala. Možda među oblake.

Ali ona to nikada nije rekla Ivi. Govorio je samo on, a ona je slušala.

"Da - govorio bi Ivo - ti si sva jadna i smrznuta, ali ti si ipak - usprkos svih strahota i svega grubog oko nas - ostala blaga, blijeda princeza. Biće iz drugoga svijeta. Princeza koju su potjerali iz nekog čarobnog kraja i kojoj su zaboravili dati i cipele i rukavice pa je sva smrznuta."

I - govoreći tako - on bi joj, trljajući ih, grijao ruke ili bi je nukao da stavi smrznute noge nad kacigu u kojoj je gorjela slabašna vatra.

"Da - govorio bi Ivo dalje - ti si mala smrznuta princeza. Ali za tu princezu ja ću jednoga dana naći topli dom. Vjeruj mi. Naći ću ga. Pa ćemo ti i ja sjediti kraj velike tople vatre. I toj vatri ne će nikada biti kraja. I nikad nam više neće biti hladno."

Tada bi ga prekinuli zvukovi granate ili jaukanje nekog ranjenika na ulici. I on bi napustio podrum pa zajedno s drugim mladićima otrčao na ulicu da izvuče iz nje nekog ranjenika. Nekako bi ga izvukli i odveli u bolnicu.

A Ivina majka bi zavidala majci tog ranjenika, jer je on konačno došao u bolnicu pa će se tako spasiti.

"Oh, zdravo Marijo, Majčice naša, daj da mi rane sina" - molila bi opet Ivina majka.

* * *

Neke druge večeri Ivo bi govorio Neni ovako:

"Ti si za mene toliko lijepa da ja zbog tebe vjerujem kako ipak još postoji ljepota i dobrota na tom svijetu. Vidiš, ti si i sama gladna, a ja vidim da svaki dan daješ pola svog obroka djetetu koje je došlo tko zna odakle i koje si primila pod svoj pokrivač. Ja te gledam svaki dan i trebalo bi mi biti krivo, jer to dijete govori ekavski, i tko zna tko mu je otac. Ali mi nije krivo. Jer jedino zbog takvih kakva si ti, mogu i dalje vjerovati u život i u dobrotu. Bez takvih kakva si ti, ja bih već odavno bio zaboravio sve priče o ljudskoj dobroti."

Ili bi rekao:

"Velim ti, ti si za mene princeza, stvorenje iz nekog drugog svijeta. Ti bi trebala biti u začaranom dvorcu usred velike borove šume. Prozori tog dvorca trebali bi imati ogromne zastore, sve do poda. Prozori bi bili uvijek poluotvoreni pa bi ih - za toplih ljetnih noći ili u noćima kad je mjesec pun - vjetar katkada ljuljao. Tiho, tiho. A isto tako bi ti, moja mala princezo, ljuljala svoje dijete. Sjedila bi na podu svog dalekog dvorca

i ljuljala svoje dijete. Da, i to bi bilo tvoje dijete i imalo bi prekrasno mekano lice, kao što ga imaš ti. A ne bi to bilo ovo dijete koje nije tvoje i koje govori ekavski, i koje ti griješ sada pod svojim pokrivačem."

Ponekad bi se Ivo potpuno zanio i rekao bi:

"Volio bih znati hoćeš li ti jednoga dana biti tako u začaranom dvorcu. Tamo gdje spadaš po svojoj duši i po svom blagom licu. I volio bih znati hoće li mi jednoga dana biti dano da te tražim. Da te tražim, tražim, i da te nađem. I da ti opet načinim vatru. Veliku vatru. I da nam nikad, nikad više ne bude hladno."

A onda bi naglo postao ozbiljan. Kao da mu se vratila zdrava pamet koja je bila odlutala među oblake. Pa bi rekao:

"Ali ja znam da nikad nećemo biti u nikakvom dvorcu. Ti ćeš za mene uvijek ostati mala princeza, ali mi ćemo raditi, i ja ću sagraditi kuću za nas. Za nas dvoje i za naše dijete, a ne za ovo dijete čijeg oca ne znamo i kojemu ti svaki dan daješ pola svoga obroka."

Nena nikad nije odgovarala. Ali je svaki dan čekala njegove riječi. Te su joj riječi vraćale želju da živi. I da izađe iz ovog podruma, iz ovog pakla.

* * *

I izašla je. Ali ne onako kako je zamišljala. Izašla je bez Ivana.

Želja Ivanove majke bila je uslišana. Sin joj je bio ranjen i nalazio se u bolnici. Majka je zahvaljivala Bogorodici.

Kad je Vukovar konačno pao, majka nije ni slutila - dok je gledala kako pred bolnicom tovare ranjenike u kamione - da se iza bolnice događa nešto sasvim drugo. Ispred bolnice ranjenike su predavali Međunarodnom Crvenom križu, a u isto vrijeme su iza bolnice sve one, koji su mogli hodati, trpali u druge kamione.

Majka nije ni slutila da je njezin sin među ranjenicima koje su izvodili na stražnja vrata, i da se od njih nijedan neće živ vratiti. A međunarodne organizacije nisu to znale, a nisu ni mnogo pitale.

Kad su se jadne izbjegličke kolone vukle iz Vukovara, cijeli je svijet to gledao na televizorima. Neki su se osjećali krivi, neki nisu. Neki su plakali, neki nisu.

Ivina majka hodala je spokojno, jer je vjerovala da će joj sina preuzeti Međunarodni Crveni križ. Nije slutila da je on u to vrijeme bio guran u one kamione koji su bili iza bolnice. A svi u tim kamionima bili su likvidirani.

Nena je hodala polako, polako u toj dugoj koloni. Držala je za ruku dijete koje je govorilo ekavski. Mislila je na Ivu. Hoće li ga opet sresti? Hoće li mu opet čuti glas?

* * *

Kasnije, mnogo kasnije, kad je studirala u Zagrebu, udvarali su joj mnogi momci. Bila je vrlo lijepa. I najobičnije haljine na njoj su djelovale elegantno, i mnogi su momci požudno gledali to njezino lijepo tijelo.

Ali kad god bi je netko zbilja, zbilja poželio i njoj se dopao, ona bi se sjetila blagih očiju i čudnih riječi čovjeka kojemu je pamet ponekad odlutala medu oblake. I rekla bi sama sebi:

"Da, svi su ti momci na mome fakultetu dragi momci, i možda ću jednoga dana nekome od njih i biti žena. Ali jednom, samo jednom čovjeku bila sam princeza, onda kad sam bila sva prljava, izgladnjela i smrznuta. I zato ću još dugo, dugo čekati tog neobičnog čovjeka.

Hoću li ga ikada opet vidjeti?"

Ivo BALENTOVIĆ

Mostovi

Dimitru Pantelejevu

Između sna i jave stalno gradimo most,
dok dan grubom rukom razbija zvonce vedrine.
Poslije svih suludih gozbi dolazi crni gost
kojega zovemo bolom, a izvire iz tmine.

Od srca do srca tako izraste bajni luk:
most čaroban, srebren, u krilu zore sja,
ali ga prekonoć zahvaća bure huk
i iščupa iz dna.

S jučerašnjim smijehom vežemo današnji dan.
Po mostu uspomena korak je stišan i blag.
U svakoj stopi čuči po uzdah tegoban,
u svakoj smjelijoj kretnji trepti i suzni trag.

Za nama nema mosta. Srušeni oluci šute.
Natrag se više ne može niti za jedan dan.
Ljepota bježi, jezdi. Bistre se vode mute.
Užitak škrti pruža još mašta i modri san.

Za mnom su povorke... I ona. Svilena njena kosa
na brijegu kraj Dunava raste ko modri lan.
Koračam preko njiva, kraj pokošenih otkosa,
i vidim: teret novi na rame mi slaže dan.

Mostovi, mostovi stari - izminuo vam vijek!
Umorna glava nad stolom u mračnoj krčmi drijema.
Rumeno teško vino srcu je tek trenutni lijek.
A vraćanja, vraćanja nema.

Blago VRANKIĆ

Suputnici

Kad utihne
unutarnja
melodija
pod tajnom
neba
zamućena
zvijezda
suputnica
ostaje
trajna
treperava
sjajna

u svome
bdijenju
svuda
i svagda
rastapati
mekotu
dana
ostati željan
i biti željen

u naplašćenu
sjećanju
priklad
poljepšati
jer sunca
i mjesta
za sve ima

Priča o naivnom pjesniku

Nekada, dok je bio dječak, nedjeljom je morao ostajati kod kuće, u sobi, na prozoru - kao u zatvoru - buljiti na ulicu kroz prozorsko staklo, jer nije imao lijepe i pristojne odjeće. Zureći kroz mutna okna, zavidao je ostalima, sretnijim dječacima koji su trčkarali ulicom. Tada još nije bio pjesnik, ali je osjećao tugu zbog životne nejednakosti i zbog jalove želje da strese sa sebe rđu siromaštva. Pa i poslije u godinama najranije mladosti, također ga je pratila bijeda i samo je u snima mogao uživati blagodati obilja i raskoši, a sinove imućnika i mogućnika - toliko puta bez pameti i poštena obraza - gledao je s pritajenom zavišću, koje se istovremeno i stidio. Razlike? Boljele su ga razlike. Zidovi među ljudima. Doista je osjećao takve zidove. Vrijeđala ga je bahatost sitih, i pokornost poniženih. Imetak, nailazila mu je pomisao, imetak ipak stvara i održava vlasničku samosvijest. Siromaštvo u kruhu i ruhu jeste kao rđa koja izjeda i rastužuje...

Poznavao je mnogo ljudi kojima je siromaštvo uništilo ljubav, skladan brak, dovodilo do lomova i raskinuća, razdvajalo djecu, tjeralo pojedince u očaj, omče im namicalo oko vrata, u smrt neke čak nagonilo.

Pjesnik je prezirao raskoš samo vanjskim znacima: riječima, gestama, držanjem. Njegovo bohemstvo bilo je pasivni protest protiv okrutnih nepisanih propisa društvenoga reda, tako poročnog i nepravednog. On je išao ponosno, ogorčen na prostake u svili kao i na primitivce ispod kukuljica umnosti. Nije imao sreće, bješe mu česta pomisao. Nije imao uspjeha. Ako nekima sja na svodu zvijezda sreće, njemu uistinu nije sjala...

A život je tekao svojim tijekom. On je postao student, ali još uvijek siromašan i samohran, a k tome još i pjesnik, samotnik, koji može samo sanjati o blagodatima iz kojih niče bezbriga. I desilo se, bilo je sunčano ljeto, upoznao se s djevojkom krasoticom na riječnoj plaži, na vrućem pijesku. Bio je uostalom mlad i nije mogao odoljeti opsjenama. Gol, bez odjeće, Pjesnik je bio pravi čarobnjak lepršavih riječi, osvajač prostodušnih leptirica, centar pozornosti na zelenoj plahti tratine, ili u hladu pogrbljenih starih vrba. I krasotica je slušala s očitim užitkom njegov govor što je tekao kao sladani žubor, a njen smijeh je ipak bio pun samosvijesti već i zbog vitkoće njenog gipkog i mladog tijela što je odisalo svježinom i dahom proljeća. Oboje ih poče omatati jedna tanahna nit, ali u najljepšem ugođaju zbližavanja njega bi spopale tmurne misli o siromaštvu i pohabanoj odjeći, koje se stidio. Hlače su mu bile zakrpane, stare, otrcanih rubova, a košulja iznošena, izbljedjela, isprana. Odjeća - žalost i tuga pregolema.

S krasoticom se bješe sastao već nekoliko puta u vodi, ili na obali, ne ispitujući tko je, što je, ili kakvog je imovna stanja njezin otac. Na svoje veliko zaprepaštenje ubrzo je saznao da je kćerka nekog moćnijeg skorojevića, studentica tek tako, da se kaže, razmaženo čedo sredine u kojoj živi.

A on je, to je bilo očito, imao kod te lijepe maze dobar početni uspjeh. Vješto bješe bacio svoju udicu, razumije se onako gol, obasjan suncem i ukrašen smijehom trenutnog zaborava. Ali pri nastupu sutona, u renucima kad se s njom najljepše zabavljao, iz nutrine mu se prikradao duboki očaj. Ustanovio je da se u krasoticu prilično zagledao. Osjećao je to u dubini sebe. Zaljubljenost je bila prisutna, ali on je bio gol, a i ona je bila gola (dakako tek s jednom, odnosno dvije krpice), a do sada, kadgod bi odlazila napuštajući plažu, on bi i dalje ostajao na pijesku s knjigom u rukama, pretvarajući se da mu se ne žuri, da želi vidjeti purpurni zalaz sunca, i tome slično. U njemu se javljalo žuhko pitanje: kako otkriti karte? Kako s njome poći sutonjom cestom - rame uz rame? Kako u svojim prnjama i s praznim novčanikom zaći među svijet, jer ona je, razumljivo, urešena skupom tkaninom i zlatnim nakitom? A on bi žarko želio krenuti uz njezino rame. I kad bi oboje bili obučeni u lijepu bjelinu, da joj šapće pokraj uha, da sjedne s njom u hladovinu restauranta, osluškujući glazbu i uživajući u čistoći tijela i skladu odjeće. Izbrijan i mlad, siguran u sebe, smion i prepun dobre volje i prštava smijeha.

I tako, kad bi došlo vrijeme polaska, kad bi nastupila večer i bijeli oblačići počeli lutati nebom kao ovčje krdo, a srebrno lice rijeke sjalo se kao preliveno srebrom, i ona ga, nasmijana i umiljata, zove ne riječima, koliko svojim zavodljivim očima. A on nije mogao poći. Zbog iznošenih hlača i košulje. On se vraćao sam i zamišljen. U njemu se javljala misao kako će netko drugi doći i ugrabiti djevojku kao gusar iz stare neke bajke. I povest će je za ruku, umjesto njega...

- Želio bih vas zarobiti - rekao joj je jednom prije rastanka na plaži.

- Hajde, pokušajte! - Bučno se nasmijala. - Ako ste pravi pirat! - smijala se i dalje.

- Ja sam otimač lijepih krajolika, sunčanoga zalaska, neba u preljevu noćnih boja... I od toga stvaram poeziju, ali oteti vas, e, to nije tako jednostavno...

Prestala se smijati. Uozbiljila se. Zamislila.

- Govorite o poeziji, koja mene uopće ne zanima. Ne znam zašto. Ali, tako je.

Bila je vedra i rastrešena. Njen smijeh bio je veseo i zvonak, iako bez pravog povoda. Ipak je opijao njegova čula kao slatka glazba.

Smišljao je što bi mogao poduzeti. Ništa. Bespomoćan je. I nema u njemu takve snage da je jednostavno ugrabi. Ona ne zna tko je on, tek je načula da piše stihove i sanja i na javi. Ali ona još nije uočila njegove zakrpljene hlače i vehtu košulju.

- Danas ću odustati od otmice! - rekao je šaljivo ali i sjetno. - Ostat ću na plaži, ali uporno ću razmišljati o vama. Ali sutra ću vas ipak možda ugrabiti, samo ako ne bude kišovito.

- Sigurno će biti kišovito, - smijala se. - Eno, na nebu se već okupljaju nekakvi crni oblaci.

Pjesnik je u sebi stvarao ludu odluku da nekome ukrade neku odjevninu, koja bi mu podigla cijenu u njenim očima. I to će se, možda, već sutra zgoditi. On će ukrasti. Recimo, hlače. K tome, dakako, i košulju. On mora ukrasti, samo da spasi ugled i da se pred njom pokaže.

Roj lakokrilnih riječi. Mala, luckasta nadmetanja. I to mu je dodijalo, pa je uzeo knjigu, prelistavao, prelistavao, a to je nju vjerojatno srdilo. Rekla je da odlazi. Otišla je lakim, lelujavim hodom, očito svjesna svoje vanjske vrijednosti. Domahnula mu je i darovala smješak koji ga je rastužio.

Stajao je na obali zabrinut i osamljen. Knjiga je ostala rastvorena na travi. Bio je turoban i izgubljen. I još je čvršća u njemu postala odluka da će sutra ukrasti odjeću i izaći pred nju samosvijesno i sa sigurnošću.

Ali je toga trena spazio djevojku kako je upravo izašla iz kupališne kabine, obučena u lepršavu skupu modnu opravu. U kosi je imala bijeli cvijet. Prišao joj je nepoznati mladić otmjena izgleda, u bijelim hlačama i u modroj majici. Ispružio je ruku i krasoticu zagrlio. Njihova tijela kao da se sasvim sljubiše. I šaptao je djevojci nešto u uho. Ona se blaženo smješkala. Zatim se bučno smijala.

Stajao je na mjestu kao ukopan. Tugovao je. Kroza nj je strujalo neko čudno čuvstvo, valjda ljubomora, razočaranje, što li. On se s njom opraštao, jer mu je postala nedostižna. Bijeda ga je držala u svom zagrljaju iz kojega se nije mogao iščupati.

Djevojka je odlazila vijugavom stazicom uz obalu u društvu nepoznata mladića koji je barem na prvi pogled imao ono što je njemu nedostajalo. Pjesnik je srdito odbacio knjigu. Prekrio je lice rukama i skoro zaplakao. Obukao se i pognut, polako krenuo cestom. U daljini je još nazirao njen lik koji se stapao sa zelenilom. Ne, on neće ukrasti - ništa. Nikakvu tuđu odjeću. Neće biti ni gusar, niti će krasoticu otimati za sebe. Bez obzira na kišu, na želju, na sve. Neće se više ni pojavljivati na pješčanoj plaži. Stisnuo je zube i čeljusti. Bio je srdit i ojađen.

Otpljunuo je, kao da sa slinom izbacuje otrov koji se pojavio u njegovoj nutrini. Ona bi ga svakako prezrela zbog slabe odjeće, to jest zbog očigledna siromaštva, zbog drugih, zbog sebe, svojih nazora i okoline, kao i svojih životnih mogućnosti... Ona bi ga ismijala i ostavila s prijezirnom grimasom na usnama. Okrenula bi glavu od njega kad bi je sreo s njezinim otmjenim mladićem. On će na nju zaboraviti i odlučno koračati u buduće dane.

Išao je teturajući. Njegova je lađa, znači, potonula. I zaricanje da je neće ni pogledati ako se slučajno sretnu, izazivalo mu je mučninu, ali je bilo neizbježivo. Pogledao je svoju sjenu na bijeloj cesti, i ne osvrćući se ni lijevo ni desno, mrmljao je i otpuhivao, gutajući slinu i ojađenost povrijeđenog i prezrenog, dočim se u stvari između njega i krasotice uopće ništa nije desilo...

Podigavši glavu, spazi na malenom balkonu skromne kućice nepoznatu djevojku, jednako lijepu i miloliku, poput krasotice s plaže. Namah mu bješe jasno da se u njenim očima zamjećuje zbunjenost od njegova pogleda. Nepoznata se osmjehnula blagim osmijehom i pobjegla u kuću. Ali sigurno je znao da stoji iza zastora na prozoru i gleda u njega. Podigao je ruku i domahnuo joj, iako nevidljivoj. Isti tren se iza zastora pojavila bijela ruka kao otpozdrav. Osjetio je kako mu se u srcu rastvara čemer i srdžba zbog razočaranja. Treba, dakle, zaključiti u mislima, pročistiti nutrinu, te provjetriti svoje zabludjelo biće. I čudio se novome stanju u sebi, koje je izazvalo preokret.

Znao je, upravo je siguran bio u to, da će već sutradan u večernje doba ponovno prošetati ispod malog balkona skromne periferijske kuće.

Josip TERHAJ

U sudbinskom škripcu

I kakvi su to blijedog mjeseca putevi tajni.
...
Zašto svijetli srpolik i zašto onda uštap biva?

Propercije

U kretanju gradskim labirintom, mnoštvo će iz mračnog prolaza na blještеći zavijutak ulice izgnati zanimljivi dvojac. Na prvi pogled, duboko je već utonuo u kasnojesensko razdoblje života. Debeljuškasta žena, još čvrsta držanja i energična nastupa, ima neku visinu. Ponosno drži glavu s kovrčicama prenašušurene platinaste kose, plavičasto-duhanski smeđeg preljeva. Lice joj obilježuju: sitne crnkaste oči, spušteni nos nad tankim, smežuranim usnama i isturena, šiljasta brada. Takva, u blistavo kitnjastom ogrtaču, zapanjujuće podsjeća na kakvu davnašnju komorkinju. Samo Bog zna kako, nakon toliko stoljeća, s osmijehom hijene milostivo silazi među uvijek isti, obični puk što, diskretan, potiho mili pločnikom. Uz nju, reklo bi se više odozdola, kao potpuno suvišan i jedva zamjetljiv, klipše oniski čovo. Neugledan, ni debeo ni mršav. Očito mu priroda u organizam škrto ubrizgavala, i to krzljave hormone rasta. Odjenuo se usko skrojenim *trifrtalnim* kaputom od devine dlake, predugih rukava. Jesu li mu se ruke u starenju same od sebe skratile ili je kroju brižno kumovao neki tibetanski krojač? Rub zimskog kaputa, a kako bi mu vlasnik djelovao što športskije i mlađe, jedva mu pokriva jake, hipertrofijom zahvaćene kukove, ishodišta iskrivljenih, tankih nogu. Donekle ih skrivaju šire nogavice hlača od tamnosmeđeg rebrastog samta. Korak po korak, pomalo hramljući, bučno gazi u hodu. Oslanja se na crvenocrni štap s drškom od posrebrenog metala obličja pseće glave, razjapljenih ralja. Drži, osim što mu pomaže u hodu, čini ga i elegantnijim, uočljivijim. Ravnu dubaru od dabrova krzna dobričak je duboko nabio na glavurdu, sve do naočala jake dioptrije, s okvirom od kornjačevine. Nahero su zataknute o, zbog studeni, grimizne uši koje radoznalo izviruju iz sijedih zalizaka. Borama izbrazdani, kruškoliki obrazi, kisela izraza kukavno su mu obješeni. Između tih "dekanki" upadno se, no i udobno, smjestio dobrano raskokani, silenski nos sivoružičaste boje. Nesumnjivi dokaz kako mu je vlasnik potresno odani pripadnik globalno podosta raširene družine koja se svakodnevno očituje pod vijorećim bakhanskim barjakom. Na njemu blješti zlatnim slovima ispisano geslo *In vino veritas*. Uporno provjerava opravdanost te jezgrovite Zenobijeve krilatice. Podulje svilenkaste dlačice srebrnobijele boje njegova gustoga brka, pod nosom plemenito žućkaste od pušenja, vrsno odbljeskuju izvornu svjetlost. Onako, kako to isto pod sunčevim zrakama čine istobojni ovršci mliječnih klipova kukuruza. Krajevi urušenih mu usnica spuštaju se duboko ucrtanim brazdama prema četvrtastoj bradi, s jakim središnjim udubljenjem. Ona labava, kao da ju pridržava samo mlohava bjelkastožuta koža, neizbježno se trese pri svakom koraku. Baš poput skuhanog svinjskog papka u ohladnjelu, zgusnutu soku gurmanu ne samo miomirisom izazovne hladetine.

Oko naših novih znanaca tihi povjetarac nevoljko vitla roj majušnih, zagonetno dolepršalih pahuljica kasnozimskog snijega. Razmaženom izbirljivošću, albino-*mušice* grozničavo traže mjesto pouzdana prizemljenja. Makar, kako bi našle smiraj na pokojem šeširu širokoga oboda, na nekom revnosno iščetkanu krznenu ovratniku ili na sjetno opuštenu ramenu. Zbog zatorničkog zatopljivanja, možda onom - za plakanje. Da, jer neslućeno broje zadnje časke života. Iznad, u bespuću svoda nebeskoga, oštri rubovi brižno zaštitničkih, iako starih krovova, nemilosrdnom umješnošću svirepo režu vlaknasto pramenje rasplinjujućih oblika, gdjegdje zlatnom bordurom urešenog, lagano putujućeg cirrusa. Magijski oblikotvoran, bezbrižno jedri azurnim beskrajem: i ovrh ćulava drvoreda skutrenog u već polumračnom, posve tihanom parkiću. On pamti nekoć razigrane snove mladih ljubavnika i tešku šutnju u očaju ocvaloga para. Naši novi poznanici, ona tijelom dobrano natopljenim razdražujućim mošusom, a on postojano opsjednut izgledom jakog dojma, tog su trena, niz stepenice od mramora, upadljivo napustili zdanje plemićke kurije. Paradnim držanje, dostojanstveno su zakročili na otrcanim potplatima anonimusa demokratski izlizani, u sve vijeke za baš svakoga nadasve strpljivi pločnik. Memorijalno, netko je na violončelu u bljeskavom budoaru gorljivo intonirao za svečane zgode topli bruj prigušenih tonova. Kratki su to zvukovi jednog od bezbrojnih stavaka velebne suite. Nezaboravno djelo *Le Grandea* puno živopisne skladnosti, izražajne dražesti i dojmljive poetičnosti. Nisu zapostavljeni ni dirljiva sjeta, niti tugaljiva potištenost, prikladni raspoloženju slušatelja. Tako se onodobnoj gizdavoj i uštogljenoj "baronesi" i njenom uglađenom i galantnom kavaliru veličajnom svrsishodljivošću diskretno odaje neprijepornom vrlinom zaslužena počast.

Oštroumnim zalaganjem i vješto sročenom preporukom provincijaliziranog župnika, krezubog i vječno zabrinuta lica, otprije nekoliko desetljeća dopali su crnookom djevojčuljku, zlatnosmeđe kose, u to vrijeme itekako traženi pomoćni domaćinski poslovi u obitelji nesumnjivo s izuzetnim obilježjima pripadnosti visokom društvu, purgerima punog grada. Primjerice, na trijemu s baroknim stupovljem njihove gornjogradske kurije, već se dobrano oljuštio gornji sloj temeljne boje vatrenog kornjaša s drevnog obiteljskog grba. No, posvema ispružena ruka modre boje jednako čvrsto drži srebrnasti, itekako prijeteće ubojiti mač nad glavom ovećeg muflonskog ovna. Simboličke oznake upućuju na javnu potvrđenost vrijednosti predaka u uspješnoj predanosti dugotrajnoj djelatnosti u vlastitoj industriji preradivanja vune.

Radišno, pomalo handrasto djevojče stasalo je uokolo crkvišta ubavog sela, na prisojnoj strani strmog obronka *gorah samoborskih*. Tamo, gdje se pod patronatom Svetoga Vinka od pamtivijeka trsja cijedi vince. A dolje, živahna rječica predano razdvaja slikovitu, tihanu dolinu. U njoj, slijedom genetskoga koda, nestašne pastrve u prevratnju, sa srebrnastim odsjajem iskonski izvode svoj tajanstveni ritual. Na obrežju, među rijetkim grmljem u cvrčka prometnuti Titon, za svog tromjesečnog ljetnog nasupanja uporno sklada sjetni, dozivno neodoljivi nokturno.

Po tradiciji prisjećajući se prepričavanja o ukazanju Svete Ane u krošnji čudesne lipe usred brežuljka, bogougodnički roditelji joj, još prije dolaska na svijet, namijeniše ime Bogorodičine milostive majke, Živeći u gradu, u tome je bio najzaslužniji kasniji suprug, krsno joj ime bude anagramski izvrnuto. Prevladao je oblik jednak imenu starodrevne božice plodnosti; postane i zauvijek osta-Nana. *Honni soit* tko onu Zolinu kurtizanu ima u primisli!

Pridošlicu je poučila brižna majka kako ljubomorno mora čuvati etiku i čast rustikalne porodice. Ali, može li to djevojče neprestano u središtu sveopće muške pozornosti? Osebujno zbunjenog pogleda, i ne samo stoga, sveudilj je opčaravala. Istina nenamjerno, ali potresno.

Nije prošlo mnogo vremena, a u pigmalionski joj dobrohotno sklonom mladanom odvjetku nove obitelji (kao da je na nj bacila čini) burno će rasplamsati, od susreta istih gorući plam osjećaja. Eros će u rasplamsala srca novih "žrtava" strijelicom neizbrisivo utetovirati krščansko obećanje vjernosti - do smrti. I bi tako! Pritom, zanemarena je klasna razlika mladenaca. Uostalom, zar Strinberg nije bio - služavke čedo?

On, zaslugom majke, zauvijek osta - Bracek. Neovisno o dobi. Tako je životarila uspomena na u predpubertetu poginulog mu starijeg brata. U po bijela dana, za nestašnoga pentranja uvrh nevelike smreke u dvorištu, nesretnik se sunovratio na svjetlosivim šljunkom posutu stazu s rubnikom od moslavačkog granita. Nedaleko rondele oivičene vajnim grmićima šutljive bergenije, usred koje se samodopadljivo kočoperi sjenica urešena nježnom arabeskom od bijelih, kratkih letvica. U idućoj noći, nadohvat joj ruke, besramna ga Smrt na okrutan način zauvijek otme.

Sada Nanu muče teške brige. Nepopustljivo gloduće vrijeme podmuklo ju spretnim zahvatima napadalo, mrcvarilo i razaralo. Imalo je kad kroz sve to razdoblje života. I eto ti zapanjujuće groznog uratka. Njeno lice, bez obzira na jačinu i lom svjetla, već nikoga da bi bilo kadro ushititi. Ni traga onim finim junonskim obrazima, više niotkud onim crnilom preplavljenih okaca sa zlatnožutim odsjajem. Ni tutmesovski sočno oblikovanih usana. Sve je lišeno bodrosti, sve dokraja istrošeno i izbljedjelo. Stoga je nepodnošljive mòre neprestano truju, posebice za raspomamljenih besanica u gluhim, beskrajno dugim zimskim noćima. Usijanom glavom jednako lupajući o zid, promišlja: bar kad bi neki čarobnjak mogao vratiti vrijeme za neko desetljeće. Odmah bi ga nagradila putnom torbom krcatom punovrijednoga zlata. Bila je spremna, poput mlađana i slavohlepna Doriana ili frustrirana doktora Fausta, odmah mu dati *carte blanche*. Drži, već uplašena sama sobom! Stoga se, jamačno, sva usopljena i natopljena ekskluzivnim mirisom *La jeunesse irrésistible* poput beskućnika prepušta zamršenom klatarenju prenapućenim ulicama središnje četvrti grada. Stravično sparušena, kisela lica, plašljivo se ogledava na sve strane. Upale joj oči trajno žmure, i kada nema jarkih zraka Sunca. Kao da jè u njih uperena zbunjujuće blješteća svjetiljka drsko revnosna policijskog istražitelja. Tako joj se još jače istaknu one već preduboke udubljene crte u zamahu obostranu uvelih, smežuranih usana.

Nesretnica se, stegnuta srca, mrzovoljno drucka posljednjim dijelom sterilne staze otrcana života. Postojano žvače gorko-trpke plodove s voćke, koja susretljiva, bujno raste nadomak početka kraja grobljanskoga puta. A tankoćutna je na stare ljude!

Ponajčešći joj je zaštitno-potporni oslonac nadohvat uslužna, drhtava, posve starošću izmoždena ruka supruga. Opet i opet, zanavijek nezamjenjiva. Psihološki joj je dovoljan i sam njezin dodir. Stoga, uvijek je želi imati uza se, baš poput torbice na ruci. No, *tjelohranitelj* je već dokraja izmučeno biće, sklepan odozgo i zdola. U zdravstvenom su mu dosjeu dokumentarno ubilježeni: lažni zubi i slušno pojačalo, naočale s jakim lećama i ortopedski ulošci, zbog ravnih stopala. Odanom obožavatelju umišljene *Galateje* kruna svega je - stimulator u nadasve mu ćudljivom dijelu srčanog međugruda.

Vidimo, frustrirana nevoljnica jedva se može osloniti na starinu, oduvijek precijenjene samosvijesti.

Vodama zametenosti i beznada zloslutno plovi već dokraja iznureni dvojac. Duhom u očaju klonuo, u unutarnjoj pustoši posve jalove svakodnevice slika je i prilika u apatičnosti izgubljenih, bezvoljnih junaka kakvog Antonionijevog opsesivnog filmskog ostvarenja šezdesetih godina.

Tako Nani, iako zasjenjene glave u samoći tihanog kutka stana, kao melem na ljutu ranu djeluje sve češće zavirivanje u djevičanski čiste, davnašnje dane djetinjstva. Raspoloži je sjećanje na skromni, ali skladni život u roditeljskom domu. Dobro joj se urezalo u pamćenje kako se u vrijeme vegetacije na cijelom, cjelcatom pročelju kućice, po mreži od isprekrižanih letava jogunasto pentrala polijantna tamnocrvena ruža. Miomirisna je, s uočljivim grozdastim cvatovima, prispjela iz dalekih krajeva, s istočnog ruba azijskog kontinenta. I uveseljavala im *hižu* u podnožju brežuljka odražena u mramorećoj Gradni.

Prisjeća se i sudbonosnog dolaska u grad. Bilo je rano, još mračno jutro. Po netom kišom ispranim plojkama mirisnog osmantusa, na zmijolikom živičnjaku ljeskalo se blijedo svjetlo usamljene lanterne. U laganoj izmaglici tako urešeni listovi, na niskoj ogradi sablasno su podsjećali na srebraste pločice rožnatog hrpta kakve navrh živice prostrte, opako strahotne nemani. Pogalano puzeći, uvjerljivom ozbiljnošću neposredno je prijetila u zori. Zar će zato svećenik bez zuba, svetačkoga pogleda na mršavom, izduženom licu, kao za sebe promrsiti: *Hajde, požuriti valja! Još se moramo nakon prijeđene udoline popeti na Tuškanac.* I posluša umorna čeljad. Neizbrisivo im ostala u sjećanju i jako oćućena slađana ugoda za svadbenog putešestvija, sve do vinorodne Kampanije. Davne godine, za ranojesenskog boravka u podnožju vulkanskog istrebljivača Pompeja i Herculaneuma, zakratko je potisnut njihov inače žestoki kampanilizam. Opčarala ih ta atmosfera vječne ljepote i iskonske tišine krajolika napuljskog područja. Ništa manje: sjaj zamaka, palača, muzeja i crkava još za Rimskoga carstva ljepotana na obali Tirenskoga mora. Nadovezuju se: zaslugom Hefestovih vrutaka, lječilišno čuvena Ischija, turistički zavodnik Sorrento i pećinama prošupljeno otočno pribježište sumnjičenju i progonjenjima sklonog Cara. Zna se, imperijalni starina Tiberije paranoično se iživljavao na Capriu. Njegova blistava vila udomila je razmetljive demone mraka! Svijest bi im procvjetavala zaslugom zlatnih, kao iz planinske rječice čistih kapljica bez premca čuvenog vina *Kristove suze*. Odobrovoljenima i radosno uzbuđenima, duše bi im se rasplinjavale u omamljujućem zvukovlju neumrlog južnjačkog glazbenog bogatstva. Naočiti pjevač će toplim glasom, u umilnom napuljskom narječju, uz mandolinu izvoditi napjeve prepune ljubavne čežnje i slatke boli. Na zahtjev razdraganog slušateljstva, u noći punog Mjeseca izmjenjivali su se: *Sona chittara, Serenata gelosa, Torna a Surriento...* Pa i ona lijepa i prelijepa, nježno čuvstvena romanca *Una furtiva lacrima* iz Donizettijeva *Ljubavnog napitka*.

Mami li ih i ona za Zaljev znakovita avenija uzduž ruba prostrane srpolike obale, obilno načičkane nadasve blještavim hotelima i prisnim svratištima, kao i *tisne kale* živahne ribarske lučice. Jednom opet, odmarajući se u podnožju krnjega stošca neprolazno dimećeg vulkana, zvjezdano je nebo u toploj noći šturo osvjetljivalo prirodu. Zagrljeni, bez riječi su dugo promatrali kako stihijski krotitelj iz daljine

pučinom nemilosrdno naganja poslušno popustljive valove. Na njihovim kresama, blago se povijavši amo-tamo, vješto su jašili trepereći odbljesci svjetiljki grada u okrilju Svetog Januarija. Uznemireno valovlje umiralo je od straha te se, svo zapjenjeno, već suicidalno razbijalo o pješčani žal tmurnog zatona. Osjećao se miris svježe ribe i ljigave alge te vonj osušenih puževa. Za uštapa jedne večeri, opet, srebrnasta će mjesečina prostrti blistavi sag po površini mirnog mora. Nudio se neodoljivo svemu živom: iskonskom ljepotom opčinjenom paru za mjeseca medenog, ovčici na otegnutoj ispaši, pospanu galebu, zdepastoj pliskavici, drhturećim meduzama. Pa i stoljećima staroj maslini te stasitoj palmi s kuštravim lepezama, koje sprijateljene već svašta mozgaju. I uvertiru u novo putovanje prema "Obećanoj zemlji"?

Koliko je posebice na nju ostavilo jak dojam njihovo svojedobno pribivanje tajanstvenim prelima. Održavana su za kasnim stolom u gostoljubivom domu jednog od onda ideološko-politički nepoćudnog barda hrvatske književnosti. Roden je u sjeni kule tvrdave Hrvojeva grada i prožet mrmorom srebrnog slapa što pamti i Rimljane i Turke, i M. Korvina i Stjepana Tomaševića.[1] Tada pedesetogodišnjak s Kristom u srcu, pun duhovna bogatstva i žive svijesti, zadivljujuće otkriva neslućeno iskrenu ljepotu jednostavnih, neizvještačenih stvari. Uza nj su susreli svestranu umjetnicu pera i note, glume i pjevanja.[2] Blještava lica nevina anđela, sa žutim ljiljanom u ruci, prekoračila je dubiozne sjene na pragu. Začaranim putovima prolazi poput pustolovke, te iza ugla kućice s crvenim šeširom pronalazi (Tko traži - taj nađe!): frkljevačke muzikante, na crvenoj cesti, do tromeđa, dijete s devet svijećnjaka i stabla koja putuju prema zapadu. Zmijska joj koža pomaže (gle!) kako bi u Svemiru pronašla kristalnu rudu. Našao se tamo i stasiti mladić eterična lica.[3] Pjesmotvorac s elegičkim motivima svijetli u sjeni križa te sluša grlice u šumi, ali i glas koji odjekuje hodnicima. Ne ima sna sa stotinu ruža i upitno razmišlja - čemu služe roditelji. U području poljubaca, okovanih očiju uporno motri čovjeka i psa. I tekstopisac je čuvstvenih popijevki.

Društvo mu čini pjesnikinja, oniska, zlatom prelivenih jantarskih očiju. Ona na način nadrealista škarama reže svilu.[4] Krik joj je samo tišina, a soba u koju za opasna poslijepodneva prodire zima - strašan vrt. Doba prijateljstva joj poznaje stvari već daleke. Koautor je djela[5] koje oslikava slikara. Taj Nijemac[6] još prije pet stoljeća na fantastično-vizionarski način naturalistički stvara. Izrazitim kontrastom boja obrađuje teme muke i smrti. U tom ozračju izgubit će i vlastiti život. Za seljačke bune uhvaćen među ustanicima, nesmiljeno ga raščetvorili. Isti autorski tandem će oživotvoriti junakinju koja bježi u crne šume. Zar stoga što i u onom drugom životu čovjek nije ptica?

1 N. Šop
2 V. Stahuljak
3 Z. Golob
4 I. Vrkljan
5 B. Meyer-Wehlack
6 Ratgeb

* * *

Našeg u statičnosti ogrezla para, već dobrano potonula u samoizolaciju, i danas mimoilazi prijeko potrebna, u sigurnosti ukotvljena smirenost. Kako brzopleto cijeni, uzrok su: dozlaboga opake glasine, provokativno podmukla pitanja zloćudnih znanaca i podrugljivo razgolićujući pogledi najbližih susjeda, posebice onih u mlađanoj dobi. Zaboravljena je ona iz Psalma devetog:

Nek se uzdaju u Te koji znaju ime Tvoje,
Jer ne ostavljaš onih što ljube Tebe, o Jahve!

Ivo BALENTOVIĆ

Vilinsko kolo

M. Bartoliću

Tišina. Tek lahor nježnim dodirom ziba ruže.
Lišće u polusnu, začuđeno, budi se iznad vode.
Nema ljudskoga zbora. Oblaci u visu kruže.
I pokatkad, nečujno, diskretno - vile dohode.

Litica, prastari prkos, stoji i motri uokrug.
Lopoči i vodene trave blaženi snivaju san.
Ribica plisne. Iz ševara smijeh - valjda bog Pan...
A čovjek zamišljen, tužan, u hramu što čini ga lug.

Vrijeme teče. I noć se žuri. Zvijezde trepte i sjaju.
A u taj mah pristiže vila zbor. I sve su u bjelini.
Zastaju ispod stijene i sestrinski ruku si daju.
Tad krene njihovo kolo, na blagoj mjesečini.

I plešu vile, plešu... šuma svježinom diše. Granje se svija.
Šiprag se budi. Bilje prekida predjutarnji san.
Smrekino stablo od užitka večernjeg se njija.
A vile plešu. Glazba im šturaka klan.

Plešu vile svoj ples. Sav okoliš ih pozdravlja u tami.
Oštro bi uho čulo čak i neki nostalgični poj.
Odjednom - smiraj. Kraj. Kamo to otprhnu vilinski soj?
A ja? A sanene ruže? A voda? A litica? Svi - ostadosmo tužni i sami.

Geometrejski znaci

Znajući da dolazi njegovo vrijeme, Geometrej je zamolio Zemlju neka mu otkrije znakove Uma: Znakove koji bi nas ohrabrili, koji bi uništavilo i tegobe trajanja obasjali unutarnjim svjetlom smisla i ljepote. Molio je neka mu pokaže znakove na tijelu svoje izmučene domovine.

Ako od Zemlje saznam znak, mislio je Geometrej, mogu se nadati da je i vrijeme Uma blizu, da će svjetlo svih svjetala, broj svih brojeva i forma svih formi osvijetliti tamu našega vremana te otkriti radost čovjekova postojanja.

Zemlja je poslušala Geometrejevu molitvu a onda je tiho šapnula njegovome srcu:

"Tri su mjesta na meni gdje stopalo silnika nikada nije carevalo. Tri se mjesta, kao tri otoka slobode i uma, nalaze uz tri rijeke života što pamte tri velika događaja. Čula sam viku silnika, topot njihovih kopita i škripu borbenih kola. Potom sam čula poklič mojih hrabrih sinova, jauk ranjenih i smrtni hropac umirućih. Čula sam i pjesmu iz milijun grla što zaziva slobodu i mir, te slavi mene i mojeg Stvoritelja. Na tim mjestima duhom i umom svijetli lik žene i majke, vijesnice pobjede dobra i mira. Potraži ovo na mojem liku i izmjeri sve veličine i odnose, potom ih dobro promisli, i vidjet ćeš da su to znakovi Uma."

Danima i mjesecima Geometrej je promatrao neobični zemljovid svoje Zemlje i tada se sjetio mjesta što se zove *Otok* kod rijeke Bosut u blizini Dunava i grada Vukovara. Onda se sjetio *Otoka* uz rijeku Cetinu u blizini grada Sinja kod Jadranskog mora. Treće mjesto imena *Otok* pronašao je u glavnom gradu zemlje, južno od središta Zagreba pored rijeke Save, mjesto bez crkve i bez ikakva znaka.

Prvi *Otok* je na prostoru vučedolske majke, neolitske golubice, pet tisuća godina starog znaka mira. Njezinu čudotvornu moć iskusili su i generali netom propale imperije. Vojska druge imperije propala je kod cetinskog *Otoka* prije tri vijeka a tamo je područje čudotvorne majke Sinjske. Sinove pobjede sabrala je pjesma o miru, pravdi i slobodi kod trećeg Zagrebačkog *Otoka* uz rijeku Savu, gdje je područje Majke od kamenitih vrata. I baš tu gdje su ljudske duše i pjesme ostavile trag, nastat će jedan novi znak. Zvat će se Otok mira i spomena.

Tek sada je Geometrej znao da može pružiti metar preko zemlje, te saznati mjere, veličine i kutove, a počeo je s Dunavskim *Otokom* kod Vukovara, gdje je braneći Zemlju u domovinskom ratu u njena njedra položio nekoliko poginulih prijatelja.

Kada je spojio točke triju *Otoka*, dobio je lik trokuta čije su stranice bile jednako dugačke a unutarnji kutovi šezdeset stupnjeva. Tada je točnije izmjerio dužinu stranica istostraničnog trokuta, prema vidnim točkama na zemljovidima, od tornja crkve u *Otoku* kod Bosuta, velikog križa i *Otoku* kod Cetine i sredini mjesta *Otok* kod Save u Zagrebu. Od Bosuta do Cetine izmjerio je 235 kilometra i 902 metra. Od Cetine do Save izmjerio je 237 kilometra i 909 metara, a od Save do Bosuta izmjerio je 236 kilometra i 462 metra. Videći da mjesta *Otok* i pripadajući im zemljišni prostor čine krug od nekoliko kilometara Geometrej se uvjerio da se točke savršeno točnog istostraničnog trokuta nalaze u mjestima *Otok*, a da su mu stranice dugačke točno 236 kilometara.

Zahvalan zemlji zbog pokazana znaka, Geometrej je smirene duše i radosna srca mislio o znaku i promatrao zemlju još nekoliko tjedana.

Ti si, draga Zemljo, lijepa i moćna, a na tebi je Božji znak, rekao je Geometrej svojoj zemlji, sluteći velika značenja što ih je ponudila njegovu umu. Znao je za tvorilačku moć ove forme koja ne može biti slučajna, jer je to prvi lik do savršena kruga. Jedno im je i zajedničko središte u dubini kojeg je beskonačnost svih mjera i dužina. Iz beskonačnosti, prvi od svih formi i oblika izbija konačni lik savršena istostraničnog trokuta. I kao da mu je duša ispunila čitav svemir, znao je da misli najuzbudljiviju misao koja je dana ljudskom rodu, a to je misao razigrane ljubavi i ljepote stvaranja. Ponovo je osjetio da mu duša pripada tamo gdje je Vječnost i Jedno; odakle je čitav svijet i čovjeka, ovremenila, okonačila, pojavila, razdvojila i umnožila, našem umu nedokučiva stvoriteljska sila.

Ali prostor na zemlji označen trokutom i pogled na stravična zbivanja unutar i oko njega, ponovno je rastužio Geometreja. Sada je Otoke vidio kao simbol uma u stvarnosti bezumlja, gdje se tamne sile bore za prevlast i konačnu pobjedu nad tuđim zemljama. Sjetio se i stručnjaka koji je govorio o ratu lažnih svjetova i tami ovog prostora gdje se bezumno sudaraju imperije i troše sve tri civilizacije ovog doba. Nihovo rasulo i propadanje, u groznoj pustoši ovoga prostora, ima svoj tamni znak. No vrijeme koje Geometrej čeka ima svoj svijetli znak, tri velike Majke i Otoke Uma. Kako su sva tri Otoka u njegovoj zemlji i na prostoru njegova naroda, njegova duša sluti preokret u smjeru Uma gdje će baš ovdje znakovito početi vrijeme domovina, pomirenje i kraj svih imperija. To već sada dobra Zemlja čovjeku raskriva svoje pamćenje i znakove, a vječni Apsolut u beskonačnosti postojanja prikuplja odlutale duše.

Geometrejev san

Zamoren traganjem i čestim razgovorima kada je u malim pitanjima tražio velike odgovore, Geometrej je unatoč stečenoj moći potpuno potrošio svoju snagu. Zaspao je dubokim i tvrdim snom.

Što sam to ja poduzeo i učinio? - postavi mu pitanje njegov vlastiti um. Premda je priželjkivao gromoglasno i prekoravajuće "Ti", njegov bespoštedni um "On", poznavao ga je uvijek i svagda kao "Ja". Povratak u budnost davao je zajedničko "Mi" i on bi se još jedanput mogao predati tajnama ljudskoga zbivanja i zadivljujućim pitanjima postojanja svijeta.

Evo što sam napravio ja, kaže Geometrej svome vlastitom umu. Na tvojim krilima bezbrižno letim iznad rodnog zavičaja, iznad svoga grada. Na daleku proplanku promatram svoje djelo i nije me strah od pada i neuspjeha, a još nedavno sam se kretao uplašeno i nisam vjerovao u svoja vlastita krila, budio sam se znojan od straha. Moja je vjera ojačala i moć mi je obilno narasla jer evo sada znam da nisam sam, ima nas mnogo kao zvijezdâ na nebu a svijet nam je jedan i zajednički, predivan i savršen.

Nikakva nas sila više ne može uplašiti, govorila je njegova žena, čija je toplina grijala njegovu dušu i jačala njegov um.

Zato ću u snu voditi razgovor sa ženom, kako bih konačno mogao odlučiti o svojem pothvatu i ostati vjeran svojemu umu.

- Prije nego zajedno odlučimo trebaš čuti zašto sam umoran, zašto sam potrošio snagu i zašto sam usnuo tvrdim snom. Sada kada letiš skupa sa mnom zagledaj se dobro dolje i pogledaj što su ti učinili od grada, pogledaj svoju domovinu a onda obidi čitav planet, kaži vidiš li ikakav dobar znak, a ako ga ne vidiš trebaš odobriti moj plan. Tada mi kaži, Geometreju, ti si Noa, poći ćemo zajedno prema zvijezdama.

Prvo je pogledala grad i kazala:

- Vidjela sam u njemu svakakvih užasa i gnjusoba, ali još uvijek sam sretna što nije Hirošima, a vjerujem ako bi trebalo da bi i ovaj grad mogao biti moćan kao Vukovar. No, previše je raznih užasa koji se tamo događaju i ja, koja ga silno volim, sve češće odvraćam svoje oko od njegovih trgova i zidova.

- Reci, ženo, što vidiš na njegovim trgovima, kvartovima i ulicama. Što vidiš u njegovim noćima i njegovim izbezumljenim očima? - upitao je ponovo Geometrej.

- Na njegovim trgovima vidim iskorijenjene i izbezumljene, u parkovima djeca umiru od droge, baš sada obijesni vozač pregazio je neopreznu staricu, i dok kamera uzđeno snima ovaj prizor pored njih žurno prolazi velika hladnjača iz bolnice puna ubijenih ljudskih plodova. Bit će skupocjene kreme za njegovane dame a njihovi fini muževi, ugledna elita, zlatousti humanisti krišom će u noćne sate ubijati svoj um najtraženijom evropskom razonodom uživo snimljenim filmovima gdje siluju i ubijaju nesretne Hrvatice i Bosanke.

- Sada se, ženo, podigni još više i vidi što ti je ostalo od zavičaja, vidi što ti čine s domovinom i što se radi sa drugim zemljama, a potom svojim okom obidi čitav zemaljski krug.

- Na rubu malog sela posjekli su veliko stablo jagnjed staro tristo godina, pod čijom su velikom krošnjom mladi davali svoje prve ljubavne zavjete. Potom su potopili selo i čitavu dolinu.

- Vidim kako su čovjeku odsjekli glavu i glavu mu priključili na aparate. Već godinama stručnjaci zure u živuću glavu bestjelesna čovjeka te bilježe brojeve i crtaju krivulje bola i patnje.

- Vidim još svakakvih ludosti što su ih počinili bezdušni stručnjaci kako bi uništili prirodu i izobličili bića, a potom razbili materiju kao da nije nikad ni stvorena.

- Eno velikog stručnjaka, bezumnog oholice što svoje misli želi izravno osiliti, bez posredstva svijeta, koji želi ukinuti kao da sila pripada njegovoj misli a ne jednom i zajedničkom svijetu.

Gledam dolje kako već čitavo stoljeće raspadajuće imperije ubijaju narode i gradove. U strahu od njihove moći i uma planet su opasale satelitima a kontinente uplašile raketama.

Njihova izludjela cara nose na stolici, bijednici mu slave rođendan, a on veselo javlja kako će za svoje sotonsko vjenčanje pijanim svatovima poklanjati bombe i vatrene gljive.

Ulicom tetura mlada žena, duša joj cvili od ništavila i očaja, pićem i smijehom veselila je malo prije još jadnije goste. Tako je bilo sedam godina. Kada su je ubili do kraja, ona je oteturala niz ulicu a po njih su došla luđačka kola.

Zamislite ljudi kakav je to bijednik, hoće biti svima otac i gazda. Kada su u čudu spoznali koliko su jaki on im je opsovao mater, prijeteći zaškrgutao zubima i bijesno zalupio vratima svojih sjajnih kočija. Sljedbenici i govornici uzbuđeno su obrisali prašinu sa zlatnih točkova, jer što će njima domovina sjajna i velika kao svemir, topla kao kuća.

Dosta im je bahata poruka kolebljiva silnika: "Vi ste gospodo genijalci, vaša domovina je imperija."

- Je li ti dosta, upitao je Geometrej svoju ženu - i vidiš li ijedan dobar znak.

- U meni je još nade i vedrine - reče mu žena - a ti si silno umoran. Tvrdo spavaj i prepusti se snu, pogledat ću djelo tvojih ruku a potom ćeš dobiti znak.

Stajali su na dalekom proplanku a ispred njih kružni plato, tri metra visok, četrdeset metara promjera. Na platou kružno metalno zide, a iznad njega sjajna kovina, skoro neprimjetno zaobljena kupola. I njezin je promjer bio četrdeset metara kao i veličina platoa. Kružno zide što je pravilno obrubljivalo plato i sjajnu kupolu bilo je visoko sedam metara. Žena je s osmijehom rekla kako je isti takav plato i iste veličine bio davno prije više milenija u Gornjem Egiptu, a slično su izgledale i kružnice na ravnim žitnim poljima što su ih ljudi začuđeno promatrali posljednjih godina.

Geometrej je uveo ženu kroz velika vrata na oplati zida. Ovo je naš ekološki i kozmički opsevatorij što su ga ismijavali novinari, stručnjaci i političari. Građen je tri godine a našlo se dosta dobrih i umnih ljudi iz cijeloga svijeta koji su dali mnogo novaca. Tajanstveni ljudi različitih boja i rasa pred zadivljenim Geometrejem svi su govorili geometrejskim jezikom. Ipak, samo su neki znali da je kružna oplata lažna i da je sjajna kupolasta ploha samo jedna strana velikog svemirskog broda.

Evo, ženo, lađa je dovršena i kada dobijemo znak oplata će biti rastvorena kao knjiga, a lađa će se mirno dignuti i otići u dubine svemira.

Sada uđi da razgledaš iznutra kako će izgledati naše veliko putovanje u susret sinovima Uma. Ušla je na vrata oplatnog zida, spustila se niže nekoliko stepenica a potom je vidjela drugu kovinastu plohu broda. Kod sredine platoa, točno ispred središta lađe, bio je središnji ulaz a unutra središnji prostor, petsto metara prostornih za glavno računalo i središnji pogon. Od njega su se u tri pravca prema rubovima lađe protezala tri hodnika dugačka devet metara koji su dvije tisuće i sto metara prostornih dijelila na tri jednaka dijela, s velikim spremnicima potrepština i opreme za godine bezbrižnog puta. Na kraju hodnika, prema rubu lađe, dolazi se do tri koncentrična platoa što rotacijom postaju tri etaže s tisuću devetsto osamdeset četvornih metara prostora korisnog za rad i život sto osamdeset žena i muškaraca.

Pogledavši prostore za boravak i rad, žena se vratila jednim od hodnika koji se pod kutovima od sto dvadeset stupnjeva spajaju u središnjem dijelu, na čije obje strane ugrađena i priljubljena stoje dva manja rezervna broda. Žena se nije čudila principu rada kozmičkog pogona jer dobro je upoznala zakone širenja, prikupljanja i usmjeravanja sila.

Kada je napustila lađu udahnula je svježeg zraka i rekla:

- Sve je dobro učinjeno i po zakonima uma. Lađa je kozmička udobna. Kada se sjajna školjka zatvori a sustavi sila pokrenu, bit će sigurna i neranjiva. Za zlo će biti nedodirljiva a iz nje nikome opasnost neće doći zato jer je sva od uma, kao topla utroba,

kao zemljana zdjela, kao sjajna galaksija. Pa ipak naša zemlja je još uvijek ljepša. Kada vidim njezinu ljepotu zaigra mi utroba kao da ću roditi, premda su nam djeca velika i za radanje sam stara.

Moramo još čekati iako ne dugo, ali evo već sada jednog dobrog znaka. Evo ti okruglog i mirisnog kruha iz krušne peći tvojega rodnog kraja, a evo i vina sa sunčanih padina. Možda nam doleti i golubica mira i bit će to za nas najsretniji znak uma.

Neću tada biti tužna nego vesela a ti ćeš odmoran ustati da čuješ moje radosne riječi "Geometreju, ti si Noa, podimo zajedno prema zvijezdama".

♥ ♥ ♥
♥ ♥ ♥

Radovan TOLJANIĆ

Glasnik ljubavi

Tvoj glas ponekad
zapreten zastane
u plavičastim cvjetovima ružmarina
i nevinoj sumaglici zore,
uvlači se kroz škure
i zeleni bršljan
-koji nebu stremi-
do postelje bijele...
Uniđe u moj san,
a moj san more je nemirno:
u kovitlacu čežnje
nespokojno i olujno

Dodiruješ me svojim glasom
što odjekuje smirenošću.
U tišini primorskoga jutra
-dok se budim-
tvoj glas brza u visinu
gdje razgrće taloge oblaka
osjedjelih od čekanja svitanja...

Na svodu se nižu
modri grozdovi dana,
a oleandri se
- ispod otvorenih prozora -
osiplju rosom...

Preda mnom prostire se more
prekrito čarobnom tkaninom
bonaca
i ja vidim glasnika ljubavi
u daljini

Neprobuđen

Žal je kolijevka
u kojoj sanjam
i oživim snove

Jato mladih borova
mreška se
pjevajuć mi zelenu uspavanku...

Vjetrima usprkos
i moru
-koje vrije nemirno-
živim neprobuđen...

Drago MARŠIĆ

Neobična zora

Okrzlo me
jutro u prolazu
Jedna strana
suncem okićena
druga svjetlost ište
tmine puna

Okrzlo me
jutro u prolazu
i daleko ode
Odnese mi
zvijezde iz očiju
Dah slobode

Ante STARČEVIĆ

Mjesečina

Dolje je omorika,
sjaji na mjesečini.
Samo je težak kamen stišće
u rastu.
Odupire se ona hrabro
savija i miče polako
taj teški teret.
Čovjek s kamenjarom živi,
otočanka s morem i burom,
a šume su daleko na Tramontani,
gdje otok kao brod sječe prema sjeveru.
Tu su gustiši od javora i bukvića.
Za njih su spremni komini
i čudesni dimnjaci,
svibanj je, a još se dime,
lede se lokve na otoku.
Vije snijeg u buri.
A sunce je postalo preslabo boriti se s neverom.
Čak su i ribe pobjegle duboko.
Samo masline koje donose mir,
a simbol su mučeništva,
uživaju u borbi vjetra i mora,
one mijenjaju se, biju se i prkose,
i moje stare otočanke,
čija su djeca pobjegla svijetom
drže krunicu u ruci
i mole i mole i vole,
kada im se dođe u mjesečini
tiho bez buke, šaptom,
reći: bit će sunca i topline.....

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Msgr. Marijan Oblak: VJERUJEM, TV i radio kateheze,** Nadbiskupija zadarska, Zadar 1996.
2. **Tadija Matek: STARI USKOK,** Vlastito izdanje, Vancouver 1997.
3. **Stanislava Čarapina: BOŽIĆNICE I USKRSNICE,** Tomislavgrad 1996.
4. **Josip Hrastović: OTPADNIK,** Matica hrvatska - Ogranak Sisak, Sisak 1996.
5. **Vjenceslav Glibotić: A ŠTO VI KAŽETE?,** "Marija", Split 1997.
6. **Ana Kušić: IGRE BEZ IGRAČKI,** Sipar, Zagreb 1996.
7. **Saša Mažibrada: NATRAG U VRIJEME DANIELA,** Zagreb 1997.
8. **Fra Vjeko Vrčić: PLEMENA IMOTSKE KRAJINE,** Imotski 1996.
9. **GLASNIK SRCA ISUSOVA I MARIJINA, 5/97,** Hrvatska pokrajina Družbe Isusove, Zagreb 1997.
10. **VRELA I PRINOSI, 20,** Filozofsko teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu i Hrvatski povijesni institut u Beču, Zagreb 94/95.
11. **PROLOŽAC, 1(44)/97.,** Župni ured Proložac 1997.
12. **Tomislav Mišir: ASTRALNA PROJEKCIJA,** Matica Hrvatska Osijek 1996.
13. **Marijan Čekolj: ISPOD CRTE,** Hrvatsko haiku društvo, Samobor 1996.
14. **Marijan Čekolj: MJESEČINA,** Hrvatsko haiku društvo, Samobor 1994.
15. **VRABAC, 15-18/1996-97.,** Hrvatsko haiku društvo, Samobor 1997.
16. **STEĆAK, 36/96.,** HKD Napredak, Sarajevo 1996.
17. **SV. NIKOLA, 3(15)/97.,** list mladih barske nadbiskupije, Bar 1997.
18. **ZADARSKA SMOTRA, 1-2/95.,** Matica hrvatska-Ogranak Zadar, Zadar 1995.
19. **ZATVORENIK, 61/97.,** glasilo Hrvatskog društva političkih zatvorenika, Zagreb 1997.
20. **MI, 3/97.,** Hrvatski katolički zbor "MI", Zagreb 1997.
21. **DVATISOČ, 96, 97/1997.,** Društvo 2000, Ljubljana 1997.
22. **CRKVA U SVIJETU, 1/97.,** Teologija u Splitu, 1997.
23. **BLAGOVIJEST, 1-2/97.,** Nadbiskupija beogradska 1997.
24. **GLASNIK HRV. KATOLIČKOGA LIJEČNIČKOG DRUŠTVA, 1/97.,** Zagreb 1997.
25. **NAŠ GLAS, 1(112)/97.,** glasilo hrv. kat. misija u Francuskoj, Mission Catholique Croate, Paris 1997.
26. **ZVONIK, 1(27)/97.,** Rimokatolički župni ured sv. Roka, Subotica 1997.
27. **KLASJE NAŠIH RAVNI, 2/96.,** Hrid, Subotica 1996.
28. **Josip Jakov Planinić: ZALJUBLJENIČKI JEZIK,** HKD Napredak, podružnica Osijek, Osijek 1997.
29. **Radica Brkić: DODIRNI NEBO RUKOM,** Sarajevo 1997.
30. **BILOGORSKI PLANINAR, 43/97.,** HPD "Bilo", Koprivnica 1997.

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove njihovih autora s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

Na žalost, Budak je ipak rekao

U 2. broju ovogodišnjega Marulića M. Šimundić pod naslovom "Podrietlo krilatice *Srbe na vrbe"* raspravlja o podrijetlu te krilatice, a još više je li to Budak zaista rekao. O podrijetlu dolazi do zaključka da je to izreka Slovenca bana Marka Natlačena iako ban Natlačen nije rekao baš tako. Da je M. Šimundić bolje tragao, mogao je naći bliži izvor jer je tridesetih godina u Slavoniji bio veoma proširen bećarac koji se često pjevao:

Hrvat Srbu natjero na vrbu,
oj ti vrbo, je'l ti težak Srbo.

No to nije toliko ni važno, važnije je pitanje je li to Mile Budak zaista rekao. Vidi se da je M. Šimundić mnogo tragao za istinom, bio joj na tragu kad spominje izjavu Jere Jareba koji se poziva na izjavu Mate Frkovića, ali je pobija izjavom desetak Varaždinaca koji da nisu čuli pa zaključuje: "Ponovno kažem, kako ne obstoje čvrsti dokazi, da se Mile Budak ikada njome javno poslužio." (str. 400.)

Na žalost, postoje dokazi, i to ne od neprijatelja hrvatskoga naroda. Vinko Nikolić u svojoj knjizi Pred vratima domovine, knj. 2., Pariz-München, 1967., piše o svome razgovoru s dr. Matom Frkovićem i medu ostalim je razgovarao i o tome događaju pa kaže:

- Vi ste osobni prijatelj i dugogodišnji suradnik dra. Mile Budaka. Vi ste političari navikli, da na nj gledate najprije kao na političara. Nama drugima on je bliži kao književnik, kao pisac veličanstvenog romana "Ognjište". Naš rat za Hrvatsku bio je totalan, u njemu smo morali svi sudjelovati, pa i Budak, istaknuti nacionalni borac. Ali nas nekako i danas smeta, kad se sjetimo, da je pisac "Ognjišta" bio onaj, koji je izrekao onu nakaznu krilaticu "Srbe - na vrbe". Kako to Vi tumačite, da jedan Budak, široka poetska narav, vedra i otvorena seljačka duša, plemenito srce, da je bio u stanju ovako označiti naš odnos prema Srbima, što smo tako skupo platili i danas još plaćamo, i oni i mi?

- Istina je, ja sam bio od studentskih dana politički usko povezan uz osobu pokojnog Mile Budaka. Nama mladima imponiralo je njegovo pravaško uvjerenje, njegovo duboko i iskreno osjećanje za sreću i slobodu našeg hrvatskog naroda, a isto tako njegova književna djela, koja su mu pronijela slavu kod nas, a da smo spasili Državu, bilo bi se za nj čulo i u širokom svijetu.

Nikada pri ocjeni njegovih političkih izjava i čina ne smijemo zaboraviti, da je on od srpske toljage jedva ostao na životu. U interesu velikosrpske politike, u vrijeme kraljevske Jugoslavije, bilo je odredeno, da on, kao nosilac hrvatske nacionalne i državotvorne misli u domovini, mora nestati, da bi se tim za vazda uništilo njegovo pero i bila dokončana njegova politička djelatnost. Iako je on bio i ostao pravi vjernik i poštivao Gospodnje zapovijedi; iako je njegova pjesnička

narav zazirala od nasilja, pa bilo prema komu, to je ipak mržnja prema ubicama i tlačiteljima hrvatskog naroda, a, konačno, i njemu samome, bila, s čisto ljudskog stanovišta, posve razumljiva. On je reagirao kao i svako ljudsko biće, komu neprijatelj sprema smrt te nastoji na njegovu grobu, kao i na grobovima drugih hrvatskih rodoljuba, slaviti svoju političku pobjedu. Ta mu je spoznaja bila stalno pred očima i zaokupljala njegov duh, koji je bio bogat alegoričkim figurama i pjesničkim srokovima, pa je i u političkim govorima ta darovitost za pjesničko oblikovanje dolazila do vidnog izražaja. Pogotovo u onim danima općenarodnog slavlja, kad je, konačno, bio ostvaren politički program Stranke Prava, još je lakše razumljivo, da je pustio slobodu mislima i riječima, ne mareći toliko za sam sadržaj govora, koliko za prigodni efekat. Vi ćete to kao pjesnik bolje razumjeti: njega je jednostavno riječ Srbe navela na srok vrbe, ne misleći na strahotu samog sadržaja. Pošto sam i sâm bio prisutan, kad je izrekao tu krilaticu, nakon održane skupštine upitao sam ga, zašto se je tako izrazio, odgovorio mi je, mislim posve iskreno: "Pa, eto, izletilo mi je"! Ja vrlo dobro znam, da su mu zbog toga mnogi zamjerali, i bilo mu je neugodno, da je tako ispalo, najviše radi toga, jer su to njegovi i naši neprijatelji često upotrijebili u svojoj propagandi, dramatizirali ga u svim dimenzijama, da bi na taj način opravdali svoje zločine, počinjene nad hrvatskim narodom još prije, nego je pokojni Mile tu krilaticu bio upotrijebio.

Smatram umjesnim i ovom prilikom, iz osobnog poštovanja prema njemu kao čovjeku i hrvatskom rodoljubu, prema njegovu imenu i njegovim književnim djelima istaknuti, da je on bio i ostao plemenita, širokogrudna i profinjena hrvatska duša, koja nikom nije željela zla, pa ni poštenim Srbima, iako je iz njihovih redova potekla misao za njegovo umorstvo. Zbog jedne slučajno izražene svakako nezgrapne fraze, što se svakom živom može dogoditi, ne smije u srcima hrvatskog naroda, čiji je on veliki sin, izblijediti uspomena na njegovo ime i na ona njegova divna književna djela, to više, što je, konačno, i svojim životom platio svoje nacionalno uvjerenje, pa i onaj nesretni izraz, koji je na njegovu osobnu i opću našu štetu tako negativno odjeknuo.

Njegov lik i uspomena na njegov nacionalni, politički i književni rad moraju ostati vječno čisti i neokaljani, jer je on, kao iskreni hrvatski rodoljub, radio i živio, da bi njegova i naša Hrvatska ostala vječna, a naš narod živio u sreći, blagoslovu i zadovoljstvu. Jer, likovi i ideje u njegovim književnim i političkim djelima davat će duhovnu i nacionalnu hranu svih budućim hrvatskim pokoljenjima, i oni će iz njih crpsti snagu za daljnju borbu do pobjede.

Konačno i na našeg neumrlog dra. Milu Budaka mora se primijeniti izreka, koju je, prema rimskom povjesničaru Liviju, izrekao konzul Valerius, a glasila je: "Facta mea, non dicta vos, milites, sequi volo". (Vojnici, ja hoću, da slijedite moja djela, a ne moje riječi).

(str. 176.-178.)

U taj je podatak teško sumnjati, a kad je tako, mora nam biti žao što je to rečeno, bez obzira na prilike u kojima je rečeno. Znam da se to može dogoditi i razumjeti, ali je teško nijekati, a još bi teže bilo kad bi to tko opravdavao. Kad mu je izletjelo, kako reče M. Budak, trebao je to na idućem skupu popraviti izjavom da mu je žao, da Srbinu

ni vlas s glave ne smije pasti samo zato što je Srbin, da je hrvatska pravna država i onaj Srbin koji poštuje njezine zakone, mora se u njoj osjećati sigurnim.

Neka nitko ne pomisli da to govorim zbog nijekanja cjelokupne veličine Mile Budaka. Kad je u srpnju 1945. godine samo nekoliko dana poslije Budakove smrti i njegova nećakinja došla kod salezijanaca platiti misu zadušnicu, zaplakao sam nad njegovom tragičnom sudbinom jer sam cijenio i cijenim njegovo veliko djelo. Tuga me uhvatila i zbog onoga što neće napisati, a mogao je jer je ubijen u 56. godini. Platio je svojim životom, kako kaže Frković, "svoje nacionalno uvjerenje pa i onaj nesretni izraz". Da nije bilo toliko divljačke mržnje na sve što je hrvatsko, bio bi pošteđen zbog veličine svoga cijeloga djela. Ovako i da se pokajao za onu nesretnu izjavu, vjerojatno bi doživio istu sudbinu, jer neprijatelj nije imao milosrđa kad je u pitanju član hrvatskoga naroda, ali bi njemu i nama bilo lakše.

Stjepan Babić

Ispravljen propust u "Povijesti filozofije" Borisa Kalina

Čitatelji "Marulića" zacijelo se sjećaju da je u br. 6/1993. na str. 1007. upozoreno na propust u poznatom srednjoškolskom priručniku *Povijest filozofije s odabranim tekstovima*, XVII. prerađeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb 1991., koji sa stranica 132-133. donosi poduži tekst prof. dr. Tome Vereša, dominiknca, člana našega Društva i Upravnog odbora iz njegova poznatog djela "Toma Akvinski, Izabrano djelo", Globus, Zagreb 1981, str. 3-4, ali bez navoda izvora.

Pred očima su mi XIX. i XX. izdanje spomenutog priručnika iz 1995., odnosno 1996. godine. Smatram svojom dužnošću upozoriti naše općinstvo da autor Boris Kalin u ovim izdanjima točno navodi izvor iz kojega je preuzeo taj važan, posebno uokvireni tekst kojim sažima bit srednjovjekovne filozofije: "Tomo Vereš, *Život i djelo Tome Akvinskoga* u Toma Akvinski: *Izabrano djelo*, Globus, Zagreb, 1981, str. 3-4." (usp. B. Kalin, *Povijest filozofije s odabranim tekstovima*, str. 133.). Autoru valja odati priznanje na znanstvenom poštenju.

Neka mi prof. Boris Kalin dopusti da mu predložim još neke ispravke. Trebalo bi najprije ispraviti tvrdnju na koju je ukazao I. Macan u časopisu "Obnovljeni Život", br. 1 1997, str. 102. Doista, neodrživa je slijedeća rečenica: "Srednji vijek donosi isprva zamiranje gotovo svakog intelektualnog života i nastojanja, izostaje čak i najelementarnija pismenost". (str. 122)! Ova i slične rečenice kojima vrvi prikaz filozofije srednjega vijeka odaje elementarnu nepismenost u pogledu poznavanja te filozofije pa ih autor istine i svoga ugleda radi treba izbaciti iz knjige i nadomjestiti spoznajama suvremene medijevistike.

Također bi bilo potrebno temeljito revidirati "Pregled razvoja hrvatske filozofije" (str. 395-413). Autor s Hermana Dalmatina skokovito prelazi na hrvatske filozofe i mislioce renesanse i ranoga srednjovjekovlja (15, 16. i 17. stoljeće). Pritom zaboravlja Martina iz Zadra na prijelazu 13. i 14. stoljeća, koji je napisao filozofsku *Raspravu o moćima duše* (Tractatus de potentiis animae). Istu pogrešku čini i I. Čehok u "Maloj povijesti hrvatske filozofije" u knjizi Johannesa Hirschbergera *Mala povijest filozofije*,

Školska knjiga, Zagreb 1995, str. 173-208. Kalin premalo prostora daje dominikancu Ivanu Polikarpu Severitanu (1472-?), autoru djela *Monoregia*, najstarijega s područja političke filozofije u Hrvata, kako je pokazao Stjepan Krasić u svojoj studiji "Šibenski humanist Ivan Polikarp Severitan i njegova politička misao" (usp. Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, br. 5-6/1977, str. 7-78.). Previše prostora posvećuje Matiji Vlačiću Iliriku (1520-1575) koji ne samo da nije filozof, nego je zajedno s većinom protestantskih teologa izraziti antifilozof! On je, dakako, mislilac, koji ima nekih prešutnih filozofskih pretpostavki ali nije filozofski mislilac, nego teološki, i to protestantsko-teološki tj. onaj koji se poziva isključivo na Bibliju i Objavu, a zabacuje razum i filozofiju kao davolsko djelo. Ne znam je li B. Kalinu utjeha činjenica što istu pogrešku čini i I. Čehok u već spomenutoj "Maloj povijesti hrvatske filozofije". Zar je posrijedi stanovito međusobno prepisivanje? Umjesto antifilozofa Matije Vlačića Ilirika, bolje bi bilo da su naša dva autora srednjoškolskih priručnika prikazali doista pravoga filozofa Dubrovčanina Grgura Natalisa Budislavića (1485 - poslije 1551) kojega je također ukratko prikazao Stjepan Krasić u godišnjaku "Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine", br. 1-2 /1975. i opširnije Cerva (Crijević) u 18. stoljeću te mnogi drugi. Ali o njemu ni traga ni glasa u našim srednjoškolskim priručnicima za povijest filozofije. - Isto tako, nije razvidno zašto je u ove priručnike za povijest filozofije unešen naš poznati mariolog (!) Karlo Balić koji nije napisao nijedno filozofsko djelo, niti je ikada predavao filozofiju (usp. D. Aračić, *Bio-bibliografija di Carlo Balić*, Roma 1978). Slična pitanja mogla bi se postaviti obadvojici autora u pogledu novije i poslijeratne hrvatske filozofije, jer se navode neki filozofi koji nisu objavili nijedno filozofsko djelo, a ne navode se neki koji su objavili nekoliko. Kada bi neki stranac, povjesničar filozofije, pokušao upoznati povijest hrvatske filozofije oslanjajući se na spomenuta dva priručnika čudom bi se čudio da od nekih navedenih filozofa nema što pročitati. Zato se ovakvi priručnici, kao uostalom i druga djela, moraju pisati objektivno, istinito, bez pristranosti ili klanskoga i provincijskoga navijanja za "pajdaše". Sve to nema ništa zajedničko s filozofijom.

U izboru iz bibliografije (str. 436-442) Boris Kalin bi morao slijediti strogo filozofski kriterij. Od Tome Akvinskoga nije trebalo navesti *Razgovor s prvoslavnima i muslimanima* jer je to teološko djelo, a trebalo je spomenuti politikološki zbornik *Država*, Globus, Zagreb 1990, i *Opuscula philosophica* I-II, Demetra, Zagreb 1995-1996.

T. Rundovčanin

Zašto dva najnovija hrvatska leksikona prešućuju poznatoga hrvatskoga teologa dra. Jordana Kuničića?

Neka mi bude dopušteno da se kao bivši student cijenjenoga profesora dra Jordana Kuničića koji je oko dvadeset godina predavao moralnu teologiju i katoličku društvenu nauku na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, osvrnem na začuđujuću i neshvatljivu činjenicu da se njegovo ime ne nalazi ni u Vujićevu "Hrvatskom općem leksikonu", sv. I, Zagreb 1996, ni u Kovačecovu "Hrvatskom leksikonu", Zagreb 1996. Smatram da je to veliki propust i jedan od dokaza među

mnogima da glavni urednici spomenutih leksikona i njihovi suradnici nisu pristupili svome poslu s potrebnom znanstvenom ozbiljnošću.

Na Kuničićevu odsutnost u "Hrvatskom leksikonu" ukazao je Šimun Jurišić već 8. prosinca 1996. u "Glasu Koncila" (br. 49, str. 11) pišući: "U leksikonu nije prikazan dominikanac dr. Jordan Kuničić, šest godina bijaše dekan svojega fakulteta (1963-1970) i objavio je oko dvadeset knjiga. Prema tvrdnji prof. Tomislava Šagi-Bunića, od svih hrvatskih teologa najviše je radova tiskao u tudini." Pripomenimo da "Hrvatski leksikon" prikazuje Vinka Kuničića, skladatelja i muzikologa, također dominikanca, ali hrvatskoj javnosti daleko manje poznatoga, jer skladbe koje se navode nisu objavljene, ili najveći dio nije objavljen.

Na Kuničićevu odsutnost u "Hrvatskom općem leksikonu" osvrnuo se Tomo Vereš u časopisu "Marulić", br. 1/1997, str. 37. On piše: "Od suvremenih hrvatskih teologa prikazan je Tomislav Šagi-Bunić kao 'franjevac kapucin, autor velikog broja monografija' i 'ekspert na II. vatikanskome saboru', te neki drugi manje značajni teološki pisci, a izostavljen je dominikanac Jordan Kuničić, autor 32 samostalna djela i brojnih znanstvenih radova, također ekspert na II. vatikanskome saboru, moralni teolog međunarodnoga ugleda o kome je 1986. obranjena doktorska disertacija na sveučilištu u Beču[6], dok će druga uskoro biti obranjena na Papinskom sveučilištu 'Gregoriana' u Rimu." T. Vereš u bilješci 6. navodi autora i naslov doktorske disertacije o dru Jordanu Kuničiću obranjene na sveučilištu u Beču. Iz Verešova članka doznajemo, osim toga, da dr. J. Kuničić nije objavio oko dvadeset knjiga, kako piše Šimun Jurišić, nego trideset i dvije knjige što je jamačno pouzdaniji podatak jer su dr. J. Kuničić i o. Vereš redovnička subraća, koja su godinama živjela zajedno u zagrebačkom dominikanskom samostanu.

Glavni urednici dvaju spomenutih hrvatskih leksikona i njihovi suradnici ne mogu navesti kao ispriku da im podaci o dru Jordanu Kuničiću i njegovu djelu međunarodnog ugleda nisu bili dostupni jer su ih mogli naći u mnogim publikacijama. Dr. Franjo Šanjek je u "Bogoslovskoj smotri" br. 2-3/1972. objavio opširnu bio-bibliografiju "Dr. O. Jordan Kuničić", dominikanac. U povodu četrdesete godišnjice njegova teološkog rada (1931-1971), koja je u pogledu objavljenih radova, čini se, nepotpuna. Očekujemo da nam hrvatski dominikanci daju potpunu bibliografiju o. Jordana Kuničića. Obilje podataka o Kuničićevu teološkom radu nalazi se i u govoru prof. dr. Tomislava Šagi-Bunića "Nad otvorenim grobom dra Jordana Kuničića, red. prof. Kat. Bog. fakulteta 20. veljače 1974." objavljenom u "Bogoslovskoj smotri", br. 2-3/1974, str. 429-431.

Napokon, o dru Jordanu Kuničiću pisao je i Tomo Vereš u hrvatskom kataoličkom kalendaru "Danica" za 1980. godinu pod naslovom "Odvažni svjedok vjere". O. Dr. Jordan Kuničić (1908-1974), na stranicama 80-82 (na posljednjoj stranici donosi petnaestak bibliografskih jedinica).

Prema tome, objektivnoga razloga za zaborav dra Kuničića nije bilo, tim više što je uživao međunarodni ugled, što mu djelo i danas privlači znanstvenike, koji na njemu doktoriraju od Beča do Rima.

Ako razlog zaborava nije objektivan, onda je subjektivan. Radi se ili o neupućenosti glavnih urednika dvaju leksikona i njihovih suradnika u crkvenu i teološku problematiku ili o nekome kriteriju "po babi i stričevima" koji, nažalost, često biva primjenjivan u tako ozbiljnim znanstvenim publikacijama kao što su (znanstveni?) leksikoni. Teško je reći

koji je od ovih razloga odlučio da prof. dr. Jordan Kuničić, ponos hrvatske teologije, bude zaboravljen u "Hrvatskom leksikonu" i u "Hrvatskom općem leksikonu". Činjenica je da "Hrvatski opći leksikon" navodi neke manje značajne hrvatske teologe i to protivno načelu glavnoga urednika Augusta Kovačeca koji piše: "Prikazane su ponajprije osobe koje su, u odgovarajućim područjima, svoju djelatnost zaokružile, 'dovršile'" (str. VI).

Neka nam ne bude zamjereno što ćemo svoju tvrdnju pokušati potvrditi nekim konkretnim primjerima, bez namjere da spomenute teologe i njihovo djelo potcijenimo kao što je "Hrvatski opći leksikon" potcijenio osobu i djelo dra Jordana Kuničića.

Pođemo li abecednim redom prvo nailazimo na ime: *Duda,* Bonaventura (1924), hrv. teolog i prevoditelj; bavi se novozavjetnom teologijom; bio urednik tzv. zagrebačkoga izdanja *Biblije. Biblija i liturgija; Biblijski temelji katehizacije; Jesmo li sami na putu.* (str. 220) - B. Duda je nesumnjivo jedan od naših vodećih bibličara, ali njegovi radovi s toga područja ipak nemaju međunarodnu afirmaciju kao što je ima djelo dr. Jordana Kuničića. K tome, prema recenziji "Jeruzalemske Biblije" koju je napisao Krešimir Vukić u reviji za knjigu "Moderna vremena", br. 1/1995, str. 40., tri urednika A. Rebić, J. Fućak i B. Duda često slijede zapravo francuski prijevod - i ponavljaju njegove pogreške - premda tvrde da su "generalnu lekturu i stilizaciju proveli s uvidom u herbejski izvornik" (Jeruzalemska Biblija, Zagreb 1994, str. XV). Vukić donosi sasvim konkretne primjere iz kojih se vidi da govori istinu. Nisu dakle iz francuske "Jeruzalemske Biblije" preuzeti samo uvodi i bilješke, kako tvrde urednici na navedenoj stranici, nego se prevodio i francuski prijevod izvornika, a ne sam izvornik. A za takav rad ne bi se moglo reći da je strogo znanstven. Ostala djela što ih navodi "Hrvatski opći leksikon" također nisu znanstveno-teološka. Na primjer B. Dudina knjižica "Jesmo li sami na putu" donosi njegove razgovore s novinarom D. Kalajdžićem. Čini se da "Hrvatski opći leksikon" nije izabrao Dudina doista teološka znanstvena djela, a predstavlja autora kao hrvatskoga teologa!

Nakon B. Dude prikazan je u "Hrvatskom općem leksikonu" od suvremenih hrvatskih teologa: *Fućak,* Jerko (1932-92), hrv. teolog i prevoditelj; jedan od gl. urednika tzv. *Zagrebačke Biblije* (1968). Važno mu je djelo *Šest stoljeća hrvatskog lekcionara.* (str. 289.)

Primjedbe što ih je iznio Krešimir Vukić na Dudine prijevode Biblije vrijede podjednako na Fućakove jer su ta dva naša bibličara tijesno surađivali. Što se tiče Fućakova djela *Šest stoljeća hrvatskog lekcionara* ono je svakako ozbiljno znanstveno djelo, ali nije bez velikih nedostataka, kako su pokazali Slavko Kovačić u časopisu "Crkva u svijetu", br. 4/1976, str. 382-387. i osobito Josip Tandarić u časopisu "Slovo" br. 25-26, Zagreb 1976, str. 432-440. Međunarodni odjeci na Fućakovo djelo nisu nam poznati.

Nakon Fućaka "Hrvatski opći leksikon" prikazuje poznatoga križanićologa: *Golub,* Ivan (1930), hrv. teolog i pjesnik; bavi se analizom dogmatske antropologije. *Čežnja za licem; Najprije čovjek; Od kompromisa do ljubavi; Sabrana djela o Jurju Križaniću.* (str. 318.).

Prve tri knjige što ih navodi "Hrvatski opći leksikon" nisu znanstvena teološka djela, nego više teološke meditacije bez sustavnosti i prodornosti. Zanimljive jesu, dapače vrlo čitke, ali nisu znanstvene. One ne opravdavaju kvalifikaciju "hrv. teolog". Četvrto djelo je znanstveno, ali čini nam se da je naslov pogrešno ili nepotpuno naveden.

I. Golub je autor knjige "Juraj Križanić". Sabrana građa o 300-obljetnici smrti (1683-1983), Zagreb 1983. HOL je, čini se, i ovdje pogriješio.

Napokon, naš "Hrvatski opći leksikon" najopširnije prikazuje najmlađega teologa: *Rebić,* Adalbert (1937), hrv. teolog; svećenik, prof. biblijskih znanosti na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu; leksikograf, hebraist, istražuje biblijsku poruku; ravnatelj izdavačke kuće Kršćanska sadašnjost u Zagrebu. God 1991-95. predstojnik vladina Ureda za prognanike i izbjeglice; 1995. ministar u Vladi RH. *Biblijska prapovijest; Isusovo uskrsnuće; Blaženstva; Prorok; Biblijske starine;* teol. članci i znanstveni ogledi; sažeta *Slovnica hebrejskoga jezika.* (str. 830).

A. Rebić je nedvojbeno jedan od najproduktivnijih pisaca knjiga biblijskoga sadržaja i brojnih članaka, recenzija itd. Teško je dati sud o cjelini toga djela jer svoju djelatnost još nije "zaokružio", dovršio, pa je s toga gledišta čudno da ga je glavni urednik, protivno svome načelu, uopće uvrstio u svoj Leksikon, a pogotovo je nerazumljivo da mu je posvetio najviše prostora.

Znanstveno obilježje Rebićevih radova bilo je ozbiljno osporavano. Čudno je da glavnom uredniku "Hrvatskoga općeg leksikona" nije poznata žestoka polemika između A. Rebića i isusovca A. Škrinjara. Počela je tako da se dr. Albin Škrinjar, naš poznati egzegeta, kritički osvrnuo na Rebićevu knjigu "Isusovo uskrsnuće", Zagreb 1972. (vidi časopis "Obnovljeni Život", br. 3/1973, str. 286-300). Na taj je osvrt vrlo gnjevno odgovorio A. Rebić također u časopisu "Obnovljeni Život", br. 5/1973, str. 487-508. Znatno mlađi od A. Škrinjara nije respektirao ni ugled ni dob svoga sugovornika, pridijevajući mu nedolične kvalifikacije. Tada je inače mirni o. Škrinjar otvoreno iznio ono što je isprva iz svećeničke i ljudske solidarnosti prešutio, tj. da A. Rebić u svojoj knjizi "Isusovo uskrsnuće" jednostavno prepisuje poduže dijelove Seidenstickerove knjige na njemačkom jeziku, (Vidi časopis "Obnovljeni Život", br. 1/1974, str. 81-106, napose str. 99-106). Na ovaj A. Škrinjarov odgovor i dokaz A. Rebić nije odgovorio. Dakle, A. Rebiću je dokazan plagijat. A poznato je što biva na inozemnim fakultetima i sveučilištima s profesorima i autorima kojima je dokazan plagijat. U nas to civilizacijsko pravilo još ne vrijedi. Jer autor kojemu je dokazan plagijat u "Hrvatskom općem leksikonu" dobiva najviše prostora kao neki velikan suvremene hrvatske teologije.

Gospodinu Augustu Kovačecu također je trebalo biti poznato kako je A. Rebić vrlo negativno ocijenio knjigu "Psalmi" fra Ivana Štambuka u časopisu "Bogoslovska smotra", br. 3/1976, a zatim je autoru onemogućio legitimnu samoobranu, te je ovaj na svoj trošak bio primoran objaviti svoj odgovor pod naslovom "Odgovor Dr. A. Rebiću", Zagreb, s. s. (poslije 1976.), 28 str. Ni taj postupak ne preporučuje A. Rebića kao velikana hrvatske teologije.

O jednome grubom promašaju A. Rebićeve recenzije "Izbora iz djela" Tome Akvinskoga čitatelji se mogu uvjeriti u časopisu "Filozofska istraživanja", br. 1-2/1995, str. 306. Recenzent naime zbog krajnje površnog čitanja pripisuje Josipu Barbariću ono što je napisao Wilhelm Totok, a izabrao Branko Bošnjak.

Napokon, "Hrvatski opći leksikon" prezentira jednoga od voditelja "Kršćanske sadašnjosti": *Turčinović,* Josip (1933-1990), hrv. teolog; jedan od utemeljitelja i voditelja "Kršćanske sadašnjosti", kroz koju je publicirao više od 1000 naslova iz temeljne teologije, liturgije, kat. publicistike i dr., čime je u hrv. kulturnu javnost unio suvremenu kršć. misao. (str. 1027).

"Hrvatski opći leksikon" se očito ne snalazi u teologiji. J. Turčinović je po svojim malobrojnim publikacijama zapravo hrvatski crkveni povjesničar, a ne teolog. God. 1973. objavljuje jednu malu brošuru bez ijedne bilješke i ikakva znanstvenog aparata pod naslovom *Katolička Crkva u južnoslavenskim zemljama* u kojoj, usput budi rečeno, daje vrlo crnu sliku i krajnje negativan sud o vjeri našega hrvatskoga naroda: "U takvoj povijesti pastorizacija je nužno vjernike više indoktrinirala negoli im vjeru produbljivala. Vjera se, kao i svuda po katoličkom svijetu, izražava kod puka u brojnim paraliturgijskim pobožnostima..." (str. 42). Iste godine izlazi znanstveno djelo *Misionar Podunavlja Krsto Pejkić (1665-1731)* koje također nije teološko nego crkveno-povijesno. Najzad, Turčinovićeva monografija *Antun Vramec sporni hrvatski teolog* (1995) više je književno-povijesnoga obilježja nego teološkoga. Činjenica da je kao voditelj "Kršćanske sadašnjosti" publicirao više od 1000 tudih radova ne opravdava kvalifikaciju "hrvatski teolog". Ivan Zirdum iz Đakova, osim svojih brojnih radova, publicirao je nekoliko stotina knjiga vjerskoga sadržaja, pa i teoloških, a ipak ne smatra da je zbog toga "teolog". Gospodin Kovačec sa svojim suradnicima zaboravlja da "Kršćanska sadašnjost" pod vodstvom J. Turčinovića nije objavila nijedno temeljno djelo velikih koncilskih teologa H. de Lubaca, Y. Congara, K. Rahnara, E. Schillebeeckxa, M.-D. Chenua i drugih, stala je na pol puta s objavljivanjem *Velike povijesti Crkve* Huberta Jedina koja ni do kraja ovoga tisućljeća neće biti objavljena. KS nam nije dala ni toliko potreban "Katolički leksikon" koji imaju gotovo svi katolički narodi, pa i manji od hrvatskoga. A dobili smo korumpirane prijevode *Dokumenata* II. vatinskoga koncila, kako su pokazale brojne recenzije. Smiješno, je, dakle, i neistinito tvrditi da je J. Turčinović "u hrvatsku kulturnu javnost unio suvremenu kršćansku misao", kako čini "Hrvatski opći leksikon".

Smatram svojom dužnošću priopćiti hrvatskoj javnosti jednu zagonetnu i neugodnu istinu koju sam doznao od dr. Kuničićeva subrata o. Vereša. On je bio veoma iznenaden kada se u reviji za knjigu "Moderna vremena" br. 1/1995, str. 40. pojavila K. Vukićeva recenzija "Jeruzalemske biblije". Naime, Vukićeve kritičke primjedbe zapravo su strogo privatne, osobne primjedbe o. Vereša koje je on godinama bilježio prevodeći svetopisamske tekstove u djelim sv. Tome Akvinskoga, pa mu još ni danas nije jasno kako su te primjedbe dospjele do njemu nepoznatoga Krešimira Vukića, a preko njega u širu hrvatsku javnost.

Slične neugodne činjenice mogle bi se redati u nedogled. Ali to nema smisla. Samo ponavljamo pitanje: Zašto dva najnovija hrvatska leksikona prešućuju poznatoga hrvatskoga teologa dra Jordana Kuničića?

J. K.
učenik dr Jordana Kuničića

Ideologije i orijentacije hrvatskih skladatelja

- Dobronić, Hatze, Gotovac, Slavenski, Bersa.....

Često se zaboravlja da su u povijesti ljudske kulture teologija i ideologija, odnosno politika kao pragmatični idejni izraz teologije, u stvari temelji cjelokupne

ljudske kulture pa tako i glazbe. U kršćanstvu i kršćanskoj kulturi središte oko kojeg se vrtila čitava kršćanska civilizacija jest liturgija, a čitava umjetnost Zapada izvirala je iz potreba Crkve da promiče i veliča interese ljudskog spasenja u Kristu i po Kristu. Od francuske revolucije na ovamo liberalizam je umjetnost uspio oteti Crkvi i preusmjeriti je prema svojoj autonomiji i pojmu prirodnosti, koji naglašeno nalazimo upravo kod francuskih filozofa 18. stoljeća. U tom svjetlu možemo promatrati i pojave u hrvatskoj glazbenoj umjetnosti na prijelazu 19. u 20. stoljeće.

Kao glavnog ideologa neonacionalnog stila u hrvatskoj glazbi redovito se uzima skladatelja Antuna Dobronića (1878. -1955.), čiju smo obljetnicu smrti komemorirali 1995. godine. Ovdje nas zanima idejno okruženje u kojem se umjetnički i intelektualno razvijao ovaj skladatelj. Prije svega moramo naglasiti da je vrijeme idejne formacije Antuna Dobronića kraj 19. stoljeća; tada Dobronić završava učiteljsku preparandiju u Zadru, a to je ujedno i vrijeme kada je Europa "bila u snažnom zagrljaju novih ideja koje su prema Crkvi i katolicizmu bile neprijateljski raspoložene. Još je 1864. papa Pio IX. u svom poznatom "Syllabusu" upozorio katoličke vjernike na opasnosti koje su dolazile od strane panteizma, racionalizma, naturalizma, pozitivizma, materijalizma i komunizma, što je sve skupa vodilo u ateizam..."[1], *Povijest crkve u Hrvata*, dr. M. Vidović, str. 355.

Panslavenstvo i neonacionalizam

U istom razdoblju na prijelazu stoljeća u Hrvatskoj je aktivno djelovao biskup Josip Juraj Strossmayer, koji je bio ideolog jugoslavenstva i predstavnik liberalnije struje katolicizma. U Dalmaciji je Strossmayerova politika dobila izraz u tamošnjoj Narodnoj stranci kojoj su na čelu stajali dr. Miho Klaić, (1829. Dubrovnik, - 1897.) i svećenik Mihovil Pavlinović (1831 - 1887.). Zadar, u kojemu je Antun Dobronić preparandiju završio 1896., već je prije toga bio zahvaćen idejama južnoslavenstva i suradnje sa Srbima, a tome je bio uzrok što je ondje dugo vremena službovao dr. Miho Klaić čelnik Hrvatske narodne stranke.[2] Zanimljivo je da je Hrvatska narodna stranka u Dalmaciji istovremeno bila zadojena pravaškim idejama koje je zastupao Mihovil Pavlinović[3] i idejama bratstva sa Srbima i slavenskog federalizma u Monarhiji, što je zagovarao Miho Klaić. Tako smo u istim okvirima dobili širok prostor za pojam nacionalnog, što je i kod Dobronića imalo odjeka te je i ovaj umjetnik istovremeno mogao biti Hrvat i Jugoslaven. Štoviše, u Dobronićevu rodnom kraju Jelsi, u rujnu 1900. "kao i po svim krajevima Hrvatske, bio je svečano proslavljen 85. rodendan biskupa i mecene Josipa J. Strossmayera..."[4], Zbornik radova o A. D., Jelsa 1995, M. H. str. 89. Općinski čelnik Jelse bio je pripadnik Narodne stranke, a Dobronić voditelj glazbenog dijela proslave. K tome je poznato da je hrvatska omladina u Dalmaciji u godinama izmedu 1900. i 1914. velikim dijelom bila orijentirana u južnoslavenskom i antiklerikalnom duhu.[5] Uzrok toj devijaciji ležao je i u činjenici da su mnogi Hrvati iz svih krajeva Hrvatske, nakon godine 1895. i sukoba s Hedervaryjevom politikom, završavali na raznim sveučilištima širom Europe na kojima se njegovao panslavenski i/ili antikatolički duh, a najpoznatiji takav primjer bio je češki glavni grad Prag, gdje je na školovanju bio i Antun Dobronić u razdoblju od 1910. do 1912. Koliko znamo ,Dobronić je pisao brojna liturgijska djela i nije bio ateist, ali u jednom razdoblju života, i to baš onom početnom kad nastupa kao ideolog, iz njegovih spisa izbija vjera u

slavenstvo i jugoslavenstvo, a to se uvjerenje potvrdilo i produbilo baš u Pragu. U Pragu je svoj dio visokog glazbenog školovanja ostvario i skladatelj Josip Štolcer Slavenski (1896.-1955.) i to u razdoblju od tri godine počevši od jeseni 1920., no čini se da je to imalo jačeg i presudnijeg utjecaja na Antuna Dobronića, koji je i svojim spisima djelovao na hrvatsku sredinu.

Od jugoslavenstva kršćanstvu

Svoj prvi utjecaj u smjeru glazbenog južnoslavenstva Dobronić je poprimio čitajući Kuhačevu knjigu "Vatroslav Lisinski i njegovo doba" tiskanu 1893., svoj prvi članak "O narodnom duhu u našoj umjetničkoj glazbi" započinje citatom te knjige, a članak objavljuje godine 1904. Nakon završenih studija u Pragu godine 1912. izjavljuje kako je kod svog profesora kompozicije našao puno razumijevanje u mišljenju da će "južnoslavensko glazbeno stvaralastvo doći do istinskog značaja samo kroz svoj narodni glazbeni izraz...", a njegov profesor Vitezslav Novak u svojim memoarima kaže: ..." Od južnih Slavena stalno održavam kontakte s Dobronićem, koji je najviše oslonjen na narodnu melodiku, rado se sjećam divljaka Stolcer-Slavenskog s njegovom Balkanofonijom i Krsta Odaka, koji lijepo napreduje..."[6]. Zbornik A. D., str. 9/10, Novakova škola je bila slavenska škola u punom smislu te riječi, a sve se to nije moglo odvijati mimo političkog utjecaja što ga je na hrvatske studente vršio mason i panslaven Tomaš Masaryk.

U političkom smislu Strosmayerova Narodna stranka bila je zastupnik liberalnog odnosa prema Srbima, dok je pravaštvo Ante Starčevića zastupalo nacionalni konzervativizam. U Češkoj je Tomaš Masaryk bio zastupnik panslavenstva i masonskog. liberalizma te žestoki protivnik katolicizma i pod njegovim utjecajem još 1897. hrvatski studenti u Pragu počinju izdavati mjesečnik "Hrvatska misao".[7] Ondje ne samo da su napadali sve što je hrvatsko i katoličko, već su inzistirali na izgradnji novih odnosa u korist suradnje katolika i pravoslavaca, dakle, Hrvata i Srba. Prag je tako u svakom pogledu bio pogodno tlo za razvoj jugoslavenske umjetnosti, pa radilo se tu o književnosti, kiparstvu ili glazbi. U sličnim okolnostima u svojoj matičnoj domovini Hrvatskoj i radnoj sredini u Pragu, Dobronić i hrvatski skladatelji bili su naprosto izmanipulirani u smjeru stvaranja nove jugoslavenske "narodne prirodnosti", koja je bila u sukobu s vjerskim i kulturnim činjenicama na terenu. A čak je i Stjepan Radić bio zadojen antikatoličkim masonskim duhom. Zanimljivo je da je otac neonacionalnog stila Antun Dobronić s vremenom napustio jugoslavenski nacionalizam i okrenuo se hrvatskom nacionalizmu, uglazbivši roman "Ognjište" Mile Budaka u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske. Očito je da ga je politička situacija na terenu osvijestila u pravcu hrvatskog nacionalizma, zbog kojeg, srećom, nakon rata ipak nije izgubio glavu[8]. U ostalom, već prvo njegovo orkestralno djelo "Karneval" u okviru je pojma neonacionalizam realiziralo isključivo hrvatski folklor. Jakov Gotovac je nasuprot tome ipak u nekim svojim najvažnijim djelima išao za sintezom folklora svih južnoslavenskih naroda (npr., Ero s onoga svijeta), dok se i sam nije postupno osvijestio u okvirima hrvatskog neonacionalizma u glazbi (npr. Mila Gojsalića, u kojem koristi samo hrvatski glazbeni folklor). Štoviše, paradoksalno je da je Gotovac toliko urastao u hrvatski folklor da su čak i njegove teme iz Srbije ili Makedonije uspješno zazvučale u duhu hrvatskog

folklora. Naši su skladatelji govorili "Jugoslavija" i "jugoslavenstvo", a osjećali "Hrvatska" i "hrvatstvo". Strossmayerovština se idejno nametnula zajedno s liberalizmom, a Starčevićanstvo i kršćanski nacionalni konzervativizam praktički su živjeli u našim glazbenim djelima.

Hatze i Dobronić

Najbliži suradnik i Dobronićev glazbeni učitelj bio je Josip Hatze (1879. Split-1959.), s kojim je Dobronić dijelio ne samo umjetničke već i sve druge poglede. U svojim pismima Hatzeu Dobronić izražava divljenje, odanost i prijateljsku ljubav prema svom glazbenom učitelju. A Hatze je, kao i drugi dalmatinski Hrvati toga vremena, bio "zadojen idejama preporoda, on je kao umjetnik, smatrao da mu je sveta dužnost služiti svome narodu, da našu glazbenu umjetnost digne na viši stupanj i kvalitetno približi europskom muzičkom stvaralaštvu[9]... ("J. Hatze," Bogdan Radica, Logos, Split 1989., str. 39). Narodni preporod u Dalmaciji završio je političkom pobjedom 1882., narodnjačkim osvajanjem splitske općine. Dvadesetak godina kasnije, na pragu ovoga stoljeća, započeo je kulturni preporod, težnja za afirmacijom naše vlastite duhovne snage, kulture i umjetnosti. Kao nepobitan dokaz vitalnosti našega naroda pojavljuju se u Dalmaciji brojni umjetnici, pioniri kulturno-umjetničke renesanse... U neposrednom kontaktu s europskom umjetnošću svoga vremena hrvatska je omladina postavila sebi težak cilj afirmirati umjetničko kreativne sposobnosti svoga naroda u europskim razmjerima..."[10] (ibid. str. 41). Dalmacija je tako na početku XX. stoljeća još jedanput postala središte duhovnih kretanja: u prošlim stoljećima Dalmacija je bila kolijevka hrvatske državotvornosti, što je u XX st. naglasio Filip Lukas u svojim političkim spisima, a početkom XX. stoljeća Dalmacija je na polju politike postala izvor jugoslavenstva u umjetnosti, što je svakako usporilo političko otrježnjenje svih pripadnika našega naroda. Liberalizam i jugoslavenstvo pomiješano s antiklerikalizmom u Dalmaciji na prijelazu stoljeća bili su idejni temelj za partizanštinu i komunizam za vrijeme II. svjetskog rata. Tako je i Hatze završio medu partizanima. Talijanska okupacija samo je ubrzala i potencirala skretanje u lijevo, koje je već bilo jasno realizirano u jugoslavenskim sklonostima hrvatskih intelektualaca, glazbenih i drugih umjetnika na jugu Hrvatske. O situaciji nakon I. sv. rata Hatzeov biograf Bogdan Radica piše slijedeće: "Nakon rata je mlada generacija tražila afirmaciju na svim područjima života, a posebno u umjetnosti. U dnevnoj štampi i po umjetničkim revijama pojavljivali su se borbeni napisi o potrebi "smjene generacija". Mladi umjetnici kritizirali su nazor i djela starih, *pledirajućih za prekid s umjetničkom prošlošću, za nove puteve i ideologije*... Na području likovne i glazbene umjetnosti, kroz prvi decenij nakon rata, "mladi" su se više manifestirali na ideološko-polemičkom planu, nego stvaralačkom aktivnošću i novatorskim djelima. U našoj likovnoj i glazbenoj umjetnosti tzv. "stari" majstori zapravo nisu bili stari. Bijahu to uglavnom ljudi solidno spremni za svoj poziv, u najboljoj muževnoj dobi izmedu 40-45 godina, dok je medu tzv. "mladima" bilo i starijih od njih. I baš ti stariji od starih medu "mladima" bijahu najgrlatiji u polemikama i isticanju potrebe novog "nacionalnog smjera" u glazbenoj umjetnosti, koji se u praksi svodio na to da su - zbog pomanjkanja prirodene inventivnosti - brali cvijeće po širokoj bašti domaćeg muzičkog folklora i nepreradeno prodavali pod vlastitom firmom..."[11]

(isto str. 91) u takvoj situaciji nitko nije mogao ostati netaknut od folklora i novih ideologija u glazbi, pa tako niti Hatze, koji je u početku bio zbunjen situacijom. Nacionalni smjer u svojoj konačnici nije, u stvari, bio ništa drugo doli izraz francuske ideologije prirodnosti, što je našla svoj izraz u francuskoj revoluciji i liberalizmu kao vladajućoj ideologiji te revolucije u kojoj su kao sekundarne ideologije bili upakirani još i socijalizam i komunizam (narod postaje središte kojem pripada prirodno pravo vlasti.)[12] A baš u tom prijelazu stoljeća u glazbi sve jače dolazi do izražaja romanski duh, posebno iskazan u osobi i glazbi Claudea Debussya.

Francuski utjecaj

U tom pogledu točna je konstatacija Zdenke Weber da su "vođeni idejama Francuske revolucije, te osobito idejom koja je svakom narodu osiguravala slobodu, krenuli ponajviše manji europski narodi u borbu za priznavanje vlastitog političkog i kulturnog bića. U tom se smjeru razvijalo i glazbeno stvaralaštvo, temeljeno u prvom redu na folkloru te narodnoj kulturi i umjetničkoj baštini...."[13] (Impresionizam u hrv. glazbi, str. 156.) Nakon Francuske revolucije postojala je snažna kulturna cirkulacija između Rusije i Francuske: time se neizbježno moralo dogoditi i to da je Rusija ne samo usvojila utjecaje francuske glazbene i druge kulture, već su putem kulture onamo dospjele i francuske političke ideje o suverenitetu naroda. Za Claudea Debussya danas znamo da je bio štićenik iste gospode koja je financirala i Petra Iljiča Čajkovskog. Nadežda von Meck je na neki način čak usvojila Debussya kada mu je bilo 18 godina i zajedno su putovali u Švicarsku, Italiju i Rusiju. Tu je Debussy mogao upoznati razne kulture i naravno rusku glazbu, koja je i povratno utjecala na njega.[14] (Sv. krv i Sv. Gral str. 464) "Utjecaji između francuske i ruske glazbe tijekom 19. stoljeća bili su obostrani, pa je tako u ruskoj glazbi bilo moguće otkrivati poticaje koji su dolazili od francuskih autora, primjerice Berlioza, a u francuskim, napose Debussyevim, ostvarenjima očigledni su ruski uzori..."[15] (str. 48, Impresionizam..., Z. Weber) Ta tvrdnja izgleda realno, a s druge strane sve nam to govori da je Francuska revolucija svojim idejama postala eksportni produkt koji je osnažio velikoruske i panslavističke ideje. Rusija je po Francuskoj počela snažnije doživljavati sebe, a moć njezine slavenske ideje, zahvaljujući općem ugođaju što ga je izazvala Francuska revolucija, lako je prodirala i među hrvatske umjetnike. Liberalizam koji je u Europi rušio monarhije potakao je snaženje nacionalnih svijesti da bi uspio u nakanama, a u Hrvatskoj je to dobilo nezgodne manifestacije u obliku Strossmayerova jugoslavenstva, koje je privremeno bilo jače od Starčevićeva katoličkog pravaštva. Kako je izgledala povijesna manifestacija političkih ideja, tako se razvijala i umjetnost kao izraz obožavanja teološke ideje vječnosti koja postaje politika.

Ostali skladatelji

U Hrvatskoj gotovo da i nije bilo glazbenika koji u prva dva desetljeća ovoga stoljeća nije podlegao liberalizmu ili jugoslavenstvu. Liberalizam je sa sobom donosio pojam "Moderne" u umjetnosti, a moderno je bilo sve što nije bilo katolicizam i kršćanstvo. "Moderan je bio i simbolizam i neohelenizam i renesansa i japonizam i

pozitivizam, te sredovječni i moderni okultizam, kasnije i alkemija, psihijatrija i spiritizam, budizam i ničeanstvo, socijalizam i anarhizam..."[16] (Z. Weber, str 79), kaže Branko Hećimović u svojim "Prilozima o hrvatskoj dramskoj književnosti..." Rječju, moderno je bilo gotovo sve što je Crkva zabranjivala. Ta poplava ideja koje nisu bile katoličke ni kršćanske, i koje su osvojile svijet, umjetnost je pretvorila u promičbeni stroj liberalizma, koji je istovremeno kroz jugoslavenstvo poništavao hrvatstvo i katoličanstvo. Blagoje Bersa pokušava prema Vojnovićevoj drami skladati operu "Smrt majke Jugovića", okrećući se prema neonacionalnom stilu, a nisu izostale ni "Jugoslavenske popijevke" i solo-pjesma "Car Dušan". A istovremeno Bersa je Wagnerijanski modernist.[17] Boris Papandopulo izjavljivao je 1934. da je "hrvatska glazba tražila načine za rješenje definitivnog izričaja, koji će, kao što se Papandopulo nadao, i ostvariti u njedrima jugoslavenske glazbene budućnosti".[18] (str. 157, Weber).

Komunistički glazbeni kritičar Pavao Markovac također se zalagao za nacionalni stil, jer je jugoslavenski nacionalni stil afirmirao novi narod na svjetskoj pozornici - i novu klasu. Sve što je poništavalo tradicionalne tečevine bilo je dobrodošlo. Išlo se za realizacijom novih nastojanja i ideja pa je tako po Markovcu "pravo i trajno umjetničko djelo ono, koje određeni idejni sustav istinito i savršeno izražava odgovarajućim umjetničkim sredstvima..."[19] (str. 159, Weber). A da k tome ne spominjemo da je i Josip Slavenski prošao sličnu životnu školu.

Teološka političnost glazbe

Kurt von Fischer člankom "Novo u europskoj umjetničkoj glazbi", što ga je objavio 1971. godine, u potpunosti objašnjava ne samo stanje u svjetskoj glazbenoj umjetnosti, već i stanje u našoj hrvatskoj glazbenoj umjetnosti, pa i svakoj umjetnosti. Na početku članka Fischer ističe da je "razvoj glazbe manje-više u uskom odnosu prema dotičnome stanju u društvu..." (IRASM, 25/1-2, 1994., Zagreb, str. 19)" Umjetnik... stvara djela koja se obraćaju jednom određenom društvu i od njega trebaju biti prihvaćena..."[20] Von Fischer lucidno primjećuje da u 12. i 13. st. teologija i kršćanska filozofija imaju presudan utjecaj na glazbu. "Na duhovnom povijesnom polju upravo u to vrijeme skolastička filozofija je bila ta koja je svojom racionalizacijom i sistematizacijom teološko-filozofskog mišljenja djelovala u pozadini novih glazbenih gledišta..." u kojima do izražaja dolazi višeglasje "koje možda predstavlja najznačajnije dostignuće zapadne glazbe... Racionalno ovladavanje tonskim materijalom... postaje bitan pokretač izgradnje stila, promjene stila i tendencije prema uvijek iznova novome (u glazbi)..."[21] (str. 22)

Francuska revolucija i prosvjetiteljstvo donose novi odnos prema glazbi kojim se pojačava labavljenje glazbene stege kroz pojačani individualizam kojim skladatelji dobivaju veća prava da rade protiv tradicionalnih glazbenih pravila. U XX. st. to dobiva nove dimenzije jer je "prije svega vjera u lijepo i u vječne zakone i vrijednosti umjetnosti poljuljana, i to posredovanjem ratova, socijalne bijede i nepravde, te spoznaje dubinske psihologije..." Dakle, nastaje pomak prema subjektivizmu koji postupno ruši filozofsko-teološka pravila na kojim je izrasla umjetnost Zapada: "Počinje nova faza umjetničke, ali često i društveno-političke aktivnosti..." Počevši od Arnolda Schönberga oko 1910.

pa do Johna Cagea u naše vrijeme, glazba "proturiječi osnovnom pojmu 'savršenog umjetničkog djela' (opus perfectum) i u najdubljoj jezgri postaje revolucionarna umjetnost..."[22] (str. 30) Umjetničko djelo sve se više udaljava od kršćanskih načela te "pitanje novog postaje istom pitanje pogleda na svijet i čak postaje političko pitanje". Ako se mijenja glazba, sigurno se mijenja i društveno shvaćanje kulture, a time i politike koja je odraz kulture: u glazbi i politici XX. stoljeća počelo je vrijediti pravilo "sve je dopušteno", čime su narušeni temelji etičkog kršćanskog shvaćanja umjetnosti i politike.[23] (Državnost, br. 55, 17. 11. 1995, E. Č.) Kroz čitavo XX. stoljeće uočavamo da je među hrvatskim glazbenim stvarateljima dominantna ideologija religijski liberalno jugoslavenstvo, a u okviru te ideologije rada se i neonacionalizam u glazbi. Tako je i s Josipom Štolcerom Slavenskim, koji u svome opusu ima čitav niz djela s jugoslavenskim i balkanskim predznakom. A kada Štolcer Slavenski ne nastupa kao balkanski neonacionalist, tada sklada u duhu avangardne umjetničke ljevice svoga vremena: njega 1921. podupiru i umjetnički mu se dive Schönberg, Krenek i Hindemit koji u svojim djelima ruše glazbena pravila tradicijske klasike Zapada.[24] U likovnoj umjetnosti likovni kritik Mario de Michelli nalazi mnoštvo okultista, anarhista, liberala i komunista koji kroz umjetnost nameću svoju sliku društvene stvarnosti (Avangarde XX. st.) A u knjizi dr. Nikše Glige "Vodič kroz glazbu XX. stoljeća" nalazimo čitav niz definicija koje direktno ili indirektno suvremenu glazbu vezuju uz istočnjačke filozofije i okultizam (ezoteriju), što nas upućuje na zaključak da su liberalizam u politici i liberalizacija pravila u glazbenoj umjetnosti kršćanstvo i kršćansku politiku mišljenja i postupanja i kod naših glazbenih umjetnika zamjenili s pravilima "nove teologije" i "nove politike" umjetnosti - koje su u sukobu s etičkim i estetskim načelima kršćanstva. Zato se nemojmo čuditi što je skladatelj Milko Kelemen sasma mirne duše i hladnokrvno za svoj "Requiem" za 900. obljetnicu grada Zagreba, izabrao tekst Walta Whitmana koji među ostalim govori o neuništivosti pakla i sotone. (Vidi knjiga Labirinti)[25]

Sažetak:

Često se zaboravlja da politika i umjetnost imaju svoje uzore u teologiji; liturgija je bila temelj oko kojega se okretala čitava kršćanska civilizacija, a da se to danas ni ne primjećuje. Uvjeti u kojima su živjeli hrvatski skladatelji u razdoblju između 1910. - 1960. bili su duboko uvjetovani političkim okolnostima i idejama što su se širile u duhu nove ideologije liberalizma., Liberalizam je, kao otklon od katoličkih i općekršćanskih ideala, sa sobom donosio pojam modernoga kao što je sažeto u novom terminu Moderna. Moderna je bila religijski i politički liberalna, što je kao otklon od konzervativizma u Hrvatskoj imalo specifikum manifestiran u strosmajerovštini. Sve ove ideje nisu živjele odvojeno od umjetnosti. Bersa je bio modernist, a istovremeno se ponosio jugoslavenstvom i nastojao je biti neonacionalan. Dobronić, kao prvi ideolog neonacionalizma temeljio je svoja umjetnička uvjerenja na panslavenstvu i jugoslavenstvu. Idejno sljepilo ipak je Dobronića postepeno napuštalo, i on u vrijeme NDH piše djelo/operu "Ognjište" prema čuvenom romanu Mile Budaka. Francuska revolucija koja je razum okretala prema narodnom i slobodama što su se suprotstavljale ustaljenim pravilima lijepog, u drugoj polovici stoljeća dovela je do zaoštravanja u smjeru estetike ružnoga, o čemu je opširno pisao muzikolog Kurt von Fischer. Načelno možemo reći da je opći otklon od ideja kršćanskih vjerskih ideala umjetnost, dakle i glazbenu umjetnost, odveo u tri glavna pravca: a) neonacionalizam, b) modernistički larpurlartizam i c) negaciju svih idejnih i estetskih vrijednosti kršćanstva izraženih u tzv. avangardi.

Sve tvrdnje u ovom znanstvenom radu potkrijepljene su bilješkama znanstvenoga aparata.

Emil Čić

BILJEŠKE:

1) *Povijest Crkve u Hrvata*, dr. Mile Vidović, Crkva u svijetu, Split, 1996., str. 355)
2) *Dr. Miho Klaić (Spomen knjiga)*, Izdala Hrvatska narodna stranka, 1897., Split. "I Klaić je kao i svi njegovi pristaše bio Slaven i federalista. Ali narodna stranka u Dalmaciji, od Klaića vođena, nije u slavenstvu zaboravljala na hrvatstvo: niti ju je federalizam odbijao, ili odvraćao od bližnjega njezina cilja: od sjedinjenja s Hrvatskom... Prva točka narodnog programa bila je: aneksija; druga: ponarođenje školstva, uprave i općeg narodnog života..." Strana 11
3) vidi: *Mihovil Pavlinović "Hrvatski razgovori"*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1994. Reprint, također Benedikta ZELIĆ-BUČAN; "Hrv. nar. preporod u Dalmaciji...", Split, 92 str. 151-172, MATICA HRVATSKA
4) *Zbornik radova o Antunu Dobroniću*, Jelsa 1995., Ogranak Matice hrv., str. 89
5) *Masonstvo u Hrvata*, dr. Ivan Mužić, Nakladni zavod Matice hrv., Zagreb 1989., poglavlje Hrvatska omladina, str. 168/9
6) *Zbornik, A. Dobronića*, str. 9/10
7) *Povijest Crkve u Hrvata*, Vidović, str. 356
8) *Zbornik A. D.*, prilog o Dobroniću i književnosti, str. 49-61
9) *"Josip Hatze"*, Branko Radica, Logos, Split 1989., str. 39,
10) ibid., str. 41
11) ibid. str. 91
12) Vidi papinske enciklike. Npr. enciklika *"Rerum novarum"* 15. 5. 1891. pape Lava XIII. Reakcija protiv socijalnih zabluda liberalizma, socijalizma i komunizma, također Pio XI. "Quadragesimio Anno" točka 122. (npr.)
13) *Impresionizam u hrv. glazbi*, Zdenka Weber, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1995., str. 156
14) *Sveta krv - Sveti gral*, izdanje ARROW, London, obnovljeno i dopunjeno izdanje 1996., str. 464/5, Autori: Michael Baigent, Richard Leigh i Henry Lincoln
15) *Impresionizam u hrv. glazbi*, str. 48
16) ibid., str. 79
17) *Moja Hrvatska*, DMD, Zagreb 1993, dr. Zlatko Posavac, str. 94
18) *Impresionizam* Weber, str. 157
19) ibid. str. 159
20) IRASM 25/1-2, 1994., Zagreb, HMD, str. 19
21) ibid., str. 22
22) ibid. str. 30
23) ibid, *"Državnost"*, br. 55, 17. 11. 1995
24) *Vodič kroz glazbu XX. st.*, dr. Nikša Gligo, str. 57 Muzički informativni centar i Koncertna direkcija Zagreb, 1996.
25) *"Labirinti"*, Milko Kelemen, vidi tekst Walta Whitmana str. 13, Muzički Informativni Centar KDZ, Zagreb 1994. ("Šapati nebeske smrti").

Uz novu knjigu o Andriji Hebrangu ili: tko i kako (i) danas piše hrvatsku povijest

S obzirom na ideologiju tzv. nacionalnog pomirenja koja posljednjih godina dominira hrvatskim duhovnim životom i koju većina Hrvata smatra nužnom pretpostavkom uspostave i obrane hrvatske države (a manji dio sredstvom za elegantno prikrivanje vlastitih čina protiv te države), logično je očekivati da se meduratni komunistički pokret u Hrvatskoj sve sustavnije hoće prikazati *"hrvatskom ljevicom"*. Smisao je tog pothvata stvaranje predodžbe po kojoj je komunistička pobjeda u drugome svjetskom ratu ujedno i hrvatskom pobjedom. To je jedini način da pripadnici i podupiratelji tog pokreta sa sebe speru ljagu zbog oružane pobune protiv vlastite države i domovine.

Narod se hrani i mitovima, a medu komunistima poniklima u Hrvatskoj doista je malo onih koji bi po svom ćudorednom i nacionalnopolitičkom profilu mogli biti pretvoreni u stožer mita o hrvatstvu komunista iz Hrvatske. U takvoj situaciji poseže se za Andrijom Hebrangom. Kako ga je nasilna smrt u beogradskoj tamnici izbavila od moguće posvemašnje kompromitacije, a višedesetljetno tabuiziranje njegove sudbine u stanovitoj mjeri pridonijelo stvaranju aureole nacionalnog junaka i mučenika, Hebrang se *"antifašističkoj"* historiografiji nedvojbeno čini pogodnim predloškom za vlastitu rehabilitaciju.

Potežući fraze o Hebrangovu hrvatstvu koje da je imalo i državnopravnu potku, protagonisti te po mnogočemu zanimljive historiografske škole inventivno stvaraju konstrukcije i o neprijepornosti vlastita hrvatstva. Stoga je svaka rasprava o tim i takvim temama zanimljiva i s moralističkog stajališta.

To je bio jedan od razloga da sam u ruke uzeo najnoviju knjigu o Hebrangu koju je 1996. godine u Zagrebu, u nakladi Instituta za suvremenu povijest, pod naslovom *"Hebrang. Iluzije i otrežnjenja."*, uz hvale sumišljenika i zamjernu pozornost sredstava javnog priopćivanja, objavila gospođa Nada Kisić-Kolanović, znanstvena suradnica Instituta.

Njezina knjiga u spomenutom je pogledu poštenija od mnogih koje obrađuju slične teme. Iz nje proizlazi ono što je i prije bilo prilično jasno: da je Hebrangov hrvatski nacionalizam izmišljotina (ako nismo dovoljno bezobrazni da bismo, poput jednog od današnjih neokomunističkih lidera, ustvrdili da je čak i u jednom Jakovu Blaževiću nerijetko znao prevagnuti "hrvatski nacionalizam").

Andrija je Hebrang prije svega bio komunist i to nije tajio ni pred ustaškim vlastima, s kojima nije pristao na suradnju (što se, prema drugim izvorima koje ova knjiga ne spominje, ne može reći i za neke njegove najbliže suradnike). Tijekom višemjesečnog tamnovanja ustaše ga nisu tukli ni mučili. U zagrebačkom je zatvoru tajno komunicirao s komunističkim sumišljenicima, a u Staroj je Gradiški jednom istučen, ali "nesistematski i ne teško". Dobivao je cigarete, novine, krevet s dva pokrivača i subotom čisto rublje. Oni koji su iskusili komunističke kazamate najbolje ovaj opis mogu usporediti s vlastitom sudbinom.

Kao što nema nikakva dokaza da je Hebrang pristao na suradnju s ustašama, tako nema nikakva dokaza da bi prije njemačkog napadaja na SSSR na bilo koji način podupirao ili pristao na izdvajanje KPH iz KPJ te zagovarao priznanje NDH od strane SSSR-a. On je bio vojnikom Partije, pa je slijedio crtu koju je povlačila Kominterna. Stoga ni uspostavom NDH nije odstupio od jugoslavenskoga federalističkog koncepta, a sve priče o njegovoj suradnji s HSS-om i o inzistiranju na očuvanju hrvatske državnosti, također su izmišljotine.

Svi su takvi Hebrangovi potezi bili samo taktičke naravi. On je bio svjestan da partizani bez makar simboličnog isticanja hrvatskoga nacionalnoga i državnog subjektiviteta, kao i bez makar kratkoročnog poštivanja vjerske slobode, nikad neće steći pristaše među Hrvatima. Narodu koji ima kakvu-takvu državu, ne može se ponuditi manje: ideji hrvatske države nije se moglo parirati idejom bezuvjetne obnove smrtno kompromitirane predratne Jugoslavije i idejom jednostranačke, k tomu antiteističke diktature.

Iz knjige N. K. K također proizlazi da je nategnuta i tvrdnja kako su nacionalni razlozi potkom Hebrangova sukoba s partijskim vrhom. Osim elemenata borbe za vlast, očito su presudili ideološko-pragmatični razlozi: primjena marksizma-lenjinizma u Jugoslaviji te različit odnos prema gospodarskim i društvenim pitanjima (izbor gospodarskog modela, kolektivizacija, položaj seljaštva i sl.). Povremen Hebrangov tolerantniji odnos prema objektima jugoslavenske komunističke mržnje također je uvjetovan pragmatičnim razlozima. On je želio stabilizirati komunističku vladavinu u Jugoslaviji, pa je samo zbog toga izbjegavao frontalni napad na "klasne neprijatelje" i "neprijatelje svih boja." U težnji da spriječi ponovno rasplamsavanje hrvatskog separatizma, nerado je gledao na otimanje Srijema i projekte odvajanja Dalmacije od Hrvatske, ali to nipošto ne znači da je težio stvaranju bar konfederalnog odnosa Hrvatske prema Jugoslaviji. Iako je otporom protiv zamisli o odvajanju Dalmacije objektivno štitio i hrvatske interese, i u tom je pogledu njegova obrana Hrvatske bila primarno u funkciji stabilizacije i jačanja Jugoslavije.

Zbog toga što knjiga ne mijenja bitno sliku o Andriji Hebrangu, a ni auktorica se ne busa u prsa novootkrivenim njegovim ili svojim hrvatstvom, ni na kraj mi pameti nije bilo pisati o toj raspravi, napisanoj dobrim dijelom na temelju građe koju je prikupio pok. Ivan Jelić, poznati povjesničar komunističkog pokreta u Hrvatskoj. Neka mi se ipak oprosti što već nakon prvih stranica nisam mogao odoljeti napasti. Čini mi se da bi šutjeti bilo neodgovorno.

Prvo što mi je upalo u oči, bio je auktoričin jezik. Već sâm po sebi knjigu čini nezaboravnom. Pisana je, naime, neobičnom mješavinom hrvatskih i srpskih riječi, složenih često bez ikakva reda i oslobođenih čak i novosadskih pravopisnih pravila. Optimistična čitatelja čeka razočaranje: knjiga nije objavljena u vlastitoj nakladi i u nekom bezimenu mjestu. Nije priređena u Brštanovu na zastarjelu stroju kojim je "avangarda radničke klase" i "junačka predvodnica narodnih masa" umnožavala "Slobodnu Dalmaciju", nego je objavljena ljeta Gospodnjeg 1996. u srcu Zagreba, pod plaštom instituta koji se u međuvremenu prozvao Institutom za hrvatsku povijest, u *"Biblioteci Hrvatska povjesnica"* i uz blagoslov lektorice Ilijane Milenković.

Onaj koji se usuđuje upasti u dvojbu na spomen tako autoritativne lektorice, morao bi uvući rogove bar na spomen recenzenata, I. Banca i I. Perića. I opet uzalud!

Jesu li recenzenti bili milosrdniji prema jeziku ili prema sadržaju, nama će smrtnicima ostati vječnom tajnom. Ako su pozitivne, kao što se dade pretpostaviti, njihove recenzije svakako neće predstavljati blistavo poglavlje Bančeve i Perićeve karijere.

Budući da se nevolje redovito javljaju u nizu, slab auktoričin jezik prati i nevjerojatno, skoro dramatično slab stil: gospoda Kisić-Kolanović vlada hrvatskim jezikom kao Kineskinja koja je hrvatski učila u Parizu, a stilistiku vježbala uz jezik komunističkih biltena i zidnih novina u kakvoj zabitoj pučkoj školi.

Da mi se ne bi spočitnule nategе, navest ću nekoliko primjera, a da primjeri nisu zlonamjerno "istrgnuti iz konteksta", uvjerit će se svaki čitatelj. Štoviše, radi uštede prostora (a i radi toga što sam duboko uvjeren da je taj *coup de grace* posve nepotreban), ovdje neću spomenuti niz stvari koje tek u kontekstu predstavljaju besmislice.

Auktorica, dakle, piše da je Austro-Ugarska bila *"umjeren primjer suživota naroda"*, ali se Hrvatska morala *"riješiti"* dvaju gospodara. Godine 1915. Hrvatima je *"u neposrednoj situaciji"* prijetio Londonski ugovor, a posljednja je godina rata stvorila *"goleme otoke siromaštva"*. Hebrang je 1918. godine bio *"slabo ideološki opremljen"*, a u prvim je godinama jugoslavenske države komunizam *"još bio endemska, a ne sustavna politička pojava"*. KPJ je raspravljala o nacionalnom pitanju, ali *"daleko od toga da bismo rekli"* da je to bilo sustavno. Poglavito nije imala *"izgrađen stav"* o makedonskoj nacionalnosti. Dopisnička izvješća za list "Trgovački pomoćnik" za N. K. K. su Hebrangovi *"prvi literarni radovi"*, a *"trenutačnu priliku za komunističku agitaciju"* on je imao u radničkome pjevačkom društvu "Budućnost".

Zbog utjecaja režima i slijepe poslušnosti Moskvi, *"partija"* je *"unutarnju introspekciju"* pretvorila u frakcijsku borbu. *"Različiti nazori imali su sociološku osnovu, a ticali su se organizacijskoga, nacionalnog i seljačkog pitanja"*.

S Hebranga je 1928. *"uklonjena krivična inkriminacija"*, ali je *"partija"* nakon proglašenja diktature počinila *"grešku u prognozi"*, pa je režim *"ponovno dao komunistima lekciju u bezobzirnosti."* Unatoč tome je *"komunistički feniks"* uskrsnuo 1930. godine.

Glavni junak knjige, Andrija Hebrang, 1929. je godine bio izložen *"optužbi za tešku političku inkriminaciju"*. Optužnica se *"temeljila na trima krivičnopravnim povredama"* i *"podvlačila"* je niz stvari. Hebrang je pred sudom postupao staloženo i skromno, za razliku od Tita koji je *"iskazao poprilično političku nadmenost"*. Međutim, ni Hebrang se nije odricao *"zasada svoje komunističke vjere"*.

Na robiji komunisti (koji, kako priznaje auktorica, za razliku od utamničenih hrvatskih nacionalista, s upravom nisu imali naročitih sukoba) svoje *"kaveze"* pretvoriše u škole. U tom se isticao O. Keršovani, kojega će, odmah, bez dangube naglašava N. K. K., 1941. pogubiti ustaše. Keršovani je *"HSS držao osionim* (sic!) *čimbenikom 'hrvatskog nacionalnog pokreta'"* (navodnici potječu od N. K. K.). Ipak je u kaznionici došlo do frakcijskih borbi, ali je Hebrangov sukob s pristašama Petka Miletića bio *"samo naizgled opterećen osobnim fenomenom"*.

Auktorica ne razlikuje *"značaj"* od *"značenja"*, ona prihvaća izraz *"poslanik"* umjesto "zastupnik", ona piše *"jezgro"*, *"podvala"* i *"kurs hrvatske kune"*, ponegdje i *"vjerovatno"* i *"front"*, a iz njezine rasprave saznajemo da *"pitanje"* pučke fronte nije bilo *"jednako izazovno i HSS-u"* (što bi trebalo značiti da HSS nije pokazivao interesa za koncepciju pučke fronte). U raspravama kojega drugog pisca, spomen bi se *"anglo-*

-britanaca" mogao nazvati previdom, ali kad je N. K. K. posrijedi, malo je razloga za takav optimizam.

Jedno od njezinih spektakularnih otkrića jest navod da je Jugoslavija godine 1938. *"tragala za umjerenim mjestom"* između tradicionalne orijentacije prema Francuskoj i Britaniji te ojačane Osovine. Približavanje SSSR-u imalo je *"naizgled slučajan karakter"*, a nakon pristupa Trojnom paktu događaji su se *"gomilali uzavrelom brzinom"*. Nakon proglašenja NDH, Hrvati su se *"posvetili usudu nacionalne veličine"*, a N. K. K. smatra da su se Rimski ugovori sastojali od *"triju akta"* (sic!).

Na početku rata, *"na scenu su izišle hrvatske političke elite neujednačenog organskog razvitka i brojčane snage"*, a *"partija"* je *"interno računala"*, kako u Hrvatskoj raspolaže s oko pet tisuća članova. Ona se taktički služila nacionalnim pitanjem, mada je *"povezivanje komunističke ideologije i nacije unekoliko neodgovarajuće"*. Partija je *"rasporedila ljude na zadatke dizanja pobune"*, ali je *"u svim vidovima građansko-komunističkog partnerstva bila (je) prisutna loša navika partije da eliminira političke takmace i naglašava vlastitu misonarsku ulogu."*

Značajnu ulogu u organiziranju komunističke pobune u Hrvatskoj imao je V. Bakarić. Njegovo je konspirativno ime ("Mrtvac"), nepodnošljivom lakoćom zaključuje N. K. K., *"bilo djelomično aspekt zdravstvenog stanja ali i opreznog prilaza stvarima"*. Bakarić je za nju *"utjelovljenje oprezne i hijerarhične ličnosti"*. Dok se dio komunista zalagao da se s podizanjem ustanka pričeka, za "Vazduha" Kopiniča i neke zagrebačke komuniste *"realan partijski predah"* bio je jednak političkom mrtvilu, pa je Kopinič podcjenjivao Centralni komitet zbog *"nedostatka udarne aktivnosti"*.

Hebrang je bezgranično vjerovao Titu i Centralnom komitetu KPJ, smatrajući da se *"partija"* mora što prije *"otarasiti vatrenih talenata"* poput Kopiniča. Sve je to bio odraz *"mreže isprepletenih dvojbi o modusu ustanka"*. Kasnije se Hebrang profilirao u neospornog prvaka, pa je njegovo *"rukovođenje"* dobilo *"pomalo romantiziranu aktualnost"*... Kocbek je s Nazorom, Magovcem, Rittigom i Hebrangom želio *"razmijeniti neku zamašnu slobodarsku poruku"*, a *"Hebrangova karizma pozitivnog predznaka vjerojatno nigdje nije imala toliku produktivnu snagu kao što je imala u razvijanju naslijeđene južnoslavenske vrijednosti."* Izvanpartijski su rodoljubi, piše N. K. K. *"podupirali pokret širokim poljem slobodarskih i humanističkih ideja"*, a Hebrang je u propagandnoj borbi protiv ustaštva *"pronalazio mnogo komunističkog samo-zadovoljstva."*

U Topuskom Hebrang *"nije robovao ezoteričnom klasnom jeziku partije što je moglo povrijediti komunistički egoizam ponekog mlađeg člana partije"*, a hrvatski egzodus u svibnju 1945. *"nije bio jedini oblik iscrpljivanja ljudskih resursa"*. Problem odbjeglih skupina i pojedinaca *"rješavan je po obrascu vojne likvidacije na samom mjestu."* Došavši pobjedom komunista na vlast, *"Hebrang nije imao izrazito doktrinalan odnos prema gospodarskoj zbilji, njega je najviše zanimalo životno sposobno gospodarstvo (...) Realno planiranje i uravnoteženo gospodrstvo bili su kamen temeljac njegovu nazoru."*

Tko može odoljeti milozvučnosti rečenice koja glasi: *"Udjel Hebrangove vlastite volje da se Tito zbaci bio je nikakav, on je svoju unutarpartijsku bitku vodio isključivo verbalno, unutar četiriju zidova partije i vjeran Centralnom komitetu u javnosti."*

Onaj koji u ovoj šumi besmislica, tiskanih uz novčanu (time valjda i političku) potporu Ministarstva znanosti tehnologije, sačuva pribranost i, prisjećajući se odabranih poglavlja Taborijeve *"Povijesti ljudske gluposti"*, uspije dokučiti što auktorica pokušava reći, morat će se suočiti s hrpom nepreciznosti i površnosti koje ozbiljno dovode u sumnju uvjerljivost priložene biografije, prema kojoj se N. K. K. "više od dvadesetak godina bavi istraživanjem pravnih aspekata povijesti Drugoga svjetskog rata", pa je tako "objavila niz znanstvenih rasprava" u različitim časopisima.

Iz tih se nepreciznosti i površnosti lako dade zaključiti kako je gospoda Kisić-Kolanović (umjesto inicijala povjesničarke N. K. K., zlobnik bi previdom stavio inicijale NKV-povjesničarka) i intelektualno i emocionalno stasala pod blagotvornim utjecajem jugoslavenske komunističke mjesečine i da je, kao vrag od tamjana, bježala od svega što bi moglo pomutiti sliku svijeta koju je "Partija", na ponos zemlje i naroda, tako mukotrpno stvarala.

Nu, ni u tom se okviru naša znanstvenica "vatrenog talenta" previše ne obazire na činjenice.

Tako su za nju i pravaštvo i jugoslavizam utopije koje usmjeravaju političke strasti. Ona pogrješno tvrdi kako su početkom rata ukinuti pokrajinski sabori u austrijskoj polovici Monarhije, iako nesazivanje zemaljskih sabora ne znači njihovo ukidanje. Za nju su boljševičke ideje koje su dijelom utjecale na previranja 1918. godine, samo *"ruske ideje"*, dok u pobunama od 1918. do 1920. godine ne nalazi i nacionalne uzroke.

Ona tvrdi da je u prosincu 1918. proglašena Kraljevina SHS, iako se država sve do 30. srpnja 1920. godine zvala Kraljevstvom SHS. Ako razliku previđaju težaci i poneki novinar, profesionalni bi je povjesničar morao uočiti. Gospoda Kisić-Kolanović bezobrazno izmišlja kako je *"Hrvatska u novu državu ušla okrnjena za matične prostore koji su ugovorom u Rapallu 1920. godine dodijeljeni Italiji"*.

S obzirom da zna bar to da je nova država stvorena dvije godine prije tog ugovora, kao znanstvenik koji se posebno bavi pravnom poviješću, morala bi znati da teritorijalna žrtva u Rapallu nije bila samo u političkom pogledu žrtvom u interesu jugoslavenske države, nego je i formalnopravno predstavljala ustupak kojega je učinila beogradska, jugoslavenska vlada. Nema potrebe dokazivati kako postoji bitna razlika između povijesno netočne formulacije *"Hrvatska je ušla okrnjena..."* i povijesne činjenice da je Hrvatska teritorijalno okrnjena nakon ulaska u Kraljevstvo SHS, međunarodnopravnim aktom jugoslavenske vlade.

N. K. K. površno tvrdi da je stranački tisak HRSS-a napadao režim *"mnogo snažnije od ostalih kritičara"*, što znači da joj je politička djelatnost Hrvatske stranke prava poprilično nepoznata. Ona neprecizno suprotstavlja *"hrvatske federaliste i srpsku radikalsko-demokratsku koaliciju"*, zaboravljajući da se pod pojmom "hrvatskih federalista" podrazumijevaju pripadnici i pristaše kasnije utemeljene Hrvatske federalističke seljačke stranke (HFSS), a da se hrvatske protivnike radikalsko-demokratske koalicije ne može tek tako označiti "federalistima". Radićev je program u prvim godinama postojanja jugoslavenske države bio konfederalistički, dok je, recimo, Hrvatska stranka prava hrvatsko pitanje smatrala međunarodnim pitanjem, što znači da je njezin program bio separatistički.

Teško je vjerovati vlastitim očima kad N. K. K. tvrdi kako je Radić *"upisao stranku u Komunističku internacionalu"* (umjesto u Seljačku ili Zelenu internacionalu, Krestinternu), a nije lako pročitati ni da je Aleksandar 1934. ubijen *"za vrijeme državničkog* (sic!) *posjeta Francuskoj"*. Svakako bi bilo poželjno razlikovati državnika od političara, ali je i u slučaju nestručnjaka za diplomatski protokol nedopustivo poistovjetiti državni s "državničkim" posjetom.

Atentat je *"donio nepotrebnu bruku hrvatskim nacionalistima"*, tvrdi ona, posve preskačući izravne i neizravne posljedice Aleksandrova nestanka s političke pozornice, kako na međunarodnoj, tako i na hrvatskoj odnosno jugoslavenskoj političkoj pozornici. Kazati da se Namjesništvo sastojalo od kneza Pavla Karađorđevića i *"dva prisutna građanina"* dopustivo je u novinskoj polemici ili političkom pamfletu, ali ostalu dvojicu namjesnika u znanstvenu djelu nazvati samo "prisutnim građanima", svakako nije u skladu s pravilima struke.

Ne navodeći, naravno, izvora za svoju tvrdnju, N. K. K. izmišlja da je *"Lorković (je) preko Švicarske i Italije došao u dodir s britanskom i američkom vladom"*, jer je istina upravo suprotna: švicarske su vlasti izrijekom odbile posredovati u hrvatskom pokušaju uspostavljanja dodira s Angloamerikancima. Ona spominje nekog "R. Žnidarčića", vjerojatno misleći na Henrika-Rika Znidarčića, a potom raspravlja o suđenju partizanskim zapovjednicima u proljeće 1944. na Kordunu, elegantno spominjući *"srpski aspekt nezadovoljstva s tim suđenjem"*. Sintagma "srpski aspekti nezadovoljstva" i kriva uporaba instrumentala dostojni su, doista, Nade Kolanović-Kisić.

Smije li se, uostalom, očekivati više od auktorice koja ima hrabrosti napisati da je general E. Glaise von Horstenau bio *"opunomoćeni njemački poslanik u NDH"*, kad i pučkoškolci znaju za S. Kaschea? Kako gledati na povjesnika koji ljeta Gospodnjeg 1996. tvrdi da su *"1. studenoga 1928. sa zvonika (zagrebačke katedrale) demonstrativno spuštene tri crne zastave u znak sjećanja na Radića i hrvatske poslanike (sic!) ubijene u beogradskoj skupštini"*, kad je tisuću puta opisano vješanje crnih zastava sa zvonika zagrebačke katedrale na dan 1. prosinca 1928. (a ne 1. studenog!), u povodu desete obljetnice proglašenja Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca?

Posebno poglavlje predstavlja izrazito jednostran i negativan odnos N. K. K. prema hrvatskom separatizmu, Ustaškom pokretu i Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Za nju je hrvatski separatizam očito marginalna i povijesno retrogradna ("kontrarevolucionarna") pojava. Protivno dobrom običaju da se u znanstvenoj raspravi izostave digresije koje samo zamućuju sagledavanje procesa, ona već pri opisu položaja komunističkih zatvorenika u staroj Jugoslaviji naizgled usputno domeće kako su neke od njih kasnije ubile ustaše. Zaboravit će tu digresiju dopuniti bar natuknicom o pozadini kerestinečkog slučaja, a kamoli konstatacijom da su potom komunisti poubijali puno više ustaša i hrvatskih nacionalista uopće.

Već pri prvom spomenu Pavelićeva imena, u svezi s Pavelićevim prvim dodirom s Talijanima 1927. godine, ona piše kako je kasniji državni poglavar NDH već tada bio *"voljan priznati"* značajne ustupke Italiji. Stoga, ne označavajući da je riječ o tuđoj misli, dodaje kako je *"Pavelićeva promemorija bila (je) sjeme iz kojeg su 1941. god. niknuli Rimski ugovori."*

Iole upućeniji znaju da je riječ o svojedobnoj literarnoj dosjetki dr. Jere Jareba, koju je jugoslavenska komunistička pamfletistika često i rado rabila. Nju, međutim,

danas nije moguće znanstveno braniti. Naprotiv, prilično je jasno kako ne postoji nikakva "Pavelićeva promemorija" i kako nema izravne sveze izmedu Pavelićeva susreta s R. F. Davanzatijem 1927. i Rimskih ugovora 1941. godine. Odnosno, ako ima, onda ima jednako toliko koliko i izmedu Rimskih ugovora s jedne, a Radićevih pregovora s Talijanima 1919/1920. i 1923/24. godine, Košutićevih kontakata s fašističkom Italijom 1929-1936., Mačekovih pregovora s Cianom 1938/39. te razgovora Pavelić-Ciano 1940. godine, s druge strane.

Auktorica ovlaš spominje Banovinu Hrvatsku (za koju se, kaže, u Zagrebu *"uvidalo da nije djelotvoran odgovor na hrvatsko pitanje"*) i domeće kako su Mačeka napadali i ustaše i komunisti, ali ne kaže zašto, a još manje spominje da su banovinske vlasti u tamnicu bacile komuniste koji su nastradali nakon proglašenja NDH, i da su za hrvatske nacionaliste otvoreni sabirni logori. Ne govori o Mačekovim jugoslavenskim istupima, pa njezin spomen susreta Pavelić - Ciano u siječnju 1940. postaje nerazumljiv i jednako pamfletistički kao u djelima F. Jelić-Butić ili B. Krizmana.

Za nju je Jugoslavija *"formalnom i faktičnom aneksijom"* razbijena 17. travnja 1941., iako takva formulacija ne znači ništa, osim da pisac malo zna o stvarima o kojima piše. Povijest ne poznaje nikakvu ni "formalnu" ni "faktičnu" aneksiju Kraljevine Jugoslavije. Sile Osi i neki njihovi saveznici jesu, doduše, anektirali dijelove teritorija te države, ali nikad nju kao cjelinu.

Povrh toga, zanimljivo je da N. K. K. smatra kako je Kraljevina Jugoslavija razbijena 17. travnja, bezuvjetnom kapitulacijom njezine vojske, a ne, recimo, 10. travnja, proglašenjem NDH koju je već 10. travnja priznala Madžarska, a pet dana kasnije i Njemačka odnosno Italija. Ako toliku važnost pridaje aktu o kapitulaciji jugoslavenske vojske, kao stručnjak za pravnu povijest dosljedno bi morala spomenuti da su po medunarodnome ratnom pravu i četnici i partizani bili franktireri (franctireurs), dakle, odmetnici i šumski razbojnici.

Ona tvrdi da su ustaše *"inzistirali"* da je NDH proglašena prije ulaska njemačke vojske u Zagreb, iako nije posrijedi "inzistiranje", nego nepobitno utvrđena povijesna činjenica. Što znači tvrdnja da su se brojni Hrvati *"posvetili usudu nacionalne veličine"*, valjda ne zna nitko, ali zato N. K. K. zna da je NDH *"prepustila"* Italiji *"veći dio jadranske obale"*. Štoviše, kao stručnjak za pravnu povijest, ona dodaje da se to dogodilo Rimskim ugovorima koji se sastoje *"od triju akta"*. Naravno da to nema veze s istinom: NDH Italiji nije ništa prepustila, nego joj je 18. svibnja 1941. nametnuto razgraničenje s Italijom, kojim je apeninskom susjedu pripao manji, a ne veći dio hrvatske jadranske obale koji se prije uspostave NDH nalazio pod jugoslavenskim vrhovništvom. Jer, ne valja zaboraviti da je Italija svoj posjed na istočnoj obali Jadrana, stečen ugovorom u Rapallu, kasnije proširila sporazumom Mussolini-Pašić i aneksijom bivše Riječke Države, a Beogradskim i Nettunskim konvencijama te kasnijim tzv. Uskršnjim paktom izmedu Ciana i Stojadinovića ojačala svoj položaj u hrvatskim (i slovenskim) zemljama. Stručnjak za pravnu povijest, napokon, mora imati na umu da je Kraljevina Italija, koja je u proljeće 1941. samo na Balkanu imala pola milijuna vojnika, napala Kraljevinu Jugoslaviju (a ne NDH) te okupirala dijelove jugoslavenske države. Ta je okupacija, što se Hrvatske tiče, u medunarodnopravnom pogledu prestala tek nakon ugovora o razgraničenju - jednog od tzv. Rimskih ugovora.

Pod pojmom Rimskih ugovora podrazumijevaju se četiri ili čak šest, a nikako tri isprave: osim tri ugovora i Zaključnog zapisnika, sastavni dio Rimskih ugovora čine i pisma razmijenjena izmedu Mussolinija kao predsjednika talijanske i Pavelića kao predsjednika hrvatske vlade. Tim je pismima ureden položaj općine Split, otoka Korčule te prava talijanske manjine na području koje je ostalo pod hrvatskim vrhovništvom. Ne bi bilo krivo u Rimske ugovore svrstati i makar formalno jednostrani dokument kojim talijanske postrojbe na području NDH iz zaposjedajućih (okupacijskih) postaju posadnim postrojbama.

Za auktoricu je kristalno jasno kako je Pavelićev režim bio *"totalitaran"* i kako je apsolutizacijom *"hrvatstva"* (navodnici njezini!) državu *"opteretio nacionalnim i vjerskim problemima"*. Gospoda Kisić-Kolanović očito ne zna što znači "totalitarizam" i koje značajke moderna politička znanost smatra nužnim sastavcima totalitarne diktature. U političkom se pamfletu može čak i ustvrditi da je NDH bila totalitarnom državom, ali nema znanstvene metode kojom bi se tada tvrdnja mogla dokazati. Međutim, gospodi N. K. K. to nije važno. Njoj je izgleda samo važno diskreditirati hrvatsku državu (ili je, možda, u silnoj učenosti, mehanički i nekritički preuzela tvrdnje Ferde Čulinovića i družine?).

Tvrditi da apsolutizacija hrvatstva provocira vjerske probleme, znači ne shvaćati hrvatski nacionalizam. Ali, kad se uči po Viktoru Novaku, ništa nije čudo, pa nije čudo ni da N. K. K. piše kako je NDH sve četiri godine proživjela *"pod strašnim znamenjem ideoloških (sic!) progona i umorstava"*. Inače bi se moralo očekivati da osoba koja se bavi položajem i politikom KPJ, dobro znade kako progoni komunista nisu bili uvjetovani ideološkim, nego nacionalnim razlozima: vlasti NDH nisu se protiv njih borile zbog postavki o klasnoj borbi, nego zbog njihove pobune protiv hrvatske države. U novije su vrijeme objavljena svjedočanstva o Pavelićevim pokušajima da odmah nakon uspostave hrvatske države nade *modus vivendi* i s komunistima, a sama N. K. K. citira "Spremnost", ozbiljan zagrebački tjednik koji je, kao "Misao i volja ustaške Hrvatske", pozivao Hebranga da oštro razluči borbu protiv ustaškog režima od borbe protiv hrvatske države.

N. K. K. ističe da je ustaški režim uhitio Mačeka, kao i veliki broj komunista. Očito ne znajući da je zadaća povjesnika utvrditi zašto se zbilo to što se zbilo, ona ne ulazi u razloge tih postupaka. Stoga ne treba ni očekivati da bi se ona udostojila bar nekako kazati da nema države koja honorira oružanu pobunu.

Za razliku od pristrana negativnog odnosa prema ustašama i NDH, gospoda Kisić-Kolanović tvrdi da su se komunisti borili ne samo za društveni prevrat, nego i za *"spašavanje domovine"* (koje?), besramno (ili samo nepismeno?) tvrdeći da su partizanske institucije *"postale 1941. godine nova realnost Hrvatske"*, iako je kristalno jasno da godine 1941. partizani u Hrvatskoj nisu značili baš ništa.

N. K. K. tvrdi da su se *"u ratnom vremenu od 1941. do 1945. dramatično (...) prestrojavali ljudi i političke ideje u Jugoslaviji."* Zašto baš u "Jugoslaviji", i u kojoj "Jugoslaviji", onoj londonskoj, ili onoj šumskoj? Smije li se iz toga zaključivati o onome što je auktoričinu srcu milo i umu blisko?

U tom je razdoblju Jugoslavija postojala u četničkim i partizanskim (dakako, i savezničkim) planovima. U hrvatskim se planovima razmišljalo samo o hrvatskoj državi. Iako opterećena silnim teškoćama, ustrojena u sklopu autoritarnog poretka i

teritorijalno okrnjena, ona je predstavljala realnost. Bila je tada jedina hrvatska država, i to država kako u smislu međunarodnog prava, tako i kao izraz političke volje većine Hrvata, pa i onih koji su bili oštro suprotstavljeni Pavelićevu režimu. Da režim ne čini državu, jasno je i iz činjenice da je vodstvu jugoslavenskoga komunističkog pokreta i četništvu ideja obnove Jugoslavije bila zajednička: dijelili su ih pogledi na njezino unutarnje ustrojstvo i na oblik društvenog uređenja.

Kao što je za Tina Ujevića samo pođudna kritika bila kritikom (dok je pokudnu smatrao reklamom), tako bi i ove bilješke uz njezinu "studiju" gospoda Kisić-Kolanović mogla smatrati reklamom. Doista bih preporučio čitanje njezine knjige, jer će iz nje svaki čitatelj naučiti bar dvije stvari: prvo, kako se ne piše, i drugo, kako se ne piše hrvatska povijest.

Valja ipak dometnuti: to što auktorica raspravice o Hebrangu ne zna ili ne može o Hrvatskoj misliti bez jugoslavenskog okvira, bio bi njezin problem, da ova knjiga ne govori rječito i o Institutu za hrvatsku povijest i uopće o duhovnoj klimi u hrvatskoj i "hrvatskoj" historiografiji. Kao što vuk dlaku mijenja, tako se i većina jugoslavenskih povjesničara naizgled i formalno prometnula u hrvatske. Svome odgoju oni, međutim, ne mogu pobjeći: ideologizirani način mišljenja toliko se duboko ucijepio u njihove mozgove da ga ni uza sav trud ne mogu prikriti.

Ponešto o tome govore i sudbine recenzenata ove knjige. O Ivi Bancu kojega bi, istina, bilo teško i nepravedno nazvati jugoslavenskim povjesničarem, danas je otrcano govoriti. Stoga neupućenu čitatelju valja svratiti pogled na zanimljiv tekst drugog recenzenta Kisić-Kolanovićkine rasprave. Dr. Ivan Perić u broju 12/1996 poznatog "Šuvarova" časopisa, *"Hrvatskoj ljevici"*, koja se samodopadno naziva još i tzv. "Listom za demokraciju i socijalnu pravdu", objavljuje članak pod naslovom *"O povijesnim težnjama i stranci opasnih namjera. Osvrt na dvije tvrdnje s trajnijim ehom u hrvatskoj političkoj komunikaciji."* Ne bježeći od srbizama (em smo Horvati!), dr. Perić elaborira povijesne i političke reperkusije svojedobne izjave dr. Franje Tuđmana, da "Nezavisna Država Hrvatska nije samo izraz kvislinškog terora i fašističkih zločina, već i izraz povijesnih težnji hrvatskog naroda za svojom državom."

U tom svom intelektualnom pothvatu, dr. Perić pokazuje zadivljujuće neznanje, jer se blaže ne može okvalificirati tvrdnja da se u Njemačkoj pojava "identična" talijanskom fašizmu, nazivala nacionalsocijalizmom. Pismeniji pučkoškolac morao bi znati razlike između nacionalsocijalizma i fašizma. U istu kategoriju spada njegova formulacija da "ustaški režim nije 'kopija' nacizma, (...) nego njegov integralni dio." Ne računajući "antifašiste" (tj. dojučerašnje boljševike), nema poznavatelja ovostoljetnih desnih autoritarnih pokreta koji bi tako olako preko jezika prevalili ovu besmislicu.

Naravno, Perić ovdje ne nastupa kao povjesnik, nego kao "političar". Njegove tvrdnje i njegova argumentacija imaju dnevnopolitički značaj, one su elementom političke borbe. Kad se danas, kad to možemo bar glasno primijetiti, povjesničar usuđuje izgovoriti takve besmislice i notorne neistine proglasiti istinama, valja se prisjetiti što se, kako i zašto radilo u vrijeme kad je povijest bila samo i jedino sluškinjom politike...

Iako se takav pisac hoće nametnuti kao "arbiter historiae" i dijeliti političke i moralističke packe, Periću se mora priznati: umnogome je ostao dosljedan svojim

ranijim mislima i pogledima, pa bar zato zaslužuje više poštovanja od "znanstvenika" koji su još 1990. jugoslavenstvo kovali u zvijezde, a danas u njemu prepoznaju sotonsku misao. Ovima ne valja vjerovati, jer su posvjedočili da su spremni prodati dušu za šaku zobi.

Tomislav Jonjić

Koliko je Ljubo Kuntarić skladatelj i crkvene glazbe?

U "Maruliću" broj 1./1997. godine u jednom nam članku (str. 197-199) Stanka Pavuna već u samom naslovu ističe Ljuboslava-Ljubu Kuntarića kao skladatelja crkvene glazbe, a u samom tekstu kaže za njega da "pretežito se bavi crkvenom glazbom u kojoj je postao jedan od najvećih hrvatskih skladatelja". Stanka Pavuna vjerojatno to nije izmislila, nego je to napisala prema knjizi "Živjeti s glazbom", koja je prošle godine predstavljena u Zagrebu prilikom 50. obljetnice Ljubinog skladateljskog djelovanja. Žao mi je što još nisam došao do te knjige, da i ja steknem isto uvjerenje, koje za sada još ne dijelim s gospodom Pavunom. Bavim se crkvenom glazbom kao crkveni orguljaš također već 50 godina i kao stalni orguljaš u jednoj gradskoj župi 36 godina, a da se do sada nisam sreo s nijednom crkvenom skladbom dragoga mi zemljaka i kolege Ljube Kuntarića.

Nazivam Ljubu zemljakom, budući da ga smatram i Požežaninom, iako se to iz navedenoga članka ne vidi. Piše da je rođen u Čakovcu 1925., a da sada živi u Voloskom. Međutim Ljubin djed Makso poznati je i zaslužni Požežanin, otac Ljubin Ljuboslav je rođen u Požegi i tu je proveo najveći dio života sa svojom obitelji, a i sam Ljubo je u Požegi završio gimnaziju i maturirao 1944. Tu mu je nakon 1943. roditeljski dom. A zovem ga i kolegom, budući da smo skoro u isto vrijeme maturirali u požeškoj gimnaziji, a nakon toga u isto vrijeme studirali tehniku u Zagrebu.

Možda je potrebno nešto više reći o toj porodici KUNTARIĆ, koju površno poznajem, a osobito je cijenim. Pozivam one koji o njoj znaju više, da je znanstveno obrade i opišu za širu javnost. MAKSO Kuntarić (1867-1932) rođen u Križevcima dolazi u Požegu kao profesor i u požeškoj je Gimnaziji profesor i ravnatelj punih 35 godina (1890-1925). Bavio se kulturno prosvjetnim radom, pisao, prevodio, uređivao tjednik, bio gradski zastupnik itd. Sa ženom Marijom r. Lanović imao tri sina: Zlatka, Đuru i Ljuboslava.

ZLATKO već kao gimnazijalac i student pripada domagojskom pokretu. I on i braća mu oduševljeni su pripadnici onih katoličkih krugova koji su se formirali pod utjecajem Petra Rogulje, prof. Petra Grgeca i ostalih prvaka katoličkog pokreta u Hrvatskoj. Kao poznati zagrebački odvjetnik u svim sporovima kod sudova i drugdje zastupa Zagrebačku nadbiskupiju i pojedine župe i samostane. Bilo je to u vrijeme režima protivnog Crkvi. Osobno sam ga upoznao prilikom zastupanja prava gradnje samostana sv. Antuna u Sisku. Lokalne su vlasti sve činile da spriječe tu izgradnju, ali je odvjetnik Zlatko uspio u zastupanju i samostan je u Sisku izgraden.

ĐURO je roden u Požegi 1893. U Požegi se uključuje u katoličke organizacije kao gimnazijalac zajedno s Josipom Andrićem, samo godinu dana mladim. S Josipom Andrićem, kasnijim dugogodišnjim urednikom HKD Sv. Jeronima ureduje požeški "Slavonac" i sudjeluje u drugim akcijama. S Andrićem prijateljuje i kasnije, sve do Andrićeve smrti. Đuro je urednik "Požeških novina" i katoličkog vjerskog lista "Dobre štampe". Govorom, perom i raznim akcijama može se smatrati za posebno istaknutog katoličkog laika. Prvi puta sam se s njim sreo u rodnoj mi Djedinoj Rijeci kad je 1935. prilikom posvete seoskog raspela održao sadržajan govor o važnosti Križa o ljudskom životu. Inače je Đuro bio požeški odvjetnik.

LJUBOSLAV (1898-1988) je u Požegi roden, a tu je i umro. Znatan dio svoga radnog vijeka proveo je u Međimurju. U Čakovcu je punih 19 godina (1922-1941) kao profesor Učiteljske škole. Tu on neumorno radi kao istaknuti katolički djelatnik. Osnovao je 10 kreditnih zadruga za koje izdaje "Vjesnik međimurskih zadrugara". U časopisima se javlja člancima o radu katoličkih društava u tom kraju. Nažalost mnogi su njegovi radovi ostali neobjavljeni, u rukopisu. Mađarske vlasti 1941. Ljuboslava zatvaraju pa protjeruju iz okupiranog Međimurja. Tako je on od 1943. opet u svojoj rodnoj Požegi sve do smrti, još punih 45 godina. Od toga je 10 godina profesor u Gimnaziji, do umirovljenja 1953. U školskim godinama 1945/46 i 1946/47., u kojima sam polazio 7. i 8. razred požeške Gimnazije, na nedjeljne đačke mise u 9 sati u crkvu Sv. Lovre, od svih gimnazijskih profesora, dolazio je redovito na misu jedino profesor Ljuboslav. Imao je svoje stalno mjesto u crkvi među đacima.

Profesor Ljuboslav i supruga mu Olga imali su troje djece, koje sam poznavao, i koja su vjerojatno rođena u Čakovcu: Ljubu, Mariju i Olgu. Ljubo je roden 1925., Marija možda 1929. i Olga možda 1931. Ovo "možda" pišem zbog toga, jer dok sam ja polazio 8. razred gimnazije s 1928. godištem, Marija je polazila 7. a Olga 5. razred. Olga mi se javljala kasnije u Sisku, gdje joj je suprug imao stomatološku ordinaciju.

A sada još nešto o Ljubi Kuntariću kao skladatelju. Sjećam se dobro njegovih prvih zabavnih skladbi "Ti ni ne slutiš" i drugih. Međutim kao Požežanin nije bio baš plodan na Muzičkom festivalu Slavonije u Požegi. Bio sam na deset tih festivala od 1970. do 1979. U tih 10 godina izvedene su samo tri Ljubine skladbe: 1970. "Zlatna Kata", 1971. "Tiho volim" i 1977. "Škola za bećare". Što se tiče Ljube kao skladatelja koji "pretežno se bavi crkvenom glazbom u kojoj je postao jedan od najvećih crkvenih skladatelja", možda je gospođa Pavuna ipak pretjerala. Pregledao sam sve novije crkvene pjesmarice izašle posljednjih 15 godina, a i nekoliko pjesmarica duhovnih skladbi, ali ne nalazim ni jedne Ljubine skladbe. Pa i psalam "Kušajte i vidite", koji se spominje u članku, skladali su prema crkvenim pjesmaricama Đ. Tomašić, Lj. Galetić i Z. Pšag, a ne i Lj. Kuntarić. Vjerujem da je on i crkveni skladatelj, možda ne baš "najveći", ali je šteta da njegove crkvene skladbe ostanu u ladicama ili da se izvode samo u župi njegova stanovanja. Treba naći načina kako ih popularizirati. Možda preko časopisa "Sv. Cecilija" i na druge pogodne načine pa da onda njegove skladbe uđu i u crkvene pjesmarice.

Postoji još jedan hvale vrijedan rad Ljube Kuntarića, koji se u članku ne spominje. Ljubo je sredio bilješke i rukopise svoga pokojnog oca Ljuboslava, složio ih u desetak svezaka, ukupno oko 900 tipkanih stranica i poklonio franjevcima u Čakovcu

i još nekim osobama. Ovaj je povijesni materijal neprocjenjive vrijednosti za izučavanje povijesti Međimurja, posebno s vjerskog, prosvjetnog i kulturnog gledišta.

I još nešto na kraju. Pisac članka Stanka Pavuna kćerka je poznatog jeronimskog pučkog pisca Antuna Matasovića. I ova je obitelj zaslužila da se stručno obradi. Antun i supruga mu Reza rodili su jedanaestero i odgojili desetero djece. Jedno je umrlo u ranom djetinjstvu. I ova je obitelj, iako slavonska, živjela u Čakovcu 15 godina, do protjerivanja 1941. Tako su obitelji Kuntarić i Matasović 15 godina u Čakovcu prijateljevale, dok su Ljubo i Stanka bili školski kolege u osnovnoj i srednjoj školi. Poslije rata se obje prijateljske obitelji našle u Požegi. Posebno sam kontaktirao s obitelji Matasović, noseći piscu Antunu na pregled neke moje sastave. Tu sam se sastajao i s njegovim sinom Ljubom Matasovićem, koji je već bio student. Nakon maturiranja u Požegi, s njim sam od 1947. studirao na Tehničkom fakultetu u Zagrebu. Dok sam polazio u Požegi 8. razred gimnazije, iz obitelji Matasović su polazili Đurđica šesti, Radovan četvrti i Branka drugi razred.

Neka ovaj napis bude poticaj boljim poznavateljima porodica Kuntarić i Matasović, da nam ih prikažu kao posebno uzorne i za primjer. A dragom zemljaku i kolegi Ljubi Kuntariću želim da njegove crkvene skladbe postanu dostupne i nama župskim crkvenim orguljašima, da ih i mi izvodimo sa svojim zborovima na slavu Božju i radost božjega puka.

Lojzo Buturac

Je li duhovna obnova već pokopana kao mrtvorođenče?

Mnogi su se u Hrvatskoj, nakon raspada Jugoslavije i potpunog sloma komunizma kao vladajuće političke ideologije u istočnoj Europi, ponadali da će uspostavom i međunarodnim priznanjem hrvatske države gotovo sama od sebe zaživjeti i duhovna (odnosno, moralna) obnova, zasnivajući taj očito neutemeljeni *wishful thinking* na neodređenoj i olako potezanoj sintagmi o "predzidu kršćanstva", po kojoj je - ostavimo za trenutak po strani političke implikacije sintagme - duboko ukorijenjeni osjećaj pripadnosti kršćanskom svjetonazoru zapadne provenijencije (što, drugim riječima, znači katoličanstvu) neprijeporno inherentan hrvatskom biću. Radilo se - najjednostavnije rečeno - o "olako obećanoj brzini" povratka u toplo okrilje Svete Matere Crkve: pokazalo se, naime, da razmetni hrvatski sin nema, istinabog, ništa protiv Crkve (Bože sačuvaj!), ali da ipak nije nimalo spreman pokoravati se njezinim izričitim zapovijedima, jer se bolje osjeća u nekom drugom ozračju (da ne bude zabune - ovdje mislimo na hedonističko, a ne na političko ozračje!).

Nada da će se Hrvati, pukim odricanjem od ateizma (koji im je komunistička vlast odista nametnula da ih otrgne od njihova duhovnog prabića) i komunizma kao njegove ideološke nadgradnje, automatski i bez poteškoća vratiti duhovnoj matrici kršćanskog svjetonazora kao osnovnom smislu egzistencije podjednako je izražavala puko nepoznavanje uzrokâ fenomena koje se u kulturi Zapada obično izriče sintagmom "smrt Boga", kao i manipuliranje vjerskim osjećajima građana radi prizemnih političkih

ciljeva. Razočaranje činjenicom da velik dio navodno odane i prividno iskreno pobožne katoličke pastve u Hrvatskoj (ali i bilo gdje drugdje) čine lukavi farizeji - što je, sa stajališta Kristova nauka, još i gore od otvorenoga ateizma - koji se prema katoličkoj vjeri i Bogu ponašaju jednako prijetvorno kao i srednjovjekovni kupci (i prodavači) indulgencija, bit će možda manje ako pokušamo proniknuti u korijene i uzroke takvog ponašanja.

Ova distinkcija vjerojatno se u konačnom svodenju računa neće pokazati bitnom, ali je neprijeporna: kolaps na kršćanskoj eshatologiji zasnovanog *Weltanschauunga* nisu uzrokovali ateistički sustavi. Oni jesu u svojim zemljama službeno ukinuli religiju i otežavali - u većoj ili manjoj mjeri - život aktivnim vjernicima, ali je sama njihova sintagma "truli Zapad" (koja je još u vrijeme komunizma bila neumjereno karikirana) podrazumijevala iskreni napor da se moralnoj koroziji Zapada, u kojemu političke demokracije uglavnom služe kao ideološko pokriće za permisivni *laissez faire* princip, suprotstave građenjem koliko-toliko duhovno zdravoga života (u čisto političkom smislu, naravno, strogo instrumentaliziranog), nadajući se vjerojatno da će se zapadna civilizacija još jednom, kao u slučaju Rimskog carstva, srušiti sama od sebe - u smradnoj kloaki razvrata i korupcije (što je još uvijek vrlo vjerojatna mogućnost na duži rok). Upravo zato je dugo vremena Zapad imao isključivi "monopol" i na ulični kriminal i na pornografiju i na prostituciju - kasnije i na narkomaniju i AIDS, pa se tako jednom prilikom u Brežnjevljevoj eri sovjetsko Ministarstvo zdravlja možda i s pravom hvalilo kako u SSSR-u tada nije zabilježen ni jedan slučaj AIDS-a, jer tamo nema perverznih gadosti koje bi izazvale tu bolest. Istini za volju, upravo je bivša Jugoslavija (a ni to joj ne služi na čast!) već negdje 60-ih godina - u vrijeme u koje, na primjer, moralnoj čistoći sovjetskih filmova zamjerke ne bi mogao naći ni dr. Ante Vukasović - odbacilo to i nehotice eshatološki zasnovano revolucionarno čistunstvo, da bi u iduća dva desetljeća, naglašavajući, kako je jednom duhovito primijetio Veselko Tenžera, "nebitne slobode", kako bi mogla lakše uskraćivati one bitne, postepeno preuzimala vodstvo u utrci svojevrsne moralne permisivnosti, ne ispuštajući ga iz ruku sve do svog naprasnog preminuća. Takvo stanje će u "Danasu" od 26. lipnja 1990. detektirati Jasmina Kuzmanović: "Kiosci preplavljeni eksplicitnim porno-edicijama, kina s Lolitom u krevetu za sve koji mogu kupiti kartu, porno-kazete u državnom dućanu i pravi porno-shopovi, koji se kao civilizacijski proboj recenziraju u državnoj štampi ... U pogledu društvene zaštite manjine (ili većine, svejedno) koja se ne želi izlagati pornografiji, taj 'liberalizam' pokazuje najcrnje profitersko lice. Jugoslavija je, naime, vjerojatno jedina zemlja u Europi koja pornografiju izlaže na svim pristupačnim prodajnim mjestima, koja ne kontrolira godine posjetilaca porno-filmova i u kojoj je časopis poput 'Erotike' mogao biti izuzet od poreza na promet ..."

Nas *hic e nunc* zanima, naravno, u ovom kontekstu samo ovo: što se otada do danas u tom pogledu, konkretno u Hrvatskoj, promijenilo? Nedvosmisleni odgovor je: na žalost, ništa. Doduše, porno-filmova u kinima ima nešto manje (tu je prazninu, međutim, ispunila ponuda video-klubova, koje u tom pogledu nitko ne kontrolira!), ali recentne porno-verzije "Marca Pola", "Al Caponea", "Tarzana" i "Hamleta" uvjeravaju nas da se i tu stvari malo pomalo vraćaju "na svoje mjesto"! Kad smo već kod toga, godine posjetilaca porno-filmova i dalje nitko ne kontrolira (ne zaboravimo, za razliku

od svih ostalih zemalja u Europi!), a novi dokaz zapadnjačke "civiliziranosti" su "vruće" telefonske linije!

Pitanje koje nužno proizlazi iz onoga prvoga glasi: može li se Hrvatska izvući iz ove moralne žabokrečine i što bi trebalo učiniti za neki ohrabrujući pomak? Hoćemo li odista religiozni osjećaj svesti na puki ritual lišen sadržaja i neće li nam se mise i ostali vidljivi znakovi bogoštovanja srozati na neke vrijednosno neutralne "igre bez granica", usporedo s nekakvim ludičkim hepeninzima, čija prizemnost i ponižavajuća degutantnost potire sam pojam religioznosti?* Treba li uopće nekom u ovoj državi duhovna obnova ili je ona zapravo već krišom zakopana, kao mrtvorođenče, bez službenog protokola - ali uz prešutni službeni imprimatur? Je li, konačno, kršćanska duhovnost odista postala iritirajuća prijetnja onom bjesomučnom zgrtanju dionica i tvornica, onim famoznim šleperima punim materijala koji čekaju na granici, onom bahatom razmetanju raskošju i bogatstvom dok drugi prebiru po kantama za smeće?

Oni koje sam jednom drugom prilikom - parafrazirajući naslov filma "Kopitom amo, kopitom tamo" Vere Chytilove, koji se bavi atrofijom morala u bivšoj Čehoslovačkoj - nazvao kopitarima imaju, naravno, spreman odgovor i na ova pitanja: oni ionako uvijek sve znaju!, oni komotno preživljuju sve političke i ine promjene, pa i dalje nesmetano žive kao neka vrsta zaštićene divljači u svojim (kvazi-) intelektualnim rezervatima, smišljajući u njima psine (najčešće ne čisto političke) protiv društva koje im je sve to omogućilo, pa se upravo iz tih redova listom regrutiraju ideolozi studentskih nemira i anarhoterorizma sedamdesetih. Vičući "Evo vuka" ili "Écrase l'infâme!" svaki put kada netko samo i spomene da, osim njihove isključive permisivnosti (koja je - gle čuda! - permisivna samo prema moralno dvojbenim vrijednostima), postoje i drugačiji svjetonazori, koje bi trebalo barem u istoj mjeri uvažavati, te proglašavajući nedemokratičnim svaki stav koji se (koje li drskosti!) razlikuje od njihova vlastita, oni su sebi priskrbili monopol da budu kreatori i arbitri kulturološke nadgradnje zapadnog svijeta, pa čim se na obzoru pojavi makar i mali nagovještaj nekog drugačijeg svjetonazora, odmah se začuje bijesno toptanje njihovih "kopita".

Zašto se, dakle, don Anto Baković i njegov imenjak dr. Ante Vukasović tretiraju kao javni ridikuli u jednoj zemlji koja gromoglasno tvrdi da se vraća svojim duhovnim izvorima - a njihovi istomišljenici nisu izvrgnuti ovako bespoštednom ruglu ni u mnogo sofisticiranijim sredinama. Oni koji takve "glasove usamljenih u pustinji" zlobno kvalificiraju kao nekakvu čistunsku "rekonkvistu" morali bi znati da sve veći broj intelektualaca i političara na Zapadu razmišlja na ovaj način, uključujući primjerice, Boba Dolea i njegovu suprugu, koji se aktivno bore protiv nasilja na filmu i u modernoj glazbi, posebno onoj rap tipa. Od američkih političara ovdje je potrebno ubrojiti i Newta Gingricha, spikera u Kongresu, čija nova knjiga nosi znakovit naslov "Obnoviti Ameriku" (To Renew America).

---

* O tome sam u napisu pod naslovom "Iskažimo se predzidem kršćanstva" (redakcijski naslov) pisao u "Tomislavu" od studenoga ove godine.

Od teoretičara u posljednje je vrijeme medijski najzanimljivija Gertrude Himmelfarb u Britaniji (nju često citira Gingrich u svojim javnim istupima), čija je knjiga sasvim eksplicitna naslova "De-moralizacija društva: od viktorijanskih vrlina do modernih vrijednosti (The Demoralization of Society: from Victorian Virtues to Modern Values) već izazvala neke žustre reakcije "kopitara" (npr., Joea Regalya i A. C. Graylinga u "Financial Timesu"). Osim toga, naslov knjige "Princip dužnosti" (The Principle of Duty) Davida Selbournea dovoljno govori sam za sebe, a slične stavove izražava i jedan drugi britanski profesor sociologije, Amitai Etzioni, koji je iskovao znakovit slogan: "Prava koja uživamo odražavaju dužnosti koje imamo prema sebi i društvu". Odavde vidimo da stavovi hrvatske (ne nužno i ne samo političke) desnice, s njezinim ključnim načelom o tri velika R, i nisu tako usamljeni. Konačno, za sebe dovoljno govori i naslov knjige nedavno preminulog Christophera Lascha (svi navedeni autori su Britanci) "Revolt elite i izdaja demokracije" (The Revolt of the Elites and the Betrayal of Democracy), s tim da je nužno naglasiti da autor daje sintagmi "revolt elite" sasvim negativne konotacije.

Vratimo se, na samom kraju, opet pitanju: kako se izvući iz tog užasa? Komentirajući vijest o devetnaestoj žrtvi droge u Splitu prošle godine, Joško Čelan (kojega su nedavno medijski "kopitari" stavili na listu za ideološki odstrel!) daje najprije dijagnozu: "Riječ je zapravo o opisu dominantnoga društva liberalnoga kapitalizma, koje stvara sva dobra, ali i zla, među kojima je i ovo o kome je riječ: slijepa trka za profitom osamljuje pojedinca i kida sve (...) društvene veze, koje mogu pružiti sigurnost i istinsko emocionalno ispunjenje. Stvara se golema industrija koja nudi lažne nadomjestke - i tu, naravno, ulijeću 'dileri', oni stvarni koji nude drogu i oni 'svjetonazorni' koji je opravdavaju... A lijek, koji bi bio lijek? Samo preobražaj društva - izgraditi takvu zajednicu koja će, kako se nekad govorilo, 'zakonito proizvoditi' toplinu i ljubav. Projekt tako kolosalnih razmjera da se čini nadrealan i neostvariv, ali ni jedan pojedinac, obdaren umom i osjećajima - ma koliko se osjećao malim i nemoćnim - ne može i ne smije od njega odustati".

Odista - je li se to uopće moglo bolje i ljudskije izraziti?!

Ante Gradiška

Gingricheva duhovna obnova

Ponovni izbor Newta Gingricha za predsjednika Zastupničkog doma američkog Kongresa možda i nije osobito značajna vijest u državi u kojoj je status još neoslobođenoga dijela zemlje s pravom osnovno pitanje državne politike, a u čijem se užem okruženju upravo rješavaju (u trenutku pisanja ovog napisa) dva događaja koja su u središtu svjetske javnosti: sve više karnevalsko uličnо događanje "demokratije" u Beogradu i najava bosanskih Srba da će eventualnim gubitkom Brčkog (u kojemu su prije rata predstavljali manjinsko stanovništvo) otvoriti novu stranicu svima već znane ljudožderske politike u Bosni.

Ipak, na ovim prostorima sada vlada kakav-takav mir, hvala Bogu, pa i vijest o manje poznatom američkom političaru ima stanovitu važnost u kontekstu nužnog (i po

mogućnosti objektivnog) izvještavanja, posebno za one koji preferiraju onu vrstu novinskih sadržaja koji se ni u bunilu ne mogu pojaviti u "Gloriji", "Mili" ili "Stilu". U samom tom kontekstu - dakle, isključujući za sada neke šire konotacije - zanimljivo je da je Gingrich prvi političar Republikanske stranke koji je nakon 1929. godine uzastopce izabran na ovu, treću po važnosti, funkciju u američkom političkom sustavu. "Što se tiče političke moći", piše Berislav Čuvalo u "Slobodnoj Dalmaciji" od 6. siječnja, "posao predsjednika zastupničkog doma, u rukama vješta političara, može se mirne duše mjeriti s političkom moći samoga predsjednika SAD. A Newt Gingrich je uistinu vješt političar".

Što se pak tiče svojevrsne kampanje koju protiv Gingricha vode pripadnici Demokratske stranke (za neupućene - to je ona vladajuća, Clintonova stranka), pod optužbom da je donacijama koje je primao - znači, novcem oslobođenim poreza, financirao svoja sveučilišna, pomalo "stranački obojena" predavanja i time pomogao republikancima (oni se sada tuže na "histeriju demokrata i pokušaj Gingricheve političke likvidacije"), u našim se prilikama takvo političko čistunstvo mora doimati tragikomičnim, ali nedvojbeno i hvalevrijednim! Bilo kako bilo, očigledno je da tako jak igrač na tako važnu mjestu smeta Clintonovim demokratima, pa ga zato žele i moralno diskvalificirati - ali, ta nas priča ovdje ne zanima previše.

U ovom kontekstu zanima nas, naime, "nekaj čist drugega"! Gingrich je nedavno objavio knjigu pod znakovitim naslovom "Obnoviti Ameriku" (To Renew America), pri čemu - da odmah pojasnimo - autor misli isključivo na moralnu obnovu američkog društva. Budući da se radi o onome što se još tijekom Domovinskog rata u Hrvatskoj bučno najavljivalo kao "duhovna obnova" predzida kršćanstva i što su oni u ovoj zemlji koji i na sâm spomen moralnih postulata odmah dobiju ospice prokazivali kao nekakvu navodno militantnu katoličku rekonkvistu - dakle, o nečemu što je autor ovih redova obrađivao u napisu "Je li duhovna obnova pokopana kao mrtvorođenče?" u nastavku ćemo se posvetiti isključivo Gingrichevoj knjizi. Zašto? Jednostavno zato jer je ona za svakog pravog i aktivnog vjernika vrlo poučna!

Znakovito je da je Gingrichev omiljeni autor znameniti engleski povjesničar Arthur Toynbee (od recentnih to je Gertrude Himmelfar, također engleska autorica), u vrijeme poletaka bučno najavljivane smrti Boga u zapadnoj kulturi pomalo gurnut u zapećak jedan od rijetkih filozofa ovoga stoljeća koji je promišljanje povijesti smatrao neodvojivim od činjenice Boga kao pokretača svijeta. Stoga je razumljivo da su Gingrichevi zaključci na tragu takve filozofije. Po Gingrichevim riječima, američko društvo raspada se iznutra, jer su ljudi odbacili vrijednosti, tradiciju i institucije koji su sačinjavali vrijednosti nacije. To raspadanje manifestira se u prividno neukrotivim društvenim zlima: zločinu, maloljetničkom promiskuitetu, nasilju i siromaštvu određenih slojeva (posebno gradskih) društva. Nesputani razvoj tehnologije, također potpuno lišen moralnog podteksta, za Gingricha je posebna kategorija alijenacije.

Rješenje je, po Gingrichu, vraćanje "starim konceptima moralnosti", što će nedvojbeno mnoge hrvatske libertiniste natjerati na histerično vrištanje. Razvijajući taj danas više nego nepopularan svjetonazor (po nekim je anketama Gingrich trenutno jedan od najnepopularnijih američkih političara!), Gingrich razlaže tezu koja zaslužuje ozbiljno razmišljanje. On kaže otprilike ovako: ljudi moraju prestati optuživati društvo

za sve svoje probleme i, umjesto toga, što više preuzimati osobnu odgovornost; moraju prihvatiti činjenicu da su neki obrasci ponašanja ispravni a drugi nisu - one koji to nisu treba podvrći strogim sankcijama.

Ove misli - slagao se netko s njima ili ne - imaju ključni značaj u ovom prijelaznom trenutku povijesti čovječanstva. Zašto? Osim u isključivo stručnim segmentima radnih ili još uže specijaliziranih prava, današnja zapadna civilizacija naglašava (a još češće i fetišizira) ljudske slobode po općenitom načelu *laissez faire*, ne pitajući za moralnu kvalitetu takve slobode. Prividna neograničenost tako shvaćene slobode ipak je limitirana, i to u svom najvažnijemu vidu, upravo onome čije dokidanje dovodi u pitanje sâm "raison d' être" slobode. Prema ovome scenariju, koji već desetljećima uživa neosporni medijski monopol, pojam slobode je sveden isključivo na "slobodu od" (isključujući, dakle, "slobodu za") - što, drugim riječima, znači da se on nužno koristi protiv određenog sustava vrijednosti, umjesto da služi za njegovo poboljšanje i nadogradivanje.

U politiziranu rječniku današnjice sloboda - što je u ovom kontekstu tek neprikladan sinonim za permisivnost - zaogrće se plaštem demokracije, koja time i sama postaje sinonimom za moralno pogubnu permisivnost. U moralnom okružju zapadne civilizacije tako su srušeni svi tabui, osim jednog jedinoga: nedodirljivosti same zapadne demokracije, iako je upravo ona iznjedrila zla koja sve brže i sustavnije uništavaju današnjeg čovjeka fizički i psihički, a kojih je bitni dio naznačio Gingrich u svojoj knjizi. Naravno da je ovo logično shvatiti kao neku vrstu pledoajea protiv stanja u kojem se danas nalaze zapadne demokracije, ali ne i protiv demokracije same. Prihvaćanjem druge premise taj bi se stav mogao iščitavati i kao apologija totalitarizma kao političke opcije, što on odista nije, tim više što danas ogromna većina sustava koji su u političkom pogledu neprijeporno totalitarni toleriraju (a nerijetko i promiču) permisivni svjetonazor u otprilike istoj mjeri kao i oni eminentno demokratski (najbolji primjer za to je bivša Jugoslavija), zavaravajući tako svoje podanike nebitnim slobodama kako bi im nesmetano mogli uskraćivati one mnogo bitnije.

Zato je potpuno u pravu Nedjeljko Kujundžić kada današnje europske demokracije naziva "trulim, anarhoidnim, kvantitativnim demokracijama", koje "ne rješavaju ništa, nego puštaju društva da trunu dok ne dođe do revolucije ili sveopćeg rata", te nalazi izlaz u tzv. "kvalitativnoj demokraciji", jer jedino ona "može osigurati maksimalizaciju regulacije svih, sa svima i o svemu".

Čovjek se na kraju mora upitati zašto bar neki hrvatski političari - osim tek ponekih čelnika HKDS (primjerice, Ivo Pacirov) - ne razmišljaju na takav način. Što se samih SAD tiče, vladajuću rok-generacija Clintona i Gorea, koja je u ranoj mladosti u manjoj ili većoj mjeri i upila pogubni utjecaj moralne dekadencije o kojoj govori Gingrich, to jednostavno ne zanima, a Bob Dole, koji dijeli većinu bitnih Gingrichevih stavova (zajedno sa suprugom medijski je angažiran u borbi protiv nasilja, droge i pornografije), izgubio je izbornu trku i zbog toga što je moralno labilne Amerikance "davio" prodikama koje oni očito nisu željeli slušati. Izborni izgledi su baš ono što muči i većinu hrvatskih političara, i na vlasti i u oporbi - ali, mora li samoproglašene križare predzida kršćanstva vlast zanimati više od moralnog probitka nacije?!

Gingricheva knjiga otvara, kako vidimo, mnoga pitanja, i to u svim sredinama, ali se ne ustručava ni od apodiktičkih zaključaka, kada smatra da to može uzdrmati uspavane mozgove političara i ostalih građana, ponižavajuće zadovoljnih moralnom žabokrečinom u kojoj žive. Pri kraju knjige Gingrich doslovno kaže: "ako učinimo ono što treba, 21. stoljeće će biti doba slobode, istraživanja, otkrića i prosperiteta. Sve više ljudi će nalaziti sreću na sve više raznolikih načina - više nego ikada u ljudskoj povijesti".

Prepotencija? Utopija? Samo za one koji uživaju u svojoj duhovnoj entropiji! Svi ostali naći će u Gingrichevoj knjizi barem poticaj za razmišljanje. (Konačno, i naslov ovoga časopisa vrlo je sličan naslovu razmatrane knjige - što znači da polazi od istih moralnih osnova!)

Ante Gradiška

O tempora, o mores!

U utorak 5. rujna 1995, kazališni kritičar "Slobodne Dalmacije" Anatolij Kudrjavcev napisao je u "Forumu", stalnom podlistku tog dnevnika, a u vlastitoj manje-više redovnoj rubrici "U traganju za izgubljenim Mediteranom", odista nadahnut ogled o mediteranskim običajima. Kao i u svim svojim tekstovima (čak i u onima posvećenima isključivo kazalištu), Kudrjavcev želi afirmirati kulturu duha i ljudske osjećajnosti, polazeći od zdravog obiteljskog života kao stožera uljuđenosti i duhovno oplemenjene emocionalnosti, nasuprot današnjoj agresivnoj subkulturi duhovne kaljuže, u kojoj se osjećaji o kojima govori Kudrjavcev izvrgavaju bespoštednu ruglu, a jezovita kakofonija zvukova - koji nalikuju kombinaciji uključene mješalice za beton, rezanja trupaca motornom pilom i kotrljanja lonaca po strmome putu - proglašava kultnom glazbom, te koja ima i svoja četiri (nježno tetošena) jahača Apokalipse: pervertirani hedonizam, narkomaniju (uključujući, naravno, i AIDS), stravično eskalirani kriminal i ekološku katastrofu sa svim posljedicama koje ona donosi (rat, istini za volju, nije tekovina samo ovoga civilizacijskog okružja).

Prije nego što vidimo o čemu to govori Kudrjavcev, moramo ustvrditi da je za ono što on govori potrebna zamjetna doza građanske hrabrosti (u ovom slučaju, sasvim izvan "res politica"). U zapadnoj (ne)kulturi druge polovice ovoga stoljeća, a posebno negdje od kraja 60-ih godina, nametnuo se, naime, jedan iznimno agresivan ideološki trend, koji se s militantnom isključivošću i arogancijom zapjenjeno obrušava na svaki svjetonazor koji se ne može smjestiti u uske okvire Prokrustove postelje ideološkog jedno-/bezumlja nositelja tog i takvog trenda. Pišući prije šest godina u svojoj knjizi "Vlastito stajalište", napisao sam o tome: "Protagonisti toga trenda bahato su prisvojili pravo na istinu i konačne odgovore, vršeći pravi duhovni genocid nad pojmovima i pojavama koje etiketiraju kao 'tradiciju', 'malograđanštinu', 'lažni humanizam' itd. Opijeni su svojom navodnom i samozvanom revolucionarnošću, a ni sami nisu svjesni (ili to neće da budu) koliko su perpetuiranjem uvijek iste revolucionarnosti taj pojam obezvrijedili i zaustavili ga na karikiranoj razini groteskog fosila.

Godinama i desetljećima sumanuto se boreći za afirmaciju nasilja i pervertiranih oblika ponašanja uspjeli su u otprilike onolikoj mjeri u kojoj su borci protiv tih grozota zakazali: kriminal je u stalnom usponu (sada u sve češćoj sprezi s narkomanijom), a smrtonosni je AIDS, na primjer, upravo onaj zao duh iz boce kojega su uspjeli prizvati svojom psihotičnom glorifikacijom pedera i narkomana. Ali, što da se radi: od pogleda s ruba šanka teško je očekivati da bude suviše bistar!..."

Čemu nas, dakle, podučava Kudrjavcev. Čujmo ga: "Mediteranski svijet, više od svih ostalih, uživao je u mnogobrojnim prastarim narodnim običajima koji su značili životno bogatstvo i duboko osmišljeni sadržaj. Ti običaji nisu zahtijevali strpljivu patnju, niti su izazivali opasnost, kao što se to zbivalo negdje drugdje, u nekim drugačijim okolnostima, pod vlašću čudnih svjetonazora... Bili su to običaji što ih je nadmoćan mentalitet nametnuo životu svojim dosjetkama. Zapravo, običaji su možda i najuvjerljivija mjera vrijednosti nekoga naroda ili neke sredine... Pa zaboravljamo da su stari mediteranski običaji bili sukus svjetske mudrosti, mjere koje su osmišljavale život i ispunjavale ga duhovnim bogatstvom. Koliko god tako davno zamišljeni oblici života mogu izgledati uvodom u dosadu, oni su zapravo duhovit i raskošan scenarij za neko zanimljivo trajanje ispunjeno čednim radostima. Tom sustavu običaja podređeni su životinjski i biljni svijet, nebo i zemlja, te cijela priroda i njezine ćudljive mijene, a čovjek im postaje ravnopravnim sudionikom tek posredstvom svojih životnih pravila..."

Nevolja je s tom idiličnom slikom svijeta u tome da je taj svijet danas gotovo potpuno iščezao, pa ga se u takvu obličju i ozračju jedva sjećaju i najstariji ljudi. Arkadijska oaza - po Kudrjavcevu - Mediterana možda je čak i brže od ostalih europskih staništa podlegla procesu moralne degeneracije, čemu je nedvojbeno najviše doprinio turizam, kao gotovo ozakonjeno pokriće za razmahivanje hedonističke lascivnosti, pa je zato, primjerice, moguće da je pred nekoliko godina sramni delikt zavođenja maloljetnica počinila grupa osoba oba spola, starijih od 50 godina, i to u Komiži, gdje bi se vjerojatno, pred najmanje 50-ak godina, ljudima te dobi gadilo i govoriti o tome.

U pitanju je ono što je francuski sociolog Ferdinand Tönnies u svom djelu "Zajednica i društvo" (La communauté et la société) nazvao "organskom voljom", kojom su se odlikovale uglavnom ruralne zajednice Europe u prošlim stoljećima - za razliku od "racionalne" volje, koja je znakovita za današnju civilizaciju. U svom ogledu pod naslovom "Dva tipa 'masovne kulture' - tržište i politika kao njihovi izvori", objavljenom u br. 25 splitskog časopisa "Vidik" 1970. godine, Fuad Muhić ovako pojašnjava pojam "organske volje": "organska volja, prema Tönniesu, pripada zajednici kao spontanom, prisnom i neotudenom obliku društvenosti koji je orijentiran prema svojoj unutrašnjosti, kao toplini kućnog ognjišta ili neusiljenoj razmjeni mišljenja na trgu antičkog ili srednjovjekovnoga grada; zajednica je oblikovni institut društvenosti u kome još nema natruha racionalnog kalkula i rafinirane manipulacije ljudskim sudbinama. Organska volja je stoga izraz prostodušne naivnosti koja još nije konstituirala čovjeka kao ego cogitansa i gurnula ga u svijet kao mislećeg subjekta. Kultura zajednice je također prostodušna i u pravom smislu 'narodna': sjeta, romantika, srdžba i pobuna samo su izrazi osjećanja 'široke narodne duše' i njene transcedentno-utopijske usmjerenosti protiv nepravde, nasilja i porobljavanja, a isto tako i lirska personifikacija ljepote života i draži njegovih izazova".

Tijekom stoljeća je, nažalost, takva bukolička idiličnost potpuno degenerirala (odgovor na pitanje "kako" i "zašto" iziskivao bi opsežniju studiju) u - ovo što danas imamo u europskoj civilizaciji! Kudrjavcev će se sigurno vrlo lako složiti s premisom da je takva degeneracija posebno izražena u njegovoj (i mojoj) Dalmaciji (dakle, u okružju nekoć idilično etične mediteranske kulture), jer je, recimo, u prikazu jedne predstave na nedavnom kazališnom festivalu u Rijeci (koja - u najmanju ruku - manje pripada mediteranskom okružju nego rodni Split tog "raseljenog Rusa") sarkastično primjetio kako riječka publika neke skaredne detalje predstave nije popratila zadovoljnim cerekanjem i navijanjem, za razliku od splitske, prilikom recentnog izvođenja iste te predstave u splitskom kazalištu.

Ovako zadat kontekst "otvara jednu novu zagradu" (kako bi to rekao jedan kritičar) i dovodi nas do čehoslovačkog filma (naime, 1988. godine, kada je film snimljen, još je postojala Čehoslovačka kao jedinstvena država) znakovita naslova "Kopitom amo, kopitom tamo" (Kopitem sim, kopitem tam), koji je režirala poznata Vera Chytilova, prikazanog pred oko dvije i po godine na HTV-u. Film pruža "crnohumornu sliku života površnih urbanih intelektualaca, koji život provode u pijankama, grubim šalama na tuđi račun, ljubakanju i preziru prema bilo kakvome osjećaju odgovornosti" (Živorad Tomić u "Slobodnoj Dalmaciji"). Ta kaustična ironija počinje već na razini naslova, koji metaforički detektira animalno batrganje kao bitnu odrednicu moralno degradirane spolnosti tipičnog europskog *homme moyen sensuel* s kraja 20. stoljeća.

I dok većina značajnih filmskih autora iz zapadno-europskog kulturološkog okružja, u širokom rasponu od Buñuela do američkog scenarističko-redateljskog tandema (ali porijeklom iz Europe) Joe Esterhaz/Paul Verhoeven (od njihovih je filmova naša publika, pored već kultnih "Sirovih strasti" /Basic Instinct/, do sada vidjela još i "Sliver"), opsjednutost seksom zapadne civilizacije na pragu 21-og stoljeća dovodi u nategnutu i neprirodnu svezu s navodnim nagonom prema smrti, na tragu one famozne Freudove konstrukcije o sprezi između Erosa i Thanatosa, a koja predstavlja bizarnu simbiozu kršćanskog asketizma i iz njega na apsurdan način izniklog libertinizma - Chytilova koja, za razliku od većine tih stvaralaca, polazi od razmatranja "golog" života kao ontološke potke kulturološke nadgradnje zapadne civilizacije, a ne s polazišta ideološke armature te nadgradnje, lucidno detektira kod tog "poludjelog buržuja" i njegove opsjednutosti onime što je nedavno kolumnist "Financial Timesa" - u kontekstu eskalacije nasilja i seksa na filmu - nazvao "gladijatorskim seksom", upravo ono što i jest jedna od osnovnih značajki ove moralno posustale civilizacije: paničan strah od smrti. Pa, kada u filmu jedan iz te bulumente "kopitara" oboli od AIDS-a, bolesti koja se pojavila gotovo kao neka vrst kazne Božje za i od najmanjeg traga emocija temeljito očišćeni libertinizam - njegovi će ga dojučerašnji prijatelji i prijateljice u histeričnom strahu napuštati, baš kao što štakori napuštaju brod koji tone. U završnim kadrovima, dok nesretni bolesnik očekuje neizbježivu smrt, sticajem okolnosti jedini od njih suočen s nekom vrstom odgovornosti, taj "dekadentni gradski ološ" (kako tu vrstu "kopitara" u navedenome prikazu naziva Tomić) nastavlja besciljnu igru svog spazmotičnog kopitanja, nepovratno nesposoban da pokaže makar i najmanji trag odgovornosti i sućuti.

Sličnu temu obrađuje sve veći broj filmova s kurentnoga anglo-američkog tržišta, od kojih ćemo kao znakovite primjere uzeti dva, koji spadaju među najnovije: to su britanski "Četiri vjenčanja i sprovod" (Four Weddings and a Funeral) Mikea Newella i američki "Miami" gotovo anonimnog Carla Frankela. Osim što su oba filma (kod kojih je onaj prvi zaista neumjereno "izvikan") nedvojbeno lošija od filma značajne češke redateljke, znakovito je za njih i to da sa simpatijama prikazuju svjetonazor koji ona implicitno kritizira. Pri tome autori tih filmova i nehotice otkrivaju farizejstvo njima tako dragih likova. U tim filmovima - najjednostavnije rečeno - svatko švrlja sa svakim, svako želi i dobija (u opreci sa zapovijedi Božjom) tudu ženu ili muža, što drugim riječima znači da se sve to ipak odvija pod egidom institucije braka.

Čitano između redova, to znači da su takvi pustopašni "kopitari" (ili "oženjeni samci", kako ih naziva Ivo Pancirov - oni, naravno, koji su oženjeni) veći farizeji i robovi konvencija od bilo koje druge vrste ljudi. Paradoks je ovdje samo prividan! Oni su, naime, instituciju braka, sa zluradim veseljem, uspjeli lišiti čak i najosnovnije ljudske, etičke sadržine, ali se same građanske konvencije braka, kao čisto pravne institucije, drže kao pijan plota! To je ona situacija u kojoj - kako je 1973. pisao Bogdan Tirnanić u napisu znakovita naslova "Radost da smrdi ili poludjeli buržuj" - navodna "antikonvencija nikako nije odricanje od konvencija nego tek konvencija u novom ruhu", tj. konvencija s promijenjenim predznakom.

U pokušaju uklapanja uskog dijagetičkog konteksta konkretnih filmova u širi kontekst socio-psiholoških razmatranja zapadne civilizacije suočavamo se s dva nezaobilazna čimbenika. Prvi je da je oko "laissez faire" principa na kojemu se zasniva ponašanje protagonista tih filmova (kao paradigme tipična ponašanja današnjega čovjeka Zapada) stvorena pomno razrađena ideološka nadgradnja, kojoj je osnovna funkcija opravdavanje upravo takva svjetonazora, pozivajući se pri tomu na vrlo široko shvaćenu demokratičnost, koja se, međutim, u biti svodi na neograničenu permisivnost kao ključni postulat. Pri svemu su tome autori i promicatelji takve nadgradnje osiono rigidni prema svim stavovima koji se ne mogu smjestiti na Prokrustovu postelju njihova vlastitog Weltanschauunga, tako da njihovo vehementno osporavanje svega onoga što se podrazumijeva pod pojmom *establishment* - pri čemu je ključni sindrom koji se izražava već notornom sintagmom "épatez le bon bourgeois" - i programirana popustljivost prema svemu onome što taj establishment *ipso facto* osporava, iskazuje svojstva dogmatizma onoga tipa koji je u Europi navodno srušen zajedno s Berlinskim zidom.

Možda će nam ovo najbolje potvrditi jedan recentan primjer. Na samom kraju svog prikaza nedavno prevedene knjige pripovjedaka Arthura Schnitzlera, čije književno djelo obrađuje posljednje dane habsburške monarhije, a objavljenoga u "Vjesnikovu" dodatku za kulturu "Danica", u subotu 30. rujna prošle godine, Mirjana Dugandžija je napisala: "Schnitzler danas, u nas? Od njega će malo koristi imati novi nostalgičari kave i kifla, i ostalih općih mjesta propasti grada Beča, jer je Schnitzler, baš zato što se naizgled sav rastočio u estetiziranju svakodnevice, pokazao što je iza kulisa (malo)građanskog ukusa. Trudbenici duhovne obnove odmah će osjetiti da je to pisac koji kvari mladež. To su još dva plusa za ponovno prevođenje i objavljivanje Arthura Schnitzlera u Hrvata".

Ovo je agitprop u najčistijem obliku! Schnitzler, dakle, nije toliko zanimljiv zato jer je odista dobar pisac, već prije svega zato jer ga, navodno, naši neprijatelji ne vole. Ostali razlozi - oni estetski, koji bi kod jedne umjetnine zapravo morali biti jedino važni, samo su usputni i vrijedni su tek ukoliko osnažuju NAŠE razloge! Na potpuno isti način razmišljali su Ždanov i njegovi naredbodavci - isti mentalni sklop iznjedrio je literaturu koja je morala pisati o uspjesima sovjetske (ili jugoslavenske) privrede. Agresivni plakatski i u osnovi dogmatski libertinizam koji izbija iz citiranoga postao je - kako vidjesmo - dominantnom ideološkom strujom u jugoslavenskom kulturnom okružju 70-tih i 80-tih godina (Kudrjavcev i Tirnanić spadali su u one izuzetno rijetke, "slobodne strijelce" koji su joj se USUDILI suprotstaviti!), a vidimo da se i dandanas dobro drži na čitavom prostoru bivše Jugoslavije. Ne može se reći da i u tekućoj hrvatskoj kulturi nema ozbiljnih zastranjenja (najčešće sasvim drugačijega, nacionalističkog predznaka), ali barem se od čiste literature ne traži da bude ancilla neke isključive ideologije!

Svako razmatranje ovako zadatog problema u bilo kojem trenutku prije početka rata u Hrvatskoj i BiH nužno bi se bavilo isključivo ovim fenomenom (tj. tim svojevrsnim dogmatizmom) koji je jednostavno sankcionirao određeni model ponašanja kao neku vrstu paradigme svjetonazora čovjeka Zapada na određenu stupnju njegove povijesti i dostignuta razvoja, pa je i autor ovih redova do sada razmatrao uglavnom taj kontekst (vidi moju knjigu "Vlastito stajalište"). Nepojmljivo stravičan rat u Europi na pragu 21. stoljeća, ili - preciznije rečeno - fašistička agresija SR Jugoslavije na Hrvatsku u BiH, a posebno, naravno, odnos Zapada prema agresiji, daju tom problemu osobitu dimenziju.

Konsternacija, ogorčenje i zaprepaštenje koje nevine žrtve u Hrvatskoj i Bosni osjećaju zbog kapitulanske politike Zapada prema srpskom agresoru bili bi možda manji kada bi se problem sagledavao kroz nešto drugačiju optiku, ne nužno politički determiniranu. Ako se, naime, pomalo evazivni geopolitički pojam "Zapad" iščitava kao entitet sastavljen od pojedinaca koji nisu nužno povezani s visokom politikom, a koji se više-manje ponašaju prema civilizacijskom obrascu znakovitom za duhovni svjetonazor čovjeka razvijenoga Zapada s kraja 20. stoljeća, samo se od sebe postavlja pitanje: ako je za civilizaciju u kojoj živimo znakovita posvemašnja atrofija etičkih postulata, koja se nahodi u blaziranu hedonizmu, bezosjećajnosti prema bližnjemu i imperativu materijalnog sticanja zasnovanoga na istom tipu bezosjećajnosti, te ako svijet računala uvodi u život čovjeka takve civilizacije svojevrsni mehanicistički automatizam kojim se kroz strogo programirani filter takvoga svijeta propušta samo puki racio, nije ili odista naivno da će političke strukture iznikle na zasadama toga svjetonazora pomagati bilo kome iz pukog altruizma ili zadovoljenja sve apstraktnijega pojma pravde?

Odista je, dakle, preuzetno očekivati od jedne posustale civilizacije, koja u svojoj ponižavajućoj degradaciji potvrđuje onu proračunsku presudu koju joj je već odavno izrekao Oswald Spengler u svojoj "Propasti Zapada" (Untergang des Westens), a čije su prividno nespojive amplitude kužna pervertiranost predstavâ, recimo, na zagrebačkom "Eurokazu", s jedne strane, i intelektualna retardiranost raznih "Santa Barbarâ", s druge, ako znamo "u kakvom se moralnom i psihološkom klimaksu danas nalazi identitet europskih nacija, gdje su droga, ulično nasilje, depresija i blesava kozmopolitska rok-

kultura[1] uspješno zamijenili pobožnost, čast, požrtvovanje i druge 'nazadne vrline' ..." (Slobodan Despot) - da pokaže razumijevanju i sućut za nevine žrtve fašističke agresije koja se, eto, sve do jučer nesmetano provodila u njezinu okrilju.

Dio tog neuznosita konteksta - vlastitu hrvatsku moralnu atrofiju u okružju ratnog užasa - izuzetno je lucidno detektirao Joško Čelan, kada je u "slobodnoj Dalmaciji" od 20. listopada 1994. godine napisao: "Uljuljkani, anestetizirani i pomalo izluđeni svakodnevnim prizorima sajma taštine i šopani trivijalnostima ovdašnjih sve brojnijih šarenih medija, prečesto zaboravljamo na našu stvarnu situaciju, koju, i pored trenutačnog oružanog zatišja, obilježava nesmiljena borba za elementarni opstanak naroda i države (Čelan je ovdje jedino zaboravio pauperiziranog pojedinca - A. G.), čija je bitna sastavnica nemilosrdni propagandni rat s jakim i dobro organiziranim neprijateljem ..."

Situacija, dakle, na našu veliku žalost i sramotu, nije ništa bolja nego pred nekih 15-ak godina kad se karizmatski Veselko Tenžera duhovito izrugivao snobovštini tadašnjeg jugoslavenskoga društva ovim riječima: "Denis de Rougemont je prije gotovo pola stoljeća pisao o tome kako je nemoral postao istrošeniji od svih tradicionalnih morala, imenujući tako jedno (i jadno - A. G.) stanje duha koje je nas, stare kupce otrcanih klišea, dočekalo i u osamdesetim. Stoga u našoj sociologiji svakodnevice brak obvezatno figurira kao kategorija malograđanštine, realističan odgoj kao konzervativno mučilište, a postojana ljubav kao simptom debilnosti ... I uopće bi trebalo više udariti po očevima i materama koji su se uhvatili jednog braka kao pijan plota, onemogućavajući svojoj djeci dinamičnije roditeljstvo..."

Da se stanje u Hrvatskoj u tom pogledu nije ni za jotu promijenilo (odnosno, možda se i promijenilo, ali jedino na gore!) činjenica je koju ne treba posebno dokazivati. Riječ je zapravo o globalnome sindromu europske civilizacije koji je na zanimljiv način definirao još Freud, rekavši kako je moderni kršćanin jednostavno "loše kršten", pa se "ispod tanke ljuske kršćanina pomalja poganin". Budući da su "duševno zdravlje" i "životna radost" (vidi prvu fusnotu!) poganske zajednice (vidi citat iz Tönniesa!) već odavno nepovratno izgubljeni u civiliziranu društvu, za što postoje nebrojeni dokazi, od ozonske rupe do seksualnih perverzija, ono što nalazimo ispod sve tanje ljuske nije više poganin, već ateist, tako da danas golemi dio kršćanskoga korpusa predstavljaju deklarirani kršćani s duhovnim habitusom ateista. Dokazuju to i puki statistički podaci: tako, primjerice, iz intervjua zadarskog magistra teologije, don Marinka Duvnjaka, "Zadarskom listu" saznajemo da od oko 800 milijuna katolika na svijetu samo oko "10% ide u crkvu, a od njih je samo 1-1,5% uvjerenih kršćana". Osim toga, kako on dalje navodi, "više od polovice deklariranih talijanskih kršćana ne prihvaćaju crkveni moralni nauk"! Sve je to navelo kardinala Kuharića da zaključi kako "ova civilizacija koju sada proživljavamo nije više kršćanska civilizacija".

1 Joško Čelan je o tome pisao - pred desetak godina: "I dok ova kulturna politika misli da će uz zvuke roka prevesti omladinu u 21. stoljeće, dolje potpisani misli da se rok-imperijalizmu treba suprotstavljati kao i svakom drugom kulturnom imperijalizmu ... Jasno je, naime, da je rok ... jedna iz grupe pojava masovne kulture, koje se ponašaju po istim zakonitostima kao i svi drugi oblici suvremene popularne umjetnosti, a koje (zakonitosti) reproduciraju duhovnu ovisnost i provincijalnu svijest ..."

Iz svega ovoga proizlazi zaključak koji se mnogima u Hrvatskoj vjerojatno neće svidjeti, ali koji se nameće sam od sebe: ateisti su, naime, (bili) pošteniji u svemu tome, jer bi, budući da su apriori odbacili religiju samu po sebi, zapravo bilo i apsurdno da ih kršćanski nauk na bilo što obvezuje. Neprijeporna je, naravno, činjenica da se je religioznost u bivšoj Jugoslaviji na ovaj ili onaj način proganjala ili barem spriječavala (ne u takvoj mjeri kao u zemljama "realnog socijalizma", ali ipak!), ali smo istom danas suočeni sa šokantnom činjenicom da upravo sada kršćanski nauk, kad on ima i službeni državni imprimatur (možda i u prenaglašenoj mjeri!), gotovo nitko više ne želi. Prihvaća se, naime, samo puki ritual lišen sadržaja, što će reći da se pompezno slave Božić, Uskrs i drugi katolički blagdani, da se otvoreno odlazi na misu kao izraz pripadnosti katoličkoj pastvi, da se javno deklariraju religiozni osjećaji kao moralna protuteža, recimo, odioznom ateizmu - ali pri svemu tome golema većina baštinika takva svjetonazora ni u snu ne pomišlja da bi ih takvo etičko opredjeljenje moralo na bilo što obvezivati u svakodnevnom životu.

Apsurdnost te situacije najbolje će nam pokazati konkretan primjer. Tako je, primjerice, poznati poljski marksistički teoretičar Leszek Kolakowski još krajem 60-ih godina - već je tada smatran za disidenta - nazivao sebe "nedosljednim ateistom" i pisao: "Smatram da čovjek nema bolje sredstvo identifikacije od religioznog simbolizma i da se neophodna potreba za ovakvom vrstom ispunjenja ne može ni odbaciti ni ignorirati". Religija je za njega "nezamijenjivi dio čovjekove kulture, jedini njegov pokušaj da sebe vidi kao cjelinu, odnosno istovremeno kao subjekt i objekt".

Što nam ovo dokazuje? Jedan deklarirani ateist cijeni religiju, upravo zbog njezine duhovne komponente, zbog toga što ona - ako se dosljedno promišlja i proživljava - oplemenjuje čovjeka, dok, s druge strane, prosječni deklarirani vjernik zanemaruje, kao kakvu "quantité négligéable" (a u to nas - po onoj talijanskoj "carta canta" - uvjeravaju navedeni statistički podaci) upravo tu duhovnost, po od čitave vjere zadržava samo onu Freudovi "tanku ljusku", što religiozni osjećaj degradira na ponižavajuću farizejštinu. Takav moderni farizej želio bi istovremeno biti i pošten i ono drugo, a to jednostavno nije moguće: ortodoksni boljševik barem nije bio *homo duplex!*

Upravo o tom međuodnosu govori i naš ugledni teolog Tomislav Šagi-Bunić u "Slobodnoj Dalmaciji", gdje o tome kaže: "Kažu ljudi: oni (tj. komunisti - A. G.) su Crkvu i vjeru napadali, ali su je uzimali puno ozbiljnije nego ovi sada, koji slikaju obrede i vanjštinu, pa i nakaradnosti, izvlače samo 'egzotiku', a ne uzimaju ozbiljno što Crkva kaže, ne zanima ih vjerska poruka, pa ni da bi je kritizirali. Pokazuje se da je bolje biti iskren ateist nego neiskren vjernik... Mislim da najveći dio krivnje za ovo stanje snosi sama naša Crkva. Ona ovaj čas ne zna, ili propušta, odrediti mjeru svojega pojavljivanja u javnosti. Prave se štetni kompromisi, podilazi se željama i duhu jednog čisto sociološki uvjetovanoga masovnog kršćanstva, neke trijumfalističke vjere koja ne potiče osobno uvjerenje. Sve je na manifestacijama, zlorabi se liturgija kao dekor za neke druge svečanosti i društvene promocije..." (čitaj - političke!)

"Crkva u Hrvata" nije, međutim, u svemu tomu toliko kriva - naročito ne na najvećoj razini, jer se naši crkveni vrhovnici odista iskreno trude usmjeravati svoje stado u pravcu duhovnih vrijednosti i izbjegavati zamke političke instrumentalizacije. Ona jednostavno nema dovoljno načina da se odupre pogubnom utjecaju javnih medija,

koji bombardiraju recepijente raznim vrstama podljudskih sadržaja - posebno kroz glazbu i sliku. Očigledno je da se upravo zbog takve situacije u katoličkom okružju Sveti Otac Ivan Pavao II. osjetio ponukanim da 24. siječnja ove godine, "u znak sjećanja na Sv. Franju Saleškoga, zaštitnika katoličkog tiska, objavi poslanicu za Svjetski dan društvenih komunikacija" (koji pada na 19. svibnja), obrazlažući tu inicijativu sljedećim riječima: "Neprijeporna je vrijednost masovnih medija. Dobro rabljeni, oni mogu pružiti neprocjenjive usluge kulturi, slobodi i solidarnosti. Koncilski oci s povjerenjem i lucidnom realnošću priznali su prije svega pozitivne aspekte ovih sredstava, ali nisu sakrili da ih 'ljudi mogu rabiti protiv plana Stvoritelja, te ih okrenuti na vlastitu propast' (IM, 2)... Koliko različite i kontradiktorne poruke koje oni prenose utječu pozitivno ili negativno na osobe i obitelji, običaje i život ljudi? Kako negirati da upravo takva dvoznačnost sve češće izlazi na svijetlost dana tijekom ovih desetljeća?"

Crkveni oci, dakle, pokušavaju učiniti ono što je u njihovoj moći. Tako je, primjerice, dubrovački biskup dr. Želimir Puljić povodom Dana života, 4. veljače 1996, uputio poruku vjernicima, u kojoj - izmedu ostaloga - apelira i ovako: "Htjeli bismo potaknuti ljude, a posebno vjernike, da se opredijele za kulturu života, nasuprot 'kulture smrti', koja je u ovo ratno vrijeme odnijela toliko nevinih života po vojnim bojištima, a svakodnevno ih, nažalost, odnosi i u našim klinikama i rodilištima. Budući da je obitelj put Crkve, željeli bismo da naše kršćanske obitelji na tom putu budu 'sol zemlje' i 'svjetlo svijeta', da ljudi vide njihova dobra djela i 'slave Oca na nebesima'... U svijest i savjest vjernika treba opet vratiti iskonski i istinski pojam braka koji je u službi života, sa zadatkom da sudjeluje u razvoju društva i u životu i poslanju Crkve..."

I što reći na samom kraju? Ne ukazuje li sve ovo na jedno iščitavanje anticipacije već tako bliskog 21. stoljeća dijametralno različito od one svakodnevne histerične euforije - toliko slične nametljivoj i bučnoj promičbi neke primitivne političke stranke - baš zato jer takva euforija potpuno zapostavlja sadržaj za račun forme? Ne čeka li kršćansku vjeru u predstojećem stoljeću sudbina koja je (neka nam se oprosti ova "bogohulna" prispodoba!) u ovom stoljeću zadesila svjetski komunizam: da (gotovo) potpuno iščezne, te da sjećanje na nju predstavlja tek nekoliko raspršenih "ostatakâ ostataka", shvaćenih ridikuloznim reliktima nečega što je doba po mjeri čovjeka kao definitivno samoproglašenoga demijurga navodno zauvijek pregazilo? Ili će se pak (što nije ništa bolja sudbina) zadržati i dalje kao prozna forma i besmisleni ritual, pomoću kojih će farizeji moderne civilizacije kupovati svoje moralno jeftine indulgencije? Ovo drugo se ionako dogodilo s nekim novokomponiranim europskim demokracijama!

Ante Gradiška

Je li Stepinac bio ustaša?

U Titovoj Jugoslaviji stalno su nam parali uši parolama: "Stepinac je ustaša, zločinac i sluga okupatora"! Mnogi su hrabri Hrvati zbog toga i stradali. Tkogod je dospio na UDBU, u zatvor ili na sud morao se izjašnjavati o Stepincu (ako nisi osudio njega, osudio si sam sebe!). U "narodnoj armiji" Stepinčevo je ustaštvo bilo glavni

predmet vojne "nastave" (o tome bi nam dugo mogli pričati oni "sretnici" koji su sačinjavali kaznene bataljone), a i u školama se o tome "učilo" i moralo pisati obavezne zadaće. Rijetko je koji javni ili tajni skup mogao završiti bez pranja mozga o Stepinčevu "ustašluku".

Stoga su Srbi iza rata montirali veliki sudski proces "ustaškim glavešinama", u koji su utrpali i nadbiskupa Stepinca. A zašto? Svim su razumnim ljudima razlozi bili potpuno jasni. Trebalo je uništiti svoga glavnog "neprijatelja", koji je jedini od "glavešina" imao snage ostati u domovini i prkositi novim gospodarima, dok su svi ostali pobjegli u tuđinu glavom bez obzira. Odstranjenjem Stepinca trebalo je obezglaviti i cijelu Hrvatsku koja ga je već od samog početka II. svjetskog rata smatrala svojim najboljim predstavnikom. Uz to su komunisti i u njihovo ruho prerušeni četnici likvidacijom Stepinca htjeli odcijepiti Katoličku crkvu u Hrvatskoj od pape i onda je sasvim uništiti. Napokon im je trebalo na neki način opravdati i tolike zločine, od Bleiburga do Drine.

Stepinčevu je osudu valjalo također opravdati pred vanjskim svijetom upornom i vještom propagandom, kojoj je ondašnja postfašistička i postnacistička javnost brzopleto nasjedala. Hrvatski su neprijatelji u klevetanju nadbiskupa Stepinca bili toliko ustrajni, uporni i svestrani da su te klevete ostale žive sve do dana današnjega. Stalno opetovane laži jugoslavenskih *mass media* kod mnogih su zaista upalile.

Stoga još i danas mnogi mladi ljudi postavljaju nama starijima pitanje: Je li Stepinac doista bio ustaša? Što je istina od svega toga ocrnjivanja zagrebačkog nadbiskupa i kasnijeg kardinala katoličke Crkve?

Kao jedan od svjedoka iz onoga vremena osjećam dužnost dati svoj odgovor. No, u ovom kratkom zapisu ne mislim se pozivati na povijesne činjenice koje je objektivna povijest rata i poraća već ustanovila i po kojima je Stepinac zaista bio nevin. Ne mislim se pozivati ni na Hrvatski Sabor koji je jasno i jednodušno proglasio Stepinčevu nevinost. Neću se pozivati ni na dokumente koje je u golemu broju prikupila komisija zagrebačke nadbiskupije, u svrhu beatifikacije sluge Božjega Alojzija Stepinca, kao ni na brojnu literaturu već napisanu o pokojnom kardinalu.

Ovdje ću navesti samo svoje o s o b n o svjedočanstvo o čovjeku kojega sam osobno poznavao.

Kad su talijanski fašisti, po naglom rasapu jugoslavenske monarhije g. 1941., hrabro "osvojili" Dalmaciju, odmah su zabranili i zatvorili našu Visoku bogoslovnu školu u Splitu. Mi smo se splitski bogoslovi tada raspršili po drugim bogoslovijama, a najviše nas je bilo u Zagrebu i Đakovu. Tako sam u prvoj ratnoj akademskoj godini (1941-1942) nastavio svoj studij na Bogoslovnom fakultetu Hrvatskog sveučilišta u Zagrebu. Tu sam imao dovoljno prilika da osobno upoznam zagrebačkog nadbiskupa Stepinca.

Ponajprije zato što se naša bogoslovija i nadbiskupski dvor u Zagrebu, kako je poznato, nalaze u neposrednu susjedstvu. Dijeli ih samo katedrala. Zapravo nas katedrala i nije dijelila, već naprotiv: ona nas je spajala budući da smo baš u prvostolnici najviše susretali nadbiskupa prigodom bogoslužja o svakom većem blagdanu. Kao klerici mi smo stalno asistirali pri nadbiskupovim pontifikalima. Tako sam i sâm često puta služio nadbiskupu "ad mithram" ili "ad baculum", a i u ostalim pomoćnim

službama, za koje nas je pripremao naš rektor msgr. Franjo Šeper, Stepinčev kolega sa studija i njegov budući nasljednik.

Mi studenti smo se posebno mogli susresti s nadbiskupom u njegovu perivoju odmah do nadbiskupskog dvora. Stepinac ga je stavio i nama na raspolaganje, pa smo mi veći dio slobodna vremena provodili u nadbiskupskom parku. Tu smo više puta mogli naići na asketsku figuru nadbiskupa s brevijarom ili krunicom u ruci. Ako nije molio, znao se je zaustaviti s nama te kratko porazgovoriti.

Vjerske, moralne, rodoljubne, pa i "političke" ideje nadbiskupa Stepinca mogli smo najbolje upoznati slušajući njegove propovijedi u katedrali i ostalim zagrebačkim crkvama. Ni u jednoj svojoj propovijedi - a tako isto ni u svojim privatnim, javnim i službenim izjavama i spisima - nadbiskup Stepinac nije rekao ni jedne riječi u korist ustaškog režima. On je znao isticati pravo hrvatskoga naroda na slobodu i na vlastitu državu, ali ustaški pokret nikada nije pohvalio. Naprotiv, znao je kritizirati nepravde, nasilje i rasizam što se je krio u nacističkim i ustaškim postupcima i djelima. U nekoliko svojih propovijedi ustao je odvažno protiv progona nacionalnih i rasnih manjina te je u tom kontextu izričito spomenuo Židove, Srbe i Cigane.

Mi smo bogoslovi, preko predavanja naših profesora te također iz usta nadbiskupovih dobro poznavali, njegov stav prema tzv. "prekrštavanju" Srba (i ovo uporno ponavljanje riječi *pokrštavanje* - koje se u Katoličkoj Crkvi nikada, ni u povijesti ni danas nije događalo jer tko je kršten ne treba novoga krštenja - najbolji je dokaz uspješnosti srpske propagande). Katol. Crkva uopće nikada ne dopušta prisilno "katoličenje" bilo koga, pa ni pravoslavaca. Tako je postupao i zagrebački nadbiskup. On je svojemu svećenstvu ponavljao tu zabranu, ali je u slučajevima zaista mogućeg prisilnog tjeranja pravoslavaca ili židova u katolicizam tolerirao njihovo primanje u Katoličku Crkvu *da bi se spasili njihovi životi*. A poslije - "kad prođe ovo ludilo", rekao je nadbiskup - svatko će slobodno ispovijedati svoju vjeru.[1]

Premda se o tome nije smjelo javno govoriti, svi smo mi znali da nadbiskup Stepinac potajno pomaže židovske i srpske stradalnike kad su se njemu obraćali i u prilikama kad je mogao pomoći. Politički im nije mogao biti od velike pomoći (jer je bio "persona non grata"), premda je i u takvim slučajevima intervenirao kod vlasti bilo osobno, bilo preko tajnika ili papinskog delegata. Ipak je moralno i materijalno stajao iza svih stradalnika, a ne samo Hrvata i katolika. Karitativno je djelovanje bilo posebna odlika mladog nadbiskupa. Dao je sakrivati progonjene, osobito djecu i starce, po raznim crkvenim zgradama, samostanima i župskim dvorovima. Logor Jasenovac je izričito i odvažno osudio u osobnom pismu samom Paveliću.

1 Evo primjera iz kojega se vidi da komunistima nije bilo ni najmanje stalo je li netko bio "prekršten" ili nije. Splitski svećenik Ivan Pavlinović robijao je iza rata u Logoru Gradiška s još oko 100-njak katol. svećenika. Jednoga dana bane u logor pomoćnik ministra unutrašnjih poslova i naredi da se pred njim poredaju svi svećenici. Počeo je ispitivati svakoga redom: ime, duljinu kazne i razlog osude. Logoraši su morali odgovarati po toj shemi. Malo prije nego je došao na red Pavlinović (koji nam je ovu zgodu sam ispričao) jedan je svećenik odgovorio ministrovu pomoćniku: "Zovem se tako i tako, kažnjen sam robijom od 10 godina zato što sam "prekrštavao" pravoslavce. " "I zaslužio si", nadodao je oznaš. Odmah slijedeći iza njega izjavio je ovo: "Ime mi je tako i tako, osuđen sam na 10 godina robije zato što nisam htio prekrštavati Srbe".
Ministrov je pomoćnik ostao bez riječi i smjesta je prekinuo ispitivanje. Nije, dakle, svećenička krivnja u tome što su oni činili, nego u tome što su bili - "mrski popovi"! Svećenik je kriv zato što je živ!

Radi svega toga Pavelić i ustaše nisu voljeli nadbiskupa Stepinca. Naročito ga nije trpjelo extremno ustaško krilo. Iako onda premladi, mogli smo to naslutiti iz tajnih šaputanja među pripadnicima ustaškog pokreta, koji nisu bili jednodušni u svemu. Radikalni su ustaše u Stepincu vidjeli svoga protivnika i kritičara te krivca što Vatikan neće priznati NDH. Kad nije mogao udariti po samom Stepincu, Pavelić je dao osuditi na smrt kanonika Lončara da bi na taj način posvijestio sve ostale neprijateljski raspoložene "klerikalce" (klerikalce nisu izmislili istom komunisti!). Pomoću svoje Ustaške mladeži pokušao je razbiti i omladinske katoličke organizacije poput Domagoja i Križara.

Ako ustaše nisu voljele Stepinca, hitlerovci u Hrvatskoj su ga još manje marili. Nisu mnogo krili svoju mržnju na Stepinca kao antinacista i antirasista, a u potaji su ga željeli i likvidirati. Iz povjerljivih su izvora stizala upozorenja kako nacisti spremaju atentate ili barem hapšenje nadbiskupa. No to se ipak - poznavajući odanost Hrvata svome prvostolniku - nisu usudili učiniti. Odabrali su perfidniji način osvete: umorili su Stepinčeva rođena brata a njegovu ženu bacili u logor.

Još ću spomenuti samo jedno osobno iskustvo. Prigodom ponovne uspostave Hrvatskog Sabora u veljači 1942. god. Pavelić je htio otvaranje obaviti po starom vjekovnom običaju po kojemu je hrvatski ban zajedno sa svim sabornicima najprije prisustvovao službi Božjoj u crkvi sv. Marka na Griču, a zatim se je polazilo na prvo zasijedanje u sabornicu. Tako je bilo i te veljače, godine Gospodnje 1942.

Na vratima Markove crkve čekao je poglavara države nadbiskup Stepinac s čitavim zagrebačkim kaptolom i s desetak nas mladih klerika koji smo imali pomagati u crkvenoj ceremoniji. Među njima sam se nalazio i ja, pa sam uhvatio zgodno mjesto odmah iza samoga nadbiskupa te sam mogao sve dobro vidjeti. Pred nadbiskupa na prag crkve stupio je Pavelić sa svojom svitom ministara i diplomata, a iza njih mnoštvo saborskih zastupnika. Pomno sam promatrao Pavelićevo ponašanje u tom času.

Stupivši na crkveni prag, najprije je skinuo kapu, zatim je mrko i bez osmijeha svojim velikim crnim očima zaokružio nadbiskupovu pratnju (valjda je želio vidjeti jesu li na okupu svi članovi Kaptola, koji je bio poznat kao protivnik ustaštva). Potom je zaustavio pogled na samom nadbiskupu te zlovoljno, ali pažljivo, otslušao Stepinčevu propovijed. Sadržaja propovijedi se dobro sjećam. Nadbiskup je pozdravio poglavara države, vladu i sve sabornike. Izrazio je radost zbog sazivanja, nakon dugih godina robovanja našega naroda, obnovljenog Hrvatskog Sabora - simbola hrvatske državnosti. Nakon toga je istaknuo one odlike mudrosti i kršćanske pravednosti kojih se moraju pridržavati vlada i sabor ako žele dobro svome narodu. Kratko je izložio kršćanska načela upravljanja državom i stvaranja zakona.

Sutradan sam po nekom poslu morao izići u grad. Baš nedaleko od Kaptola sreo sam na ulici staroga znanca i vršnjaka iz Splita studenta Antu J. On je bio pripadnik Protulipčevih Mladih Junaka, a sada je studirao u Zagrebu na sveučilištu i obavljao dužnost pomoćnika zapovjednika ustaške mladeži. Odmah nakon pozdrava Ante će mi ljutito:

- Onaj vaš Stepinac! Trebalo bi ga objesiti!
- Zašto, Ante?
- Jesi li pročitao onu jučerašnju Stepinčevu propovijed poglavniku i vladi?

- Nije mi je trebalo čitati, odgovorio sam, jer sam je osobno slušao i bio nazočan kod samoga obreda u crkvi.

- Pa zar nisi opazio, i dalje se je gnjevio Ante, da je Stepinac isto takvu prodiku održao i regentu Pavlu Karadordeviću kad je pred rat posjetio Zagreb i sv. Marka? Stepinac je održao jednaku bukvicu hrvatskom poglavniku i srpskom okupatoru.

- Nije mi poznato što je nadbiskup govorio regentu, ali ono što je jučer preporučio poglavniku, vladi i našim sabornicima sasvim je na mjestu. To im je bio dužan reći kao katolički biskup i hrvatski rodoljub.

- Nije istina! bijesnio je J. On nije smio izjednačiti hrvatskog vladara i srpskog nasilnika. Ono je bio uvredljiv govor i ja bih, da mogu, evo ovim mojim rukama objesio tog vašeg Stepinca.

Naravno, to Ante nije govorio iz vlastita srca. Bio je previše dobar katolik i Hrvat da bi tako mislio a još manje nešto takva učinio. Iz njega je govorio bijes ustaških poglavnika i doglavnika koji su bili razočarani nadbiskupovim opomenama. Slične izjave, poput onih Antinih, tih smo dana mogli čuti iz usta i ostalih ustaških simpatizera.

Eto, takav je "ustaša" bio nadbiskup Stepinac. Njegova se je jedina krivica sastojala u tome što je uvijek - i pred partizanima i pred ustašama - nastupao kao katolički biskup koji brani svoju vjeru i kao hrvatski rodoljub koji štiti svoj narod.

Živan Bezić

Dopis L. Znidarčića

U vezi s današnjim telefonskim razgovorom s vašim glavnim i odgovornim urednikom g. Radovanom Grgecom, molim da se u slijedećem broju "MARULIĆA" donese slijedeći tekst za rubriku: "Mišljenja i reagiranja":

"Gospodin Đuro Vidmarović je u broju 4/1996. g. (str. Marulića 782) objavio "odgovor L. Znidarčiću" u vezi s uspomenama na pok. Jakova Ivaštinovića. V. "Marulić" 1/1996. g.

Sastavio sam kratki odgovor na taj prilog g. Vidmarovića, i to radi istine i radi čitatelja našeg "Marulića".

Budući je gospoda ud. Jakova Ivaštinovića zamolila da se o njezinom pok. suprugu više ne objavljuju pisma i odgovori, odustajem od toga da se moj kratki odgovor objavi.

Unaprijed zahvaljujem!"

P. S. Zbog nesporazuma, po želji L. Znidarčića objavljujemo njegov dopis tek u ovom broju.

Nekoliko riječi uvaženom hrvatskom književniku i njegovim istomišljenicima

A zlatno doći će doba kad će hrvatske svijesti
Na našem ogništu opet zabuktat žarki plam
I ti ćeš s hrvatstva dragog teške okove stresti,
A složna braća tebi zidat će veleban hram

("Sloboda"-Musa Ćazim Ćatić)

Ovaj izvadak iz pjesme "Sloboda" hrvatskog pjesnika Muse Ćazima Ćatića čini mi se najprikladnijim početkom osvrta na razgovor što ga je g. Pero Šimunović vodio s uglednim hrvatskim (hotimice ne kažem i "bosanskim") književnikom g. Veselkom Koromanom a "Hrvatsko Slovo" objavilo u broju od 17. siječnja tekuće godine. Ne pišem ovaj osvrt dragovoljno, već takorekuć prisiljen od nekih prijatelja, hrvatskih intelektualaca i pisaca, s kojima me zbližava nacionalna a ne i vjerska pripadnost. U tom smo pogledu, i oni i ja, mentalno prešli okvire lokalizma i pošli putevima nacionalnog kozmopolitizma povođeni primjerima i većih naroda, nacija i država koje su u prošlosti vodile, unutar samih sebe, i te kakve vjerske ratove da na kraju shvate prioritete nacionalne homogenosti, a što znači i tolerancije te da su i najkrvavija zbivanja i događaji u povjesti jednoga naroda, dapače svih naroda, tek trenutak u modeliranju cjelovitosti njihove povjesti. Da tako nisu razmišljali Nijemci, Nizozemci, Česi, Madžari itd., bi li oni danas još uopće postojali i kao države i kao narodi i kakve bi danas bile njihove granice podijeljene i presječene između katoličkih, protestantinskih i inih vjerskih komponenti koje one u sebi sadržavaju? Unatoč tome i pišući ove redke ostajem na svojem prvotnom stajalištu da bi osvrt na neka izlaganja g. Koromana trebao napisati jedan hrvatski intelektualac, književnik i povjesničar, pripadnik katoličkog vjerskog usmjerenja a ne ja koji to nisam. Međutim, kako oni tvrde da je bolje da to učini jedan Hrvat islamske vjeroispovjesti, odlučio sam se to i učiniti više iz osobnog prijateljstva, doli iz uvjerenja. Ovo je, prema tome, moj prvi i zadnji osvrt na navedeni intervju g. Koromana, na njegova izjašnjavanja kao i na njegov animozitet, koji je očit, prema sunarodnjacima islamske vjeroispovjesti u Bosni i Hercegovini.

Gospodin Koroman ispravno očituje svoje saznanje svjesnosti "ukupnog gubitka kao naroda tokom godina vladanja komunističkog režima kada su naši (hrvatski) neprijatelji željeli zametnuti u hrvatskom narodu povijesno pamćenje. "Ali moram na moju žalost ustvrditi da on sam, možda i nehotice, moguće i nepraćenjem izmjena misli, dogovaranja i pregovora, dakle zbližavanja koje vodi Sveta Stolica s Islamom, odnosno njegovim najvišim teološkim predstavnicima, briše povjesno sjećanje na istovjetno podrijetlo Hrvata katoličkog i islamskog vjerskog usmjerenja, iako na jednom mjestu svog razgovora sa g. Šimunovićem ukazuje na tu etničku identičnost i zajedničku provenijenciju.

Jer što se više razvija njegov razgovor s g. Šimunovićem ovaj sve to više poprima oblik političkog manifesta ili paskvila, a čemu je pridonio svoj jak obol sam g. Šimunović, ali o tome malo kasnije. U konačnici nije važno koga je on stavio u svoje

knjige a koga izostavio. To je njegovo osobno pravo, ali njegova argumentacija nije estetsko književna, kojom opravdava svoje stanovište, već je čisto politička. Citiram: "U *Napomenama* obadviju tih knjiga sam rekao slijedeće: Prvi izbor iz 1968., sadržavao je priloge onih muslimana (vjerska oznaka i pripadnost, bilo čija ne piše se velikim slovom-op. E. M.), koji su se smatrali hrvatskim piscima. Kad je nekoliko godina iza toga utemeljena muslimanska nacija (ova danas više ne postoji već je "piruetskim zahvatom" utemeljena "Bošnjačka", iza koje stoji jedna muslimanska politička stranka SDA-op. E. M.), sastavljač ih je izostavio. Od tada, naime, više nije bilo dobro ostajati kod ranijih, pa ma koliko ispravnih uvjerenja o književnoj pripadnosti. A nije bilo ni potrebno. Dapače. Time bi se u ovom povijesnom razdoblju samo dalo maha novom sumnjičenju i novim iluzijama..."

Kojima je dobrano pridonio sam g. Koroman! A evo zašto: prije toga g. Koroman je doslovce rekao kako slijedi: "U skladu sa svojim uvjerenjem da svakome treba dopustiti da bude ono što misli da jest, ja sam u komunizmu podupirao konstituiranje njihove nacije (ta muslimanske-op. E. M.), a i danas im želim dobro..."

E ne, s tim se ne mogu složiti! Gospodin Koroman je predhodno iznio što je komunizam značio i za njega i za Hrvate općenito. Kako je on "podupirao konstituiranje muslimanske nacije" koja je rodena u komunizmu i od komunista a što je dr. Franjo Tuđman (navodi ga kao povjesničara, ne kao državnika i općenito političara) davno istakao u razgovoru s g. Hudelistom u zagrebačkom tjedniku Globus, nazvavši konstituiranje muslimanske nacije najvećom pogreškom komunističkoga vodstva, čemu da su se protivili čak i sam Gadafi i Homeini, tada ova osuda s moje strane i bez navoda povjesničara dr. Franje Tudmana, ide i g. Koromana jer je on iz samo njemu poznatih razloga u pogledu otudenja i odstranjenja b-h muslimana od hrvatskog nacionalnog debla sudjelovao. Jer zašto je KPJ poradila na tom otudenju? Iz razloga da iz Bosne i Hercegovine stvori "tampon" izmedu Srbije i Hrvatske i ostvari povezanost jugoslavenske državne tvorevine. Usput, koga je g. Koroman pomagao u komunizmu, u konstituiranju muslimanske nacije? Široke narodne slojeve Bosne i Hercegovine islamskog vjerskog usmjerenja ili komunističke političare koji su uspostavili u tom pogledu savezništvo s muslimanskim ideolozima, koji su sebi stavili kao životnu zadaću stvaranje islamsko teističke države u BiH? Narod u svojoj cjelini svakako ne, jer narod sam od sebe ni na jednom merdijanu svijeta ne izbacuje na površinu ideje bilo političke ili ideološke ili bilo kakve. To čine intelektualci ili političko vodstvo legalno izabrano, ili ono koje je nasilno uzelo vlast bilo gdje u svim zemljama a ne samo u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Srbiji, Njemačkoj, Italiji itd. A time je, svojom podrškom, g. Koroman oslabio i jedne i druge: i katoličku komponentu, većinskog hrvatskog naroda ako govorimo u globalu i onu muslimansku koja se je, obzirom na svoj zemljopisni položaj zbog tog usmjerenja našla na udaru ne samo Zapadne Europe već Zapada općenito, ukoliko se ta podrška u kojoj je sudjelovao g. Koroman razvije do te mjere da će doći do njenog konačnog uobličavanja a što bi značilo da uz onu srpsku, za sadašnje granice, ne povjesne granice Republike Hrvatske koje su zapravo granice HSS-a iz 1939. postoje objektivne mogućnosti da se nad nju nadvije i "Bošnjačka"-muslimanska SDA opasnost kroz zbližavanje pravoslavlja sa islamom, kroz prijedloge i ponude koji su već upućeni iz Moskve.

Kao hrvatski književnik i državotvorni Hrvat a ne samo državotvorni katolik Hrvat, g. Koroman je trebao djelovati u suprotnom smjeru: suprotstaviti se, kolikogod je to bilo u tadašnje vrijeme u njegovoj moći, odvajanju jednog dijela hrvatskog naroda iz njegova bića. Ako to nije mogao učiniti tada onda je to mogao učiniti kasnije, može to činiti i sada, iako moram ustvrditi da se osobno u tom pogledu smatram poraženim: svjedokom sam pasivnosti jednog dijela hrvatskog naroda u tom otuđenju. Neka mi netko ukaže na samo jedan sličan primjer u povijesti bilo kojeg naroda da je pedeset godina dostatno da se ovaj raspadne na dva dijela. Tko je od Hrvata katolika pružio podršku onim Hrvatima muslimanima koji nisu poklekli pred ovim otuđenjem? Nitko. Ni na službenoj ni na neslužbenoj političkoj razini što je dokazom, upotrijebit ću najblaži izraz, "naše proverbijalne hrvatske političke naivnosti."

A sada dolazim na pitanje g. Šimunovića koje i te kako potvrđuje ovu "naivnost" (pod navodnim znakom). "Ne čini li vam se - postavlja pitanje g. Šimunović g. Koromanu -, da i u redovima HAZU, čiji ste vi član, još uvijek ima pojedinaca za koje su anakronične teze (zašto anakronične - op. E. M.) o "Hrvatskoj do Drine" i o "hrvatskom cvijeću" i dalje aktualne, premda to muslimanski narod vodi samo u radikalizaciju njegova nacionalnog programa?"

Kada sam to pročitao, prisjetio sam se Pašićevih memoara u kojima on na jednom mjestu opisuje svoj razgovor s kraljem Aleksandrom kad se radilo o odstupanju hrvatskih zemalja Italiji. Aleksandar je rekao: "Dajte im što hoće" a Pašić je primijetio: "Znam, iz povjesti za kraljeve koji su htjeli više ali vi ste prvi kojega poznajem koji hoće manje..." Prema tome, za g. Šimunovića ne igra ulogu na kojoj se razdaljini nalaze Srbi od hrvatske granice a i besmisleno je njegovo izrugivanje Anti Starčeviću u pogledu njegove političke metafore o "cvijeću hrvatstva". Imao sam priliku razgovarati s mnogim hrvatskim mladićima, dacima i još k tome, podvlačim zbog umirenja g. Koromana i Šimunovića, katolika. Oni su mi rekli da prije nisu znali, do nedavno, da su b-h muslimani etnički Hrvati poput njih. Naravno da je to anakronizam, ali to je ankronizam hrvatskog školstva u kojemu se uče Andrić i Meša Selimović, koji su se osjećali i izjasnili srpskim, a ne hrvatskim književnicima! Ne ulazim u vrijednost njihovih djela, ali moram podsjetiti da je Andrić u svojoj knjizi "Na Drini Ćuprija" ocrnjivao b-h muslimane ili Turke, kako ih je nazivao, uzdizao "u nebo" Srbe pravoslavce i ignorirao i samo postojanje u Bosni i Hercegovini Hrvata katolika. A i u novijim udžbenicima o hrvatskim književnicima, osim Muse Ćazima Ćatića nema niti jednog drugog muslimanskog imena, s razlikom što je on ostavio bar jednog, a g. Koroman nijednog! Prije nedavno održanih izbora u Bosni i Hercegovini u mjesečniku "Domovina" što ga u Sarajevu izdaje "Društvo hrvatsko-bošnjačkog prijateljstva" (promašeno ime po mom mnijenju), g. Ante Đapić je izjavio da je govorio sakupljenim muslimanima, narodu, koji nisu znali da su i oni, poput Hrvata katolika, Hrvati. Dakle ono što se odigravalo u Republici Hrvatskoj odigravalo se i u Bosni i Hercegovini, a odigrava se i danas, uz blagoslov intelektualaca kao što su g. Koroman, g. Izetbegović, Silajdžić i drugi.

Na navedeno pitanje g. Šimunovića, g. Koroman je dao i očekivani odgovor: "Ima takvih intelektualaca. Oni svoje postavke utemeljuju na očuvanoj hrvatskoj narodnoj svijesti u muslimanskih iseljenika raspršenih po svijetu nakon drugog svjetskog

rata ili prije njega, i na istovjetnoj svijesti u onih iz omanjeg sijela muslimanskih vjernika nastanjenih danas u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini..."

Rekao sam prije zašto je tome tako a tome ću dodati da zbog toga, ali i zbog drugih stvari, nastaje sve to veći razdor izmedu iseljene i domovinske Hrvatske. Ako uzmemo u obzir brojčanu snagu iseljenih Hrvata i koliki su oni doprinos dali i Hrvatskoj i katoličkoj hrvatskoj komponenti Bosne i Hercegovine, tada ne smijemo tu očuvanu narodnu svijest "bacati u zapećak" tim više što na domovinskom tlu u pogledu naše budućnosti još ništa nije sigurno, niti privedeno kraju.

Gospodin Koroman, Šimunović i "rijeka drugih" i na katoličkoj i na muslimanskoj strani izgradili su svoj stav i nije moja namjera utjecati na njih ili apelirati da ga promijene, jer bi to bilo gubljenje vremena. Nakon drugog, možebitnog hrvatskog gradanskog rata nakon ovog nedavnog, na ruševinama će se vijati srpske zastave, a sa zvonika zagrebačke katedrale, dokle nam oko dopire, gledat ćemo našu Hrvatsku kako su nam prorekli u Beogradu. Istina, 1942., u "Hrvatskoj domovini" Vinko Nikolić se osvrnuo na Hrvata Safvet bega Bašagića Redžepašića, a u novijoj hrvatskoj lirici "Između dva rata", objavljenoj u Zagrebu također 1942., nailazimo na Saliha Alića ali bi mi se moglo predbaciti da time "propagiram NDH". Zbog toga ću spomenuti "Antologiju hrvatske poezije od XIV. stoljeća do naših dana" u izdanju Zore, Zagreb, 1966., u kojoj nailazim na pet pjesnika muslimana Hrvata i to u doba komunističkog režima, pjesnika koji su djelovali u prošlim stoljećima (1588/89., 1601., 1760., 1815/20.), a čiji su autori Nikola Milićević i Antun Šoljan, kao i Mihalić, Pupačić, a i Šoljanovu "Antologiju hrvatske poezije dvadesetog stoljeća od Kranjčevića do danas", Znanje, Zagreb, 1966., gdje nalazim Saliha Alića i Maka Dizdara, da ne zaboravim "Zlatnu knjigu hrvatskog pjesništva od početka do danas" Vlatka Pavletića, (izdao Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1970.) u kojoj nailazim na Aljamiado poeziju i Hrvatsku pjesmu Mehmeda s kraja 16. stoljeća, kao i druge pjesnike koji pripadaju ovom pjesništvu, dvije pjesme Muse Ćazima Ćatića te pet pjesama Maka Dizdara. Tome moram svakako pridodati i knjige Šimuna Šite Ćorića te Stijepe Mijovića Kočana. Potpuno dosta da mi iščezne gorčina iz ustiju.

Naravno, g. Koroman, Šimunović i drugi imaju potpuno pravo iznašati svoje stavove i ignorirati bilo koga. Nitko ih u tome ne može niti smije priječiti, jer u konačnici njihov sud i prosudbe nemaju ništa zajedničkoga ni sa Svetim Pismom ni s Kuranom!

Enver Mehmedagić

NASTRANI "ŠLAJM" U SLUŽBI SLOBODANA MILOŠEVIĆA

(David Leigh and Ed Vulliamy: Sleaze, Fourth Estate, London)

U Engleskoj je nedavno izašla knjiga "Sleaze" (što znači "sluz", "ljiga", a zapravo bi najbolji prijevod bio "šlajm"), novinara Davida Leigha i Eda Vulliamyja, o beskrupuloznoj korupciji i potpunoj amoralnosti (dijela) engleskog Parlamenta, to jest njegovih pripadnika koji su, za pravu svotu, spremni lobirati za sve i svašta, uključujući i krvavi režim Slobodana Miloševića, ili pak za američki kancerogeni duhan za žvakanje. Jedino je moralno mjerilo što veća osobna korist, a u raskrinkavanju tih pohlepnika, autori knjige "Sleaze" usredotočuju se na članove Parlamenta Iana Greera i Neila Hamiltona. Primjerice, masno se plaćeni Ian Greer, član engleske vladajuće stranke, zdušno zalagao za mnoge prljave poslove, a nas posebno zanima poglavlje o njegovim aktivnostima glavnog promicatelja "srpske stvari" u Engleskoj, to jest o njegovim odnosima s vladom Slobodana Miloševića, od koje je primio oko 100.000 funti.

Miloševićeva je vlada, naime, usporedo s planiranjem agresije na Hrvatsku i BiH, na sve moguće načine nastojala osigurati podršku, "oprost", pa i pomoć (ondašnje) engleske vladajuće stranke, posebno podmićivanjem njezinih pripadnika. Zato se, paralelno s početkom agresije na Hrvatsku, a onda i na BiH, u Englesku počeo slijevati silan srpski novac, koji očito nije bio utrošen uzalud, jer je tijekom cijeloga rata na prostoru bivše Jugoslavije, Engleska vrlo dosljedno (s gotovo sadističkom upornošću i okrutnošću), opstruirala, kočila i osudivala sve američke (i bilo čije druge) inicijative za zaustavljanje rata i neviđenih zlodjela, kao i za kažnjavanje Srba, pa je u tome bila najvjerniji srpski saveznik na Zapadu. Englezi su posebno inzistirali na što većem izjednačavanju krvnika i žrtve, pa su čak nastojali, što je više moguće, a da ipak ne izgleda posve apsurdno, žrtvu prikazati krvnikom, kao u slučaju hrvatske akcije "Oluja". Objektivnom je promatraču ponekad bilo posve nemoguće shvatiti tako izopačeno ponašanje Engleske, jer bio ju je navikao gledati (i cijeniti) kao europsko srce slobodnoga i demokratskoga svijeta, a ova knjiga raščlanjuje razloge tako potpunoga pada engleskog političkog morala.

Autori knjige najprije iznimno obaviješteno i nepristrano engleskog čitatelja informiraju o razvoju strašne srpske agresije i o šokantnim, patološkim (čak sotonskim) pojedinostima nezapamćena nasilja, kako u Hrvatskoj, tako i u BiH, kao što su masakr ranjenika iz vukovarske bolnice, logori za silovanja, krajnje sadistička iživljavanja itd. Nešto od toga Englezi su imali prilike vidjeti i na televiziji, a onda "Sleaze" prelazi na "pustolovine" posve beskrupuloznog, pohlepnog i vedro amoralnog "šlajma" Iana Greera, homoseksualca i člana engleske (onda) vladajuće stranke, koji je sa skupinom svojih suradnika, također homoseksualaca, unatoč svakodnevnim prizorima jezivog srpskoga nasilja, zdušno lobirao za Miloševićev režim, od kojega je primio oko 100.000 funti.

Srbi su, očito, učinili "dobar posao" kad su angažirali Greera i njegove

homoseksualce, jer Engleska je srpskoj agresiji praktički dala zeleno svjetlo, pa jedan dužnosnik američkoga State Departmenta priča da je Britance počeo smatrati neprijateljskom silom, jer su se u toj mjeri trudili zaustaviti sve akcije protiv Srba. "Baš kao da su se Rusi, a ne Englezi, motali oko State Departmenta", opisuje on djelovanje svojih engleskih kolega.

Ian Greer i već poznati nam John Kennedy (pravim imenom John Gvozdenović, čiji su se roditelji, engleska plemkinja i neki Crnogorac, upoznali na zagrebačkom fakultetu!), član vladajuće stranke i jedan od najvećih promicatelja "srpske stvari" u Engleskoj, utjecali su (koliko su uopće trebali utjecati, jer bio im je istomišljenik) i na ondašnjeg engleskog ministra obrane Malcolma Rifkinda. Njihova su nastojanja, uostalom, padala na plodno tlo, jer su se i ministar vanjskih poslova Douglas Hurd i njegova bliska suradnica Pauline Neville-Jones do grla upleli u unosne poslove s Miloševićevim režimom.

Osim toga, Englezi su već otprije bili skloni Srbima, koji su desetljećima nemilice špijunirali Ruse i sve susjedne zemlje, pa su kao vrlo pouzdani doušnici sve tajne odavali isključivo Englezima, ali ne i Amerikancima, za što su im Englezi bili posebno zahvalni, a Beograd su smatrali "očima i ušima istoka". Osim toga, preko Beograda su išli prljavi engleski poslovi s namicanjem oružja režimu Saddama Huseina. K tome, stara je engleska teza da je "buldog, kako god bio odvratan, barem neki jamac reda i mira u tom dijelu svijeta". Svemu treba pridodati engleski strah od širenja njemačkog utjecaja, pa ćemo shvatiti uspjeh napora homoseksualnoga "šlajma" Iana Greera, lažljivoga Kennedya-Gvozdenovića (koji je englesku aristokraciju znao zabljesnuti hvalisanjima bez pokrića o svom bogatstvu, o nepostojećem dvorcu u Škotskoj itd.) i drugih, njima sličnih tipova. Uz poslovanje sa Srbima Hurda i Neville-Jonesove, te slaboga i kolebljivoga Rifkinda, sudbina srpskih žrtava bila je zapečaćena, a engleska politika prema događajima na Balkanu određena: najveće moguće opstruiranje bilo kakvih učinkovitih rješenja, poštopoto izjednačavanje krvnika i žrtve (pa, kao što smo vidjeli, proglašavanje žrtve krvnikom, gdje god je to moguće) i zatvaranje očiju pred nevjerojatnim zlodjelima. Sve je to Engleskoj priskrbilo povijesnu sramotu čiji će pravi razmjeri biti posve očiti tek u budućnosti, kad se nepristrani povjesničari prihvate raščlambe cijelog tog prljavog labirinta.

Jedno je sigurno: Engleska još dugo neće moći očistiti, ni osvjetlati, svoj "image", a oni koji su se u Hrvatskoj (i drugdje), za cijeloga razdoblja komunizma, posebno divili Engleskoj, zabljesnuti njezinom vještom promidžbom zapadnih demokratskih vrijednosti, kao i filmovima i knjigama o Jamesu Bondu, super-borcu protiv komunizma, a i o drugim visoko idealiziranim agentima-vitezovima, vječnim protivnicima političkih nepravdi i totalitarnih režima - doživjeli su, blago rečeno, strahovito razočaranje i postali su posve svjesni okrutne razlike između iluzije i stvarnosti, jer u toj su stvarnosti i James Bond i "ponosni Albion" zagrizli u prašinu sramote, korupcije, političke beskrupuloznosti, besprimjerne pohlepe i spolne nastranosti.

Nedavno je kod nas, u izdanju splitskog "Feral Tribunea", izašla vrlo zanimljiva knjiga Denisa de Rougemonta "Udio đavla", u kojoj se, između ostaloga, govori i o đavolskom djelovanju u svjetskoj politici, području koje posebno privlači Sotonu. U širokom rasponu, od normalnom umu neshvatljivih zločina i iživljavanja, što su ih srpski počinitelji s posebnim užitkom bilježili na videokazetama, od nesmiljene agresije koja je uništavala sve pred sobom, pa do obrane te agresije, do zelenoga svjetla za nju u najvišim krugovima svjetskih moćnika (kao što su oni opisani u knjizi "Sleaze"), vjerniku je gotovo nemoguće ne vidjeti djelovanje Sotone, štoviše, najspektakularniji Sotonin povratak u politiku poslije Trećega Reicha.

Jedan od autora knjige "Sleaze", David Leigh, urednik je u "Observeru" i jedan od vrlo poznatih televizijskih novinara, a napisao je više knjiga o političkim skandalima i zlouporabama. Ed Vulliamy je bio inozemni dopisnik "Guardiana", a prije toga televizijski reporter, koji je izvještavao i s područja bivše Jugoslavije. Pronašao je srpske koncentracione logore i za to primio više međunarodnih nagrada. Autor je i knjige "Seasons in Hell: Understanding Bosnia's War" (Godišnja doba u paklu: razumijevanje rata u Bosni).

Knjiga "Sleaze" baca posebno svjetlo na rat u Hrvatskoj i BiH, mnoge stvari postaju jasnije, pa bi je bilo dobro prevesti.

Mladen Jurčić

ČVRSTA PJESNIČKA ZGRADA BORISA BILETIĆA

(Boris Biletić: Radovi na nekropoli, Ceres, Zagreb 1997.)

Za malo kojega hrvatskoga pjesnika možemo reći da mu izlazak zbirke znači kulturni događaj, no peta zbirka poznatoga i već uvelike afirmiranoga Borisa Biletića, naslovljena "Radovi na nekropoli", sigurno *jest* događaj. Borisa Biletića često opisuju kao vodećega pjesnika sve agilnijega "istarskoga kruga", no on je već odavno nadišao lokalne odrednice i postao jedan od najznačajnijih hrvatskih pjesnika uopće, iako je istarsko ozračje posebno plodno utjecalo na njegovo stvaralaštvo.

Ako bismo htjeli dati sažetu i općenitu ocjenu Biletićeva djela, mogli bismo ga opisati kao erudita iznimne izvornosti i samosvojnosti, a njegova se nadarenost odlikuje raznolikošću, kao kod malo kojeg našega pjesnika. Ljubav prema književnosti, erudicija i uostalom posao u rovinjskoj knjižnici, stavljaju ga na same izvore pisane riječi, a mediteransko ga ozračje obdaruje širinom vidika, pogleda i nadahnuća, pa se u tom sretnom spoju rada u knjižnici i prirodnih ljepota oko njega, Biletićeva nadarenost mogla u potpunosti razmahati. Majstor je stiha, a pjesme su mu istodobno duboko promišljene i prožete posebnim dahom širine.

Stihovi naših mlađih pjesnika često su puni banalnosti, nevješti, razvodnjeni, nalik intelektualnu tijestu i beznadno prizemni, a za razliku od njih, Biletićeve pjesme podsjećaju na visoke, čvrste, arhitektonski pomno izvedene zgrade stihova, koje se uzdižu visoko nad većinom drugih zbirki. Svaka je pjesma mali, samodovoljni svijet, zatvoren u vlastito ozračje punoće izraza i zrelosti nadahnuća, a mnoge imaju antologijsku vrijednost, jer Biletić se, kao pravi pjesnik - za razliku od mnogih naših stihoklepaca - ne žuri da pošto-poto skrpa zbirku, nego je svjestan da cjelinu čine čvrste, posebno istančanim senzibilitetom i jedinstvenim svjetonazorom povezane pojedinačne pjesničke konstrukcije, od kojih je svaka cjeloviti izraz bića. Zato se za njega, kao za malo kojega pjesnika može reći da mu knjiga posve zadovoljava i kao cjelina, a i kao

zbroj dojmljivih dijelova, kao rudnik posebnih pjesama.

Autorski mu je postupak višeslojan, jer suvereno vlada modernim pjesničkim izrazom, a poznaje i cijeni i tradiciju. "...Kao na početku nekakve klasične pjesme...", reći će u "O suživotu, pušeći" i time će nam pružiti smjernicu za razumijevanje svoje poezije, čiji su korjeni u klasičnom, deblo u izvornom i prisnom, a vrhovi u samosvojno suvremenom.

"Radovi na nekropoli" ponajprije daju dojam raznovrsnosti, zaokruženosti, zrelosti i potpunosti nadahnuća i izraza, a odišu dubinom uvida vrlo senzitivna stvaratelja, čiji je svaki stih nabijen značenjem i ugraden u fino tkanje izražajnoga i neponovljivoga osobna svijeta. U Biletićevu se pjesničkom govoru duboko prisna, subjektivna crta isprepliće i prožima s mitsko monumentalnom, kontemplativna se, u komornu glazbu sažetih stihova zatvorena ljepota spaja s mediteranski otvorenim, sjajnim i sunčanim suzvučjem, a gorki, ironični i satirični komentari stvarnosti struje usporedo s dirljivim, snažnim zapažanjima, lišenim svake jednostavne (i jeftine) sentimentalnosti, kao što mu je i domoljublje istinsko i bez patetike, a posebno probija u ciklusu "Inter arma", u kojemu se pjesnik osvrće na rat u Hrvatskoj. Uopće, Biletićevi su osjećaji preduboko proživljeni, odviše stvarni za patetiku, očvrsli su (gotovo možemo reći da su okamenjeni) u konkretne, arhitektonske, začudne slike i sažete izričaje koji čitatelju, kao i sva značajna poezija, dugo "ostaju u ušima" i u duši.

"Radovi na nekropoli" podijeljeni su u pet ciklusa, s pjesmom-predgovorom, prikladno naslovljenom "Palimpsest (1990-1995)". Pjesme prvoga ciklusa "Autogeni trening" briljantni su, posve biletićevski spojevi subjektivnih traženja i objektivno dobroga pjesništva, nabijenoga kritičkim zapažanjima i hipnotičkim slikama što ih pred nama rasprostire autorov jedinstveni, pročišćeni jezik koji može odbljesnuti široki raspon osjećaja i raspoloženja, a posjeduje nezadrživi žar "kao da svijetom već ne hara/autizam rasplinutog duha" (pjesma *"Trenuci vjere i slabosti"*).

U drugom ciklusu "Krhka jezgra", Biletić se, klizeći na brzoj "dasci intime,/ izmedu otočja/ i biblijskih voćnjaka" (*Daska*), spušta u ne baš tako krhku, već pjesnički čvrstu jezgru svojih preokupacija. U ponekad sumračnim, a ponekad čulno raspjevanim krajolicima, značajno mjesto zaprema lik žene koja se "zagonetno moćna obnavlja" i u "ljuveni još neće pepeo" (*Krhka jezgra*). Lik žene Biletić ocrtava samosvojno, pjesnički izvorno, ponegdje ironično i duhovito kao i sve drugo, pjevajući u široku rasponu od romantika-individualista do suvremenoga rezigniranoga cinika, pa čitatelj ima prilike uživati u glazbi njegovih erotskih struna, u britkom jeziku i oštrim, jasnim slikama.

U trećem, središnjem ciklusu "Inter arma", o kojemu smo već govorili, zvuče posve drukčiji tonovi (u Biletića nema monotonije, najteže i najraširenije bolesti naših mlađih pjesnika), jer autor dostojanstveno, smireno bolno i odviše duboko za površne izljeve emocija, progovara o dobu kad je u Hrvatskoj, usred "jeseni s Vukovarom", "golo granje jeze/ U nebo šiknulo/ I zvučna zavijorila/ Krijesta pakla" (pjesma *"Mizanscena"*), pa je u sedam pjesama ciklusa "Inter arma" sažeto bolno podsjećanje na te mračne, krvave, ali i junačke dane.

Četvrti je ciklus naslovljen "Iskopine", a opisuje rad neumornoga tražitelja izraza i "grumenja smisla", koji poput "arheologa sna" vrši iskopine u nekropoli gdje se sreću prošlost, sadašnjost i budućnost, tradicija i suvremeno, preci i mi, njihovi nasljednici i nastavljači, život i smrt. Biletić se voli kretati tim bitnim sjecištima, plodnim mjestima srazova suprotnosti, gdje su iskopine duha najbogatije, a iskapati se mora neprestano, osuđeni smo na traženje, jer nismo mi izabrali poeziju, jezgru i objašnjenje našega svijeta, nego je to "središe izabralo nas /bića sjenovite strane svijeta/ poklonike kamena i vjernike vode" (*Panova igra*). Zato su Biletićeve iskopine, predočene nam u jedanaest pjesama ciklusa, dragocjene, a "prah misli i sjećanja" postaje građevni materijal budućnosti.

Sva Biletićeva traženja, sav napor "radova na nekropoli" i spuštanja u konačni izraz bića, na određeni se način razrješavaju, ili barem nalaze smirenje u zaključnom ciklusu "Mjesto koje uvijek čeka", gdje najviše osjećamo osunčano mediteransko ozračje, pjesnikovu oazu, kako u srcu tako i u stvarnu krajoliku, koja pruža odmor i trenutke spokoja, kad se, poslije svega proživljenoga, izgubljenoga, pronađenoga i "iskopanoga", ide "ususret obliku vedrine", kako kaže naslov prve pjesme ciklusa. "Ljepotom po sebi/ nekih otajnih riječi/ kroz krajolik zrele potvrde/ vinuti se", čezne pjesnik, "da svijet čistote/ sav tvoj obasja/ i zauvijek možda ispuni/ kao kruna vjere/ili savršeno sunce/utješne vedrine" (*Ususret obliku vedrine*). Tu, u "izražajnosti bjeline", gdje duh mirno motri i slavi ono pronađeno i dosegnuto, skupljaju se snage za nova smjela otiskivanja, raščlambe i "iskapanja", a "kladenac intime načas/ svježinom zažubori/ poput vrutka usred žege/ u nesmiljeno podne/sve opkoljenje morem" (*Mjesto koje uvijek čeka*).

Posljednja strofa u knjizi uvir je svega plodnoga što je pjesnik spoznao i dohvatio, savršena završnica simfonije koja je kroz cijelu zbirku zvučala takvim obiljem melodija. U bajkovitu ozračju "čudne pastorale" Biletić u svoju prisnu riznicu skuplja sve plodno, dragocjeno i voljeno, osobe, stvari i slike, iako je svjestan da je u svom zahtjevnu radu i traženjima zapravo uvijek neizbježno sam, nalik samozatajnu redovniku. No sve ono zlatno, nježno i osjećajno što dijelimo s drugima, na kraju krajeva proizlazi i širi se iz te neizbježne stvaralačke samoće u najdubljem središtu našega bića, pa Biletić zaključuje:

"Jer svi najbliži su/ i sve najdraže jest/ zauvijek uz tebe tu/ napokon sretan blaguješ/ redovnički smjeran/ i u molitvi za njih/ tako beskrajno sam" (*Mjesto koje uvijek čeka*).

"Radovi na nekropoli" donose u našoj suvremenoj poeziji rijetko bogatstvo uvida, promišljanja, maštovitosti, osjećajnosti i versifikacije i svojom se kvalitetom penju u sam vrh hrvatskoga pjesništva kamo je, posljednih godina, dospjelo vrlo malo zbirki. Za razliku od mnogih autora, Biletić misli na sve - od punoće, zvučnosti i mjesta pojedinoga stiha (pa i svake riječi u stihu), preko zaokruženosti, čvrstoće i čistoće pojedinih pjesama, do njihove povezanosti u cjelinu zbirke, pa će svaki ljubitelj pjesništva uživati u stotinjak stranica te lijepe i ukusno opremljene knjige.

Mladen Jurčić

RIJEČIMA JE TIJESNO, A MISLIMA PROSTRANO

(Boris Biletić: RADOVI NA NEKROPLI, izd. CERES, Zagreb, 1996.)

Ljubitelj pjesništva i pronalazač mladih, nadarenih pjesnika, dr. Dragutin

Dumančić, vlasnik i nakladnik izdavačke kuće Ceres podario nam je šestu knjigu pjesama u biblioteci "Poezija danas". To je knjiga "Radovi na Nekropoli" istarskoga pjesnika srednje generacije Borisa Biletića, glavnog urednika pulskog časopisa za književnost, kulturološke i društvene teme "Nova Istra". Uz članove uredništva Daniela Načinovića, Josipa Šiklića i Brunu Dobrića, Boris Biletić je promicatelj hrvatske riječi u Istri. Ovi hrvatski intelektualci predstavljaju nam u časopisu "Nova Istra" pretežito istarske književnike, a na njegovim se stranicama pojavilo već oko 150 najuglednijih domaćih i stranih pera. Osnivači i nakladnici su: Sveučilišna knjižnica u Puli, Istarski ogranak DHK, a suizdavač je Koordinacija Istarskih ogranaka Matice Hrvatske. Časopis izlazi tromjesečno i dosad je objavio četiri broja u tri sveska.

Biletićeva zbirka pjesama podijeljena je na 5 skupina: Autogeni trening, Krhka jezgra, Inter Arma, Iskopine i Mjesto koje uvijek čeka. Svaka skupina ima unutrašnju vezu koja se ne primjećuje na prvi pogled nego tek dubljim poniranjem u smisao i igru riječi svake pjesme. Iz pjesama *Jesen s Vukovarom, Stara Hrvatska, Kip Domovine, 1991.* izvire iskreno domoljublje bez budničarstva i nazdravičarstva koje bi prema naslovima očekivao prosječni čitač. Tankoćutni, osjetljivi ljubitelj pjesništva napojit će se ljepotom i igrom riječi koje Biletić umjetnički oblikuje i kao igrajući se stvara ugodaj za kojim će svaki čitač ponovno posegnuti. Ima u tim pjesmama prepoznatljivih, gotovo tragičnih spoznaja kao u pjesmi *"Stara Hrvatska":*

BOKA kada kažeš ili VIŠEGRAD
Samo kad pomisliš SUBOTICA
Od uznički toploga daha
Svih naših snatrilaca duha
Smjesta kopne stoljetni snijegovi...
I zato nipošto nemoj
Između tolikih uzmaka
Da i tvoje dijete
Sve crnje i crnje
Podsmjehuje se znacima uzmaka!

Ova osebujna lirika nosi u sebi istinske poruke, ponekad odzvanjajući ironijom kao otpor napaćenoj i vječno gaženoj istarskoj zemlji čiju ljepotu i korijene čuvaju pjesnička djela nadarenoga Biletića i kako je napisao akademik Mihalić: "Nespokojan i zaljubljen u svijet oko sebe, mitski komad istarske zemlje, cjelinu hrvatskog prostora u surovim olujama povijesti, izazovnu dovstrukost lica svijeta, Biletić ne nalazi spokojstvo u pojednostavljenjima, nego nalazi odušak u još intenzivnijem traženju, rastvaranju, ne misleći o teretu što ga gomila na svojim leđima".

Ne možemo se oteti dojmu toplih, tužnih i pomalo neuobičajenih metafora i simbola kao primjerice u pjesmi "O posivjeloj ptici":

Podigne jedno krilo
i ništa se ne dogodi...
...sada zajedno pitamo se
čime što vještije izbrisati
sve proklete tragove
tužno prosanjana života
A sivo u okamini svjedoči
muzejsku izražajnost izumrlog.

Bez uobičajenih točaka i zareza teku misli kroz Biletićeve stihove, odražavajući unutrašnji ritam doživljenog i pretočenog u riječi. Zgusnuto ponekad u samo nekoliko redaka pjesma nas opaja ljepotom i dodiruje porukom koju kao da smo sami iznijeli na svijet:

Sav u privremenosti
Patetičan
zar još razmišljaš
Koliko na vršku iglice
može stati anđela?
("Izražajnost bjeline")

Riječima je tijesno a mislima prostrano i zato nas Biletićeva poezija napaja i oplemenjuje, navodi na razmišljanje i potiče da se ponovno vraćamo njegovim stihovima, pronalazeći uvijek nešto novo, još neotkriveno.

Stanka Pavuna

VRAĆA LI SE U SUBOTICU HRVATSKO KULTURNO STVARALAŠTVO?

Ovo se pitanje nužno nameće u povodu objavljivanja prvoga broja tromjesečnoga časopisa Bunjevačke matice "Klasje naših ravni" u Subotici u kolovozu 1996. godine. Naime, pod istim naslovom prije II. svjetskoga rata poznata "Pučka kasnina" u Subotici (osn. 1878.) počela je izdavati 1935. godine "vanpolitički povremeni časopis za književnost i kulturu", kako piše u podnaslovu 1. broja. Taj je časopis okupljao oko sebe pretežito mlade intelektualce i književne stvaraoce bačkih Hrvata i izlazio je u Subotici do 1938. godine, kada je objavljen br. 5.

Nakon toga, zbog ratnih neprilika, "Klasje naših ravni" seli u Zagreb, gdje između 1942. i 1944. izlaze četiri broja od kojih je posljednji dvobroj. Zatim se potpuno gasi za vrijeme komunističke Jugoslavije, da bi tek prošle godine uskrsnulo u okviru "Bunjevačke matice" utemeljene 6. rujna 1995. Glavni urednik joj je poznati kulturni djelatnik prof. Bela Gabrić, a odgovorna urednica je prof. Vita Grunčić koja je ujedno i predsjednica "Bunjevačke matice".

U prvome broju vrlo ukusno opremljenoga časopisa ovećega formata dominira studija prof. Bele Gabrića "Bunjevačke narodne pisme su slika narodnog života Hrvata u Bačkoj" (str. 7-51). Vrlo je pregledno napisana pa čitatelj ima što naučiti od nje. Zatim slijedi članak Pavla Bačića "Pero Tumbas Hajo, umjetnik tamburice" (str. 53-56) s pjesmom "Kolo igra, tamburice nema" nedavno preminuloga pjesnika Jakova Kopilovića te "In memoriam: Toma Kujundžić (1914-1996) od koje se objavljuje izbor iz pjesama. (str. 57-68). Na kraju se donose prikazi novih knjiga: Milivoja Prćića, *Stari zid*, Subotica 1992, Ante Sekulića, *Hrvatski pisci u ugarskom Podunavlju* (do kraja XVIII) stoljeća Zagreb 1993., ulomak Grgura Peštalića iz djela *Dostojna plemenite Bačke....*, zbornika "Ivan Antunović" br. 4-5, Subotica 1994., te knjige Boška Krasića, Gašpara Ulmera, novoga molitvenika "Slava Božja", knjige Filološki ogledi Josipa Buljovčića i neki dodaci iz Bača (str. 69-82.).

Poželimo da obnovljeno "Klasje naših ravni" nadživi svoga prethodnika i da ga nadmaši što kvalitetnijim prilozima. *Ad multos annos!*

Da bi čitatelji dobili realnu sliku o kulturnim zbivanjima među bačkim Hrvatima želim sasvim ukratko navesti koje su periodične publikacije imali nakon 1945. godine.

Spomenute godine počeo je izlaziti tjednik "Hrvatska riječ" u Subotici, ali ju je Aleksandar Ranković u ime bratstva i jedinstva ukinuo 1956. godine.

Godine 1947. (1. siječnja) izlazi prvi broj mjesečnika Hrvatskog kulturnog

društva u Subotici "Njiva". Bio je to ujedno i posljednji broj.

Zatim kroz punih 30 godina bački Hrvati nemaju nijednu periodičnu publikaciju, ako se ne varamo.

Tek se 1978. pojavljuje prvi tiskani broj vjersko-informativnoga lista "Bačko klasje" u Bačkoj Palanci i traje do 1993.

Istina, neki su entuzijasti 1971. pokušali oživjeti staru "Subotičku Danicu", ali ona je od tadašnjih vlastodržaca bila na noževe dočekana, a slijedeće godine već zabranjena i zaplijenjena.

O stanovitom preporodu hrvatskih periodičkih publikacija može se govoriti istom nakon demokratskih promjena u svijetu 1989. godine. Tako je u Subotici 1990. pokrenut mjesečnik "Glas ravnice" kao glasilo Demokratskog saveza Hrvata u Vojvodini (DSHV) koji još i danas izlazi.

Od 16. srpnja 1994. izlazi subotički dvotjednik "Žig", a od studenoga 1994. mjesečni katolički list "Zvonik". Sve tri publikacije izlaze u Subotici i danas.

Dodamo li tome da je godišnjak kalendar "Subotička Danica" obnovljena 1984. i redovito izlazi s kvalitetnim prilozima i da se prošle godine tim periodičkim publikacijama pridružilo i obnovljeno "Klasje naših ravni" možemo s razlogom zaključiti da se u Subotici ipak događa nešto značajno na kulturnom planu, što je jamstvo očuvanja hrvatskog identiteta bačkih Bunjevaca i šokaca zahvaljujući tamošnjim hrabrim kulturnim poslanicima. *Epour si muove!* A ipak se kreće!

Periodične publikacije u Hrvatskoj, napose u Zagrebu, morale bi pomnjivije pratiti kulturna zbivanja u Subotici i dati im punu podršku.

T. Rundovčanin

U TIŠINI ZVIJEZDA

(Mato Marčinko: Moliti Nebo, Matica hrvatska, Zagreb 1995.)

U predgovoru sabranim pjesmama suvremenog hrvatskog pjesnika Mate Marčinka (rod. 1925. g. u Hrastovici blizu Petrinje) uvodničar Josip Bratulić u sveopćoj ulozi pjesništva uzglobljuje i Marčinkov glas "otrgnut iz dubine svijesti i viknut u zaglušnu buku svijeta".

Ipak treba reći je da je taj glas brušen i izbrušen u tišini zvijezda kao diktat same situacije koja je pronašla i zadesila pjesnika. I kao što naslov kaže, ova je poezija nalik molitvi. Pjevajući, pjesnik nastavlja ono što će se dogoditi. Riječi su osloboditeljski otkane od ljubavi i praštanja.

A vrijeme je, sjetimo se, za Marčinka uistinu bilo mutno i mračno bez trunke svjetlosti i ljubavi. Lišavalo ga je svega a ponajprije njega sama. Pisati značilo je "upuštati se u smrtonosnu pustolovinu" koja će poput vjere i nade rasprskivati obzore sumraka. Šutjeti značilo je isto što i ostati u smrti, unutar sebe, pomiren ali ne i izmiren. Iz tame pjesnikove nutrine rađala se svjetlost, - Riječ - aksiom koji će sudbinu i moći izmijeniti.

Pjesnik poput "mrtvog mlina" nije bio "vidljiv izdaleka" već je bio tamo gdje "zveket sabalja razgoni san" i gdje "golim prsima dočekasmo munju". Već u prvoj pjesnikovoj zbirci (*Povratak ptice*, 1975.) vidljiva je originalnost i raznolikost lirskog izričaja što ga je potanje sve više uzdizao u arhaičnost trenutka.

Na tragu pitanja: "Zar će umrijeti zvijezde /zauvijek/... "Zar će se okrenuti nebo/ i nestati... Zar ćemo slušati vihor smrti... poručuje i svoj odvažni odgovor: "Ne želim to vjerovati" (*Pjesma Čovjek i zagonetka* str. 31.)

U Marčinkovu glasu je tajanstva i nježnosti, nešto poput bjeline koju želi zadržati i u samom čudu pjevnosti htio bi biti nježan kao oblak.

Ali to su samo metafore onih slika koje unatoč prolaznosti ostaju, a za koje pjesnik neće imati vremena užiti ih poput slatkih plodova trešnje.

Upravo pjesma *"Trešnja"* (str. 36.) jednostavnija ali ne i lakša od ostalih pjesama govori o iskrenosti i sjedinjenju sa svijetom, gdje nema bližih i daljih stvari od njih samih.

Možda su to još bile slutnje i zanosi a možda i primisao na odlaske koji će u osamljeno srce ući kao bijela tišina. Teško je reći: Gdje se to dogodilo? Možda u onom prozoru, one prve zime, što ju je čekao u osami poput ptica koje su dolazile pod pjesnikov prozor kljucati ostatke hrane. Jedino znati je da su se sati života promijenili i životni tijek valjalo je preusmjeriti. I eto, dogodila se Riječ koja je kušala jezik, pa prešućena i tajena bi predana u zvjezdani prostor. Toj Riječi bijaše živjeti i doći do našeg srca. Pjesma "Neoborivi hrast" (str. 70.) govori tome u prilog:

"Sunca, sunca, zraka, zraka,/ dosta nam je crna mraka/...

"Mjesečev zavičaj" - svakako značajna pjesnikova knjiga u kojoj pjesnik odlazi dalje u nesagledivu dubinu vratolomna duha, i u tu dubinu odašilje okomicu svijesti. U gotovoj transcedentaciji tražit će ono najdragocijenije za čim je od početka valjalo poći, a to je sloboda.

Znati će Marčinko (koji ovu knjigu pjesama objavljuje pod pseudonimom T. J. H. Mara) da Bog svojim odabranicima umjesto cvijetnih vijenaca prireduje trnovu krunu.

"Svjetla boja dana uranja u sive jazove večernjih sjena" (*Večer, crna šuma* str. 79.)

U pjesmi *"U daljini kas"*, naglasit će: "Vi koji umirete uspravno/ zaboravljeni u tamnicama/ ...živite još u meni za prkos i bunu/ ...Eto, čovjek se kao i biljka sam mora izboriti za svoju svjetlost.

Stari narodi roba su smatrali polučovjekom jer nije bio slobodan, a čovjek bez domovine bio je u istom položaju.

"Gorčina nije to samo moja ni samo moj mrak/ ...Pjesnikov "Prozor je noću ograđen rešetkom". Mogli bismo dalje citirati ali "Hladna je mjesečina/ od nje zebu prsti/ ...

I eto u toj tamnici "Molio sam za milost/ da rasvijetle munje/ samo jedan trenutak/..."Ali pod mojim nebom ne čuje se pjesma slavuja/ samo zov ćuka... (pjesma *Li Tai Po* str. 111.)

Iako iz svega isključen Marčinko je uz mnogo napora uravnotežavao svoje biće i očuvao ga od postavljenih zamki.

Pjesme kao što su *"Molitva očajnika"*, *"Pokop mjeseca"* i druge, intezivnošću doživljaja svakako pripadaju u ponajbolja ostvarenja.

One su "udubljivanje u zamršeni svijet nutrine" gdje se poetskom magičnošću osvjetljava fragmenat onih sila koje u čovjeku zadrhte i djeluju poput čuda. A to na neki način ovu lirku lišava primjesa dekorativnosti.

Govoru izniklom iz prkosa, mraka i straha pjesnik je znao pridodati stišanost, vlastitu boju i profinjenost.

Za Matu Marčinka Hrvatska je bila i ostala najviša svjetlost koju je uspio dosanjati...

Gojko Polegubić

NA TRAGU SZYMBORSKE

(Marija Lamot: Zrcala začuđena suncem, Matica Hrvatska, Krapina)

U prvom ovogodišnjem broju revije Marulić pisao sam o pjesničkom djelu Wislawe Szymborske, dobitnice Nobelove nagrade za književnost u 1996. godini. Nekako u isto vrijeme, kada sam 1993. godine u ratom opsjednutu i opustošenu Sarajevu, bliže upoznao pjesnički planetarij W. Szymborske, u Krapini je, u izdanju Matice Hrvatske, objavljena prva samostalna zbirka pjesama Marije Lamot, pod naslovom *Zrcala začuđena suncem* (naklada 500 primjeraka što je, s dozom nepotrebna opreza, odredio nakladnik, bio je nedostatan za bližu rodbinu, prijatelje, te učenike i djelatnike Gimnazije u Zaboku, gdje je autorica zaposlena kao profesor). U prošloj godini objavljeno je drugo izdanje ove, po mnogo čemu osebujne zbirke čija je promocija upriličena u Hrvatskom kulturnom klubu.

O lirici Marije Lamot, biranim su riječima govorili: recenzentica Marija Bačaj Babnik i književni kritičar Stijepo Mijović Kočan. Stihove iz zbirke *Zrcala začuđena suncem* kazivala je mlada glumica Barbara Rocco, a program promocije glazbom je obogatila i uljepšala hrvatska glazbena umjetnica Dunja Knebl.

Činim ovaj uvod dužim od uobičajenog što prethodi prikazu knjige, s namjerom da štovateljima pjesničkoga djela Marije Lamot i onima koji će to djelo tek upoznati, prenesem dio ozračja večeri u kojoj smo svi mi prisutni, od velikana hrvatske književnosti Ranka Marinkovića do običnih čitatelja, imali čast i zadovoljstvo upoznati lirski produkt dvadesetogodišnjeg stvaralaštva ove, u nas malo poznate, ali izvan svake sumnje, izvanredne hrvatske pjesnikinje.

Prva knjiga pjesama Marije Lamot, uvjereni smo, najava je njezinih novih i još boljih ostvarenja. Ovo uvjerenje pojačano je nakon pažljiva iščitavanja zbirke *Zrcala začuđena suncem*.

Za razliku od drugih autora koji prve knjige objavljuju s opsegom od pedesetak pjesama, Marija Lamot nudi nam izbor svoje lirike na više od 120 stranica. Čini to s opravdanim razlogom, kako ne bi uskratila čitateljima i ljubiteljima lijepe pisane riječi uživanje u ljepoti pjesme koja nam otvara zvjezdane stranice života i svijeta što nas okružuje. Njezina knjiga podsjeća na zreli NAR koji, unatoč suncu što ga prži, ostaje čvrsto zatvoren poput škrinjice što svira glazbu za posebne ugodaje. Zbirka *Zrcala začuđena suncem* sadrži 95 pjesama raspoređenih u sedam harmoničnih ciklusa.

U prvom ciklusu koji nosi naslov kao i zbirka, pjesnikinja nam otkriva ljubav prema prirodi. Premda se s prirodom družimo svjesno ili nesvjesno, iz ponuđenih pjesama saznajemo da priroda nije samo ono što nas okružuje, već je to zapravo ono što nosimo u svom unutarnjem biću. Priroda je, zapravo, bit stvari s kojima komuniciramo osjetilima sposobnim da raspoznaju lijepo i da u njemu uživaju. Prirodu, dakle, ne čini ono što oči vide, već to što duša osjeća i što život izdiže iznad razine sumornog trajanja. Tu viziju realnog nalazimo u stihovima pjesme *Proljeće:*

Prepoznajem miris proljetne palje-
vine/ u tek počišćenim voćnjacima/ miris
tople smole spojen s hladnom bistrinom
zraka./ Nad nama je već svježina noći:
čisto bijelo tijelo mjeseca./ Na rubovima
lica, ruku, stolova, soba/ treperi/ uzne-
mirena kao voda/ duša proljeća./

Zrelost i pjesnička samosvojnost Marije Lamot dolazi do punog izražaja u drugom ciklusu s naslovom *Nadvisujem prostor*. Tu ona dotiče vrhove zemlje i dubinu neba. Izlazi iz okvira tjelesnog i dopušta ulazak u kozmiku bitka. Izvire u prostor i nadvisuje ga pojavom riječi. U pjesmama iz ovog ciklusa smjenjuju se godišnja doba. Smiruje nas bjelina zime, budi i raduje dolazak proljeća, vraća nam nadu toplina ljetnog neba. No, jesen je ipak svuda oko nas. I u nama. Marija Lamot ni nama ni sebi ne dopušta bijeg od jeseni. Ona se ne krije od jeseni. U pjesmi *Sva sam od jeseni*, komunicira s okružjem i Bogom samim: *Kupolo, od kiše i oblaka,*
Bože/ koji svojom prozirnošću obuhvaćaš
moje tijelo/ jer sva sam od jeseni, od tihe
jesenje hladnoće/ prislonjena na zid sipim,
otkidam se kao pijesak u žbuci./

Pjevanje o jeseni znak je prepoznavanja osjetljivosti duše. Tu dubinsku crtu misli pjesnikinja ne skriva niti je može skriti. Ona se jednostavno javlja ispod snježne bjeline, izvire iz zalutale zrake listopadskog sunca, pjeva glasom nevidljive ptice: *Danas je slučajno u mome*
uhu zastao pjev ptice/ ali ja sam zaboravno
odmahnula glavom/ ne osvrnuvši se/ jer/
lijepa je jesen/ prijatelja odavno nema.
Sumorna blizina ljudi./ Mračan hod i tiho
nestajanje./

Ciklus s naslovima *Bdijem pretvorena u sluh* i *Ljubim minule duše*, manji su po opsegu, ali jezgroviti po obliku i načinu pjesničkog izričaja. Marija Lamot nema dubinu povijesne lirske misli Wislawe Szymborske, ali zato ima glas koji pjeva neobičnom ljepotom prosanjanih misli. Ona, zapravo, te misli pretapa u riječi i oplemenjuje glazbom raspjevanih ptica koje ne primjećujemo dok im pjesmu ne čujemo. Čak i kada pjeva o smrti, ona to čini na način koji to stanje duha i tijela uzima prirodno, kao normalan slijed života što se vraća svome prapočetku: *Moji dragi,*
izmučeni bolom i mudrošću starosti/
pronašli su utočište: mudrost smrti./
Prozirne latice ljubičastog cvijeta./

U drugom dijelu zbirke dominira lirika ljubavna sadržaja. Ako bi se vršila usporedba kvaliteta ponuđenih pjesama, tada bi ona išla u prilog prva četiri ciklusa. Ali i u ovom dijelu zbirke nailazimo na pjesme koje nadilaze prosječnost i koje mogu izdržati i kriterije antologijskog odabira. Tu, prije svih, mislimo na pjesme *Domovina, Molitva, Mojem sinu Lovri* i *Molitva zahvalnica*. Pjesma *Molitva zahvalnica*, po bogatstvu leksike, jasnoći poruke i dubini emotivnoga doživljaja Boga i Božje dobrote, može se svrstati među najbolja lirska ostvarenja hrvatskih pjesnika. O snazi te pjesme najbolje govore sljedeći stihovi: *Bože, zahvaljujem ti za*
prijateljstvo/ koje si mi darivao u liku
mojih prijatelja/ ... Zahvaljujem ti za
prijatelje koji su me napustili/ jer nisu
mogli drugačije/ ... Hvala ti što si mi
sačuvao zdrav razum i oslobodio me od
predrasuda/ da vjerujem da jedan čovjek
vrijedi više od drugoga/ ... Hvala ti za
nadu da ću izdržati/ I za vjeru u tvoje
postojanje/ za vjeru da će posljednji
prijelaz biti bezbolan/.

Ostaje nam na kraju da poželimo Mariji Lamot da nastavi pisati takve pjesme i da nas što prije iznenadi i obraduje svojom novom zbirkom pjesama.

Ivo Mijo Andrić

OD KONAVALA DO SAMOBORA

Prije petnaest godina sam u "Maruliću" negativno ocijenio knjigu *Konavli* (Beograd 1980) Jovana Vukmanovića. Zimus sam pročitao knjigu - *Niko Kapetanić i Nenad Vekarić: Falsifikat o podrijetlu konavoskih rodova* (Dubrovnik

1997. Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku. Prilozi povijesti stanovništva Dubrovnika i okolice, knj. 6) - koja je dokumentirano potvrdila ondašnji moj sud da je riječ o "nepoštenu, kratkovidnu, zastarjelu i svojataškom pisanju".

Pisci kažu da je njihova knjiga reakcija na jedini dosad objavljeni rad o konavoskom stanovništvu, koji "zasnovan na neprovjerenim izvorima, pruža lažnu demografsku sliku". Njihov je pak cilj da u proučavanju podrijetla konavoskoga stanovništva odijele istinu od laži i da pokažu kako priče i predaje o podrijetlu počivaju "na istini, a ne na nečijoj političkoj želji", "da iza te priče stoji provjereni povijesni izvor, a ne falsifikat".

Kapetanić i Vekarić - istražujući arhivsku građu - došli su do bitno drukčijih zaključaka, pa se sustavno osvrću na Vukmanovićev rad, osobito na stanovite rukopisne ispise, koji su nastali najvjerojatnije u XX. st., a koji su danas izgubljeni pa se više ne mogu utvrditi ni imena zapisivača ni vrijeme njihova nastanka.

Pozornom i temeljitom usporedbom tih ispisa s arhivskim podacima, pisci su pokazali da je više od polovice njih izmišljeno ili netočno, da ni drugi nisu točni te da baš nijedan "nema potporu arhivskih vrela". Pišući o predaji koju je sam Vukmanović prikupio, pisci kažu da je on razmjerno korektno naveo što je čuo, ali da pri tome nije bio kritičan.

Oni ocjenjuju da se Vukmanović nije umio služiti izvorima, da je prema njima bio nemaran, nestručan i nekritičan, da nije navodio izvor informacija, da njegovi podaci nemaju potporu u arhivskoj građi, ali da nisu u skladu ni s obiteljskim predajama, da mu je znanstveni instrumentarij neprecizan, konfuzan, pogrešan ili ga i nema, da mu je literatura jednostrana, da prema njoj nije bio kritičan, te, napokon, da je u nacionalnom pogledu pristran. Odbacuju knjigu kao zastarjelu, neanalitičnu i anakronu.

Pisci obećavaju više knjiga o konavoskom stanovništvu, utemeljenih na proučavanju bogate dubrovačke arhivske građe. To je pravi put i nadam se da ćemo tako dobiti utemeljene studije o ovom najjužnijem hrvatskom kraju.

Nakon zavičajnoga štiva, da tako kažem, rado sam uzeo u ruke časopis "Kaj" (1996, br. 5-6 i 1997, br. 1), koji zajedno čine zbornik radova i članaka o Samoboru, kojemu je uredništvo dalo zajednički naslov *Samobor naš stari i dragi*.

Nakon "Samoborskih reminiscencija Antuna Gustava Matoša" Miroslava Šicla i kajkavštinom pisanoga "Paperkuvanja po sanoborskem kraju" Ivice Sudnika, tu su po prvi put opisane povijest i rekonstrukcija plemićkoga grada Samobora iz pera Drage Miletića i samoborski povijesni vrtovi i perivoji Ivke Veić. O samoborskim licitarima piše Iris Biškupić-Bašić, a rezultate cjelovitih povijesno-demografskih istraživanja domicilne i socijalne strukture samoborskoga pučanstva priopćuje Ante Milinović. Ivanka Brekalo piše o posjedu grofa Janka Draškovića u Bregani, a u Kronici samoborskoj između ostalih su članaka oni Marije Hrvoj o samoborskom novinstvu 1879.-1995. i Mire Čebušnik o zavičajnoj zbirci samoborske knjižnice. Tu je, najposlije, i nevelik izbor pjesama suvremenih samoborskih pjesnika.

U broju iz 1997. Alojz Jembrih piše o piscima koji su obogatili hrvatsku kajkavsku književnost u XVIII. st. (Hilarion Gašparoti, Mihalj Šilobad Bolšić, Juraj Dijanić i Baltazar Kocijančić). Milan Sijerković analizira bilješke Milana Langa (1863.-1953.) o samoborskom podneblju, Đurdica Cvitanović opisuje crkve grada Samobora, Mirjana Repanić-Braun baroknu baštinu samoborskih crkava, a Nela Tarbuk crkveni namještaj franjevačke crkve Uznesenja Marijina u Samoboru. Agneza Szabo govori o kulturnom i gospodarskom djelovanju barunice Vilhelmine Kulmer, a Andrija Tomašek o skladbama Ferde Livadića.

Sve u svemu korisno i zanimljivo štivo o ovom lijepom sjevernohrvatskom gradu.

T. M.

RAZOTKRIVANJE JEDNE KRIVOTVORINE

(U povodu knjige Nika Kapetanića i Nenada Vekarića: "Falsifikat o podrijetlu konavoskih rodova")

U izdanju Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, kao po redu 6. svezak serije Prilozi povijesti stanovništva Dubrovnika i okolice, izašla je u veljači 1997. knjiga Nika Kapetanića i Nenada Vekarića pod naslovom: FALSIFIKAT O PODRIJETLU KONAVOSKIH RODOVA.

Želeći prikazati tu knjigu odmah i sa zadovoljstvom ističem da je to vrlo korisna i zanimljiva knjiga. Ona se bavi razotkrivanjem i izvornom argumentacijom pobijanjem niza krivotvorina u knjizi Jovana Vukmanovića *"Konavli. Antropogeografska i etnološka ispitivanja"*, koju je još 1980. objavila SANU u Beogradu. Korisnost ove Kapetanić-Vekarićeve knjige je u tome što ona kao znanstveno djelo snagom izvornih fakata pobija Vukmanovićeve falsifikate i kao takva brani dostojanstvo istine. Zanimljivost je njezina u tome što ona to pobijanje vrši na vrlo argumentiran i pregledan način, konkretno, angažirano, pouzdano, uvjerljivo, autoritetom i uzornom razinom znanstvenog kazivanja.

Jovan Vukmanović, rodom Crnogorac, po svom misaonom usmjerenju velikosrbin, nastojao je svojim djelom o Konavlima uraditi ono što su i prije i poslije njega činili velikosrbi: da svojataju što je hrvatsko, da hrvatske prostore tretiraju kao srpske teritorije, da svuda nameću i vide samo Srbe, a da pritom Hrvate i ne spominju kao da ih i nema.

Kao glavni izvor za to svoje djelo Vukmanović navodi "Razne ispise o Konavlima od najstarijeg doba do 1807. godine". Nije mu poznato tko je činio te ispise, pa je stoga tog ispisatelja nazvao *Anonymusom*. Tragajući za tim "Anonymusovim" ispisima, Kapetanić i Vekarić - kritičari te Vukmanovićeve knjige - nisu mogli pronaći te ispise, a ako ti ispisi negdje i postoje, oni su očit falsifikat i to posve sigurno iz 20. stoljeća, sročen s tendencijom da stvari prikažu onako kako je falsifikator htio. Svaki falsifikat je podvala, predstavljanje nečega nečim što stvarno nije, laž koju se da bude prihvaćena natura kao istina, patvorina koja bi trebala nekoga obmanuti, prevariti, ukratko: nečasno djelo. Služeći se tom patvorinom, Vukmanović je učinio nečasno djelo. Predstavio se kao velikosrpski propagator, neznanstvenik, obmanjivač.

Koliko je taj "Anonymusov" falsifikat loša krivotvorina vidi se i po tome što je u tim navodnim ispisima mnogo toga kazano napamet, bez uporišta u stvarnosti. Navodni "Anonymus" prenosi neke tobožnje podatke iz dokumenata dubrovačkog Povijesnog arhiva, a tih podataka u tim dokumentima uopće nema. Znači: namjera je bila da se proguraju i nametnu izmišljotine. Kad govori o pojedinim

konavoskim rodovima, "Anonymus" ih smješta i tamo gdje ih nema. Tako npr. po njemu su Raičevići u Drveniku - umjesto u Uskoplju, Rešetari u Močićima - umjesto u Čilipima, Đurovići u Čilipima - umjesto u Močićima, Radelji u Drveniku - umjesto u Gabrilama itd. Takav "izvor" Vukmanović je u svojoj knjizi citirao bilizu sto puta. Kakva je znanstvena vrijednost takvih priziva ne treba komentirati, bilo bi suvišno.

Nadalje, Vukmanoviću - antropologu i etnologu - kao da nije poznat nastanak patronimskih prezimena. Ta prezimena, izvedena iz osobnog imena rodočelnika, vrlo su raširena. I stoga nitko ozbiljan ne može tvrditi da su svi ljudi istog prezimena u raznim krajevima - iz istog kraja. A Vukmanović to tvrdi. Ako neko prezime u Konavlima postoji i u Crnoj Gori, po njemu su ti Konavljani doselili iz Crne Gore. Doista neznanstveno, neutemeljeno, neodrživo, neozbiljno! Kad Vukmanović konstatira da su u ratnim prilikama 1806. izgorjele mnoge Matične knjige u Konavlima (kao izvor za izučavanje stanovništva po rodu, spolu, vjeri, smještaju i broju), on ne kaže tko je spalio te knjige, izbjegavajući time reći da su to bili upravo njegovi suplemenjaci, Crnogorci, koji su tada u Konavlima i uopće u dubrovačkom kraju ne samo palili i pljačkali, već i najokrutnije zlostavljali i ubijali nedužne ljude (katolike, Hrvate), državljane onodobne Dubrovačke Republike.

Pobijajući Vukmanovićeve neutemeljene navode, Kapetanić i Vekarić to čine izvorno, znanstveno. Tako npr. kad Vukmanović kaže da su konavoski Đurovići doselili iz Vražegrmaca u Bjelopavlovićima u Crnoj Gori, Kapetanić i Vekarić izvorno dokazuju da se prvi Konavljanin s tim prezimenom - Petar Đurović - spominje 1560. u Močićima i to je prezime dobio po svom ocu Đuru. Ili kad Vukmanović navodi da su konavoski Antunovići doselili iz Vasojevića u Crnoj Gori, Kapetanić i Vekarić izvorno dokazuju da je to prezime nastalo kao poseban ogranak iz konavoskog prezimena Bratičević. Prvi Konavljanin s tim prezimenom (1605) - Cvijeto Antunović - bio je sin Antuna Bartičevića i, po ocu Antunu, nazvan je prezimenom Antunović. Ili, kad Vukmanović navodi da su konavoski Klaići doselili iz Kolašina u 13. stoljeću, Kapetanić i Vekarić izvorno potkrijepljuju da se prezime Klaić oblikovalo početkom 17. stoljeća kao osamostaljeni nadimak roda Popović u selu Popovići.

Moglo bi se navesti još mnoštvo takvih primjera, koji pokazuju kako Kapetanić i Vekarić snagom raznih arhivskih vrela odbacuju Vukmanovićeve tendenciozne konstrukcije. Čine to ne samo izvodima iz tih izvora i točnim prizivima na njih, nego često i faksimilima tih izovra, što pojačava znanstvenu vrijednost i uvjerljivost njihova dokazivanja.

Na Vukmanovićevu knjigu prvi se u nas kritički osvrnuo Trpimir Macan i to u ovom časopisu (*Marulić* br. 3/1982, str. 280-283). Sadašnji kritički osvrt Nika Kapetanića i Nenada Vekarića na tu Vukmanovićevu knjigu plod je njihova sadašnjeg znanstvenog bavljenja demografskom poviješću dubrovačkog kraja. I veoma je dobro što su oni tako opširno i izvorno uradili ovaj posao. Išli su, dakle, knjigom na knjigu. Temeljito. U misiji dostojanstva povijesne znanosti. Njihov znanstveni doprinos, dat ovom njihovom zajedničkom knjigom, za svaku je pohvalu.

Ivo Perić

HRVATSKA POEZIJA U UKRAJINI

Ukrajinska izdavačka kuća "Molod" dala je vrijedan doprinos razvoju ukrajinsko-hrvatskih kulturnih veza, izdavši antologiju suvremene hrvatske poezije na ukrajinskom jeziku.

Antologija *U ovom strašnom času* nastala je u odlučujućem povijesnom trenutku za Hrvatsku. Stojeći pred ključnim pitanjem: biti ili ne biti? - hrvatski su pjesnici jednoznačno dali svoj glas za povijesno Biti! Zbog toga je vrijedost te male knjige u snazi pjesničkoga jezika, u poetskom uzletu koji u nekima od stihova dostiže umjetnički vrhunac hrvatskoga jezika.

U antologiji su ravnopravno zastupljeni "živi klasici", kao i mladi autori koji su tek na svojim stvaralačkim počecima.

Pozdravimo antologiju *U ovom strašnom času* i, uzimajući je u ruke, prepustimo se osjećaju ljepote, dobrote i slobodoljubivosti.

Veleposlanik Republike Hrvatske u Ukrajini

"IMALA SAM KUĆU..."

(Ivo Sanader, Ante Stamać. U ovom strašnom času. Antologija suvremene hrvatske ratne lirike. - K.: "Molod", 1996., 128 str.)

U trenutku dok "... kao malo dijete sriče svijet hrvatske toponime", dok se "čovjek nada boljem, a iskustvo mu neprestano objavljuje njegovo zlo", dok "...narod žrtvovan poput Joba ne proklinje nego zaziva Boga!" - pojavljuje se *Antologija suvremene hrvatske ratne lirike*. Uz navedene citate *Mladena Machieda* (iz pjesme Iz Jobovih listića. Croatia 1991.), u zbirci su objavljene pjesme još 59 autora. Usred prostora i vremena opće boli svaki od njih pokušava izraziti, ispovijediti svoj osobni doživljaj nacionalne tragedije, sačuvati i fiksirati u kolektivnoj svijesti čudesni i snažni refleks zasebne, pred organiziranim nasiljem nemoćne ljudske jedinke:

"Tamo, u podneblju maka gdje vampir u dronjku trune i gdje zrno pšenično iz tople zemlje putuje u visine neba da pod svojom zvijezdom zrije, tako, tamo u sutonima gdje od napuklih lubanja nastaje kuća bez krova i gdje s dlanova otpali prsti "igraju se sjekirama i napokon blistaju kao i one" - upravo tamo, bez ljubavi, bez riječi raste moj posljednji stih: crn oblak na crnome nebu." (*Željko Knežević:* Vinkovci - Nuštar, 27. siječnja 1992.).

Zbirka je na jeziku orginala ugledala svjetlo dana 1992. godine. Od toga je trenutka prevedena na osam svjetskih jezika. Autori prijevoda na ukrajinski jezik poznati su pjesnici *Viktor Ženčenko, Leonid Talalaj, Leonid Gorlač*. Oni su uspjeli u ukrajinski jezik prenijeti visoki stupanj metričke slobode, široki stilski dijapazon autorskih tekstova. Zasigurno nije slučajna ni etnomentalna sukladnost ("dijalogičnost") dvaju slavenskih naroda. Ukrajina još i danas ima svoje "zone" prikrivene boli koje nitko nije na sličan način opjevao (zone koje žrtve nisu oprostile ni krivci iskajali, zone strane "civiliziranom" svijetu), ona ima svoj tajni očaj... Možda se upravo kroz jezik (njihov i naš) događaju riječi (ontološke mutacije?), koje se nisu svojedobno pojavile u stvarnosti.

"Dragi moji,

Pišem Vam ovo pismo
Koje ne može do Vas stići

Koje sigurno neću moći završiti
Ovo nemoćno pjesničko pismo
Pismo koje među pticama i anđelima
Traži svoga poštara."

(Marija Peakić-Mikuljan: *Pismo u Dubrovnik*)

Utjelovljenje u riječi osobnog i općeljudskog u *Antologiji*... katkad doseže do lakonstva i jednostavnog pjesničkoga grafita, zapisanog na zidu neporušenog, komfornog ("europskog") promatranja s distance - tuđe nesreće:

"Imala sam kuću, imala sam dom
Sada samo sanjam, razmišljam o tom
Da na pragu nađem svoga vjernog psa
Kad uskoro kući opet dođem ja
Imala sam kuću
Imala sam dom..."

(Željko Sabol: *Imala sam kuću, imala sam dom...*)

Prihvatimo li temeljnu Heideggerovu tezu o poeziji kao početku i kraju povijesti, o poetskom jeziku kao obitavalištu bića, tada se - bez obzira na dosadašnju besprizornost - kroz zidove otuđenja i ravnodušja probija slabašno svjetlo: glas "maloga" čovjeka - običnog i samotnog - glas što ga ne mogu prigušiti ni pobjesnjeli voždovi na tribinama, ni nesvjesni krik gomile... I sve dolazi na svoje mjesto: povijest kao pokret pasioniranih (podivljalih) masa završava... A život pojedinca, sa svim svojim svakidašnjim i blagdanskim radostima i tugama započinje u punini svojega i Božjeg samoostvarenja:

"Da svi steknemo tanani osjećaj za tihe noći i blage lahore među vinogradima, za zastalu riječ u grlu i za jedan nježni dodir tijela u prolazu, za ispalo zrno žita pokraj puta i za ubogog sina čovječjega koji nema gdje nasloniti glavu, za cvijeće i travu u proljeće, za najmanju ljudsku radost i jednako za patnju, pa sve do vlasi što s glave i vrapca što s krova pada... Unatoč neiskorjenjivoj ljudskoj grubosti i gluposti, sljepoći kod zdravih očiju i strašnoj bezobzirnosti, da nikada ne sustanemo biti blaga i ponizna srca, pa da konačno svi bez razlike, sva plemena, koljena i narodi, mačeve prekuju u plugove, koplja u srpove, tenkove u vršalice i da se više ne diže čovjek protiv čovjeka, ni narod protiv naroda, da više nikad nitko ne imadne potrebu učiti se ratovanju... i u miru svatko svoj kruh da lomi i živi bez zebnje..." (Šimun Šito Ćorić: *Zrno žita pokraj puta*)

(Članak je objavljen u časopisu Instituta za literaturu "T. G. Ševčenko", Nacionalne akademije Ukrajine i Društva književnika Ukrajine, "Slovo i čas", broj 11.-12. (428 - 429), Kijiv, studeni - prosinac 1996., str. 78-79.)

S ukrajinskog preveli: Vanja Švačko i Đuro Vidmarović

Potrebno je ispraviti nepravdu koja se čini u navođenju prevoditelja ove antologije. Naime, riječ je o slijedećem: Na temelju prvobitnoga prijevoda što su ga u Zagrebu uradili prof. *dr. Milenko Popović i prof. Raisa Trostinska,* ukrajinski su pjesnici i prevoditelji prišli njegovoj poetizaciji. U dobrom dijelu pjesama prvobitni prijevod, premda je uradak filologa, a ne profesionalnih književnika prevoditelja, nije trebalo poetizirati i usuglašavati s jezikom ukrajinske poezije. Prema tome, navedenim prevoditeljima treba dodati gospodina *Milenka Popovića* i gospođu *Raisu Trostinsku.*

Ukrajinski prijevod antologije "U ovom strašnom času" ocijenjen je najvišim ocjenama. To je ujedno prvo predstavljanje hrvatskoga pjesništva ukrajinskim čitateljima. Do sada su predstavljani hrvatski pjesnici kao dio jugoslavenske cjeline. Zbog toga prosječan ukrajinski čitatelj, pa i onaj s akademskom naobrazbom, ne samo da ne poznaje hrvatsku književnost, već ne zna ni za njezino postojanje. Jugoslavenski stereotip nemilosrdno je potirao naš kulturni i narodnosni identitet.

Put od završetka prijevoda antologije, pa do njegovoga objavljivanja u obliku knjige nije bio jednostavan. Srpski lobi, koji je u Ukrajini vrlo snažan, nastojao je spriječiti njezin izlazak u javnost. O tome će biti riječi više kada prođe potrebna vremenska distanca. No, kada je objavljena, antologija je naišla na sjajan prijem ukrajinskih državotvornih intelektualaca i političara, dok ostali nisu mogli ostati ravnodušni na njezin sadržaj. Ona je afirmirala ne samo hrvatsku borbu za slobodu, već i činjenicu postojanja hrvatske poezije, pa i hrvatskoga naroda. Mislim da je zbog toga recepcija antologije vrlo dobra. Sve prikaze nisam uspio zabilježiti i vidjeti, a poglavito ne one pročitane u radio - emisijama. Koliko sam obaviješten, antologija je postigla najbolju recepciju u Italiji, a potom u Ukrajini. Kao veleposlanik i kao kulturni djelatnik mogu posvjedočiti da antologija u Ukrajini vrši uspješno svoju plemenitu misiju, dolazeći i ondje gdje diplomacija ne uspijeva.

Kijev, 6. III. 1997.

Jurij Zazimko

POP PETAR KAER: MAKARSKA I PRIMORJE

Ogranak Matice Hrvatske u Makarskoj, obnovljen 9. lipnja 1991., kao svoj izdavački prvijenac objavio je pretisak djela popa Petra Kaera *Makarska i Primorje - I. Opisni dio* (Makarska 1996.). Predsjednik Ogranka Ante Škrabić kaže u Uvodnoj riječi: "Odlučili smo se na izdavanje pretiska ove stare knjige, stoga što se 1994. god. navršavalo točno 80 godina njenoga prvog pojavljivanja, i zato što je danas ova knjiga veoma rijetka, a vrlo tražena. Don Petar Kaer ostavio nam je ovim izuzetnim djelom jedno svjedočanstvo o vremenu iz nepovrata, a Matica hrvatska Ogranak Makarska željela je premostiti ponor vremena ovog veličanstvenog ali nesretnoga stoljeća njegovim ponovnim tiskanjem. Mislim da će knjiga biti zanimljiva raznim stručnjacima, a napose radoznalim Makaranima koji žele bolje upoznati prošlost svoga zavičaja, te turistima koji bi htjeli još potpunije upoznati Makarsku i primorje."

Pretisak je bitno obogaćen prilogom dr. fra Karla Jurišića *Don Petar Kaer (1848.-1919.).* Taj prilog je sažetak iz Jurišićeve opširnije nedovršene monografije. Prilog je napisan onom poznatom znanstvenom temeljitošću, koja resi razprave i djela dr. fra Karla Jurišića.

Kaerovi su podrijetlom Bretonci iz francuske pokrajine Bretanje. Hrvatska obitelj Kaer spominje se tek od prve polovice XVI. st., pa do njezina izumrća god. 1919. Otac don Petra Kaera - Franjo Kaer - po zanimanju je bio postolar, ali se amaterski bavio i slikarstvom; nekoliko njegovih ulja na platnu i danas se nalazi po crkvama Makarskoga primorja i okolice.

Postavši svećenikom, don Petar Kaer se posvetio dušobrižničkomu radu i to većinom po zabitnim selima srednje južne Hrvatske. Prvi dio svoga svećeničkoga života služio je u splitskoj i makarskoj biskupiji, a drugi u šibenskoj. Obnašao je

službu znanstvenoga savjetnika "Prvoga muzeja hrvatskih starina u Kninu", koji je god. 1893. utemeljio predhodnik i utirač novih putova hrvatske arheologije fra Lujo Marun (1857.-1939.). Umro je kao umirovljeni župnik šibenske biskupije.

God. 1911., na poziv uprave Makarsko-primorske općine, don Petar Kaer je došao u rodni grad Makarsku preuzeti mjesto doživotnoga knjižničara Gradske knjižnice. Mladenačkim žarom, iako u poodmaklim godinama (63), predao se poslu i 30. listopada 1916. svečano otvorio Gradsku knjižnicu u Makarskoj. Zadnje godine života dotjerivao je svoje životno djelo *Povijest Makarske i Primorja*, koje zbog ratnih prilika nije uspio u cijelosti objaviti.

Bibliografija članaka, razprava i knjiga don Petra Kaera iznosi 59 jedinica. Razprave i članke objavljivao je u šestnaest različitih časopisa, od kojih je petnaest izlazilo u domovini a jedan u inozemstvu (*Bulletin de la Société d'anthropologie*, Lyon, Francuska). Objavio je četrdeset rasprava i članaka, od kojih trinaest na talijanskomu jeziku, jedan na francuskomu, a ostalo na hrvatskom jeziku. "Neki od tih razprava i članaka ostali su vrijedan prilog hrvatskoj povijesnoj znanosti." Kaer je objavio i devetnaest knjiga, od kojih pet na talijanskomu jeziku i četrnaest na hrvatskomu.

O djelu don Petra Kaera *Makarska i Primorje* dr. Karlo Jurišić kaže: "To je *prva* opširnija i *stručno pisana povijest Makarske*, ali samo novija povijest kulturno-vjerskog i nacionalno-gospodarskog razvitka Makarske od oko 1684. do 1914., iako se auktor usput nuzgredno dotiče i drugih epoha sve čak do u pretpovijest... Kaerova je knjiga zapravo suvremeni opis grada pod Biokovom ili 'makarski zemljopis' oko 1900. godine, povezan s njezinim kulturnim, vjerskim, gospodarskim i političkim razvitkom kroz 18. i 19. stoljeće. Međutim danas poslije gotovo sto godina Kaerova je knjiga postala *prava povijest Makarske* za navedeno razdoblje."

Uz pretisak, veli sam dr. Jurišić, "imamo u istome djelu i *prvi (!) opširniji životopis* hrvatskoga pisca i povjesničara don P. Kaera, iako i nije baš opširan; imamo i prvu cjelovitiju Kaerovu *bibliografiju*, iako i nije baš cjelovita, - i prvi detaljniji *prikaz*, po našem mišljenju, Kaerova najuspješnijeg djela, makar je to djelo ostalo povijesni torzo - bez drugoga, glavnog djela... Ipak nismo donijeli, niti još možemo donijeti konačan sud o životu i djelu don P. Kaera... još nije proučeno Kaerovo cijelo pisano djelo, pa stoga ono do danas nije ni vrednovano, niti je određeno Kaerovo mjesto među hrvatskim povjesničarima i kulturnim djelatnicima" (str. XXVII.).

Prilog dr. Karla Jurišića u Dodatku ima važnije ispravke Kaerove knjige *Makarska i Primorje* te sažetke na talijanskomu, engleskomu, njemačkomu i francuskomu jeziku.

Dr. fra Karlo Jurišić objavio je na drugomu mjestu još dva članka iz prošlosti Makarskoga primorja: *Nazivi planine Biokovo kroz povijest (Bilogorski planinar*, god. XIX. (XVI.), broj 42., Koprivnica, prosinac 1996) i *Zlatna zrnca iz tučepske prošlosti (Izvor*, List župe sv. Ante Padovanskoga Tučepi, god. IX., br. 2. (21.), Božić 1996., str. 14.-15.).

Tomislav Heres

PETRINJSKI ŽRTVOSLOV

Smrtopisna knjiga *Petrinjski žrtvoslov* (napisali: Vladimir Krpan, Ivan Rizmaul i Davor Salopek, izdavač: Matica Hrvatska Petrinja, Petrinja 1995., 420 str.) "je knjiga spomenik poginulima, ubijenima i nestalima Hrvatima bivše Općine Petrinja, u vremenu koje obuhvaća Drugi svjetski rat, poraće i Domovinski rat. Od Preokreta 1945. slušali smo punih 45 godina o zaslugama za slobodu i žrtvama srpskog stanovništva Banije... Srbi su dobili aureolu herojstva i zaslužnosti. U isto to vrijeme, prolazeći Petrinjom i selima Banovine u kojima živi hrvatsko stanovništvo, nailazili ste na javnu šutnju i muk o još brojnijim hrvatskim žrtvama. Medu onima, koji su stradali, ogromna je većina poubijana u vremenu Preokreta, poslije završenog Drugog svjetskog rata i bez ikakve dokazane krivnje. Preostali Hrvati žigosani su pečatom domobranstva i ustaštva... S ovog u razmjerima Hrvatske malog životnog prostora - Petrinjske općine, poubijano je, nakon već završenog II. svjetskog rata, preko 2.000 Hrvata vitalne životne dobi. Odvođeni noću iz toplih postelja, ubijani su kao pseta pod plotovima, u šljivicima, pod vrbama, zakapani u masovne grobnice, ili puštani ubijeni niz vodu, ubacivani u kraške ponore razbijenih lubanja..." (Davor Salopek, *Riječ urednika*, str. 11-13.).

Smrtopis je to svih onih Hrvata "koji su stradali na stratištima Bleiburga, partizanskih logora od svibnja 45., na Križnim putovima, u zatvorima, *Halbotima*, *Žicinim* i *Šmislovim* šumama, Krčima i partizanskom Banskom Grabovcu".

Popisu žrtava Drugoga svjetskoga rata dodane su i žrtve Domovinskoga rata 1991.-1995., "rezultat onih istih srbohegemonističkih genocidnih težnji, koje su djelovale i nakon Preokreta 1945.". Hrvatskim stratištima iz 1945. dodaše "nove jame i masovne grobnice na *Ekonomiji*, u *Gaćešinoj kasarni*, Šumici kod Gavrilovićeve klaonice i kod Nove bolnice, isti oni Gaćešini partizani, ista ona vojska koja je 44. i 45. mijenjala šubaru i šajkaču s kokardom za petokraku pod kojom je vladala u Petrinji pedesetih godina, a 90. i 91. ponovno promijenila zvijezdu i vratila se dobro prikrivenoj šajkači, šubari, kokardi, crnoj zastavi i dvoglavom bijelom orlu".

Davor Salopek svoju *Riječ urednika* završuje: "Ovom knjigom ispunjavamo povijesnu obvezu iznošenja istine o tragediji Hrvata iz Petrinje i Banovine. Mi te žrtve ne smijemo odšutjeti, u prvom redu iz pieteta prema žrtvama, od kojih svaka ima svoje ime i prezime. Te žrtve ujedno nas opominju i obvezuju svojom patnjom da čuvamo slobodu i nezavisnost hrvatskog naroda i hrvatske države u čije temelje su i njihovi životi ugrađeni."

Ivan Rizmaul u svom prilogu *Petrinjske žrtve u temeljima Hrvatske* (str. 17.-42.) opisuje kako je knjiga nastala, o stradanjima Hrvata od VII. stoljeća do danas govori kao o patnjama "koje je rijetko koji narod tijekom svoje povijesti doživljavao", iznosi događaje u Petrinji i Petrinjskoj općini u doba raspada jugokomunističke Jugoslavije. "U tisućljetnim pomicanjima od kavkaskih i karpatskih masiva do dinarskih planina, te u trinaeststoljetnom životu pored Jadrana, Drave, Save i Dunava nastoje Hrvati održati svoje ime, svoju individualnost i svoj teritorij... Pregledavajući listine o turskim prodorima i osvajanjima hrvatskih krajeva, uočavamo sličnost s ovom najnovijom srpskom agresijom. Turci su osvajali hrvatske krajeve uz pomoć pograničnih odreda, tzv. akindžija, a to su bili stočari Vlasi s planinskih područja oko gornje Drine. Oni su se isticali silnom grubošću, iznenadnim napadima, paleći, pljačkajući, robeći i

rastjerujući mirni seoski svijet... Srbi u Hrvatskoj su se uvijek povezivali s protuhrvatskom vlašću... ako analiziramo srpsku politiku iz vremena Vuka Karadžića i suvremenog srpskog pisca i političara Vuka Draškovića, pokazuju neprekinuti kontinuitet velikosrpske ekspanzije... Hrvatski Srbi moraju jednom shvatiti da i za njih ne će biti mirnog života i prosperiteta dok ne prestanu s ugrožavanjem vitalnih hrvatskih interesa...".

Zadaća je ove knjige, veli Ivan Rizmaul, "djelomično i fragmentarno ispraviti nepravdu koja je sustavno pripisivana hrvatskom narodu... Mora se, barem elementarnim podatkom ispraviti ona nepravda prema tisućama i stotinama tisuća hrvatskih majki i očeva koji nisu smjeli ni spomenuti svoju djecu, a kamoli postaviti pitanje i dobiti odgovor gdje su i tko je odgovoran za njihov nestanak i smrt... Svako ime predstavlja jedan grob i jedan križ. Stoga, kad se mnogima ne zna za grob i sudbinu, neka mu ime otisnuto u ovoj knjizi bude i grob i križ."

Žrtvopis (str. 45.-277.) donosi ove podatke: U *Drugomu svjetskomu ratu* ubijeno je ili poginulo: Grad Petrinja 529, zarobljeni njemački vojnici u Petrinji 186, sela petrinjske općine 1.415 (Brest 20, Budičina 75, Cepeliš 15, Donja Mlinoga 1, Dragotinci 73, Drenčina Nova 29, Dumače 13, Glinska Poljana 47, Gora 105, Graberje 76, Hrastovica 74, Hrvatski Čuntić 116, Kraljevčani 17, Križ Hrastovički 48, Letovanci 30, Mađari 53, Mala Gorica 17, Međuračje 1, Mokrice 21, Mošćenica 76, Nebojan 54, Novi Frakašić 21, Novo Selište 5, Pecki 54, Prnjavor 102, Sibić 18, Slana 44, Strašnik 99, Taborište 62, Vratečko 20, Župić 31). *Domovinski rat:* Petrinja-grad 228, Petrinja sela 190 (Brest 9, Budičina 11, Cepeliš 1, Donja Mlinoga 1, Dragotinci 3, Glinska Poljana 24, Gora 19, Graberje 4, Hrastovica 13, Hrvatski Čuntić 2, Kraljevčani 5, Križ Hrastovički 8, Letovanci 3, Mađari 2, Mala Gorica 6, Međurače 3, Mokrice 1, Mošćenica 18, Nebojan 4, Nova Drenčina 2, Novi Farkašić 4, Novo Selište 3, Pecki 7, Prnjavor 5, Sibić 5, Slana 5, Strašnik 8, Taborište 12, Župić 2).

Ukupno je ubijeno i poginulo 2.346 Hrvata i 186 Nijemaca. "Predpostavljamo da u knjizi navedeni popisi žrtava nisu za sva obuhvaćena mjesta konačni. *Petrinjski žrtvoslov* čeka i zove Petrinjce, Banovce, i sve ljude dobre volje da za moguće slijedeće izdanje progovore u njemu o svojim najmilijima... Petrinjski žrtvoslov tek je započeo svoju zadaću i poslanje - objavu istine!" (Vladimir Krpan, *Što nam donosi ova knjiga,* str. 16.).

U zadnjem dijelu knjige *Svjedočenja* objavljeno je: kazivanje Danice Fabac iz Petrinje *Mjesec dana u "Koloni smrti",* kazivanje Nikole Kožuha iz Strašnika *Strašničke žrtve,* svjedočenje Mije Rožankovića iz Bučice kod Gline *Bili, ali nikad više,* svjedočenje Vere Križanić i Katice Petračić *Pokapali smo ih uz "bajere",* memoarski zapis Josipa Čačića *Ivina košulja i prsten,* kazivanje Koste Danilovića iz Petrinje *Krvavi rujan,* kazivanje Dražena Cerina *Pucali su nam u leđa,* kazivanje Sanjina Bendekovića *Priča Sanjina Bendekovića,* svjedočenje Ivanke Morić *Sjećanje na okupiranu Petrinju, Priča Paje Kardašića iz Dragotinaca,* kazivanje Mije Mladenovića *Četnički kazamati.* Ova svjedočenja trebalo bi poslati Haškom sudu za ratne zločince, da se uvjere tko je i kakav bio agresor. Nu ta svjedočenja nisu samo obtužni dokument, nego su i književno djelo. Zapis Josipa Čačića *Ivina košulja i prsten* trebalo bi unijeti u sve školske knjige.

O stradanjima Hrvata svjedoče i pjesme Vere Vuković *Na broju "X"* i *Cinkuš.* Prof. Božo Judaš auktor je priloga *Petrinja, Petrinjci i njihove sudbine tijekom domovinskog rata.* Narodnosni sastav u Petrinji prikazan je u *Tablici podataka za grad Petrinju na osnovi popisa 1991. godine.* Slijede *Sjećanja druge strane o pokoljima Hrvata* (3 priloga), zatim *Grafički prilozi,* pa *Izvori podataka.* Posve na kraju su *Sažeci* na hrvatskom, njemačkom, engleskom i francuskom jeziku.

Knjiga *Petrinjski žrtvoslov* posvećena je petrinjskim Hrvatima ubijenima i poginulima od 1941. do 1995., koji su "izgorjeli kao svijeće za hrvatsku domovinu".

Tomislav Heres

VJENCESLAV GLIBOTIĆ: A ŠTO VI KAŽETE?

Knjižnicu Vjenceslava Glibotića *A što vi kažete?!* (Split 1997.), s podnaslovom *Svagdanje naše životderine,* izdao je časopis "Marija" (21000 Split, Trg Gaje Bulata 3) kao 39. knjigu svoje knjižnice. Izdavač ovako predstavlja auktora knjižice: "Tijekom nekoliko posljednjih godina prvi i dugogodišnji urednik lista *Marija,* franjevac Vjenceslav Glibotić, svojim člancima u *Mariji* iz mjeseca u mjesec svraćao je pozornost brojne čitalačke publike. Toliki su željno očekivali njegova reagiranja na brojna zbivanja u društvu i Crkvi u svijetu i s užitkom ih čitali. Neki su ih čak fotokopiranjem umnažali i pružali drugima na čitanje... Pri njihovu pisanju vodila ga je jedino ljubav prema Bogu i čovjeku, kao i sinovska odanost prema majci Domovini, hrvatskom čovjeku i njegovoj sreći. Pod tim vidom treba promatrati i koju oštriju riječ ili izraz koji su se u tim člancima pojavljivali...".

Umjesto prepričavanja sadržaja ove obsegom malene, ali mislima i poukama bogate i porukama velike knjižice, evo samo nekoliko odabranih ulomaka:

O Zapadnoj Europi: "Koga je to usrećila Zapadna Europa?! Sunce nikada nikome nije sinulo sa Zapada, pa ni Hrvatskoj. Sjetimo se samo duždevih galija i hrvatskih galijota; puljiskog svojatanja, tlačenja, paljenja, rušenja i ubijanja; ugarskih presezanja i habzburgovske nezahvalnosti! Doduše, ni s Istoka nam ne svanu sreća, nego nam polumjesec dan pretvori u dugoljetnu noć, koju još crnjom učini zločinačka troroga s crvenom zvijezdom, nakalamljenom na svetosavsku šajkaču! Odakle nam stiže ta prokleta i smrtonosna droga, ako li nije sa Zapada?!... (*Bit će onako, kako ja želim,* str. 10.).

O političarima: "Pogledajte samo naše političare! Ne zna se, koji je mrkiji i obješeniji. Pa, nije ni čudno! Od stotinu i pedesetak članova Sabora i Vlade, njih je sedamnaest bezdjetno, dvadeset i dva jednodjetno i šezdeset i devet dvodjetno! Vlast, automobili, vile, psi i mačke ne mogu nadomjestiti djecu, a djeca su vrlo često jedan od razloga radosti u jednoj obitelji. I sad će mi ti političari i bezdjetnici govoriti i plakati nad sudbinom hrvatskoga naroda, koji izumire! Bilo bi smiješno, da nije žalosno! (*Radosti nesta iz naših srdaca,* str. 14.-15.).

O pobačaju: "Umire li u nekoj ljudskoj zajednici više članova nego ih se rađa, onda s pravom takvu zajednicu možemo nazvati namor (od mrijeti, namrijeti, kao što je pomor od pomrijeti). Prema tome, mi smo dosad bili hrvatski narod, a sada smo, na žalost, pravi hrvatski namor... Bog nije stvarao ove divne krajeve, da na

njima tuguju i plaču samo lijesovi i grobovi, pa bili oni od samoga mramora i zlata, nego da ih oživljuju pune kolijevke i vesela, mnogoljudna čeljad... Tako bi majka, koja ima četvero ili više djece, morala biti uz svoju djecu, odgajati ih, a primati plaću kao i drugi djelatnici na državnom poslu, u državnim službama. Vrijednija je, naime, jedna takva majka, koja odgaja narod, nego deset činovnika, koji se dosađuju i smucaju po kancelarijama... Ako su bivši udbaši, doušnici, batinaši i hrvatski antihrvati protiv svih Božjih i ljudskih zakona ubijali i deložirali 'ustaške' obitelji i trpali ih u zatvore i 'ćumeze', a oni zauzeli njihove višesobne i prostrane stanove i kuće, u kojima se neki još i danas baše, ne vidim razumna razloga, da se ti stanovi danas, i to odmah, ne dodijele obiteljima s više djece!... Dokazivati da pobačaj nije zločin, isto je, što i dokazivati, da su partizani bili najhumanija vojska na svijetu (Broz)..." (*Jesmo li narod ili namor!?*, str. 17.-19.).

O komunistima: "Među prvima je bacio crvenu knjižicu, dokazivao do iznemoglosti, kako nikada u duši nije bio komunist, kako je uvijek radio za dobrobit hrvatskoga naroda, kako je potajno išao u crkvu, kako je po noći slao punicu da nosi dijete na krštenje... I drug postade gospodin. Zadržao je i položaj, i 'svoj' četverosobni stan, i uči danas demokraciji i poštenju sve oko sebe, pa čak i onoga, koji nije bio dostojan spomenuti Staljinovo ime. O njegovoj drskosti, kad blebeće, kako mora izgledati duhovna obnova u Hrvatskoj, da i ne govorimo..." (*Odričem se*, str. 27.-28.).

O smrti: "Da nema smrti, kako bismo se inače mogli osloboditi različitih komesara, sekretara, drugova, lopova; kako bi se podanici mogli osloboditi sveznajućih gospodara, svemoćnih direktora i šefova, umišljenih, drskih i 'bogodanih' vlastodržaca, koji, zaštićeni kacigom 'milosti Božje i volje naroda', zlorabe i krše sve ljudske i Božje zakone!..." (*Smrt-prijateljica i sestrica*, str. 33.).

O "svetim" krugovima: "Naš ugledni biskup drži propovijed. Kad je završio, jedan će, inače vrlo blagoglagoljivi misnik: 'Dugo, šuplje i dosadno!' Nakon Službe Božje taj isti misnik prvi pristupa biskupu: 'Preuzvišeni, sjajni ste bili: kratko, jasno, sadržajno i zanimljivo! Od srca čestitam!'..." (*Ne govori za drugim*, str. 47.).

O poštenju: "Tko god previše ističe, kako je pošten (u čemu prednjače različiti stranački vrhovi, ali i stranke), treba od njega dobro čuvati kokoši!..." (*Ne kradi!*, str. 52.).

Još o političarima: "Na nedavno postavljeno pitanje nekim našim političarima, zašto su postali političari, ispalo je, da su svi ostavili svoja dosadašnja zvanja i zanimanja i postali političari samo iz velike ljubavi prema hrvatskom narodu. Blago nama, ljudi moji! Kamo ćemo s tolikih izljeva ljubavi! Ako je zaista i istina ono što oni govore, čemu onda osnivanja tolikih stranaka i strančica, te bježanja iz jedne u druge, ako ne stoga, da se može biti prvi ili se bar popeti na malo viši položaj?! Ni kunovina nije isključena!..." (*Ljudski je pogriješiti*, str. 57.-58.).

Što to mi slavimo?!: "Službeno je bilo najavljeno, da će se i u Hrvatskoj slaviti 50. obljetnica pobjede nad fašizmom, što je divna prigoda našim jugokomunistima, da neki od njih još jednom izliju svoju žuč na sve što je bilo hrvatsko i pošteno ljeta Gospodnjega 1945., odnosno, da još jednom svoje krvave životopise i još krvavije razbojničke ruke pokušaju skriti pred poviješću i hrvatskim narodom. Budu

li se slavila 'herojska djela narodno-oslobodilačke vojske', onda će to biti i proslava najvećeg pokolja nevinoga hrvatskog pučanstva u povijesti... Glavni ciljevi naših boljševika bili su: borba protiv NDH, a za novu Jugojadiju, borba protiv Vatikana, Crkve, pape, svećenikâ, redovnikâ, borba protiv kapitalistâ, kulakâ i posebno protiv katoličkih intelektualaca i hrvatskih rodoljuba. Nikada se naši antifašisti ne će moći opravdati pred poviješću, što su rušili svoju hrvatsku državu, umjesto da se bore protiv vlasti, ukoliko im nije odgovarala, i što su se udružili s četnicima za onu istu državu, koju su i oni sami nazivali robijašnicom naroda... 10. travnja 1941. bio je dan neizrecive radosti u cijelom hrvatskom narodu i za cijeli hrvatski narod. Čak su i komunisti, dok nisu dobili drukčije upute iz bratskoga Sovjetskog Saveza, bili za NDH. To treba stalno ponavljati današnjem naraštaju i budućim naraštajima. Protiv tadašnje hrvatske države bili su oni isti četnici, koji su pedeset godina poslije bili protiv sadašnje Hrvatske. Onda su četnici ubijali, klali i palili sve što je hrvatsko i katoličko. To su oni činili i pedeset godina poslije. Naši 'naivni' antifašisti sve su do nedavno slavili kao hrvatski državni praznik upravo onaj dan, kad su četnici ubijali i klali hrvatsko stanovništvo prije pedeset godina. I to sada hrvatski puk mora slaviti i proslavljati!... Ako je prihvaćeno pomirenje 'ustaške' i 'partizanske' djece, nije time dano pravo tzv. antifašistima, da povrijeđuju duboke i još nezacijeljene rane, koje su oni ostavili na hrvatskom tijelu. I nitko nema prava danas u Hrvatskoj slaviti i proslavljati zločine, učinjene hrvatskom narodu, i veličati zločince, od kojih neki još i danas uživaju visoke hrvatske mirovine i darovane im stanove ubijenih hrvatskih rodoljuba!" (str. 104., 106. i 108.).

U Glibotićevoj knjižnici tih marulićevskih zlatnih pouka "za dobar život" ima još. Sve jednako - bolje. Srž tih pouka možete naći u *Stvarnom kazalu* (str. 141.-142.). Čitajte ih, kako preporučuje auktor, "ne namah sve, da se čitatelj ne zakusi, nego na oduške, kako bi se moglo malo i razmatrati o pročitanom, a i odgovoriti na naslovno pitanje 'A što vi kažete?'...!.

Tomislav Heres

"RAJMUND KUNIĆ (1719-1794), PJESNIK I PREVODITELJ"

(Zbornik radova. Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Svezak XXXIV, uredio Ivica Martinović, Dubrovnik 1996.)

Prigodom dvjestote obljetnice smrti hrvatskog latinista, slavnog prevoditelja i latinskog pjesnika, isusovca i svećenika Rajmunda Kunića, Međunarodno središte hrvatskih sveučilišta u Dubrovniku, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu i Hrvatski povijesni institut u Beču, upriličili su u Dubrovniku znanstveni skup *"Rajmund Kunić (1719-1794), pjesnik i prevoditelj"*, koji je 21-22. studenoga 1994. održan u Dubrovniku u dvorani Međunarodnoga središta hrvatskih sveučilišta, dok su *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, prema unaprijed utanačenu dogovoru, objavili u svome posebnom svesku istoimeni zbornik s pristiglim znanstvenim radovima. Zato je koordinator znanstvenog skupa dr. Ivica Martinović ujedno i urednik tog broja dubrovačkih *Anala*. Tako i razdioba

prinosa u *Analima* slijedi prvotni nacrt znanstvenog skupa.

U zborniku su radovi podijeljeni u nekoliko tematskih cjelina: *Rukopisna ostavština, Umijeće prepjeva, Umijeće pjevanja, te Korijeni i odjeci.*

Tematska cjelina *Rukopisna ostavština* otkriva nam Kunićev rodni grad kao glavno nalazište autografa i prijepisa Kunićevih stihova na hrvatskome tlu, ponajviše zbog rukopisa pohranjenih u Arhivu Male braće. Istraživači su prikazali rukopise Kunićevih književnih radova u posjedu dubrovačkih franjevaca i dubrovačkih isusovaca, te tisku povjerili neobjelodanjene ulomke Kunićeve korespondencije s Dubrovčanima.

Radovi u tematskim cjelinama *Umijeće prepjeva i Umijeće pjevanja* revaloriziraju suvremenim metodološkim postupcima i novim spoznajama Kunića kao prevoditelja s grčkoga na latinski i kao izvornoga pjesnika na latinskome jeziku. Poznato je da su Kunićeva izdanja prijevoda grčkih pjesnika, Homerove Ilijade, te vlastitih epigrama i elegija u razdoblju od 1756. do 1830. bile popraćene sjajnim pohvalama i velikom slavom. I tu se iznova utvrđuje da je Kunić ostvario iznimne prijevode grčkih pjesnika (uzorom na vergilijansku pjesničku dikciju), a njegov prijevod Homerove Ilijade na latinski ponajbolji je među postojećim prijevodima.

Među radovima s temom Kunićeve rukopisne ostavštine *Jozo Sopta* bavi se Kunićevom književnom ostavštinom pohranjenom u Arhivu Male braće u Dubrovniku. *Vesna Miović-Perić* obradila je Ulomke korespodencije Rajmunda Kunića, posebno Kunićeva pisma Ivanu Mariji Matijaševiću u kojima se osobito ističu tri teme: književna kritika, religiozna pitanja i emocionalna vezanost Kunića za Dubrovnik. *Ivica Martinović* nas, pak, izvješćuje o vlastitom pronalasku novog dubrovačkog nalazišta Kunićeve rukopisne građe u Arhivu Rezidencije Družbe Isusove u Dubrovniku. Radi se o vrijednom rukopisu: zbirci pjesama dubrovačkih pjesnika na latinskom, koja je do danas ostala nepoznata istraživačima hrvatske kulturne baštine. Rukopis je nastao u knjižnici Stulli najkasnije do 1812. godine i utjecao je na sadržaj prve tiskane antologije dubrovačkog latinizma. Kunić je u njemu predstavljen dvjema pjesničkim zbirkama: prva sadrži jednu Kunićevu poslanicu, prijevode iz Ezopa i Tirteja, i dvije elegije; druga zbirka sadrži 15 objavljenih elegija. Izbor zapravo predstavlja Kunića kao mnogostrana, a neobjavljena pjesnika, a s druge strane kao objavljivana vrsna elegičara.

U radovima koji obrađuju Kunićevo umijeće prepjeva nalazi se prilog *Branimira Glavičića: Heksametar Rajmunda Kunića u svjetlu suvremene znanosti*, dok *Fedora Ferluga-Petronio* u svome radu: *Monti, Kunić i prijevod Homerove Ilijade* dokazuje da je Kunićev latinski prijevod poslužio kao jedan od ključnih izvornika slavnom prevoditelju Ilijade na talijanski Vincenzu Montiju. Nitko od talijanskih filologa do sada nije proučio i dokazao taj Kunićev utjecaj na Montijev prijevod, a u hrvatskih autora ta je mogućnost samo spomenuta, a ne i dokazana.

Umijeće Kunićeva pjevanja, dakle Kunića kao autora vlastitih pjesama susrećemo u radu *Pavla Knezovića: Elegije Rajmunda Kunića.* Knezović ocjenjuje Kunića kao vrsna majstora birana izraza, odličnog pjezažista i risača vanjskog i unutarnjeg doživljaja. Kunićeve elegije dijeli po tematici na sakralne, didaktične i prigodne, te na one upućene nekom prijatelju. Od devet elegija sakralnog sadržaja tri su posvećene sv.

Alojziju Gonzagi, zaštitniku mladih; jedna vrlo potresna Kristovoj muci i žalostima Blažene Djevice Marije, dok u 5 elegija obrađuje teme vezane za događaje u Betlehemu. Taj prividni nesrazmjer nije slučajan, budući je patron akademika rimske Arkadije, a njima je pripadao i Kunić, bilo Betlehemsko djetešce. Akademici su sebe nazivali i pjesnicima-pastirima, i u svom su pjevanju Teokritovu i Vergilijevu Arkadiju smjestili u vlastiti, njima suvremen i kršćanski, svijet poimanja. Nama danas neobično izgleda kada se oni u svojim kršćanskim pjesmama službe antičkim poganskim likovima. Naprimjer: Bog je veliki Gromovnik, ili Jupiter, nebo je Olimp, đavao je Pluton, a pakao Tartar. "Kunićevi su izričaji usklađeni s antičkom elegičkom dikcijom, ali su i originalni, jezgroviti, jasni, ispunjeni osjećajima neke neodređene ugodne sjete i prijekora. Njegovi stihovi podsjećaju me na one u kojima Kranjčević u romantičkom zanosu pjeva o katakombama." (Knezović). Kunić, po vlastitu shvaćanju, piše poučnu poeziju, i kori pjesnike koji pišu stihove o nemoralnim junacima iz grčko-rimske mitologije jer, kvare mladež dajući im te junake kao jedine uzore. Kao protutežu predlaže opjevavanje čistih svetih junaka, jer čedne pjesme neće nikada propasti. Umjesto ratnika i mačeva, junaka i bojeva Kunić se radije okreće Elizejskim poljanama i pećinama Arkadije i njenim pastirima i pastiricama. Tako on sokoli i potiče svoje učenike na pjevanje o idiličnu ruralnu životu na glagoljivoj liri daleko od strašnog Marsa. U njegovim elegijama vidne su reminiscencije iz raznih antičkih rimskih pjesnika: Tibula, Propercija, Horacija, Vergilija... Svojim učenicima na početku školske godine upravo tu četvoricu rimskih pjesnika preporuča kao osobite uzore. Kunićeva zbirka elegija je jedna od značajnijih u hrvatskom latinizmu.

U svom prilogu *Kunićev skoptički epigram Marina Bricko* pokazuje da Kunić, iako majstor marcijalovskog stila, u dvama aspektima napušta tehniku rimskog predhodnika: u shvaćanju poante i u odnosu implicitnoga autora prema opisivanu objektu. Kunić se rukovodi nekom vrstom načela "poetske pravde": čini se da je po njegovu mišljenju "žrtvu" epigrama s etičkoga stajališta dopušteno ismijavati samo u onoj mjeri u kojoj je to sama zaslužila, u onoj mjeri u kojoj iza njenih mana stoji autonomna volja. U ludičkim epigramima nema grotesknih Marcijalovih hiperbola, cinizma, sarkazma i opscenih izraza. Izostaje pretjerana karikaturalnost i šokantna grotesknost, kao i sve drugo što bi Kunić smatrao nedostatkom dobra ukusa.

Evo i ostalih radova na temu Kunićeva pjevanja:

Miljenko Belić: Teološki motivi u Kunićevom epigramskom ciklusu Sacra.

Ljerka Schiffler: Etički motivi u poeziji Rajmunda Kunića.

Ivica Martinović: Stihovi Rajmunda Kunića o Ruđeru Boškoviću.

Luko Paljetak: Rajmund Kunić u salonu Marije Pizzelli.

U posljednjoj tematskoj cjelini: *Korijeni i odjeci* nalaze se ovi radovi:

Nenad Vekarić: Podrijetlo Stjepana-Rajmunda Kunića.

Kruno Prijatelj: O portretu Rajmunda Kunića.

Mijo Korade: Odjek Kunićevih djela u Austriji i Njemačkoj.

Slavica Stojan: Rajmund Kunić u talijanskoj književnoj kritici 19. stoljeća.

Za dobivanje književno-povijesne slike o Kuniću osobito su značajni radovi Ljerke Schiffler, Luke Paljetka i Slavice Stojan.

No, vratimo se sada hrvatskom isusovcu Rajmundu Kuniću, profesoru retorike u Rimskom kolegiju DI, pjesniku i prevoditelju.

Rajmund Kunić roden je 1719. u Dubrovniku. Nakon školovanja u Isusovačkom kolegiju u Dubrovniku stupio je u Rimu u isusovački red te nastavio studije. Završivši studij filozofije djelovao je kao profesor gramatike i humanističkih znanosti u nekoliko talijanskih gradova, zatim se ponovno vratio u Rim, završio teologiju i postao profesor retorike u Rimskom kolegiju. Tada je počeo s pravim književnim radom. Nakon što je isusovački red 1773. ukinut, Kunić je kao svećenik ostao u Rimu sve do smrti 22. studenog 1794.

Vrijeme u kojemu je Kunić književno stvarao, a to je druga polovica 18. stoljeća, nazvano je i vremenom prosvjetiteljstva i enciklopedizma. No, to je i vrijeme književnoga klasicizma kojemu je i Kunić pripadao, vrijeme njegova odstupanja pred nadolazećim romantizmom.

Kunić je jedan od slavne petorice Hrvata rimskoga kruga svoga vremena (uz Rudera Josipa Boškovića, Bernarda Zamagnu i braću Stay), svestranih talenata, filozofski i teološki obrazovanih, znanstvenika i pjesnika, poznavatelja klasične kulture i jezika, vrsnih versifikatora i stilista. S njima, a i mnogim drugim ranijim i kasnijim sunarodnjacima iz Dalmacije, dijeli sudbinu Hrvata koji su se, razapeti između talijanskog i hrvatskog jezika, u vrijeme kad nacionalne književnosti počinju cvasti na svojim narodnim jezicima, sjajno drže latinskog koji ih veže s kulturnom Europom.

Kunić se služi latinskim stihom za filozofsko razmišljanje i znanstvenu poduku; uostalom, kao i Bošković; svjedočeći sposobnost pjesnika da filozofsku gradu izloži na lak i pristupačan način, lijepo i privlačno, a da je ipak prikaže u njenoj biti. Pripada idejnim kretanjima razdoblja europskog (neo)klasicizma, tom "finalu grčko-rimske antike". To je vrijeme koje osjećaj, umjetnost i religiju vezuje bitno uz fenomen spoznaje; kada zahtjev za istinitošću u umjetnosti ima svoj pandan u traganju za istinom u filozofiji ili u moralnim osjećajima. (*Ljerka Schiffler*). "Nije to tek dug antičko-poganskom svijetu *kalokagathije i ethokratije*, kojih je Kunić poklonik, nije samo pohvala formalnoj ljepoti i izrazu unutarnje duševne ljepote, antipoda pomodne kićenosti, nego pohvala moralnoj ljepoti, ljepoti moralnoga ethosa, ugradenoga u opće estetske i etičke teorije stoljeća (Winckelmanna, Lessinga, Hutchesona, Shaftesburya, Humea i Kanta)." Osamnaesto stoljeće je doba "otmjene kulture", stoljeća antičkog ideala mudrosti, pa ipak, Platon i Aristotel sve slabije prolaze u napredujućem mišljenju. Nastupa kriza i kritika mišljenja, Kant, i romantizam. Kunić još pripada metafizičkome svijetu koji je pri svome labudem pjevu i počinje se rušiti. Još pripada metafizičkom racionalizmu i Aristotelovoj umjerenosti, znanju srednje mjere, gdje "kozmičkoj simetriji i skladnosti odgovara ona ljudske prirode: ravnoteže čovjekove razumske volje da izbjegava krajnosti. To je unutarnja mjera plemenita života, ideal i neoklasicističke umjetnosti estetske vizije svijeta i ljepote shvaćene kao vrline (Shaftesbury, Hutcheson koji ističe značenje matematičkih odnosa za moral). U Kunića su prisutni i odjeci helenističko-rimske tradicije (Ciceron, Horacije, Kvintilijan), ideje srednjevjekovno kršćanske metafizičko-teološke duhovne predaje, moralno-etička shvaćanja humanističkih

pisaca, elementi renesansne moralne filozofije, te vrijednosti načela isusovačkog *Ratio studiorum* i temeljni pojmovi kršćanske etike", "ideje estetičke teologije, savršeno lijepa moralnog djelovanja, prema uzoru u božanskoj mudrosti." (*Ljerka Schiffler.*)

Kunićevu književnom djelu, npr. epigramima, svrha je poučiti (docere). Štoviše, i funkciju pjesništva vidi Kunić u prenošenju vrlina. U općoj klimi duhovnih kretanja 18. stoljeća, a to je vjera u moć ljudskog razuma i važenja moralnih načela, Kunić se upravlja središnjem pojmu Dobra, pojmu racionalističke etike, po kojemu je moralno djelovaje umno. Ipak Kunić ne završava u moralnom rigorizmu i didaktizmu, premda mnogi njegovi stihovi zvuče kao moralna poduka, jer on kao pjesnik i vjernik zna da pravila bez srca nemaju izgleda na životnost.

Danas u vrijeme relativizma, etičkog skepticizma i krize vrijednosti, postaju nam na nov način aktualne poruke Kunićeve moralne filozofije, njegov ideal umnoga života.

Kunićevo pjesničko djelo dio je moralnog i poučnog pjesništva racionalističkog stoljeća, ono je "djelo pjesnika velike književne, filozofske i teološke kulture, upisanog u maticu europskog neoklasicizma i prosvjetiteljstva, poznavatelja i sljedbenika tradicionalnih etičkih doktrina". (*Ljerka Schiffler.*)

Luko Paljetak sjajno opisuje ambijent književnog i općekulturnog salona Marije Pizzelli u kome je djelovao i Kunić. Kada se Kunić, kao ugledni član rimske Akademije *degli Arcadi*, godine 1772. pridružio tome salonu, romantika je već kucala na vrata književne javnosti, a duh Arkadije ubrzo postaje anakron. Kao i njegovi pjesnici koji su slikali zlatno doba, bježali od stvarnosti, gradili apstraktne teme u papirnatoj utopiji antiknoga svijeta. Sve manje stvarni autori, "budući da su ideje bile izvan diskusije", sve više interpretatori, komentatori i eruditi. Ossian je ubrzo "svima je zavrtio glavom, toliko su ljudi bili siti klasicizma" dogodila se "reakcija protiv idile, kao izražaja društva koje se uspavalo i dosadivalo u krilu raznih Galateja i Clorida, a ljude oduševiše ti sinovi mača, te magle i te šume, ti gospodari sablji i te djevice od snijega. Arkadijci su se sablaznili, ali im je publika pljeskala." (*Paljetak.*) Isto tako dogodio se zaokret od latinskog lokalnom, talijanskom jeziku. Otpora je bilo najviše u Rimu i Firenzi, no, "bila je to galama književnika i akademika koje je publika napustila". Sada se traže brzina, prirodnost i živost. Sve ono što je bilo dotjerivanje i ukras, i elegancija, odbačeno je kao smetnja, nije se više gledalo na idealno starateljstvo forme, nego na efekat, na djelovanje na čitaoca. Tajna stila tražila se u psihologiji, u proučavanju osjećaja i dojmova. Nakon praznoga učenog izvještačenog mehanizma klasičnog stila, javio se prirodan i lagan način pisanja, živ, isprekidan, nejednak, pun pokreta i imitacija govornoga jezika. "Ostarjeli Kunić nije mogao postati Werther premda su im jadi bili isti", ostao je s Ludom, i njenim salonom u okvirima svoje idealne Arkadije kao plemenit učitelj stroga i radišna života. (*Paljetak.*)

Novo je 19. stoljeće, kao i moderna kritika s gnušanjem odbacili ideale i načine pisanja tih "arkadanskih" kalsicista. Zaista, nakon iskustva i baštine romantizma, i mi možemo tako doživjeti Kunićevu poeziju i zamjeriti joj da se u njoj više osjećala filološka strast nego poetski duh. Bila je to aristokratska poezija učenih "kozmopolita", oslonjena na antičku klasičnu književnost, višeslojna, filološka, docirajuća. U konvencionalnoj mitološkoj ljušturi, retorička, puna klasičnih aluzija.

A racionalistički se, klasicistički duh očitovao redukcijom osjećanosti, neposrednosti i prirodna govora, na kakve smo nakon romantizma navikli. Taj artificijelni arkadijski svijet fantazije i mitologije postao je čudan i neprihvatljiv.

Pa ipak, nakon dužega razdoblja, naše postmoderno vrijeme može opet pristupiti takvu pjevanju s mnogo više razumijevanja, tolerancije i prihvaćanja. Odatle je i revalorizacija Kunića moguća. Dapače, sada je naišao njen pravi trenutak.

Josip Sanko Rabar

OTVORENA POLJIČKA RANA

("Poljica" broj 21./1996.)

Godišnjak Poljičkoga dekanata *"Poljica"* za god. 1996. (god. XXI., broj 21., Gata 1996., 283 str.) opsegom je mršaviji nego prošlogodišnji 20. jubilarni broj. Ovim brojem, veli uredništvo, počinje novo razdoblje godišnjaka: "Trebali smo uložiti mnogo napora i strpljivosti, ustrajnosti i umješnosti da *Poljica* prožive i dožive dvadesetu obljetnicu života. Najprije, u neskonom komunističkom režimu, a poslije u teškim godinama Domovinskog rata."

Ovaj 21. broj "ima svoju posebnu težinu, svoju općepoljičku, pa, ako hoćete i hrvatsku važnost". Tu težinu daje članak Frane Mihanovića *Otvorena poljička rana* (str. 7.-42.). Auktor u članku upozoruje "na razmišljanja i nastojanja oko obnavljanja stare poljičke općine pod radnim naslovom: *Otvorena poljička rana* i s tim povezane dvije *Peticije* (poslane Saboru Republike Hrvatske), jednu zagrebačkih, a drugu čikaških Poljičana". Na kraju članka pisac kaže: "A danas su Poljica u još žalosnijem stanju, jer su 'rastrgana' u četiri općine. Ali, i prije i danas, Poljičani se nikad nisu odricali svoje općine... No, uza sva crna predvidanja, izražena riječju 'gašenje' ...uvjeren sam, i sa mnom najveći dio Poljičana, da Poljica još uvijek imaju snage za oporavak i povratak u puni život. Imaju u sebi snage, u uljanici ulje, imaju 'goriva' prebroditi i današnja poniženja. Poljica nisu 'potrošena'. I zato mi ne spremamo crnu vrpcu u znak žalosti, cvijeće za njihov pokop, nego cvijeće za njihov novi rodenda." (str. 28.). Članak Frane Mihanovića *Otvorena poljička rana*, s dodatkom: *Peticija zagrebačkih i čikaških Poljičana Saboru Republike Hrvatske za obnavljanje Poljičke općine*, objavljen je i kao posebni otisak.

Prošle 1996. godine izišao je iz tiska zemljovid Poljica (Split 1996.). Izdavač je Godišnjak Poljičkog dekanata POLJICA-GATA sa sjedištem u Splitu, Zrinsko-Frankopanska 19. Autor: Ivan Stojak, dipl. ing. geodezije. Suradnici: Željko Škalamera, prof. Fotolitografska priprema: Ivo Vidović, graf. inž. Fotografije: Iz fotoarhiva Vanje i Jelke Radauš (Poljički krajolici), Nino Vranić (Sv. Klement) i Borko Gunjača (Mile Gojsalić i Pop glagoljaš). Tekst: Frane Mihanović (prijevod na njemački jezik Petar Žburin, a na engleski jezik prof. Milka Čotić). Priprema sloga i fotografija: "Arak"-Priko, Omiš. Tisak: Državni hidrografski institut Split. "Zemljovid se - piše Frane Mihanović u članku *Otvorena poljička rana* - pojavljuje baš u trenutku, kada je od povijesnih Poljica malo što ostalo... Ona su nemilosrdno raskomadana, a da nitko nije pravo opravdao, a još manje pozvan na odgovornost, zašto je to učinjeno... Uz mnogo korisnih stvari, koje su sadržane u zemljovidu, zemljovid će sačuvati makar cjelovitu zemljopisnu sliku Poljica, vjerujem, za mnoge naraštaje. Pokrenut će mnoga pitanja, te će na

stanoviti način pridonijeti i obnavljanju poljičke općine. Zemljovid je uz to i najbolji odgovor, odgovor s prijekorom, onima, koji u vlastitoj državi preziru svoja i naša Poljica..." (str. 7.). O zemljovidu i njegovu nastanku Frane Mihanović piše još u dva članka: *Najnoviji spomenik Poljicima i Teškom mukom do zemljovida Poljica*.

Od ostalih članaka spomenimo: *Neke vizitacije splitskih nadbiskupa župe Gata u XVIII. stoljeću* Danka Vlašića, *Poljička obitelj Žuljević-Karaman* Tomislava Karamana, *Don Mate Luketa* Danka Vlašića, *Zajednica Kadić ili Kadijić* Ante Kadića, *Stota obljetnica smrti oca domovine Ante Starčevića (1823.-1896.)* Anđelka Nede Paveškovića. Slijede *Kronike* poljičkih župa.

U prikazu *Kiparsko djelo Mate Tijardovića* Mato Marčinko piše: "Ponajbolji dio Tijardovićeva kiparskoga djela nadahnut je kršćanstvom i njegovim motivima. Njegova čudesna raspeća kao da su doplovila s romaničkih obala davnine... Poslije Meštrovića, Tijardović je najbolji drvorezbar religioznih tema... Valja i naglasiti da je on, ma kako stvaralački bio individualan, ostao u krugu opće osjećajnosti hrvatskoga naroda kojemu pripada... Danas je Mato Tijardović u naponu i u punu zamahu svoga kiparskoga stvaranja. Njegovo djelo nije još završeno. No već sada možemo reći, da je on izborio visoko mjesto u cjelokupnosti hrvatskoga kiparstva... Smajić je za Matu Tijardovića rekao: 'E bit će on i bolji i veći od mene. Nosi i dlijeto i drvo u srcu, a ruka mu je ka Stvoriteljeva. Malo, malo, pa uskrisi kakvo čudo!'".

Na kraju je putopisna crtica Frane Mihanovića *Od Splita do Rima i natrag*. Zatim: Andelko Nediljko Pavešković, *Rodoljubni i zaslužni Poljičanin dr. don Miroslav Vulić*, te: Ante Kadić, *Don Ivan Sudić (1906-1996)*.

Završujemo ovaj prikaz porukom uredništva "Poljica": "Povijest nas uči, da Poljičani nisu nikada znali za predaju. Uvijek su bili spremniji ginuti, nego se predati."

Mato Marčinko

HRVATSKA DRŽAVOTVORNA MISAO EMIGRANTSKE HRVATSKE

(Hrvatska revija u egzilu 1951.-1990. Izbor radova I-V, NIP "Školske novine" i "Pergamena", Zagreb (1996). V. Nikolić, I. Rodić i A. Selak (ur.))

Nedavno je u Zagrebu izašlo šest knjiga o cjelokupnom djelovanju "Hrvatske revije" u egzilu od 1951. do 1990. Ovo šestoknjižje zapravo je sinteza stvaralačkih dometa oko 1.000 autora koji su stvarali hrvatsku vertikalu u slobodnom svijetu.

Budući da je to ujedno i sažetak radova "Hrvatske revije", izdavači su ovu njezinu prezentaciju zamislili u šest tematskih cjelina.

Prva knjiga je naslovljena "U službi domovine". Vinko Nikolić kao tvorac "Hrvatske revije" prezentira sebe i najbolje svoje radove o gotovo svim važnijim ličnostima iz hrvatske kulture. Ta je knjiga zato *panopticum croaticum* gdje defiliraju kardinal Stepinac sa svojom sudbinom, tragični pjesnik Viktor Vida, zatim Kristijan Krekovič kao monumentalni hrvatski slikar, te Bogdan Radica, Stjepan Radić, A. G. Matoš, Filip Lukas, Ante Pavelić, Ivan Meštrović, Bruno Bušić, Miroslav Krleža, Mile Budak, Dušan Žanko i mnogi drugi što su stvarali

hrvatsku kulturu. U njoj se evociraju uspomene i sjećanja autora i procjenjuju objektivno doprinosi ovih velikana. Sve je to Nikolić izvodio *sub spaecie Croatiae*, i mjerio njihove doprinose prema stupnju u podizanju hrvatske kulturne vertikale.

Druga knjiga nosi naslov "Hrvatska zauvijek". Ona je skup priloga objavljenih u "Hrvatskoj reviji" o hrvatskoj državotvornoj misli. I ovdje defiliraju hrvatski emigranti zajedno sa zatvorenicima u Jugoslaviji. Svi oni u ovim prilozima svjedoče da je slobodna Hrvatska prva i posljednja misao svakog istinskog Hrvata. Izbor radova reprezentativno je učinio Ante Selak koji je nastojao da sve opcije dođu do izražaja: od one pravaške i revolucionarne, preko HSS-ovske, hrvatskih liberala, do komunističke hrvatske misli. Tu su zatim izvorna svjedočenja hrvatskih zatvorenika: F. Tuđmana, V. Gotovca, zatim kardinala Kuharića, pa ostalih emigrantskih političara. Ako bi se sve njihove misli i stajališta pokušali svesti na zajednički nazivnik, onda je njega najbolje izrazio Bogdan Radica kad je još 1970. napisao: "Svaka jugoslavenska alternativa u pravcu stvaranja neke treće Jugoslavije ne samo da je mrtva, nego je isto tako i nerealna, kad se zna, da se i kod kuće pojam jugoslavenstva kao jednog jedinstvenog naroda sasvim urušio. Ostvaren je, prema tome, jedan jedini hrvatski legitimitet, koji se zasniva na pravu hrvatskog naroda na državu." Ove su se proročanske riječi B. Radice i ostvarile 1991.

Ova knjiga donosi genezu razvoja hrvatske države, s njezinim padovima i usponima, s njezinim tragedijama i uspjesima koji su okrunjeni stvaranje m Republike Hrvatske i povratkom "Hrvatske revije" u slobodnu Hrvatsku.

U trećoj knjizi naslovljenoj "Sudbine i djela", koju je također priredio Ante Selak, prikazuju se i dometi književne i umjetničke kritike naše emigracije. U njoj su sadržani i teorijski radovi iz jezikoslovlja. Bonifačić tako ocjenjuje stvaralačke domete Tina Ujevića. Karlo Mirth i Luis Gil Fllot ocjenjuju stvaralačke domete u zemlji nepoznatog slikara Kristijana Krekovića kojega s pravom nazivaju "Meštrovićem poslije Meštrovića". Bogdan Radica vrednuje djelo Ljubomira Marakovića, Ivo Lendić piše o Viktoru Vidi, Mate Meštrović o svome ocu Ivanu Meštroviću, Ferid Karihman piše o hrvatskim književnicima muslimanima, Zlatko Markus piše o Krleži, Krsto Spalatin o D. Žanku, D. Hlad o Ruđeru Boškoviću, V. Murvar o Boki Kotorskoj u hrvatskoj kulturi. Drugi dio ove knjige posvećen je analizi stanja i problema hrvatskoga jezika i književnosti, dok na kraju u rubrici polemike D. Mandić piše jednu od najdubljih kritika povijesnog učenja Nade Klaić u službi posrbljivanja svih hrvatskih dometa, a I. Rojnica također govori o krivotvorenju istine o NDH.

Knjiga četvrta - "Cvrčak u boriku" - izbor je poezije i proze hrvatskih pisaca u egzilu. Njezina je vrijednost u tome što hrvatskoj javnosti prvi put sustavno prezentira dostignuća tih pisaca prognanika. Kada čitatelj na jednom mjestu, kao u mimohodu, vidi i pročita pjesme i prozu A. Bonifačića, S. Karamana, V. Nikolića, L. Kordića, R. Kuparea, A. Nizetea, V. Vide, N. Kesterčanek, I. Lendića, Z. Katalenića, B. Marune, V. Grubišića, M. Vidovića, K. Pejakovića, V. Čižeka, M. Dugeč i drugih, tada se susreće s jednom drugom vrstom poezije, nalik onoj što ju je pisao Riter Vitezović u *Plorantis Croatiae saecula duo* (Dva stoljeća rasplakane Hrvatske). To je krik i vapaj onih koji su proživjeli Bleiburg, križne putove, izgnanstva, strane logore,

težak život u tuđini, a sve radi postizanja hrvatske slobode.

Peta knjiga, koju je sastavio Milan Blažeković, je "Bio - bibliografski leksikon suradnika Hrvatske revije". U njoj je obrađeno oko tisuću suradnika koji su stvarali "Hrvatsku reviju" kao hrvatskoga feniksa koji se dizao iz vlastitoga pepela i stasao u novu hrvatsku kulturnu i državotvornu vertikalu. Leksikon pruža sustavne obavijesti o svim suradnicima, jer ne donosi samo kratke biografske podatke, nego sadrži i sve glavne radove autora. Zahvaljujući tome leksikonu, upotpunjeni su naši domaći leksikoni, budući da su zatajili više od 80% tih emigrantskih stvaratelja. Ovaj leksikon je zato i nužna dopuna ostaloj našoj leksikografskoj literaturi koja je djelovala u komunističkom režimu po principu agitpropa, pa je razumljivo zašto su u njoj namjerno izostavljana imena hrvatskih pisaca, pjesnika, slikara, kipara, političara i drugih vrsta znanstvenika.

Šesta knjiga "Slobodna knjiga neslobodne zemlje" predstavlja kronologiju uspješnih napora "Hrvatske revije" da se kontinuirano, od 1973. do 1990., prezentira na poznatom međunarodnom sajmu knjiga u Frankfurtu. Ta je prezentacija, osim kulturnog, imala i veliko političko značenje, jer su brojni Hrvati iz domovine i *gastarbajteri* mogli na jednom mjestu vidjeti ne samo "Hrvatsku reviju", nego i serije knjiga što ih je ona izdavala u posebnim edicijama. I strani tisak je zapazio kontraste, jer se izložbeno mjesto "Hrvatske revije" nalazilo tik do mjesta gdje su izlagali knjige komunistički izdavači iz Jugoslavije.

U povodu ovoga doista velikog podhvata valja odati priznanje "Školskim novinama" i priredivačima svake knjige, jer su uspjeli iz tisuća i tisuća priloga što su objavljeni u "Hrvatskoj reviji" tijekom pola stoljeća hrvatskoga ropstva probrati ponajbolja ostvarenja, ali na dostojanstven i reprezentativan način.

Naime, u petoj knjizi su leksikografski prikazani svi suradnici sa svojim biografijama i popisom radova.

U ostale četiri knjige izabrani su cjeloviti radovi po osnovnim temama što se nalaze u središtu hrvatske suvremenosti.

Zahvaljujući takvom pristupu čitatelj dobiva cjelovitu sliku hrvatskoga martirija, herojske borbe tijekom 1941. do 1945. za spašavanje države, kasnijih patnji tih hrvatskih vitezova puške i pera. Bez te slike se ne može shvatiti ni ova najnovija domovinska epopeja koja je trajala šest godina i u kojoj je stradalo i pobijeno oko 100.000 ljudi, porušeno više od 500 katoličkih crkava, srušeno oko 700 škola, kulturnih ustanova, tisuće kilometara željezničke pruge, bombardirane tvornice, porušeni radijski i TV odašiljači, a sve radi uništenja Hrvata i stvaranja Velike Srbije.

Ovo šestoknjižje kao svjetovni hrvatski *"pentateuh"* trebalo bi se za to naći u svim javnim knjižnicama, a posebno školskim i fakultetskim, jer predstavlja priručnu literaturu mladeži, iz koje će saznati što je domovina i zašto se za nju daje sve, pa i sam život.

Ivan Biondić

JEDNIMA SJEKIRA PADNE U MED, A DRUGIMA NA NOGU

(Vlado Karakaš, Mozak na paši, Vihor, Derventa, 1989.)

U vrijeme kada se već počeo nazirati kraj Jugoslavije i kada je "točak istorije" na ovim našim prostorima, slabo pod-

mazivan komunističkom ideologijom, ozbiljno škripao. *Vlado Karakaš* je prošvercao još jednu knjigu aforizama i dao joj naslov *Mozak na paši*. Nije je objavio ni u Zagrebu ni u svom Brodu nego preko Save u - Derventi.

To je knjižica nešto veća od dlana, tiskana na zahodskom papiru (Bosanci ne pate od finoće), mekog uveza, i raspada se nakon prvog malo grubljega listanja. Na naslovnoj stranici je karikatura starog Karakaševa prijatelja *Svetislava Pinjuha:* činovnik za stolom, pred njim telefon, šalica kave i nekakav formular; činovnik je srastao s foteljom, velik dio glave prevučen mu je debelom plavom crtom iza koje se vidi dio lica s naočalima i dvije vlati kose na ćelavoj glavi, a on još drži u lijevoj ruci golemi pečat sa srpom i čekićem.

Recenzenti su dva naša istaknuta aforističara: *Joža Ščrbašić* i *Pajo Kanižaj* i obojica su napisala vrlo pohvalne recenzije u svom već poznatom zafrkantskom stilu.

Mozak na paši je zbirka od 150 aforizama, točnije 151, koji nisu razvrstani po temama ni poglavljima nego su jednostavno razbacani s lijeva na desno, ukoso, okomito, naopako, jedan preko drugoga, jednom riječju - smijurija. Kao da su rasuti iz torbe pijana poštara pa se slučajno preslikali na papiriće i onda u žurbi pokupljeni. Stranice, naravno, nisu numerirane i s koje se god strane počne čitati, dobiva se dojam da je upravo ta strana ona prava.

* * *

Aforizmi pisani u prvom ili drugom licu jednine ili množine djeluju najoriginalnije i najiskrenije. To je onaj otkačeni humor gdje se autor pravi lud rugajući se sam sebi, a zapravo govori o društvenim devijacijama, o pojedincima čija moć doseže daleko i može utjecati na egzistenciju drugih, o malom čovjeku koji nema velikih ambicija i nema što izgubiti pa bez ikakvog ustezanja "izvaljuje fore" i na svoj i na tudi račun.

Tako on, iako zna da šala na račun vlasti može imati i negativne posljedice za njega samoga, ipak bocka tu vlast i ovako rezonira:

Kažu mi da imam žicu za humor i satiru,
samo se bojim da ne završim iza nje.

Rugajući se samome sebi aludira na širi društveni kontekst:

Samo ograničeni mogu imati neograničeno povjerenje u vas.

Stajao sam ja iza vas, a onda sam osjetio da tu nešto smrdi.

Teško je pobjeđivati u borbi sa samim sobom kad znaš s kakvim gadom imaš posla.

Socijalizam sa svojom ideologijom, moćnicima i simbolima vrlo često su izazov za Karakaševa "istraživanja i analize":

Diktatura proleterijata: proleteri rade kako im se diktira.

Opasno je igrati se srpom i čekićem. Možeš se porezati i dobiti po prstima.

Srp i čekić je grafički prikaz zaostalosti naše privrede.
Revolucija koja teče došla mi je do grla.

Neprijatelj koji nikad ne spava opet se budi.

Političari svojom golemom moći utječu na društvo i na formiranje kako kolektivne tako i svijesti pojedinca. Njih je "izabrao" narod pa ga prema tome mora slušati i slijediti na putu u svijetlu budućnost, a oni su tu da drže govore i budno prate kako narod diše:

Jednom funkcionaru vrana popila mozak i ostala - žedna.

* * *

Oni što nam vade mast žive kao bubreg u loju.

* * *

Neka imena treba obilježiti precrtavanjem.

* * *

Ako je politika kurva, da li su političari kurvini sinovi?

Partija je godinama bila nedodirljiva kao vodeća, avangardna ideološka snaga socijalističkog društva u koju su mnogi ulazili s različitim ambicijama i računicama. Očito je negdje opekla autora i on joj posvećuje "ozbiljnu" pažnju pokušavajući rasvijetliti njen značaj:

Mnogi su za partiju. Zato se toliko dijeli.

* * *

Partija je jedna, ali se dugo igra.

* * *

Slika nekih komunista sve je bljeđa, a toliko nam piju krv.

* * *

Ne pravite budale od nas,
znate da nema dovoljno ludnica.

Narod u čije ime mnogi govore i zaklinju se da su mu posvetili sav svoj život i sve svoje sposobnosti podredili njegovu napredovanju ovako je oslikan:

Narod laje naveliko. Dosadile mu kosti.

* * *

Vlast se kune u narod. Narod kune vlast.

* * *

Narod je riješio pitanje ishrane.
Jede se živ.

* * *

Konačno se čuje glas naroda - auuuu!

U vrijeme kada su postignuti "golemi" uspjesi na svim privrednim područjima i novine o tome donosile bombastične članke, poljoprivreda je sve više nazadovala a zemlja ostajala pusta i neobrađena. Autor koji potječe sa sela ima poseban odnos prema zamlji i zato često posiže za *poljoprivrednim temama:*

U besklasnom društvu i pšenica slabo klasa.

* * *

Ovo je slobodna zemlja - i neobrađena.

* * *

Ne kopajte po prošlosti pored toliko neobrađene zemlje.

* * *

Umjesto poljoprivrednog dobra uzoran je metalski kolektiv.

Bez *žene* i njenog sudjelovanja u svim vidovima života nigdje se ne može pa tako ni u humoru i satiri. Karakaš međutim ženu stavlja uglavnom u kontekst erotskog bez obzira na kakvoj funkciji ona bila pa neki od tih aforizama djeluju prilično vulgarno i ubrajaju se u red onih koji se ne bi smjeli pričati u pristojnom društvu ni pred djecom:

Treba što više žena političara.
Brže će doći do prodora stranog kapitala.

* * *

Ni suknje nije lako dizati - ako su uske.

* * *

Kad god joj muž ode na službeni put, ona se nađe pogođena.

Karakaševi aforizmi su kratki, jednostavni i lako pamtljivi..Najčešće je to jedna složena rečenica otisnuta u dva retka, a ima i prostih rečenica u kojima je drugi dio, osobito zadnja riječ, zapravo poanta, nagli obrat-i djeluje kao šok.

Ovi aforizmi su u stvari duhovite metafore iza kojih se krije onaj mali neuništivi, duhoviti pojedinac iz naroda koji će dugo i strpljivo slušati one "odozgo", marljivo i redovito obavljati svoje građanske dužnosti tako da će oni što drže vlast biti uljuljani u svoju sigurnost i obljubljenost u narodu. No taj tako poslušni i marljivi građanin ima i te kako otrovan jezik i sve ono što mu se zamjeri u času će biti razgolićeno i vrlo često hiperbolizirano. Nema te moći (ni partije, ni vojske, ni policije) koja će ga spriječiti u "lajanju" i skratiti mu dugi jezik.

Kao čovjek iz naroda, Karakaš se rado služi i vulgarizmima, no njegovi vulgarizmi nisu sirove bezobraštine nego riječi u funkciji smiješnog.

Kad on kaže: Proleteri svih republika i pokrajina, jebite se - bit će vas više!, onaj imperativ nije vulgarizam u doslovnom smislu nego metafora s višestrukim značenjem.

Budući da je rođen u Lici, a odselio se u Slavoniju u pubertetskom razdoblju svog života, zacijelo su mu u sjećanju ostale masne šale seoskih momaka koje se manje više sve odnose na seks, one šale od kojih žene propadaju u zemlju od stida, a muškarci se previjaju od smijeha, hržući kao konji. To razdoblje odrastanja ostavilo je traga i u njegovim aforizmima:

Muškarac je punoljetan čim navrši osamnaest - centimetara.

* * *

Seks leži svima kojima stoji.

* * *

Ne vadi pa vladaj.

* * *

Bez hrane i vode ljudi umiru,
a bez seksa izumiru.

Mozak na paši druga je knjižica aforizama Vlade Karakaša. U prvoj (*Idemo dalje*, koja je prikazana u knjizi kritika

Književni Velebit) iznenadio je javnost oštrinom zapažanja, jednostavnošću izraza i duhovitošću, a ovom drugom uvrstio se u red naših najboljih satiričara dokazavši da prva knjižica nije samo trenutni bljesak nadobudnog vicemahera nego da se tu radi o književniku od formata čije će djelo ući u sve antologije naše humoristično-satirične literature.

Za pretpostaviti je da će Vlado Karakaš i dalje nastaviti s pisanjem jer živi u burnu vremenu bremenitu događajima svih vrsta.

On, kao i svi mi danas, ima sreću da živi u onom vremenu o kojem su Hrvati sanjali tamo još od Petra Svačića, a nisu ga dočekali ni brojni Zrinski i Frankopani, ni Jelačić, ni Kvaternik ni Starčević, ni braća Radići... ni toliki drugi što su sanjali samostalnu Hrvatsku.

I upravo sada kad se javljaju brojni maheri kojima je hrvatstvo postalo profesija pa u ime tog hrvatstva zgrću bogatstva na račun onih romantičara, malih bezimenih heroja koji su zapravo iznjedrili samostalnost svoje zemlje, baš sada je vrijeme da naoštri svoje satiričko pero i osvijetli onu drugu stranu medalje, jer je to tako lijepo rekao u jednom aforizmu: *Druga strana medalje leži na srcu!*

Jure Karakaš

PRIČE STJEPKA TEŽAKA

(Stjepko Težak, Zlatookin osmijeh, Školska knjiga, Zagreb, 1966.)

Sveučilišni profesor dr. Stjepko Težak, autor brojnih udžbenika hrvatskog jezika za osnovne škole te knjige kao što su *Hrvatski naš svagda(š)nji; Hrvatski naš osebujni; Interpretacija bajke; Prilozi interpretaciji lirske pjesme; Literarne, novinarske, recitatorske i srodne družine; Govorne vježbe; Metodika nastave filma;* i jedne od najpopularnijih gramatika u nas koju je napisao zajedno s dr. Stjepanom Babićem *Gramatika hrvatskog jezika*, objavio je krajem 1996. godine zbriku pripovijedaka *Zlatookin osmijeh.*

Ovaj neumorni profesor, član suradnik HAZU, kojemu bi za popis svih bibliografskih jedinica objavljenih po raznim novinama, časopisima i almanasima trebala posebna knjižica, otkriva nam se u jednom sasvim drukčijem svjetlu: pripovjedač s istančanim osjećajem za lirsko titranje uznemirene mladosti.

Zbirku je objavila *Školska knjiga* u biblioteci *Moja Knjiga* što je uređuje Avenka Žurić, a sastoji se od dvanaest pripovijedaka: *Skladatelj i gatalinka, Smrt princa Karnevala, Slavin akvarel, Pismo bez nadahnuća, Kraljica Ana, Zlatooki osmijeh Mone Lise, Čar Ivanjske noći, Dvije Dore, tri Josipa i ja, Kip domovine leta 197..., Suza na vlati, Na Kupi čun i Mjesec u rijeci.* Najduža (*Čar Ivanjske noći*) ima dvadeset stranica, a najkraća (*Pismo bez nadahnuća*) dvije stranice.

Glavni nositelji radnje u svim pripovijetkama uglavnom su djeca do otprilike petnaest godina starosti, dakle ono razdoblje kada u dječjim svjetovima dolazi do burnih emotivnih previranja i kada se u svijest dojmljivo usijecaju događaji koji se njima čine strašno važni i sudbonosni, a odrasli ih i ne primjećuju.

Sedam pripovijedaka pisano je u prvom licu, a ostale u trećem.

Težak se pokazao kao vrstan poznavatelj psihologije adolescenata što se najbolje vidi u pripovijetki *Zlatooki osmijeh Mone Lise:*

Sedmoškolac se do ušiju zaljubljuje u atraktivnu novopridošlu djevojčicu i zapisuje u bilježnicu za hrvatski jezik svoje osjećaje i razmišljanja onako kako to već rade zaljubljeni dječaci i djevojčice

toga uzrasta. Na njegovu nesreću bilježnice se dočepa drugi dječak i pred cijelim razredom za vrijeme odmora čita na sav glas intimne zapise izvrćući pojedine riječi tako da zapisi ispadnu što smješniji i za autora uvredljiviji. Dolazi do tučnjave i povrijeđeni dječak, premda fizički slabiji, svlada suparnika.Sve završava dirljivom epizodom koja nagovještava romantičnu vezu.

Ovdje je kroz opise esterijera i interijera, kroz monologe i dijaloge dočarana atmosfera tipična za suvremenu školu, bez onog tako čestog pretjerivanja u oslikavanju razrednog života u naših suvremenih pisaca za djecu. Autor je jednostavno "ušao pod kožu" učenika pučkoškolaca naoko arogantnih i punih sebe, a u biti tako ranjivih i nježnih da je potrebno puno razumijevanja i takta kako bi se ti mladi ljudi doveli do zrelosti.

Za razliku od urbane sredine u pripovijetki *Zlatooki osmijeh Mone Lise,* u simpatičnoj priči *Skladatelj i gatalinka* oslikana je seoska atmosfera. Tu su dva po svemu oprečna dječaka tako dobro okarakterizirana da će čitatelju dugo ostati u sjećanju kao stvarna, realna djeca kakvu svakodnevno susrećemo. Ima u njoj puno humora, seoskih huncutarija, dječjeg egoizma, ali iznad svega plemenitosti, one plemenitosti koju dijete upija kroz odrastanje u emotivno stabilnoj obitelji.

Dobar dio pripovijedaka protkan je ljubavnim motivima, no ima i socijalnih s tematikom iz života seoskih obitelji čiji su glavni hranitelji na radu u inozemstvu. U njima se snažno odražavaju traume izazvane nedostatkom muške glave u kući. Lijepe su, s naglašenom notom gorčine i one s tematikom iz Domovinskog rata.

Tako u priči *Na Kupi čun* Težak oslikava dva događaja iz dva rata (Drugi svjetski i Domovinski) gdje su protagonisti dva dječaka sa sličnim motivima koji ih pokreću u akciju, a mjesto radnje je isto, i neprijatelj je zapravo isti.

Bojnik Hrvatske vojske pokušava odvratiti dječaka Juru Zlatarića od nauma da čamcem prijeđe Kupu i zapali svijeću na očevu grobu. Oca su mu ubili četnici, nisu dopustili da se tijelo prenese preko Kupe te je ostao na drugoj strani zakopan pod jablanom. Dječak je uporan u nastojanju da oda počast svom hranitelju. Siguran je u sebe, poznaje Kupu, svaku stopu obiju obala, raspored četničkih i naših mrtvih straža i silno je uvjeren u pravednost svoga čina. I ničeg se ne boji jer u svojoj dječjoj tvrdoglavosti smatra da nitko nema pravo zabraniti mu ono što je naumio.

Bojnik u dječaku vidi sebe iz mladih dana. Imao je isto toliko godina kada su 1943. partizani napadali s one strane Kupe kao sada četnici, a on je morao na drugu obalu obaviti posao koji je obećao. Uzaludna su bila nastojanja odraslih, zabrinutih ljudi. Tvrdoglavi ponos, sigurnost u poznavanje terena i splet drugih motiva odveli su ga na drugu obalu.

Vidno mjesto u ovoj priči ima crkva na drugoj obali Kupe. Ona, uvjetno rečeno, simbolizira katoličanstvo, hrvatsku ukorijenjenost na ovim prostorima, a napadaju je oni koji u katoličkoj crkvi vide veliku opasnost za svoje osvajačke težnje. Oba dječaka predstavljaju hrvatsku mladost, krotku a samouvjerenu i neustrašivu.

Na Kupi čun je u neku ruku i autorov obračun s objema Jugoslavijama, s dvjema velikim zabludama u povijesti hrvatskog naroda.

Težak svoje junake često smješta u prirodu, u ljetne krajolike gdje sve miriše, titra i blješti, a i likovi rado govore i razmišljaju o prirodi. Dok je primjerice

Miško iz *Skladatelja i gatalinke* gotovo i sam dio prirode koja ga okružuje, u *Čaru Ivanjske noći* ona je čista lektira. Tu djeca kao da pokušavaju naći sklad između pejsaža u kojem se nalaze i onoga što su o pejsažu učila u školi, pišući zadaće ili čitajući lektiru.

S mnogo topline dočaran je ozaljski kraj s jednostavnim ljudima i Kupom koja simbolizira vječnost i povijesni kontinuitet hrvatstva na tim prečesto uznemiravanim prostorima.

Pripovijetke uglavnom imaju jednostavnu fabulu uzlazno-silazne linije (uvod, zaplet, vrhunac, rasplet), samo je *Čar Ivanjske noći* nešto složenija, s tri mjesta i tri vremena radnje.

Dijelovi pojedinih pripovijedaka doimlju se kao pažljivo oblikovane lirske minijature i mirne duše mogu poslužiti svakom učitelju kao literarni predlošci za uvježbavanje pismenog izražavanja u nastavi hrvatskog jezika, naročito kad se radi o opisu pejsaža, vođenju dijaloga ili karakterizaciji lika.

U cijeloj zbirci naprosto se osjeti ruka prosvjetnog radnika, dugogodišnjeg učitelja. Teme dječjih razgovora nerijetko su školske zadaće, literarni natječaji, pisci iz čitanke ili obvezne lektire, ličnosti iz školskih udžbenika... i sve je nekako povezano sa školom bez obzira radilo se o ljubavi, fizičkom radu, pejsažu ili nečem drugom. A u pozadini svega osjeti se brižna profesorska ruka, koja nastoji potisnuti ili precrtati sve ono što nije plemenito, što bi moglo odvesti na krivu stranu.

Posebno se osjeti ljubav za glazbu, za hrvatski jezik, za rodni kraj i domovinu općenito.

Jure Karakaš

IMANENTNA PROSUDBA

(Jure Karakaš, Književni Velebit, Senjsko književno ognjište, Senj, 1996.)

Velebit je općehrvatski simbol nepobjedivosti (jer taj dio Like nikad i ni od koga nije bio okupiran, pa ni od četnika danas), a na području toga slobodoljubivog hrvatskog planinskog masiva rodio se i lički ili velebitski ustanak 1932. kada je udaren temelj svima kasnijim slobodnim hrvatskim državama, a Velebit je zatim dao mnogo hrvatskih genija, među njima i Milu Budaka koji ga je opjevao bolje od ikoga.

Pod skupnim nazivom *Književni Velebit* Jure Karakaš je objavio svoje književne kritike o stvarateljstvu ličkih (velebitskih) književnika.

To je skup od trideset kritika koje govore o dometima ličkih stvaratelja s prve linije fronte, jer su svi ti stvaratelji na ovaj ili onaj način branili Hrvatsku.

U prosudbi autor ne polazi od vlastite osobne impresije, još manje od prosudbe po ideologiziranim klišejima, nego uzima imanentnu kritiku kao najadekvatnije sredstvo za prosudivanje vrijednosti umjetničkog djela.

Na prvom mjestu je kritika *Ponornice i zvijezde* u povodu *Rupčićeve* zbirke pjesama *Zvijezde na krovu* (1986.). Tu liriku, nakon imanentne analize, Karakaš ocjenjuje kao "liriku srca, poeziju gustih emotivnih naslaga... Lako čitljive metafore daju ovoj lirici draž blagog poniranja u ljepotu riječi i toplinu ljudskog srca".

U povodu druge zbirke *Rupčićeve* poezije *Moć praštanja* Karakaš primjećuje evoluiranje Rupčića koji sada u bestijalnom ratu "troprstih troglodita" ne samo zaprepašteno zdvaja već se i odlučno suprotstavlja tim modernim Atilama, jer

"Hrvatska je bila, Hrvatska će biti i Hrvatska jest."

U širokoj lepezi Karakaševih kritika nalazi se i poezija *Marijane Rukavine-Jerkić "Unutrašnja geografija"* (1990.). Za nju Karakaš kaže da su je kritičari svrstali u "OFF GENERACIJU". Međutim, autor odbacuje te neutemeljene tvrdnje i kaže da ona nimalo ne zaostaje za našim priznatim i poznatim pjesnicima čija nas poezija uči da život nije šarena razglednica s plavog Jadrana ili iz bijelog Zagreba, nego da ispod tog šarenila (ili sivila) ima nešto mnogo, mnogo dublje i složenije, što je pjesnikinja osjetila i izrazila.

U kritici "Pjesnik velebitskog bunjevačkog krša" autor je vrednovao zbirku pjesama *Milana Krmpotića Bunjo dida moga* (1993.). Karakaš ovog izvornoga pjesnika dovodi u svezu s narodnim pjesništvom s jedne strane i Vidrićevim majstorstvom s druge strane. Kako kaže autor, "posebnu vrijednost ove zbirke predstavlja jezik. To je jezik primorskih Bunjevaca, štokavska ikavica izmiješana s čakavskom ikavicom, jezik obojen patinom prošlih vremena pa djeluje kao svojevrsno iznenađenje i izaziva radoznalost."

Kritikom *"Čudesna lakoća stradanja"* Karakaš analizira poeziju Gospićanina *Nevena Čačića* s početka rata. Za njega sintetski autor kaže da je "Čačić jednostavan u izrazu, sažet u metafori, jednim krilom dodiruje tradiciju a drugim otvara vlastiti personalni prostor." To je poezija koja afirmira život u neživotu, a sreću u tragediji i viteštvo u bestijalnosti četnika.

U ovom *panopticumu croatiensisu* predstavljen je i *Ranko Šimić*, točnije, Karakaš je analizirao njegovu zbirku *Tisuću konjanika* koju je izdala Matica hrvatska u Gospiću 1969.

Tu je predstavljen i pjesnik s opusom iz mladih dana, Ličanin *Milan Chomparo Sabljak (Simfonija u tužnom molu* iz 1976.) za kojega Karakaš kaže da je liričar čiste emocije i izgladnjela vremena.

Kad je riječ o pjesnicima iz Like, naravno, nezaobilazan je bard *Zlatko Tomičić*. Karakaš u ovoj zbirci ne analizira njegovu poeziju nego predstavlja roman *Krilati magarac,* koji, prema njemu, predstavlja izvjesnu novinu u suvremenoj hrvatskoj prozi jer je Tomićić u ovome romanu stvorio novi, džojsovski tip, romana tijeka svijesti.

Književnica *Flora Dosen* (pravim imenom Cvijeta Grospić) zastupljena je u ovom kritičarskom panopticumu romanom *Ja svemir*. Ovu književnicu Karakaš visoko vrednuje. "To je knjiga u kojoj autorica pokušava (i u potpunosti uspijeva) ovjekovječiti uspomenu na jedno njoj posebno drago animalno biće... To je alegorija koja govori o potrebi radovanja u susretu sa svakim bićem, dakle, humanizam bez presedana."

U grupi ličkih pisaca-veterana tu je i *Pero Budak* sa svojim romanom *Sonata u d-molu*. U ovom romanu Budak napušta ličko selo i opisuje životne situacije velegrada, posebno one u umjetničkim krugovima, kao što su: metafizičko obzorje, ljubavi, stvaralaštvo i hinjenje humanizma i liberalizma.

Vila Velebita (1995.) je roman Tihomira Horvata namijenjen djeci. Autor u romanu uspješno evocira uspomenu na Frana Kušana. To je primjer pedagoške beletristike koja i oplemenjuje i poučava.

Ante Rukavina (*Velebitskim stazama,* 1979.) je primjer dobre putopisne proze koja u Hrvatskoj zamire. Autor je pokazao kako se taj žanr može ne samo nastaviti nego i obogatiti na temi uvijek izazovnog Velebita i njegove ekologije.

U ovom zborniku ličkih stvaratelja Karakaš nije zaboravio prosuditi kritički i druge književne oblike. U prilogu *Ratne reportaže starog mladića* on tako prikazuje knjigu Viktora Jurkovića *Tragom ličkog ratišta* (1992.) u kojoj je prikazana slava ličkih ratnika i njihova oružja.

Tu je i impresivna knjiga *Stipe Šošića Do pakla i natrag* (1994.). To je svjedočenje "in saecula seculorum" ljubijskog svećenika *Stipe Šošića* o strahotama martirija u srpskim logorima po zapadnoj Bosni (Keraterm, Omarska, Manjača) gdje je nestalo i mnogo Ličana-hrvatskih branitelja. Ova knjiga je zapravo hrvatski deveti krug u kojemu su se našli mnogi hrvatski borci za slobodu. Uz Šošićevo tu je i svjedočanstvo *Vladimira Štefanca Iz Kostajnice na Manjaču,* 1994. koje Karakaš ocjenjuje kao impresivnu ispovijed stradanja Hrvata.

Da se zlo ne bi zaboravilo, uvrštena je i knjiga *Nikole Bićanića Senjske žrtve,* 1995. u kojoj se prikazuje bestijalni zločin karađorđevićevskih žandara nad mirnim i nedužnim ljudima.

Dr. *Ivan Biondić* je ušao u ovaj hrvatski panopticum sa svojom knjigom *Raspuća hrvatskog učiteljstva* (1994.). Kako Karakaš kaže, knjiga je značajna po tome što temeljito iznova, a to znači autentično vrednuje sve etape u razvoju hrvatskog učiteljstva, te s tim u svezi dokumentirano kritizira najnoviju boljševičku antikatoličku etapu koja je značila devastaciju hrvatskog duha.

Slijedeća Karakaševa kritika nosi naslov *Knjiga od neprocjenjive vrijednosti*. To je osvrt na knjigu *Mare Hećimović-Seselja Tradicijski život i kultura ličkog sela Ivčević Kosa* (1985.). Kako su naglasili i recenzenti, "to djelo neće ostati samo kao najljepši trajan spomenik jednom ličkom selu i tradicijskoj kulturi i životu njegovih seljaka, nego i kao primjer zavičajnog patriotizma jedne hrvatske etnološkinje." (M. Gavazzi).

Karakašev zbornik nije ispustio ni satiru i druge forme. Pod nazivom *Plaženje jezika "šuvarici"* Karakaš je prikazao hrabrost *Ive Klarića* da šaljivo-satirički prikaže slabosti boljševičke škole koju je izgradio boljševičić S. Šuvar.

O nakaradnom komunističkom školstvu je pisao *Stipe Golac* u svojim *Školskim aforizmima* (1991.) za koje Karakaš kaže da predstavljaju kritiku socijalističkog školstva, i to u obliku aforizama koji su mahom spontano nastali u nastavničkim krugovima, pa ova knjiga zato ima i posebno značenje autentične kronike.

Knjiga kritika Jure Karakaša završava prilogom *Spomenik malom čovjeku*. To je osvrt na humorističku knjigu Brođanina *Vlade Karakaša Idemo dalje* objavljenu 1987. Autor naglašava da se aforizmi Vlade Karakaša mogu ubrojiti u klasiku humorističke literature, jer govori o nevremenu jednog teškog vremena, slika i crta svakojake anomalije socijalizma kao kolonijalnog društva srbo-komunista.

Ova zbirka kritika Jure Karakaša predstavlja zrelog kritičara koji ima izgrađen vlastiti kriterij prosudbe. Stil mu je jednostavan, čitak, neopterećen frazama. Ova je knjiga ujedno i prikaz znanstveno-literarnih dostignuća mlade generacije ličkih pisaca pa će kao takva biti dobar informatorij i širem krugu čitatelja, a svakako dokument za kasnija vrednovanja s više povijesne distance.

Ivan Biondić

PABIRCI

(Dr. Boris-Jakov Barun: "MOJI PABIRCI IZ ISTRE", str. 64. Novigrad 1996. izd. Ogranka Matice hrvatske Umag).

Nevelika knjiga (od samo četiri arka) u kojoj je Boris Barun dao na jednome mjestu svojih pet već objavljenih radova (četiri u zborniku "Bujština 95" i "96" i jedan u mjesečniku "Naša ognjišta", Tomislavgrad, 1992, samo su potvrda da njegovo pero nije zardalo, već je u svim svojim prilozima zanimljiva, a zapravo može se i mora reći da je poticajno dragocjena. To je istakao i "Glas koncila" od 6. 8. 1996, str. 7.

O čemu je riječ u prvom članku?

U jednoj staroslavnoj knjizi u Imotskom, koja je stjecajem okolnosti došla u ruke splitskog Židova trgovca Levija (za čiju se sudbinu sada ne zna), piše, kako se u jednoj pećini u selu Lipi kod Livna kriju neke važne stvari. Govorkalo se, da bi se moglo raditi o kruni, arhivu i riznici Hrvatskog kraljevstva.

Levi se u dogovoru s mještaninom iz Lipe Perom Knezom odlučio to razriješiti točno prema opisu u knjizi. Kad je ugovornik započeo otkapanje i uvidio koliko je to teško, povjerio se svome župniku (u Čukliću) fra Andriji Vidoviću, koji je nastavio s daljim iskapanjem i zbog toga imao nepredvidenih zapreka, napustio je franjevački red i pridružio se biskupskim svećenicima. Radovi, iako su bili teški, odvijali su se, došlo se i do druge špilje, koju je štitio zid od 5 metara. Smrt Levijeve žene i zabrana livanjskog poglavarstva obustavili su radove. Sve se to odvijalo potkraj prošlog stoljeća.

Iako je napustio franjevački red i pridružio se svećenicima Mostarske biskupije, svećenik Andrija Vidović postao je župnikom u Glavatičevu, a ostao je i dalje zagrijan da se pronađu sakrivene stvari, pogotovo kad se stiglo do treće pećine, točno prema opisu staroslavne knjige iz Imotskog. Vidović je stvar otkrio ing. Hugi Jedlička, koji ga je savjetovao da traži dozvolu od Bosanske vlade u Sarajevu. Vlada iz Sarajeva dala je potrebnu dozvolu, ali je stigla zabrana iz Livna, tako da je ing. Jedlička bio protjeran iz Livna. Smrću župnika Vidovića sve je palo u zaborav do 1954. godine.

Ovaj plemeniti pothvat oživio je ing. Ivan Jedlička, sin Hugin. Prodao je svoj imetak i 1954. godine sklopio je ugovor sa Sreskim poglavarstvom u Livnu da može iskapati i tražiti sakrivene stvari. Radovi su počeli prema predhodnoj stazi, ali je udba 1955. godine zabranila daljnje iskapanje. I tako je ostalo do danas.

Zagonetka je ostala, ali se danas može bez poteškoća razriješiti. Bila bi velika šteta da se to ne razriješi, da se ne dođe do istine.

Pisac je sve obradio temeljito, posegnuo je za literaturom, nastojao je Lipu staviti na prvo mjesto.

U drugom su opširnu prilogu (15-42. str.) znanstveno obrađeni crkveni redovi, kao rasadnici europske kulture na području hrvatske Istre. Povijesno predivo pisac je crpio s izvora, donio je brojne ilustracije i crtež istarskih biskupija.

Treći opis posvećen je zanimljivom životnom doživljaju: "Moj prvi dan u samostanu", a predstavlja posebnu poslasticu.

Kratki usputni razgovor sa Zvonimirom Brumnićem, župnikom u Lovrećici, odlikuje se sažetoćom, bistrinom i određenošću.

Opširniji intervju s istarskim svećenikom Kalcem pruža nam temeljitiji uvid u crkveno stanje Istre za vrijeme dvaju okupacija i danas. Da dobijemo bar kratki uvid u stanje prije i sada, poslušajmo što župnik Kalac kaže: "Vjersko stanje u Istri je posve različito: tamo gdje je bio hrvatski svećenik, bujao je vjerski život. Bilo je mnogo svećeničkih kandidata, a i mnogo redovničkih zvanja. Tamo gdje je bio talijanski svećenik -Bujština i gradovi na obali, kao i važnija mjesta u unutrašnjosti - vjernici su životarili nekim nasljednim običajima, bez žive i djelotvorne vjere. Razlog je tome i činjenica što su talijanski svećenici - posebno oni dovedeni iz unutrašnjosti Italije - bili su članovi fašističke stranke, bez svećeničkog duha. Sjećam se dobro rastanka s biskupom iz Rijeke - Talijanom godine 1948. Rekao mi je: "Moje je poslanje završeno, moram otići". Ja sam primjetio: "Može li završiti poslanje jednog biskupa s promjenom državnih granica?" Nisam dobio odgovora! Inače se u Istri događa ono što se događalo i događa u Poljskoj: za vrijeme komunističke diktature, sve su oči bile uprte u Crkvu - a sada u novim prilikama Crkva je zapostavljena. Vjerujem, da je to samo prijelazno vrijeme, a već se i naziru bolja vremena".

Kratkim podacima o piscu knjige završuju ovi PABIRCI.

Mora se istaknuti da je Boris Barun svojim radovima zadužio ne samo Istrane, već i našu širu javnost, posebno povijesne krugove da se mogu pozabaviti ozbiljnim pitanjem naše starodrevne kraljevske povijesti.

Mirko Validžić

IZAZOVNI STANIČEV "RAJ POD TRIGLAVOM" NA HRVATSKOM

Objavljena u Ljubljani 1994., a početkom veljače od ugledne hrvatske izdavačke kuće "Ceres" promovirana u Zagrebu, monografija iskusnog i poznatog publiciste Staneta Staniča "SLOVENIJA" nije obična knjiga. Varljiva je već po vanjskom izgledu. Ilustrativno blistava dizajna, tiskana na velikom formatu te ispunjena s više od stotinu koloriranih fotografija, među kojima neke u svom estetskom izgledu zaista same za sebe bljeste, ipak je sve drugo nego laka i uobičajena turistička razglednica. U našem vremenu nevjerojatnog razmaha žurnalističkih oblika i šarenila, u borbi za tržišnom dopadljivošću, ova je knjiga začudan spoj publicistike i znanosti, povjesne studioznosti i politirizirane polemičnosti, feljtonizma i prvorazredne ozbiljnosti. Donekle je možemo svrstati u neke vrste vodiča kroz Sloveniju, njezinu prošlost i sadašnjost, ali je nitko ne bi mogao i znao tako napisati kao što je to uradio njezin autor. Da nije neki serijski bedekr nego vrlo individualan pristup temi, jedinstven po izazovnosti, dokaz je, među ostalim, da je uskoro po izlasku doživjela u zemlji koju opisuje sudsku tužbu s političke strane, a indikativno je što je i sam autor smatra ponajviše - političkom. Mogli bi još nadodati: Staničeva "Slovenija" mješavina je dopadljive umjetničke fotoizložbe i akribije dostojne sveučilišne katedre.

Navedene karakteristike možemo uočiti već kod potpisa ispod i oko nanizanih fotografija. Nisu to puke informacije kakve susrećemo u redovitim edicijama. Pogotovo ne u svakidašnjem žurnalizmu. Već u njima Stanič varira osobno videnje sadržaja, iako ne zanemaruje ni bitne podatke unutar teme koju dotiče. Primjerice, u tom "sporednom" tekstu saznajemo, filigrantskim strpljenjem slovenskog mentaliteta precizno izbrojeno, da Slovenija ima točno 2825 crkava, od toga 409 posvećeno Mariji te da jedna dolazi na 705 stanovnika. Ili da je Slovensko podzemlje, od Postojne naniže, ukrašeno sa 6000 tisuća registriranih i stručno istraženih spilja, da je najdublja Škocjanska, a da podzemni svijet Postojnske ima 19.555 uređenih šetališta,

gostionica i koncertnih dvorana, od kojih jedna može samo primiti 10.000 ljudi! No "Raj pod Triglavom", kako Stanič naziva među ostalim svoju domovinu, prepun je i prekrasnih planina te spominje da gotovo nema jednog njegova zemljaka koji se nije popeo na 2864 metara visoki nacionalni ponos s tri stjenovite glave, čijim je simbolom ukrašena čak i državna zastava. Itd, itd.

Varirajući te "zemljopisne" teme u glavnom tekstu, Stanič ne samo ispisuje poglavlja dostojna najstručnijih povjesno-geoloških studija, nego se mnogo brižljivije počinje baviti i tektonskim poremećajima izazvanim u povijesti i sadašnjosti svoje zemlje društvenim, moralnim i ljudskim promjenama. Slovenskim teritorijem su odvajkada prolazili i ratovali Kelti, Latini, Franci, Langobardi, Huni i drugi znani i neznani stanovnici, čitamo da je na tim srednjoeuropskim raskršćima kao najstariji nastao grad Ptuj, koji i danas ima jedan od najznačajnijih muzeja, da su sa prodorom kršćanstva i kasnije protestantizma nastali i Brižinski zapisi a prije njih došli i slavenski misionari Ćiril i Metodije, te da je kršćanstvo dovelo do sudbonosnog preokreta, te ljudi njegova "prirodnog raja", pa i do Prešernove legende o "Krstu pri Savici", u kojoj su mladog poganskog vojskovođu Črtomira krstili pri čudesnom slapu nedaleko kristalno čistog Bohinjskog jezera. Prešernovu vinsku pjesmu "Zdravica" Staničev će narod pretvoriti u nacionalnu himnu, a spomen na njega u državni praznik, s naglaskom da takvoga blagdana posvećenog uspomeni jednog pjesnika, ima malo koji narod na svijetu.

Ali, Stanič ne bio Stanič da sve, pa i vjeru, kulturu, geografiju, društvene promjene ne bi sagledavao i povezivao s najnovijom "poviješću", pa čak izvodio samo njemu slične politološke paralele i konzekvence! Povijest Staničeve "kvočke", kako on krsti prema zemljopisnom izgledu i konturama Sloveniju, nije samo povijest Valvazora, Trubara i ostalih bližih ili daljnjih preporoditelja nego i jednog kao što je bio dr. Janez Krek, jedna od središnjih figura posljednjih desetljeća Habsburške monarhije, inače teolog i političar, a možda je ta za Slovence karakteristična simbioza dovela i do jugoideologa kakav je u SHS kraljevini bio Korošec (kada je i crkva u ovovjekovnoj povijesti počela doživljavati posljednje desetljeće starog i moćnog feudalca.) Stanič se služi duhovitim paralelama ne mareći za epohe i stoljeća pa kad piše o prvim prodorima Turaka početkom XV. stoljeća nadodaje da su "na kršćanskoj strani tada počeli nadugo i naširoko, jednako kao i šest stoljeća poslije, pregovarati o tome kako se suprotstaviti agresoru, te su izmislili načine hitnog obavještavanja o opasnosti, i to krijesovima, pucnjavom i brzim glasnicima, ali se, kao i s UNPROFOROM, zakompliciralo na pitanju kako plaćati taj "sustav" (str. 180) Ako bi kod nekog povjesničara po profesiji takva usporedivanja ispala nezgrapno i neumjesno, kod jednog takvog publiciste i pomalo satiričnog pisca izvlače neprestano smiješak i ne baš suvišnu konotaciju na današnjicu.

Takva je, iako ne bez izvjesne malicioznosti i epizoda sa, svojevremeno prvim ministrom vanjskih poslova u prvoj nacionalnoj vladi samostalne Slovenije pod Peterleom, Rupelom, kada se i Stanič bio kratkotrajno zaletio u ministarsku fotelju za informacije. No, kako sam napominje u kratkoj biografiji na ovitku knjige pristao je na tu političku funkciju s

namjerom da pridonese ukidanju "orvelijanskog ministarstva istine" i režimskih državnih medija, ali da je prije ukinut on sam! Spomenuta epizoda povezuje fabuloznom vizijom kako bi on probavio kožu sandale svog predsjednika, kad mu je neki afrički misionar pričao da je to bila jedina prepreka u ručku koji je proveo s afričkim kanibalima i menijem sa - skuhanim misionarom!

No Stanič nije zlopamtilo ni stranački političar niti je njegova knjiga bilo gdje obojena povjesnom, stranačkom i nacionalnom euforijom. Naprotiv, on cijelo poglavlje posvećuje obračunu s mitologijom, pojavljivala se ona u njegovom ili u susjednim narodima, sve do onog "nebeskog", s nacionalnim junakom Kraljevićem Markom, zapravo turskim vazalom. Na svoj način podsjeća nas Stanič kako je ustoličavanje Koruških vojvoda bio zapravo jedan od kamena temeljaca zapadne demokracije te da nije kasnije slučajno ustoličena u Sloveniji i teorija "samoupravnog socijalizma", kojom se tako zdušno kitila i propala SFRJ. Igrajući se s prošlošću i sadašnjošću poput nekog nestašnog djeteta kome je povijest tek zabavna ali ne i nepoznata igračka, Stanič tako neprestano skače i preskače stoljeća i epohe pa kad podsjeća, posegnimo za još jednim primjerom, na kralja Matijaša, upozorava na blistavi prodor u povijest tog hrvatsko-ugarskog kralja, koga će poslije 11 godina vladanja nad većim dijelom Koruške, Štajerske i Kranjske ipak samo Slovenci zapamtiti kao "kralja", a Hrvati tek kao-"Matijaša".

I nije slučajno a djeluje s ove strane Kupe, Sutle i ostalih "mejaških" graničnih područja čak simpatično, da hrvatskim susjedima posvećuje najviše pažnje. Posebno u vremenima koja su spajala a ne razdvajala oba susjeda. Iznutra su njegove korice oslikane pretiskom stare litografije o Sisačkoj bitki 1593, kada se Hrvatima u odlučnom "biti ili ne" pridružio i jedan odred Slovenaca te kada su Turci doživjeli takav poraz da su se možda prema Europi otvorila prvi puta jedna od najvažnijih vrata. Isto tako spominje i zajedničku borbu Kranjaca s Ljudevitom Posavskim protiv Franaka, bunu s Gupcem preko Sutle, 170 godina malopoznato kontinuirano zaustavljanje Turaka u belokrajinskoj Metlici nedaleko Karlovca, stalno paljenoj i rušenoj, ali neuništivoj, pa na Celjske grofove koji neko vrijeme konkuriraju u moći samim Habsburgovcima. Vladali su nad dijelom Hrvatske i doprli vojskom do Beograda, pa na francuski Ilirizam, sudbonosne dane raspada Austro Ugarske, kada jedino pravi (po nekima i prvi) Slovenci iz Koruške nisu pristali ući u srpsku kraljevinu SHS. Ponajveći dio knjige, i uvodni i završni, posvećeni su, a čemu bi (?) nego zajedničkoj borbi za konačnu samostalnost u Devedesetim. Uostalom, baš u toj je umjetnoj tvorevini i sam Stanič doživio čudni raspon karijere, od uglednog beogradskog dopisnika, pa svojevremeno i urednika NIN-a u njegovim najboljim danima, do robijaša s petogodišnjim stažem i optužbom da je CIA! Ukazuje to ne samo na iskustvo, danas i u svijetu poznatog publiciste, nego i na čovjeka koga nije mimoišla karizma. Stanič je desetljećima akumulirao golemo znanje iz prošlosti i sadašnjosti, svoje ali i okolnih zemalja, pa nije slučajno da je napisao i monografiju o Americi, koja je tamo rasprodana te prevedena na devet jezika (prvi puta objavljena u Engleskoj 1989 a u Sloveniji 1994). Stanič je roden u Laškom 1926. pa spada u posljednju živuću grupu malobrojnih svjedoka ovoga dijela Europe i premda mu je zagrebački "Globus" objavio rukopise još prije

Domovinskog rata, ova publicistička izdanja, u koja spada i njegova "Slovenija", nisu po nikakvoj logici mogla izaći prije osamostaljenja i Slovenije, i Hrvatske. Prije bi pisac ugledao zatvorske rešetke nego njezine naslovne stranice. Ta smiona i u nekoj "staničevskoj" istini razuzdana, ali nikada i nepromišljena monografija o Sloveniji pisana je ipak jednostavno i prisno, te može poslužiti ne samo ambicioznijem putniku nego i slovenisti kojemu je obrazovanje predmet serioznijeg proučavanja. Priznajem da Staničeva "Slovenija" predstavlja spoznaju kako malo znamo o svom prvom i najbližem susjedu, ali i da djeluje tako zbunjujuće, da ju je na uobičajeni način gotovo nemoguće prikazati. No, monografija spada u svom žanru svakako u klasiku, a treba pohvaliti i nekomercijalan pothvat nakladnika Dumančića, čija kuća "Ceres" spada možda danas u najozbiljnije unutar Hrvatske. Jer Staničeva i "Ceresova" vizualno-atraktivna "Slovenija" nikako nije samo ukras za hrvatsko-slovensku policu.

Mladen Hanzlovsky

JEŽIĆEV ZBORNIK

(Zbornik o Slavku Ježiću, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1997.)

Zbornik o Slavku Ježiću, pripremljen kao zbornik radova sa znanstvenoga skupa 1995., održana u povodu 100. obljetnice rođenja toga svestranog znanstvenika i književnika, objavljen je početkom 1997., a sadrži uglavnom sve priloge priopćene na skupu, pa i nešto dodatnih doprinosa.

Priloge o Slavku Ježiću (1895-1969) pripremili su sljedeći učenjaci: Josip Bratulić, Miroslav Šicel, Vinko Brešić, Vladimir Horvat, Stipe Botica, Nikica Kolumbić, Antun Pavešković, Božidar Petrač, Ivica Matičević, Zvonko Kovač, Krunoslav Pranjić, Franjo Švelec, Stjepan Babić, Cvjetko Milanja, Krešimir Nemec, Gabrijela Vidan, Đurđa Škavić i Zrinka Babić, Irena Stopfer, Tihomil Maštrović i Alojz Jembrih. Manje je pozornosti posvećeno Ježiću kao proučavatelju starijih razdoblja hrvatske književnosti, a više kao obradivaču hrvatskoga narodnoga preporoda i drugih novijih razdoblja naše književnosti. Nisu zanemareni ni narodni/usmeni momenti u hrvatskoj literaturi, Ježićev odnos prema susjednim slavenskim književnostima i njegovoj *Hrvatskoj književnosti od početka do danas (1100-1941)*, njegov znanstveni diskurs u toj važnoj knjizi, a i jezikoslovni aspekti njegova priređivačkoga rada na Šenoinim djelima. Osobito valja spomenuti da je Slavko Ježić obrađen i kao beletrist (pjesnik i romansijer), a u tom je smislu bio najmanje poznat. Isticao se i kao romanist, pa je zahvaćeno i to polje njegova rada, kao i njegove kazališne teme. Dijelom je proučen i Ježićev prevodilački rad, s time da je prikazana i "referencijalna zastupljenost Ježićevih djela u povijestima hrvatske književnosti". Time, naravno, nisu iscrpljene sve moguće teme koje bi nas mogle zanimati, ali je glavnina Ježićeva opusa prikazana detaljno i pouzdano.

U *"Dodatku"* nalazimo dva dragocjena bibliografska prinosa. Ježićevu je bibliografiju prema autorovim bilješkama priredila njegova supruga Valeria Ježić. Ta nas bibliografija doista upoznaje s mnoštvom nama važnih podataka, no naravno, nije sasvim precizna i iscrpna, kao što je uvijek s bibliografijama slučaj. S obzirom na moguća daljnja proučavanja, dodat ću ovdje koju dopunu. Mislim na kritiku o Krležinu djelu *Tri kavalira gospodice Melanije* u listu *Hrvat*, 4/1922, br. 709, 14. srpnja 1922, str. 2., na tekst "Narodno ime i osjećaj kod pisaca jadranske i bosanske Hrvatske prije Preporoda" (*Hrvatski narod*, Božić 1943, br. 918, str. 15-16), na prilog "Jagićev novinarsko-kritički rad u mladim godinama" (*Hrvatsko kolo*, 6/1953, str. 96-101) i na tekst u povodu Novosadskoga dogovora, tiskan u *Ljetopisu Matice srpske*, 130/1954, knj. 374, sv. 3, str. 166-168. Već ove sitne dopune, ali i bibliografija u cjelini, pokazuju da bi obradba teme o Ježićevu odnosu prema hrvatskom jeziku bila zahvalna.

Literaturu o Slavku Ježiću savjesno je sastavila Nedjeljka Paro, no tu se jasno vidi da nije bilo prave suradnje znanstvenikâ, a upravo je takva suradnja bitno usavršila bibliografiju iste sastavljačice o Kombolu objavljenu u *Zborniku o Mihovilu Kombolu* 1983. Tako je npr. sasvim jasno da bi vrlo korisno bilo uvrštenje knjiga kao što je Hercigonjina *Nad iskonom hrvatske knjige* (Zagreb 1983, str. 86-91) ili Lasićeva *Krležologija III*, Zagreb 1989, str. 267-269. Naravno, dodali bismo i kritike Ježićeve *Hrvatske književnosti* iz pera Ljudevita Jonkea (*Hrvatska misao*, 2/1944, br. 8) i Dinka Mravaka (*Život*, 25/1944, br. 3-4).

Mislav Ježić donosi kroniku znanstvenoga skupa "Znanstveni i književni rad Slavka Ježića" (Zagreb - Dubrava - Zadar, 19-21. listopada 1995), a prije kazala imena nalazimo i govore što su ih Stjepan Babić i Miroslav Šicel održali pri otkrivanju spomenika Slavku Ježiću u Dubravi (Moslavina) u rujnu 1996.

Svakako je sretna ideja podrobne obradbe značajnih hrvatskih književnih povjesničara. *Zbornik o Slavku Ježiću* mnogo govori o tom našem zaslužniku, ali i o sadanjem trenutku hrvatske filologije.

Josip Lisac

SLIKE KAO STVORENE ZA HRVATSKE OBITELJSKE ALBUME

Vladimir Ereš i dr.: "Hrvati u Birnau", fotomonografija, glavni izdavač: HKM Singen-Konstanz, tiskara RIJEKA, Zagreb, 1994.)

Prije nego prikažemo ovu fotomonografiju kao uradak vjerske publicistike, dat ćemo kratki historijat teme kojom se ona bavi.

Između njemačkih pokrajina Baden-Württemberg i Bavarske, te država Austrije i Švicarske prostire se veliko i lijepo Bodensko jezero, koje bojom svoje vode, bogatstvom ribe, razvijenim prometom i pitomom obalom podsjeća na Jadransko more, to jest, ima uvjete da privuče pozornost i zadobije ljubav naših hrvatskih ljudi koji u Njemačkoj borave na privremenome radu.

Na njemačkoj strani toga jezera, između gradova Überlingena i Meersburga smjestilo se starodrevno mjestašce Birnau (općina Oberuhldingen), sjedište cistercitskoga priorata. U njemu je jedna od najljepših baroknih crkava Europe. Sagradili su je, po narudžbi cistercitskoga reda, najbolji barokni umjetnici i arhitekti toga vremena. Radili su na njoj tri godine, od 1747. do 1750.

U spomenutoj pokrajini Baden-Württemberg, u gradu Singenu (okrug Konstanz) postoji Hrvatska katolička misija. Prije četvrt stoljeća na čelu joj je

bio fra Ante Perković. Birnau mu nije bio daleko i kad je tamo došao, buknulo je u njemu sretno nadahnuće. Odlučio je tu osnovati središnje hodočasničko odredište svih Hrvata zaposlenih u Njemačkoj, Švicarskoj i Austriji, uključivši i njihove obitelji. Zamisao je sjajno uspjela. Potpora toj ideji došla je sa svih strana. Od fra Antinih vremena dosad, bilo je onoliko velikih hodočašća koliko je proteklo godina. Hrvate je privukla činjenica da je crkva u Birnauu posvećena Gospi, da je blizu "more" nalik na njihovo i da su cisterciti pokazali golemu susretljivost prema hodočasnicima iz daleke Hrvatske. Sigurno su i rodoljubni motivi igrali stanovitu ulogu, i to zbog dva razloga: 1.) u domovini je bio režim koji je zabranjivao iskazivanje nacionalnih osjećaja; 2.) u tudini su bili prostorno previše rascjepkani. Oba ta problema rješavao je Birnau: tu su bili, tako reći, svi na okupu, a za iskazivanje nacionalnih osjećaja nije bilo prepreka, pa su se na obali Bodenskoga jezera nosili i barjaci, koji su u domovini bili zabranjeni.

Inicijativa fra Ante Perkovića bila je svesrdno prihvaćena. Već nakon godinu-dvije crkva je bila pretijesna, pa je valjalo na obližnjoj livadi podići goleme šatore. Svake je godine broj hodočasnika veći za nekoliko tisuća, u najnovije se vrijeme kreće oko dvadeset pet tisuća... Voda i promicatelj hrvatskoga hodočašća u Birnau bio je u početku sam fra Ante, nakon sedam godina naslijedio ga je na toj funkciji fra Drago Tolj, a sada je fra Vladimir Ereš, upravitelj HKM Singen-Konstanz. Još malo pa će fra Vlado na toj funkciji doživjeti desetogodišnjicu.

Agilni, sposobni i neumorni fra Vlado Ereš dovodi ovamo iz Hrvatske biskupe, redovničke poglavare, predavače i kulturno-umjetničke djelatnike. Prije svoje tragične smrti, čest je gost bio omiljeni pjevač Tomislav Ivčić. Hodočašća se obično održavaju na zadnju nedjelju svibnja pod geslom: "Uvijek vjerni Bogu, Gospi, Crkvi i Domovini!" S njime suraduje pater Ambrosius Schaidle (prior od 1978.) kojemu su Hrvati najmiliji gosti i uvijek ih pozdravlja riječima "Bog i Hrvati!"

Toliko o temi knjige, a sada nešto o samoj knjizi. Izdanje je raskošno, tiskano na kunstdruck-papiru, s gotovo dvjesta strana na formatu od 30 cm visine, višebojno, tvrdo uvezano, nepoderivo. Osim glavnoga izdavača, HKM Singen-Konstanz, postoje i dva pridružena: Naša ognjišta Tomislavgrad i Masmedia Zagreb.

Glavni fotograf J. Bistrović i njegovi suradnici opremili su ovo djelo s bezbroj fotografija, kako onih velikog formata, mahom kolektivnih, tako i onih intimnijeg karaktera s duhovitim podtekstom, primjerice, ispod slike na kojoj su biskup Jablanović i neki dječačić od desetak godina piše: "Njihova mala tajna", na sličici gdje fra Vlado Ereš i biskup Želimir Puljić sami razgovaraju piše: "Strogo povjerljivo", ispod toplo nasmiješene žene što sama stoji ispod razvijene zastave piše: "Smiješak kaže sve". Velike se pak slike često nižu bez potpisa. Vidi se samo sreća i molitvena spremnost golema broja razdraganih ljudi, mnogi će se kupci ove fotomonografije na tim slikama prepoznati.

Urednik knjige je Krešimir Brandt. Autori tekstova u kojima se uznositim riječima tumači tolika hrvatska privrženost ovome svetištu, te daje historijat svetišta i hodočašća, uz drugu zanimljivu faktografiju, jesu: fra Vlado Ereš, Fritjof Schulz-Friese, dr. Berthold Löffler i prior Ambrosius Schaidle.

Prikazani su prizori bogoslužja, krizme, propovijedi, kulturno-umjetničkih

nastupa i okrijepe ili šetnje u poslijepodnevnim slobodnim satima. Sve je na vrlo visokome nivou, fotomonografija je prava dragocjenost, a uvjeren sam da će biti puno sudionika koji će je držati na počasnome mjestu u salonu svojega stana kao neku vrstu dodatnoga obiteljskog albuma.

Kao u nekome svečanome mimohodu, pred čitateljskim očima prolaze biskupi i nadbiskupi Franc Franić, Franjo Komarica, kardinal Vinko Puljić, Želimir Puljić, Tomislav Jablanović... Svečani bogoslužni detalji prikazani su decentno, pobudno i fotografski vrlo stručno.

Prijevod na njemački (knjiga je dvojezična) nije možda uvijek besprijekoran. Krizma, na primjer, nije (kao što ovdje piše) Salbung nego *Firmung*, a za nadbiskupe Puljića i Franića koristi se izraz Oberbischof, što je pogrešno, Treba reći *Erzbischof*.

Što se tekstualnoga dijela tiče, on je stilski lijep i poticajan, a u povijesnim dijelovima zanimljiv i poučan, ali mi se čini da su autori ipak bili preveć suzdržani što se tiče hrvatskoga identiteta ovih događaja na emocionalnome planu i u kontekstu nacionalnoga ponosa. Tu njihovu suzdržanost opovrgavaju slike koje o navedenim fenomemnima nedvojbeno svjedoče.

U svezi s time treba žaliti što pri citiranju njemačkih izvora, pa i onda kada oni sadrže netočenosti ili su bez dobre namjere, čitatelj uzalud traži razjašnjenje i komentar. Mislim na rečenice gdje se hodočasnici obilježavaju kao "jugoslawische Gastarbeiter" (str. 174) i gdje se priopćuje da su hodočasnici prošle godine "voriges Jahr" (iz konteksta nije jasno koja je to godina) dijelili (protudržavne) letke, dok je "ove godine" hodočašće imalo "einen tiefreligiösen Charakter". Svašta! Kao da u "godini letaka" ono nije moglo imati duboko religiozan karakter ili značenje. Kao da su rodoljubivi osjećaji u suprotnosti s vjerskim osjećajima!

Ali ne bismo htjeli da ovi prigovorčići budu shvaćeni kao prava kritika ovoga izdanja, jer je to po mnogim obilježjima prekrasna fotomonografija, koja će dugo i mnogo govoriti sadašnjim i budućim sudionicima ovoga hrvatskog, marijanskog, uhodanog i tradicionalnog hodočašća na divno jezero, koje nije more, ali je moru Jadranskome toliko nalik da ga možemo zavoljeti.

Posljednja slika pokazuje hrvatsku procesiju kraj same crkve, a onda u knjizi slijedi desetak stranica s izvacima iz domaće i njemačke publicistike o ovome hodočašću ("Naša ognjišta", "Südkurier Zeitung", "Sveta baština", "Živa zajednica", FAP i "Večernji list").

Marijan Kovač, OFM Conv.

"KOLUMBO DALEKOGA ISTOKA" - SVJETSKI PUTNIK I ISTRAŽIVAČ MARKO POLO

(Marko Polo i istočni Jadran u 13. stoljeću: zbornik radova znanstvenog skupa, Korčula, 4.-7. listopada 1995. (glavni urednik Ivo Padovan), Zagreb: HAZU, 1996.)

Začetnik doba velikih zemljopisnih otkrića, pohoditelj, istraživač i carski emisar Marko Polo (1254-1324) ubraja se u najzanimljivije osobe europskoga srednjovjekovlja. Svjetsku slavu i priznanje, koji svoj sjaj nisu izgubili ni do današnjega dana, stekao je višegodišnjim putovanjima (zajedno s ocem Nikolom i

stricom Mateom) prostranstvima Dalekoga istoka. Marko Polo je prvi Europljanin koji je starom kontinentu donio podatke o prilikama, običajima, životu i kulturnoj baštini azijskih zemalja, krajeva, gradova te etničkih i vjerskih skupina. Prvi je Europljanin koji je vidio Tihi ocean - dva i pol stoljeća prije konkvistadora - i prvi je u Europu donio glas o Tibetu i Japanu. Zahvaljujući iznimnom daru zapažanja i ocjenjivanja Polo je stekao brojna iskustva i spoznaje koje je poslije povratka iz Kine (1295) i zarobljavanja od strane genoveske flote u pomorskoj bici kraj Korčule (1298), opisao u svojoj glasovitoj knjizi poznatoj pod nazivima "Milijun" ili "Putovanja". Podrobnost izvještavanja o prilikama u Kini u vrijeme mongolskoga vladara Kublaj-kana omogućili su pokoljenjima kasnijih proučavatelja raznorodnih znanstvenih disciplina (povjesničarima, sociolozima, etnolozima, geografima i dr.) da stvore ili prošire spoznaje o "pravim čudesima" Mongolskoga carstva i nepreglednoj prostranosti kineske zemlje. Polova putovanja svijetom imala su ishodišta u tadašnjoj vojno-pomorskoj moći Kraljice mora - Mletačke Republike - čiji su strateški i politički interesi bili usmjereni prema otkriću i stjecanju novih gospodarskih tržišta. Nasuprot tome, hrvatske komune na istočnojadranskoj obali nisu ni približno (osim Dubrovnika) mogle pratiti nezadrživ rast mletačkoga gospodarstva, političkoga utjecaja i vojne moći. Ipak, upravo u razdoblju 13. stoljeća i vremena koje je svojim otkrićima obilježio Marko Polo, hrvatska su se obalna i otočna središta po svim svojim društvenim, političkim i kulturnim sastavnicama uključila u "stvaralačku topografiju europskoga Zapada" (str. 27).

Doba Marka Pola i prilike na hrvatskome Jadranu tijekom 13. stoljeća, naslov su znanstvenoga skupa održanoga u Korčuli (4.-7. X. 1995), čiji su stručni prilozi skupljeni u istoimenom Zborniku radova. Tematske odrednice sudionika skupa bile su razmatranje života, djela i značaja Marka Pola u okviru svjetske povijesti te pokušaj odgovora na neka - za Hrvate posebno izazovna pitanja iz Polova životopisa (matično podrijetlo obitelji Polo i Marka Pola te njihova moguća veza s Korčulom). Osim navedenog, dio je povjesničara, sudionika znanstvenoga skupa, nastojao prikazati osnovne povijesne sastavnice gradskih komuna na istočnojadranskoj obali (poglavito Zadra, Dubrovnika i Korčule). Time je postignuta osnovna namjera priređivača Zbornika, izrečena uvodnim slovom akad. Ive Padovana: "Temeljna zadaća ovog skupa nije dokazati da se Marko Polo rodio u Korčuli nego analizirati ono što se zbivalo na istočnoj obali Jadrana u doba Marka Pola u 13. stoljeću, gdje su živjeli Hrvati, ali pretežno pod dominacijom Mletaka" (10). Moguće dalmatinsko podrijetlo obitelji Polo - ostavljeno u radovima sudionika skupa kao izazovno istraživačko pitanje koje je još uvijek daleko od rješenja - dodatni je motiv hrvatskim i stranim istraživačima koji iz pokoljenja u pokoljenje pokazuju veliko zanimanje za proučavanje životnoga puta jednog od najslavnijih svjetskih putnika.

Lovorka Čoralić

IZ HRVATSKE RANOSREDNJOVJEKOVNE POVJESNICE

(Zvonimir, kralj hrvatski (Zbornik radova), HAZU, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb 1997.)

Petnaestogodišnje doba vladanja kralja Zvonimira (1075-1089) jedno je od najznačajnijih poglavlja hrvatskoga srednjovjekovlja. *Regnum Dalmatiae et Croatiae* suverena je država kojom upravlja samostalan vladar, štovan kao vrstan državnik, vjeran kršćanin i odan saveznik Svete stolice. Zvonimirovo doba poklapa se s vremenom reformnih nastojanja zapadnoga kršćanstva, predvodnik kojega je papa Grgur VII. (1073-1085). U političkom i državnom smislu, najizrazitiji čin prihvaćanja Grgurovih reformnih pregnuća u Hrvatskoj je zavjerenica kralja Zvonimira, koji se u listopadu 1075. godine, u zamjenu za priznanje kraljevske krune i zaštitu Apostolske Stolice, svečano zakleo na vjernost papi Grguru VII. i njegovim nasljednicima. Savezništvo s Rimom je za Hrvatsku značilo potvrdu teritorijalne cjelovitosti i državne neovisnosti, ali i doka uključenosti hrvatske države i naroda u onodobne tijekove zapadnoeuropskoga političkog, kulturnog i duhovnog obzorja. Zvonimirova smrt, isprepletena legendom o tragičnoj pogibiji kod Pet crkava na Kosovu polju kraj Knina, stoljećima je pobuđivala maštu proučavatelja drevne hrvatske prošlosti, ali je ujedno i poticala znanstvena pera na više ili manje objektivna istraživačka promišljanja.

Godine 1988. - u osvit stvaranja samostalne hrvatske države, ali i u predvečerje ratnoga vihora i borbe za opstanak svega što na ovim prostorima nosi hrvatsko ime, održan je u Zagrebu i Splitu znanstveni skup kojim se obilježila 900. obljetnica Zvonimirove smrti. Nakon gotovo jednoga desetljeća pred čitateljskom i stručnom javnošću nalazi se zbornik radova u kojemu je objavljeno 33 izlaganja izrečenih na znanstvenom skupu. Brojni tematski blokovi Zbornika obuhvaćaju sve temeljne sastavnice hrvatskoga srednjovjekovlja u Zvonimorovo doba: političku, društvenu, gospodarsku i crkvenu povijest; povijest svakodnevlja; razvoj umjetničke baštine (graditeljstvo, iluminirani rukopisi); književnost i jezik te međunarodne odnose i položaj Zvonimirove Hrvatske u europskom kontekstu. Poseban tematski blok Zbornika čine radovi koji govore o suvremenim poimanjima i stavovima hrvatske javnosti, znanosti i umjetnosti u svezi sa životom i sudbinom kralja Zvonimira (književne popularizacije, publicistika, nastava povijesti i dr.). Tematskoj raznolikosti i kvaliteti Zbornika pridonijela su stručnim radovima brojna poznata imena hrvatske znanosti, vrsni poznavaoci pojedinih znanstvenih disciplina i područja: povjesničari, arheolozi, povjesničari umjetnosti i književnosti, jezikoslovci, geografi i dr. Zbornik je opremljen zemljovidima i raznovrsnom fotografskom građom, a svaki prilog sadrži sažetak na engleskom jeziku.

Srednjovjekovno doba hrvatske povjesnice vrijeme je vladanja kneževa i kraljeva iz hrvatske narodne dinastije. Doba je to početaka stvaranja temeljnih biljega hrvatske državnosti, obrisa teritorijalne cjelovitosti i svijesti o domovinskom identitetu i pripadnosti. Stoga je svaki prinos historiografije upoznavanju pojedinih epoha iz toga slavnoga doba, istraživački i izdavački pothvat koji zaslužuje punu pozornost najširega čitateljstva. Iako su radovi u Zborniku pisani stručnim stilom i stoga poglavito namijenjeni znanstvenim djelatnicima, možemo vjerovati da će bar pokoji rad pronaći put do običnoga čitatelja, željnog produbljivanja saznanja o najstarijim vremenima hrvatske države.

Lovorka Čoralić

* * *

O jeronimskoj komemoraciji *Jakova Kopilovića* (20. II. 1997.) piše "Glas Koncila" od 2. III. i "Vjesnik" od 26. II.

* * *

1. III. 1997. Zagrebačka filharmonija izvela je *Honnegerov* oratorij "Ivana na lomači" prema tekstu *Paula Claudela.*

* * *

Matica slovačka održala je 13. III. 1997. spomen-večer u čast šturovskog prozaika *Jozefa Miloslava Hurbana* i biskupa *Aleksandra Alagovića.*

* * *

"Hrvatski glasnik", tjednik Hrvata u Madarskoj, od 19. XII. 1996. donosi kratak prikaz jeronimskih (ćirilometodskih) izdanja. 12. XII. isti je list donio i kratak prikaz života i djela našeg suradnika *Stjepana Hrastovca.*

* * *

4. III. 1997. predstavljen je u prostorijama Hrvatske matice iseljenika *"Hrvat-iseljenički zbornik"* za 1997.

* * *

"La Vie", br. 3/97, donosi članak o *Jeanu-Claudeu Barreauu* "J'ai la France dans la peau" (Francuska mi je pod kožom).

* * *

U časopisu "L'actualité religieuse" od 15. II. 1997. *Thierry Lyonnet* piše o profesoru filozofije *Eric-Emmanuelu Schmittu*, u čijim se djelima, "susreću Bog i Freud".

* * *

"Vjesnik" od 7. III. 1997. donosi prikaz predstavljanja knjige "Slom hrvatskog komunističkog proljeća" *Hrvoja Šošića.* Prikaz toga predstavljanja donosi *i S. Bašić* u "Slobodnoj Dalmaciji" od 8. III. 1997. pod naslovom "Hrvatsko proljeće-nije postojalo!?"

* * *

8. I. 1997. izvedena je na Radiju-Zagrebu radio-scena "Muka svete Margarite" prema tekstu *Marka Marulića.*

* * *

Maria Grazia Bevilacqua u časopisu "Famiglia cristiana", br. 11/97., piše o bestsellerima popularnog australskog pisca kršćanskog nadahnuća *Morrisa Westa.* U istom broju objavljena je lista najljepših romana XX. stoljeća na kojoj su poznata talijanska imena, kao npr. *Pirandello, U. Eco, Moravia, Calvino, P. Levi, Ungaretti, Buzzati, D'Annunzio, Deledda, Manzoni* itd.

* * *

U "Hrvatskom obzoru" od 15. III. 1997. *Zlatko Matijević* počinje objavljivati seriju članaka pod naslovom "Hrvatski klerikalizam za jugoslavensku državu",

dokazujući kako je i biskup *Mahnić* bio također toga usmjerenja.

* * *

Božidar Petrač održao je u Vijencu 11. III. 1997. predavanje "Duhovne odrednice hrvatske književnosti 19. i 20. stoljeća".

* * *

"Novi list" od 8. III. donosi izvještaj o predstavljanju *Šošićeva* "Sloma hrvatskoga komunističkog proljeća" u HKD-u. O tom predstavljanju piše i Vjesnik od 7. III., koji donosi 10. III. osvrt *Tome Vereša* na politizaciju svećenika. Kratak prikaz predstavljanja donosi i "Glas Koncila" od 16. III. U istom broju objavljen je i razgovor *Tanje Picig* s našim suradnikom akad. kiparom *Antom Starčevićem.*

* * *

11. III. 1997. govorio je *Boris Rotar* na Radio-Vatikanu o dvjema knjigama *Radovana Grgeca* (Čežnja za Kraljevstvom i Reći ime).

* * *

U režiji *Frédérica Fisbacha* izvedena je u Nanterreu *Claudelova* drama "Navještenje", o čemu piše "La Croix" od 7. III. 1997. Isti list u broju od 9-10. III. 1997. piše o japanskom kršćanskom piscu *Shuzaku Endou.*

* * *

"Komunalni vjesnik" od 14. III. 1997. donosi članak *Marka Oreškovića* "Krstionica kneza Višena u Markuševcu" prema Danici iz 1996.

* * *

U "Espritu", br. 2/97, objavljen je članak *Johna Rawlsa* "Peut-on justifier Hiroshima?" (Može li se opravdati Hirošima?). Br. 3/97 istoga časopisa donosi članak *Véronique Nahoum-Grappe* o knjizi "Dernière guerre balkanique?" (Posljednji balkanski rat) u redakciji generala *Jeana Cota* i članak *Georgesa-Marca Chenua* o knjizi "Les Balkans, paysage après la bataille" (Krajolik Balkana nakon bitke) *Jacquesa Rupnika, Ivana Đurića* i dr.

* * *

Nagrada *Templeton*, koju je 1972. prva dobila majka *Tereza*, ove je godine dodijeljena *Pandurangu Shastri Athavaleu*, utemeljitelju jednoga medureligijskog pokreta.

* * *

Sylvie Germain dobitnica je nagrade za religioznu literaturu (Echos du silence) a *Bruno Chenu* dobitnik specijalne nagrade žirija za zbirku tekstova o monasima s Atlasa. Kod Esprita objavljene su knjige *Paula Ricoeura* "Le Juste" (Pravednik) i *Johna Rawlsa* "Le Droit des gens" (Ljudska prava). Kod JC. Lattèsa objavljena je knjiga *Myriam Anissimov* "Primo Levi ou la tragédie d'un optimiste" (Primo Levi ili tragedija optimista).

* * *

19. III. 1997. umro je u Opatiji naš suradnik i prijatelj "Marulića" isusovac p. *Josip Badalić.*

* * *

U "Zatvoreniku", br. 60/97, objavljena je pjesma *Radovana Grgeca* "Junak našeg vremena".

* * *

Na godišnjoj audijenciji Apostolske pokorničarne *Ivan Pavao II.*, braneći "vademekum za ispovjednike", spomenuo je kako "primat savjesti" valja ograničiti objektivnošću crkvenog zakona, tj. ako loše formirana savjest i oslobađa subjektivne krivnje, ta krivnja objektivno ostaje moralni prijestup.

* * *

Najavljeno je da će se *Marulićevi dani* održavati u Splitu od 21-29. IV. 1997. a Radio-festival na Hvaru od 15. do 22. IV. 1997.

* * *

U "La Croix" od 20. III. 1997. *Dominique Chivot* piše o neophodnosti inkulturacije Evandelja u članku pod naslovom "Mgr Poupard appelle à un nouvel humanisme chrétien" (Mons. Poupard poziva na novi kršćanski humanizam).

* * *

"Vjesnik" od 21. III. 1997. donosi pismo *Živka Kustića* pod naslovom "Teološko društvo kršćanska sadašnjost nije bilo koalicija s režimom" kao odgovor na pismo *Ivana Tadina* od 17. III. 1997., na što Kustiću odgovora u "Vjesniku" 24. III. *Josip Tadić.*

* * *

13. III. 1997. Društvo hrvatsko-slovačkog prijateljstva priredilo je u Zagrebu spomen-večer o *Jozefu Miloslavu Hurbanu* i *Aleksandru Alagoviću.*

* * *

U "Stećku", br. 2/97, *Željko Ivanković* piše o *Nikoli Šopu* - pjesniku Bosne.

* * *

U "Časopisu za suvremenu povijest" br. 3/97. *Zoran Grijak* piše o knjizi *Petra Grgeca* "Dr. Rudolf Eckert".

* * *

Na TV-Zagreb, I. program, emitirana je emisija o *Gabrijelu Jurkiću*, hrvatskom slikaru iz Livna i najpoznatijem ilustratoru jeronimskih knjiga.

* * *

U "Hrvatskom slovu" od 21. III. 1997. *Nevenka Nekić* piše o romanu "Čiopa" našeg suradnika *Svevlada Slamniga.* U istom broju nalaze se izvodi iz knjige *Ćire Truhelke*, poznatog arheologa i brata *Jagode Truhelke*, našeg suradnika.

* * *

"Glas Koncila" od 30. III. 1997. donosi prikaz književnih večeri u HKD-u (13. III. i 20. III. 1997.), uskrsnu čestitku HKD-a i oglas novih izdanja. To isto donosi i časopis MI, br. 3/97.

* * *

Riječka "Zvona" br. 4/97. i "Službeni vjesnik Zagrebačke nadbiskupije", br. 2/97, donose kratke prikaze Huberove knjige "Moj će anđeo ići pred tobom" (u prijevodu *Radovana Grgeca*).

* * *

U "Večernjem listu" od 26. III. 1997. *Strahimir Primorac* piše o "Maruliću" 2/97.

* * *

Časopis MI broj 3/97. donosi ciklus pjesama naše suradnice *Smiljane Bertoše.* Pjesme je izabrao te osvrtom i biografskim podacima popratio *Josip Sanko Rabar.*

* * *

U "Pismima čitatelja" u "Vjesniku" od 26. III. 1997. objavljeno je i pismo *Stanislava Vitkovića* pod naslovom "Suprotno Kustićevoj tvrdnji zabrana TDKS-a proglašena je i u Zagrebačkoj nadbiskupiji (26. XI. 1982.)"

* * *

Studentski radio prenosio je 26. III. 1997. razgovor s *Radovanom Grgecom.*

* * *

U "Obnovljenom životu" br. 2/97., *Ivo Sečkar* piše o knjizi *Petra Grgeca* "Dr. Rudolf Eckert", a *Vladimir Lončarević* o životu i djelu *Ljubomira Marakovića.*

* * *

U časopisu "Famiglia cristiana", br. 14/97, u rubrici "Parlare e scrivere" *Ernesto Carniti* iz Rima zgraža se kako mnogi u Italiji, uključujući i FC, umjesto riječi Ragusa upotrebljavaju *srpsko-hrvatsko ime "Dubrovnik"* (!).

* * *

Uskrsni "Vjesnik" donosi razgovor s našim članovima i suradnicima, p. *Vladimirom Horvatom* i *s. Marijom od Presv. Srca* (*Ankom Petričević*).

* * *

"Službeni vjesnik nadbiskupije zagrebačke", br. 2/97, prenosi iz "Marulića", br. 1/97, članak *Pavla Galića* o masovnom pričešćivanju".

* * *

"Hrvatsko slovo" od 28. III. 1997. donosi odlomke iz djela *Josipa Andrića* pod naslovom "Tako je govorio Josip Andrić".

* * *

"Interlinea Edizioni" objavila je knjižicu *Paula Claudela* "Via crucis" s predgovorom kard. *Martinija.*

* * *

"Die Furche" od 27. III. 1997. objavljuje članak *Felixa Gamilschega* "Gerechtigkeit für *Alexander Löhr*" (Pravda za Aleksandra Löhra) o upitnosti krivice toga generala, (koji je bio posljednji zapovjednik njemačkih snaga na Balkanu), strijeljanog od partizanskih vlasti.

* * *

Kod Gallimarda je objavljena antologija francuske religiozne poezije pod redakcijom *Dominique Aury.* Antologija obuhvaća francusko pjesništvo od *Rutebeufa* do *Claudela.*

* * *

"Vjesnik" od 2. IV. 1997. donosi članak *Mirka Tomasovića* o problemu postavljanja spomenika *Marku Maruliću* u Zagrebu.

* * *

Gradišćanske "Hrvatske novine" od 28. III. 1997. donose članak o skladatelju *J. Haydnu* i narodnim melodijama gradišćanskih Hrvata te njegovoj povezanosti s mjestom Pandrofom i o njegovoj saveznoj austrijskoj himni "Gott erhalte" čiji je tekst napisala *Paula Preradović*, unuka *Petra Preradovića* (dok je republikanska himna "O du mein Oesterreich" djelo *Franza von Suppéa*, podrijetlom iz Dalmacije).

* * *

U časopisu "Kolo", br. 4/96, objavljen je razgovor u vezi s "Hrvatskim leksikonom", čiji je 1. svezak izašao prošle godine. Na tom je razgovoru književnik *B. Donat* postavio pitanje kako je u natuknici "A. Barac" spomenuto da je on bio nekoliko mjeseci u ustaškom zatvoru dok kod *Petra Grgeca*, koji je robijao više godina pod mnogo gorim uvjetima, taj podatak nije spomenut. Kad je već riječ o Grgecima, rekao je u tom razgovoru *Vlaho Bogišić*, činjenica da je izostao i *Radovan Grgec*, koji nije smio izostati iz abecedarija, ukazuje da bi to mogao biti "stav a ne previd". Inače, kad je riječ o takvim propustima, napominjemo da smo već u više navrata pisali o još mnogo većim propustima u "Hrvatskom općem leksikonu".

* * *

U toku mjeseca ožujka i travnja pod rubrikom "Pisma čitatelja" vodena je rasprava o zabrani (TD) KS-a sa strane crkvenih vlasti 1982. izmedu *Živka Kustića* te *Stanislava Vitkovića* i *Ivana Tadina*. Mi smo o tom pisali u "Maruliću" osvrnuvši se posebno na stavove kard. *Šepera* i Mons. *Franića*.

* * *

"Vjesnik" od 7. IV. 1997. donosi članak o darovnici *Mile Prpe* Galeriji grada Knina.

* * *

"Esprit", br. 3/97, objavljuje prikaz raspada demokršćanske stranke u Italiji iz pera *Jean-Dominique Duranda* (La Démocratie chrétienne entre décomposition et recomposition).

* * *

Isti broj donosi i članak *Adriena le Bihana* "Joseph Conrad vu par son biographe polonais" (J. Conrad kako ga vidi njegov poljski biograf).

* * *

"Hrvatski obzor" od 5. IV. 1997. završava seriju članaka o slomu *jugoslavenskog klerikalizma* i objavljuje članak o tom što je izbornik *Anatolij Kudrjavcev* izabrao za *Marulove* dane ("Selektor ili cenzor).

* * *

U "Vjesniku Đakovačke i Srijemske biskupije", br. 4/97, *Alica Wertheimer-Baletić* piše o demografskim promjenama na selu.

* * *

Prof. dr. *Luka Brajnović*, redoviti profesor u m. Sveučilišta u Pamploni, naš suradnik i dobročinitelj, održao je 10. IV. 1997. na Sveučilištu u Zagrebu predavanje o novinarskoj deontologiji.

* * *

U "Vjesniku" od 9. IV. 1997. objavljen je dopis dr. *Stanislava Vitkovića* pod naslovom "Podijelio je TDKS i episkopat i kler i unio zabunu u katoličku javnost".

* * *

"Glasnik Hrvatskoga katoličkoga liječničkog društva", br. 1/97, donosi "Pjesmu o pouci Gospodina našega Isusa Krista" *Marka Marulića* u prijevodu *Veljka Gortana* (s latinskog).

* * *

U "Vjesniku" od 11. IV. 1997. *G. Tintor* piše o predavanju prof. *Luke Brajnovića* na Tribini Sveučilišta u Zagrebu pod naslovom "Luka Brajnović o novinarskoj etici".

* * *

U "Večernjem listu" (Zagrebački podnevnik) od 11. IV. 1997. objavljen je kratak prikaz o *Tribini HKD sv. Ćirila i Metoda* (10. IV. 1997.) pod naslovom "Stablo srijemskih svetaca". Stablo je zamislio 1777. fra *Bono Mihaljević* iz Vukovara, a uredio ga *Filip Bindel* u Budimu.

* * *

U "Etudes", br. 3/97, *Claude Elipo* prikazuje knjigu *Erika Petersona* "Le Livre des anges" (Knjiga o andelima). Petersen, teolog skandinavskog podrijetla, bio je prijatelj Bartha, Maritaina, Congara, Daniéloua i de Lubaca, a 1930. prešao je iz protestantizma u Katoličku Crkvu. U ovoj knjizi on vraća angelologiju biblijskim i patrističkim izvorima, povezujući je s teologijom svemira i milosti.

* * *

Francis Wybrands donosi u "Etudes", 4/97, prikaz prijevoda "Travničke kronike" *Ive Andrića*, objavljene nedavno kod Belfonda.

* * *

U "Espritu", 3-4/97, *Ivan Đurić* piše o sadašnjoj situaciji u Srbiji u članku pod naslovom "Serbie-dix ans après" (Srbija nakon deset godina).

* * *

U "La Croix" od 11. IV. 1997. nalazimo na sljedeće naslove: "*Jean-Paul II* vient réconforter Sarajevo" (Ivan Pavao II. dolazi pružiti potporu Sarajevu), "Sarajevo-izvor nade" kard. *Etchegaraya*, "Papa dolazi kao gradanin svijeta" *M. Zovkića*, "Slavonski Srbi sumnjaju u svoju budućnost" *Florence La Bruyeére*, "Budućnost Jugoslavije?" *Françoisa Fejtöa* itd.

* * *

Radio Zagreb, I. program, emitirao je 19. IV. 1997. radio-scenu *Nade Zoričić* i *Jasne Mesarić* "Marulu u pohode". To je

kompilacija *Marulićevih* latinskih tekstova, hrvatske poezije i odlomaka iz "Judite".

* * *

U "Vjesniku" od 18. IV. 1997. *Miroslava Jandrić* piše o festivalu "Prix *Marulić*" u članku pod naslovom "I lijepa riječ grije".

* * *

"Vjesnik" od 22. IV. 1997. donosi članak *M. Vogrinca* o *Maruliću 2/97* i članak o početku *Marulovih dana*.

* * *

U "Hrvatskom slovu" od 18. IV. 1997. *Stjepan Babić* upozorava na izraz *Tomislava Maretića* "sitnopjesni" u Maruliću 2/97 i donosi nekoliko pjesama prigodom 75. obljetnice života *Bore Pavlovića*.

* * *

Sedmi "Marulićevi dani" počeli su u Splitu 21. IV. 1997. misom koju je služio nadbiskup *Ante Jurić* i prigodnim slovom *Radoslava Katičića*

* * *

Kod Grasseta objavljena je postumno knjiga *Andréa Frossarda* "L'art de croire" kao testament njegova obraćenja. Iako je kritika uglavnom pozitivna, neki teolozi zamjeriše Frossardu njegove "maligne" komentare na račun suvremenih egzegeta.

* * *

"Rječnik *Marulićeva* latinskoga jezika" *Branimira Glavičića* predstavljen je u okviru "Marulićevih dana" 24. IV. 1997. u Splitu.

* * *

U "Vjesniku" od 27. IV. 1997. objavljen je razgovor *Gordane Tintor* s *Lukom Brajnovićem*. "Hrv. slovo" od 25. IV. donosi također njegov intervju.

* * *

"Slobodna Dalmacija" od 27. IV. 1997. donosi članak "*Marulić* na francuskom" o prijevodu *Mirka Tomasovića*.

* * *

"IKA" od 24. IV. 1997. donosi vijest o objavljivanju knjige *Josepha Ratzingera* "Moj život", u kojoj kardinal kritizira neke vidove liturgijske reforme. Isti broj biltena donosi i *Papin* govor o socijalnoj pravdi pod naslovom "Katolici se moraju protiviti bezobzirnom kapitalizmu".

* * *

U novoj rubrici *Valerija Volpinija* "Trentatighe" "Famiglia cristiana", br. 18/97, donosi članak "Intelektualci-otpisana rasa".

* * *

17. IV. 1997. umro je u Parizu *Claude Tresmontand*, filozof i biblicist.

* * *

U organizaciji "HKD F. Mažuranić održan je 26. IV. 1997. u Berlinu koncert mješovitog zbora župe Gospe od Zdravlja iz Splita pod ravnanjem fra *Stipice Grgata* i uz orguljašku pratnju s. *Zorislave Radić*.

* * *

9. VI. 1997. održan je u Zadru znanstveni skup o p. *Bonifaciju Perovića*.

* * *

Ante Stamać u "Hrvatskom obzoru" od 3. V. 1997. piše o *Mirku Tomasoviću* povodom objavljivanja njegove knjige "Sedam godina s *Marulom*" (KKS 1996) u članku pod naslovom "Legendarni Mirko".

* * *

"Imotska krajina" od 28. IV. 1997. prenosi iz Marulića 2/97 pjesmu *Ivana Lendića* "Svjetlost i tama Vukovara".

* * *

U "Zvonima", br. 5/97, objavljen je članak *Lava Znidarčića* "Još o katoličkom pokretu" (kao odgovor na Bogovićev uvodnik), na koji smo i reagirali u uvodniku Marulića 1/97 i u predavanju *Radovana Grgeca* 15. 1. 1997. u Palmi.

* * *

Po travanjskoj anketi u Francuskoj *Majka Terezija* je proglašena najpopularnijom ličnošću XX. stoljeća.

* * *

U časopisu "Famiglia cristiana", br. 20/97, *Beppe Del Colle* piše o posljednjim danima talijanskog demokršćanstva u dnevniku *Don Sturzova* učenika (povjesničar *Gabriele de Rosa*). Isti autor piše i o "zalasku" političkog katolicizma, također u br. 20/97.

* * *

"La Croix" od 26. IV. 1997. donosi članak *Jeana-Françoisa Buthorsa* "L' avenir n'est pas simple pour Slobodan Milošević" (Budućnost nije jednostavna za Slobodana Miloševića). Isti broj objavljuje i razgovor s *Didierom Decoinom* pod naslovom "Dieu m'a frôle" (Bog me je taknuo) i članak *Yvesa Ledurea* "Le christianisme comme religion culturelle".

* * *

U "Matici", br. 5/97, *Branko Hanž* piše o prof. *Luki Brajnoviću* u članku pod naslovom "Hommage prof. Luki Brajnoviću".

* * *

Svećenik vrhbosanske nadbiskupije *Marinko Perković* obranio je 7. V. doktorsku radnju na Gregorijani u Rimu pod naslovom "Moralni red u djelima *"Jordana Kuničića"*.

Član našeg upravnog odbora p. *Vladimir Horvat* obranio je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu disertaciju pod naslovom "Jezikoslovna problematika u djelima *Bartola Kašića"*.

* * *

U "Vjesniku" od 20. V. 1997. *Mirjana Dugandžija* piše o knjizi "Raspeti Juda" *Ivice Matičevića*. U razmatranju o osam hrvatskih avangardnih tekstova autor posebno obraduje djelo "Kristuš na cesti" našeg najbližeg suradnika i člana *Tomislava Prpića*, koji je prije smrti autorsko pravo ostavio HKD-u.

* * *

19. V. 1997. u Turnašici, rodnom mjestu našeg člana *Stjepana Sulimanca*, kojemu je HKD izdalo 1991. knjigu "Naše pravice" obilježena je treća obljetnica njegove smrti prigodnom komemoracijom.

* * *

19. V. 1997. predstavljena je u prostorijama Hrvatske paneuropske unije knjiga naše suradnice *Nevenke Nekić* "Legende i kronike". O knjizi su govorili *Svevlad Slamnig, Dubravko Horvatić, Agneza Szabo* i dr.

* * *

Radio Zagreb, 1. program, emitirao je 19. IV. 1997. radio-scenu *Nade Zoričić* i *Jasne Mesarić* "Marulu u pohode". To je kompilacija *Marulićevih* latinskih tekstova, hrvatske poezije i odlomak iz "Judite".

* * *

U "Vjesniku" od 18. IV. 1997. *Miroslava Jandrić* piše o festivalu "Prix *Marulić*" u članku pod naslovom "I lijepa riječ grije".

* * *

"Vjesnik" od 22. IV. 1997. donosi članak *M. Vogrinca* o Maruliću 2/97 i članak o početku *Marulovih dana*.

* * *

U "Hrvatskom slovu" od 18. IV. 1997. *Stjepan Babić* upozorava na izraz *Tomislava Maretića* "sitnopjesni" u Maruliću 2/97 i donosi nekoliko pjesama prigodom 75. obljetnice života *Bore Pavlovića*.

* * *

Sedmi "Marulićevi dani" počeli su u Splitu 21. IV. 1997. misom koju je služio nadbiskup *Ante Jurić* i prigodnim slovom *Radoslava Katičića*.

* * *

Kod Grasseta objavljena je postumno knjiga *Andréa Frossarda* "L'art de croire" kao testament njegova obraćenja. Iako je kritika uglavnom pozitivna, neki teolozi zamjeriše Frossardu njegove "maligne" komentare na račun suvremenih egzegeta.

* * *

"Rječnik *Marulićeva* latinskog jezika" *Branimira Glavičića* predstavljen je u okviru "Marulićevih dana" 24. IV. 1997. u Splitu.

* * *

U "Vjesniku" od 27. IV. 1997. objavljen je razgovor *Gordane Tintor* s *Lukom Brajnovićem*. "Hrv. slovo" od 25. IV. donosi također njegov intervju.

* * *

"Slobodna Dalmacija" od 27. IV. 1997. donosi članak "*Marulić* na francuskom" o prijevodu *Mirka Tomasovića*.

* * *

"IKA" od 24. IV. 1997. donosi vijest o objavljivanju knjige *Josepha Ratzingera* "Moj život", u kojoj kardinal kritizira neke vidove liturgijske reforme. Isti broj biltena donosi i *Papin* govor o socijalnoj pravdi pod naslovom "Katolici se moraju protiviti bezobzirnom kapitalizmu".

* * *

U novoj rubrici *Valerija Volpinija* "Trentatighe" "Famiglia cristiana", br. 18/97, donosi članak "Intelektualci-otpisana rasa".

* * *

17. IV. 1997. umro je u Parizu *Claude Tresmontand*, filozof i biblicist.

* * *

U organizaciji "HKD F. Mažuranić održan je 26. IV. 1997. u Berlinu koncert mješovitog zbora župe Gospe od Zdravlja iz Splita pod ravnanjem fra *Stipice Grgata* i uz orguljašku pratnju s. *Zorislave Radić*.

* * *

9. V. 1997. održan je u Zadru znanstveni skup o p. *Bonifaciju Peroviću*.

* * *

Ante Stamać u "Hrvatskom obzoru" od 3. V. 1997. piše o *Mirku Tomasoviću* povodom objavljivanja njegove knjige "Sedam godina s *Marulom*" (KKS 1996) u članku pod naslovom "Legendarni Mirko".

* * *

"Imotska krajina" od 28. IV. 1997. prenosi iz Marulića 2/97 pjesmu *Ivana Lendića* "Svjetlost i tama Vukovara".

* * *

U "Zvonima", br. 5/97, objavljen je članak *Lava Znidarčića* "Još o katoličkom pokretu" (kao odgovor na *Bogovićev* uvodnik), na koji smo i mi reagirali u uvodniku Marulića 1/97 i u predavanju *Radovana Grgeca* 15. I. 1997. u Palmi.

* * *

Po travanjskoj anketi u Francuskoj *Majka Terezija* je proglašena najpopularnijom ličnošću XX. stoljeća.

ISPRAVCI

U "Maruliću" 2/97., u rubrici "Nove publikacije" naslov knjige Ive Balentovića otisnut je kao *Osmijeh zlatne dame*, a treba: *Osmijeh zlatne doline*.

U broju 1/97., u pjesmi Smiljke Sax "Matoševa jesen", str. 99., redak 8., umjesto *mudri suton*, treba *modri suton*.

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (112) 445
Čudo hrvatskog haikua 449
Predstavljanje zbirke Liljane Vasilj 450
Posvećeno srijemskim mučenicima 451
Predstavljanje Huberove pučke angelologije 452
Dvadeseta obljetnica smrti Đure Deželića 452
Posjet profesora Brajnovića domovini 453
*Davor Prpić - Brkac: Tri pjesme 454
*Tomislav Mišir: Moja baka 454
Matej Jeličić: Što je s Tomom Akvinskim u velikom katoličkom katekizmu na hrvatskom? 455
*Elvira Ivaštinović: Dvije pjesme 461
Ivan Biondić: Prijeporna politička pedagogija 462
*Josip Sanko Rabar: Razbojnik 470
*Božo Kukolja: Kružna putanja riječi 470
*Barbara Tanodi Kukolja: U korak s vremenom 470
Mato Marčinko: Bila jednom jedna crkva 471
*Đuro Vidmarović: Krivi rog 480
*Elvira Ivaštinović: Zrcalo u zrcalu 480
*Višnja Sever: Ne pitam zašto 480
Anto Čosić: Provedrice i proplamsaji 481
*Stanislava Adamić: Božji trenutak; Sad mi je do spokoja 483
William T. Noon: Prekaljen u školi starog Akvinca 484
*Nada Kordić: Sam s Bogom; Riječ 498
*Ivan Svetić: Dolazak proljeća, Zov proljeća 499
*Nevenka Starčević - Kapetanović: Noćni doživljaj 499
*Ivan Berislavić: Pismo umučiću u tudinu 499
Tomo Vereš: Nepokolebljivi svjedok istine 500
*Ante Tičić: Samo Bogu odan 502
*Vera Valčić - Belić: Suze na jastuku; Bleiburška raka 502
*Predrag Grubić: Tri pjesme 503
Mladen Jurčić: Negdje 504
*Mladen Jurčić: Pjesmi 510
Svevlad Slamnig: Kako sam doznao da je Branka Slava? 511
*Drago Maršić: Gospode 514
*Martina Vajdoher: Ljubavni jad 515
*Nikola Garašić: Ruke 515
*Frane Zubčić: Čežnja prva 515
Marko Orešković: Priče s Harmice 516
*Branimir Žganjer: Tri pjesme 523
Josip Corelj Zurl: Domjanić i pjesnici 524
*Ivan Tanović: Haiku 527
Lovorka Čoralić: Tragovima hrvatske zajednice i bratovštine sv. Jeronima u Udinama 528
Lojzo Buturac: Svjedočanstvo nedavne prošlosti 533
Živko Prodanović: Ulica nepoznata pjesnika 538
*Marija Maja Ćosić: Sjećanje 543
*Iva Čuvalo: Moja se duša 543
Tatjana Kren: Opomena pjesnika koji je sav prešao u zvijezde 544
Stjepan Babić: Na Božjim putovima 550
*S. Bernardina Crnogorac: Na proplanku; Putnik 555
Benedikta Zelić - Bućan: Kršćanstvo kao povijesna pojava 556
*Timjana Mahečić: Proljeće u topličkoj dolini 560
Đuro Bošnjak: Od kuge, gladi i rata, oslobodi nas, Gospodine! 561
Carmen Kukuljević - David: "Zdravo Marijo" 563
*Ivo Balentović: Mostovi 566
*Blago Vrankić: Suputnici 566
Ivo Balentović: Priča o naivnom pjesniku 567
Josip Terhaj: U sudbinskom škripcu 570
*Ivo Balentović: Sudbinsko kolo 575
Ivan Beš: Geometrejski znaci 576
*Radovan Toljanić: Glasnik ljubavi; Neprobuden 580
*Drago Maršić: Neobična zora 580
*Ante Starčević: Mjesečina 581
Nove publikacije: 582

Mišljenja i reagiranja

Stjepan Babić: Na žalost, Budak je ipak rekao 583
T. Rundovčanin: Ispravljen propust u "Povijesti filozofije" Borisa Kalina 585
U. K.: Zašto dva najnovija hrvatska leksikona prešućuju poznatoga hrvatskoga teologa dr. Jordana Kunićića? 586
Emil Čić: Ideologije i orijentacije hrvatskih skladatelja 590
Tomislav Jonjić: Uz novu knjigu o Andriji Hebrangu 598
Lojzo Buturac: Koliko je Ljubo Kuntarić skladatelj i crkvene glazbe? 607
Ante Gradiška: Je li duhovna obnova već pokopana kao mrtvorođenče? 609
Ante Gradiška: Gingricheva duhovna obnova 612
Ante Gradiška: O tempora, o mores! 615
Živan Bezić: Je li Stepinac bio ustaša? 622
Lav Znidarčić: Dopis 626
Enver Mehmedagić: Nekoliko riječi uvaženom hrvatskom književniku 627

Knjige

Mladen Jurčić: Nastrani "šlajm" u službi Slobodana Miloševića 631
Mladen Jurčić: Čvrsta pjesnička zgrada Borisa Biletića 633
Stanka Pavuna: Riječima je tijesno, a mislima prostrano 635
T. Rundovčanin: Vraća li se u Subotici hrvatsko kulturno stvaralaštvo? 637
Gojko Polegubić: U tišini zvijezda 638
Ivo Miljo Andrić: Na tragu Szymborske 640
T. M.: Od Konavala do Samobora 641
Ivo Perić: Razotkrivanje jedne krivotvorine 643
Jurij Zazimko: Hrvatska poezija u Ukrajini 645
Tomislav Heres: Pop Petar Kaer: Makarska i Primorje 647
Tomislav Heres: Petrinjski žrtvoslov 648
Tomislav Heres: Vjenceslav Glibotić: A što vi kažete? 651
Josip Sanko Rabar: "Rajmund Kunić (1719-1794), pjesnik i prevoditelj" 653
Mato Marčinko: Otvorena Poljička rana 658
Ivan Biondić: Hrvatska državotvorna misao emigrantske Hrvatske 659
Jure Karakaš: Jednima sjekira padne u med, a drugima na nogu 661
Jure Karakaš: Priče Stjepka Težaka 665
Ivan Biondić: Imanentna prosudba 667
Mirko Validžić: Pabirci 669
Mladen Hanzlovsky: Izazovni Staničev "Raj pod Triglavom" na hrvatskom 671
Josip Lisac: Ježićev zbornik 674
Marijan Kovač: Slike kao stvorene za hrvatske obiteljske albume 675
Lovorka Čoralić: Kolumbo Dalekoga istoka 677
Lovorka Čoralić: Iz hrvatske ranosrednjovjekovne povjesnice 678

Vijesti

Iz domovine i svijeta 681

MARULIĆ - hrvatska književna revija. Izdaje Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Uredništvo. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.

ISSN 0350-4220